

OPUS MAGISTRALE KÖNYVEK I.

MENYHÁRT ÁDÁM
A TÉVEDÉS A SZERZŐDÉSEK KÖRÉBEN

2013

OPUS MAGISTRALE KÖNYVEK I.

MENYHÁRT ÁDÁM

A TÉVEDÉS
A SZERZŐDÉSEK KÖRÉBEN

2013

Sorozat címe: OPUS MAGISTRALE KÖNYVEK I.
Sorozatszerkesztő: Szoboszlai-Kiss Katalin, Németh Imre
Olvasószerkesztő: Nemes Gábor
Borító: Dombi Roland

Szerző: Menyhárt Ádám
Cím: A tévedés a szerződések körében
Győr, 2013

A kötet megjelenését támogatta Széchenyi István Egyetem, TÁMOP 4.2.2.B Tehetséggondozási rendszer és a tudományos képzési műhelyek fejlesztése a Széchenyi István Egyetemen.

ISBN: 978-615-5298-14-1
ISSN: 1789-7904

© UNIVERSITAS-GYŐR Nonprofit Kft., 2013

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a mű bővített, illetve rövidített változata kiadásának jogát is. A kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül sem a teljes mű, sem annak része semmiféle formában nem sokszorosítható.

Kiadó: Universitas-Győr Nonprofit Kft.
Terjesztő: Universitas-Győr Nonprofit Kft.
Levélcím: 9026 Győr, Egyetem tér 1.

Műszaki szerkesztés: Infoartnet Kft.
Nyomdai kivitelezés: PALATIA Nyomda és Kiadó Kft.
Megjelenés: 100 példány

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ	9
I. A TÉVEDÉS A RÓMAI JOGBAN	12
1. Tévedési kategóriák a római jogban	12
2. <i>Error in corpore</i> (a szerződés tárgyában való tévedés)	14
3. <i>Error in pretio</i> (értékben való tévedés)	20
a) Vételárban való tévedés az <i>emptio-venditió</i> nál	20
b) Értékben való tévedés a <i>locatio-conductio</i> (bérlet) esetén	20
4. <i>Error in negotio</i> (az ügylet jogcímében való tévedés)	22
5. <i>Error in substantia</i> (a szerződéses tárgy lényegében, azonosságában való tévedés)	26
a) <i>Error in substantia</i> általában	26
b) <i>Acor</i> és <i>mucor</i> az <i>error in substantia</i> tükrében	29
c) <i>Error in substantia</i> – <i>error in corpore</i>	31
6. <i>Error in materia</i> (a szerződés tárgyának anyagában való tévedés)	33
7. <i>Error iuris</i> (jogban való tévedés)	37
a) <i>Error iuris</i> általában, a római jogi jogforrások	37
b) <i>Error iuris</i> a szerződések körében	39
8. A római jogi <i>error</i> értékelése, összefoglalás – A római jogi tévedés lényegességének és felróhatóságának kérdése	41
II. A TÉVEDÉS DOGMATIKÁJÁNAK FEJLŐDÉSTÖRTÉNETE	45
1. A tévedés dogmatikájának kialakulása az <i>Usus Modernus</i> <i>Pandectarum</i> ban, a természetjogi tévedés-tan	45
2. A tévedés szabályozása az első polgári kódexekben	50
3. A tévedés dogmájának további fejlődéstörténete (jogpozitivistá irányzat), Savigny tévedés-tana	52
4. A Savigny utáni tévedés-elméletek, az akarat-teóriák	58
5. A nyilatkozási elméletek, azok hatása az akarat-teóriákra és a köztes álláspont	61
6. Összegzés	65
III. A TÉVEDÉS SZABÁLYOZÁSA A BGB-BEN	66
1. A tévedés szabályainak kialakulása a BGB-ben – Az Első Szövegtervezet	66
2. A BGB-nek a tévedésre vonatkozó hatályos normaszövege	69
3. A szerződés tartalmában való tévedés (<i>Inhaltsirrtum</i> vagy <i>Irrtum im Erklärungsinhalt</i>)	72
a) A szerződés tartalmának jelentésében való tévedés (<i>Bedeutungsirrtum</i>)	72
b) A szerződés jogcímében, alanyában és tárgyában való tévedés	73
4. A szerződéses nyilatkozatban való tévedés (<i>Erklärungsirrtum</i> vagy <i>Irrtum in der Erklärungshandlung</i>)	75

5. Az indokban való tévedés (<i>Motivirrtum</i>) és a tulajdonságban való tévedés (<i>Eigenschaftsirrtum</i>).....	77
6. Egyéb tévedési kategóriák: jogban való tévedés (<i>Rechtsirrtum</i>), számítási hiba (<i>Kalkulationsirrtum</i>).....	79
a) A jogban való tévedés (<i>Rechtsirrtum</i>).....	79
b) A számítási hiba (<i>Kalkulationsirrtum</i>)	80
7. A tévedés német bírói gyakorlata	81
a) A nyilatkozat tartalmában való tévedés (<i>Inhaltsirrtum</i>) és annak speciális fajtái a német bírói gyakorlatban	81
b) A nyilatkozatban való tévedés (<i>Erklärungsirrtum</i>) bírói joggyakorlata.....	83
c) Az indokban való tévedés (<i>Motivirrtum</i>) bírói joggyakorlata	83
d) A jogban való tévedés (<i>Rechtsirrtum</i>) bírói gyakorlata	86
8. A tévedés jogkövetkezmenyei a német jogban.....	87
9. Összegzés.....	89
IV. A TÉVEDÉS SZABÁLYOZÁSA A SVÁJCI JOGBAN	91
1. A svájci Kötelmi Jogi Törvény tévedésre vonatkozó hatályos normaszövege, a svájci tévedési kategóriákról általában.....	91
a) A Kódex normaszövege	91
b) A svájci tévedési kategóriákról általában.....	92
2. Az úgynevezett <i>Grundlagenirrtum</i> a svájci jogban	94
3. A <i>Grundlagenirrtum</i> svájci bírói gyakorlata	96
a) A <i>Grundlagenirrtum</i> esetei a szubjektíve lényeges tévedés alapján	96
b) A <i>Grundlagenirrtum</i> esetei az objektíve lényeges tévedés alapján	98
4. Az egyéb tévedési kategóriák és annak gyakorlata a svájci jogban....	101
5. A lényeges tévedés jogkövetkezmenyei a svájci jogban, a tévedésre vonatkozó reformjavaslatok az OR revíziója kapcsán	104
6. Összegzés.....	107
V. A TÉVEDÉS SZABÁLYOZÁSA A MAGYAR JOGBAN	109
1. A tévedés fogalma és lényegessége a magyar magánjogtudományban	109
2. Az egyes tévedési kategóriák a magyar magánjogtudományban	111
a) A szerződés tárgyában és a másik fél személyében való tévedés (<i>error in corpore, error in persona</i>)	112
b) Az indokban való tévedés	113
c) A nyilatkozat megtétele során előálló tévedés	115
d) A jogban való tévedés.....	115
3. A tévedésre vonatkozó magánjogi normaszöveg-tervezetek	116
a) A Magyar Általános Polgári Törvénykönyv Tervezete – Első Szöveg	116
b) A Magyar Polgári Törvénykönyv Tervezete – Második Szöveg.....	118

c) A Magyar Polgári Törvénykönyv Tervezete – Negyedik szöveg.....	120
d) Magyarország Magánjogi Törvénykönyvének törvényjavaslata.....	121
4. A tévedés korábbi, magánjogi bírói joggyakorlata	122
a) A tévedés lényegessége a korábbi magyar bírói joggyakorlatban....	122
b) A jogban való tévedés korábbi magyar bírói joggyakorlata.....	125
c) A tévedés felróhatóságának korábbi magyar bírói joggyakorlata	128
d) Az indokban való tévedés korábbi magyar bírói joggyakorlata.....	130
e) A közös téves feltevés korábbi magyar bírói joggyakorlata.....	132
5. A tévedés fogalma és a tévedési kategóriák a magyar polgári jog tudományában.....	133
6. A tévedés szabályozása a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvében.....	137
7. A tévedés polgári jogi bírói gyakorlata.....	140
a) A tévedés lényegessége a bírói gyakorlatban	140
b) A közös téves feltevés bírói gyakorlata.....	143
c) A jogban való tévedés bírói gyakorlata	145
8. A tévedés jogkövetkezményei a Ptk.-ban	146
9. A tévedésnek az új Polgári Törvénykönyvünkben történő újraszabályozása – <i>de lege ferenda</i> – javaslatok.....	147
10. Összegzés.....	152
VI. A TÉVEDÉS SZABÁLYAI AZ EURÓPAI UNIÓ JOGÁBAN.....	154
1. A tévedés szabályai a <i>Principles of international commercial contracts</i> (PICC)-ben	154
2. A tévedésre vonatkozó szabályok a <i>Principles of European Contract Law</i> (PECL)-ban.....	159
3. A tévedésre vonatkozó rendelkezések a <i>Draft Common Frame of Reference</i> (DCFR)-ben.....	163
4. Összegzés.....	166
VII. ZÁRÓ KÖVETKEZTETÉSEK.....	169
1. A tévedés fogalma és lényegessége, mikor lényeges a tévedés?.....	169
2. Kell-e a tévedés lényegességén felül az, hogy azt a másik fél okozza, illetve arról a másik fél tudjon?.....	173
3. Tévedés, disszenzus: érvénytelen vagy nem létező szerződés?.....	175
4. Tévedés és felróhatóság: szükséges-e, hogy a fél tévedése menthető legyen?.....	177
5. Konklúzió.....	180
BIBLIOGRÁFIA.....	181

Családomnak

ELŐSZÓ

Általános tankönyvi tétel az a megállapítás, hogy a tévedés egy olyan akarathiba, amely a szerződéses érvénytelenségi okok rendszerén belül megtámasztási okként szerepel.

Jelen mű azzal próbálkozik, hogy ezt a tételt árnyalja, pontosítsa és igazolja, hogy a látszólag egyszerűnek tűnő jogintézmény, a tévedés nem is feltétlenül érvénytelenségi ok, sok esetben ugyanis a szerződés létre nem jöttét eredményezi.¹

Az sem feltétlenül igaz, hogy a tévedés csak és pusztán akarathiba lenne, számtalanszor ugyanis a tévedés akarat nélküli cselekvések (pl. elszólás, elírás, elvétel) eredményeképpen alakul ki, illetve az akaratnak a kinyilatkoztatása, kinyilvánítása során. A nem akart szerződési nyilatkozat pedig nem hibás akaraton alapul, hanem akarat nélküli magatartás, a nyilatkozattétel során megvalósuló tévedés pedig nyilatkozati hiba. A tévedés azonban önmagában általában nem eredményezi a szerződés érvénytelenségét, illetve létre nem jöttét, hanem csak akkor, amennyiben az lényeges.

A szerződési szabadság elvéből fakadóan a felek szabadon meghatározhatják, hogy ha egyáltalán szerződni kívánnak, akkor azt milyen tartalommal tegyék, ebből következik az, hogy a nem akart vagy a hibás akaraton alapuló, illetve téves nyilatkozattétel eredményeképpen létrejövő szerződés nem kell, hogy kötelezze a felet. Ebben az esetben tehát a szerződő fél akaratából közelítjük meg a problémakört, és amennyiben azt szentnek és sérthetetlennek tekintjük, akkor arra a következtetésre kell jutnunk, hogy a tévedésen alapuló szerződés nem kötelezheti a felet, mivel az az eredeti szerződéses akaratának nem felel meg, és így módon a szerződési szabadság elvébe is ütközik.

Ez az ún. akarat elv maradéktalanul érvényesülhet az ingyenes szerződések, illetve az egyoldalú jognyilatkozatok (pl. végrendelet) körében, ahol a másik fél ellenszolgáltatást nem nyújt (pl. ajándékozási szerződés), illetve egyáltalán nincs is másik fél (pl. végrendelet). A forgalmi ügyleteknél azonban, ahol a forgalom biztonságának követelménye kell, hogy érvényesüljön, méltánytalan lenne mind a tévedő féllel szerződő félre nézve, mind pedig a szerződés érvényességében bízó harmadik személyekre vonatkozóan, ha pusztán a tévedés lényegessége és az akarat elv figyelembe vétele alapján érvényteleníteni lehetne a szerződéseket. Ez egyrésztől a *pacta sunt servanda* elvébe ütközik, másrésztől jog- és forgalombizonytalanságot eredményez.

¹ Jelen munka a szerzőnek azonos címmel eredményesen megvédett doktori dolgozatán alapul az az eltéréssel, hogy – terjedelmi korlátok miatt – egyes fejezetek kimaradtak.

Éppen ezért a modern jogrendszerek többsége afelé tendál, hogy csak abban az esetben engedjék meg tévedésre hivatkozással a szerződés érvénytelenítését és ezáltal a kötelemtől való szabadulást (legalábbis a visszerthes szerződések körében), ha a másik fél okozta a fél tévedését, vagy ha nem ő okozta, de a tévedésről tudott, illetve arról a körülményekből következően tudnia kellett volna, vagy ha esetlegesen mindkét fél ugyanabban a kölcsönös közös tévedésben volt (nyilatkozási elv).

A mű a szerződéses tévedés egyes jogrendszerekben történő eltérő szabályozását mutatja be, ezért elsősorban történeti, leíró és összehasonlító jogi jellegű, mivel ez idáig magyar nyelvű tudományos értekezés a tárgyban – leszámítva Menyhárd Attila átfogóbb monográfiáját² – nem született. Ebből következően szükségeltett a témának – a külföldi jogrendszereket is érintő – részletesebb bemutatása, ismertetése, majd a feltett kérdések tekintetében tudományos végkövetkeztetések levonása.

Az egyes jogrendszerek eltérő megoldásainak a bemutatása után választ kapunk az alább megfogalmazott fő kérdésekre:

- Mi minősül tévedésnek és ezen belül lényeges tévedésnek az egyes jogrendszerek szerint?
- A tévedés szabályozása során az egyes jogrendszerek az akarati, illetve a nyilatkozási elvet követik-e vagy netalántán mindkettőt?
- Szükséges-e a tévedés körében a szerződés érvénytelenségének megállapításához, hogy a tévedő fél magatartása vétlen legyen?
- A tévedés semmisségi vagy megtámadhatósági ok-e, illetve a szerződés érvénytelenségét vagy létre nem jöttét eredményezi-e?
- Milyen tévedési fajtákat ismernek a különféle jogrendszerekben a tudomány művelői?
- Hogyan viszonyul az egyes jogrendszerek bírói gyakorlata a tévedéshez?
- Amennyiben a tévedés miatt az ügylet érvénytelensége vagy nem létezése megállapítást nyer, akkor milyen jogkövetkezmények alkalmazandók?
- Megfelelő-e a hatályos magyar Ptk.-ban és az új Ptk.-ban a szerződéses tévedés szabályozása? Ha nem az, akkor milyen kritikákkal kell azokat illetni?

Azon jogrendszereknél, ahol kódex-szintű szabályozása van a témának (német, svájci, magyar), a mű egyes fejezeteinek felépítésében egységesebb arculat tükröződik: a törvénykönyv rövid történeti előzménye, a hatályos szabályozást megelőző esetleges korábbi szövegtervezetek, a hatályos normaszöveg és annak elemzése, a tévedés és a tévedési kategóriák jogtudományi ismertetése, a tévedés bírói gyakorlatának elemzése, a tévedés jogkövetkezményeinek rövid ismertetése, valamint a magyar Ptk. tekintetében *de lege ferenda* javaslatok megtétele, összegzés.

2 Menyhárd, 1997.

A mű lényegét az utolsó fejezet tartalmazza, amely összefoglalja a tudományos kutatás eredményeit és átfogó következtetéseket von le a szerződéses tévedés témáját illetően, amikor megadja a válaszokat az alábbi kérdésekre:

- Mi a tévedés fogalma és mikor minősül az lényegesnek?
- Kell-e a tévedés lényegességén felül az, hogy azt a másik fél okozza, illetve arról a másik fél tudjon?
- Tévedés, disszenzus: érvénytelen vagy nem létező szerződés?
- Tévedés és felróhatóság: szükséges-e, hogy a fél tévedése menthető legyen?

I. A TÉVEDÉS A RÓMAI JOGBAN

1. Tévedési kategóriák a római jogban

A szerződésnek, mint önálló kötelemfakasztó ténynek a római jogban történő általános elismeréséhez hosszú út vezetett. Az ősi jogban – egyrészt a primitívebb társadalmi élet- és értékviszonyokból fakadóan, másrészt a jogon kívüli normák (szokás, erkölcs, illem) erőssége miatt – a szerződéseknek általános jogi jelentőséget nem tulajdonítottak. Olyannyira nem, hogy az esetleges szerződésszegés deliktuális felelősséget eredményezett és büntetőjogi kategóriaként nyert értékelést.

Az ősi jogban a szerződéses akarat szinte teljesen figyelmen kívül maradt, ugyanis csak azt tartották szem előtt, hogy a szerződés a szigorú alakszerűségi követelményeknek megfelelt-e vagy sem. Ha a *stipulatio*nál a kérdésfelelet egybehangzó volt, függetlenül attól, hogy a fél mást akart, mint amit ténylegesen nyilatkozott, vagy egyáltalán nem is akart szerződést kötni, a szerződés érvényesen létrejött. (A *verba-voluntas* csatájában – amelyet már Gradenwitz híres munkájában³ kifejtett – az ősi jogban egyértelműen a *verba* győzedelmeskedett.)

A római jogászok a szerződés általános definícióját nem a mai értelemben használták, illetve a szerződéseket alkotó akarat és nyilatkozat elvont fogalmát nem is ismerték, ezért a római jogi tévedés tanulmányozása során feltétlenül az eredeti forrásszövegekből kell kiindulnunk. Éppen ezért hibás az a törekvés, mely – a modern jogi felfogásoknak megfelelően – a szerződéses akarat hibájaként jelentkező római jogi tévedést az akarati vagy a nyilatkozási elv szerint kívánja elbírálni, illetve a modern jogi tévedés-kategóriák (pl. rejtett disszenzus, egyoldalú tévedés, kölcsönös tévedés stb.) valamelyikébe próbálja azt beleerőszakolni.

A római jogászok ugyanis nem elvont jogfogalmakban és nem is a mai értelemben vett jogintézményekben gondolkodtak, hanem a felmerülő, eldöntendő vitás tényállást az életszerűségi követelményeknek megfelelően, esetről esetre oldották meg. Ahogy Winkel⁴ találóan utal rá, a római jogászok egyedi jogproblémákkal foglalkoztak és azokat a görög filozófiából és retorikából átvett logika és argumentációtan alapján próbálták megoldani, azonban nem érdekelték őket olyan kérdések, mint az egyes jogfo-

3 Gradenwitz, 1887., hivatkozik rá: Kaser, 1971, 235.

4 Winkel, 1985, 77–78.

galmak, jogintézmények definiálása, mert nem rendszerben gondolkodtak (*Systemdenken*),⁵ hanem a problémát kívánták megoldani (*Problemdenken*).⁶

Schulz⁷ szerint az ún. „dialektikus jogtudomány” (*dialektische Rechtswissenschaft*)⁸ időszakában a jogászok a görög filozófia hatása alatt voltak, míg az azt követő periódusban, a klasszikus korra ez eltűnt, a későklasszikus időben azonban ismételten érdeklődésük középpontjába kerültek a görög filozófiai tanok.

A modern értelemben vett szerződésfogalom és az akaratnyilatkozat fogalmának hiánya miatt nem alkalmazhatjuk a modern tévedési kategóriákat a római jog tévedés-rendszerében.⁹ Ahogy Kaser¹⁰ megjegyzi, a rómaiak minden jogügyletet egészében néztek, nem bontották szét azokat elemeikre (úgy, mint szerződéses akarat, szerződéses nyilatkozat, joghatás).¹¹ Itt kell utalni arra, hogy a római forrásokban többször előforduló *dissentire* igének semmi köze nincs a modern jogi értelemben vett disszenzushoz, illetve arra is, hogy a forrásokból nem egyértelmű, hogy az érvénytelen (*non valet*)¹² és a létre nem jövő (*non esse*) fogalmak között tesz-e egyáltalán különbséget a római jogász vagy sem.

Az szinte bizonyos, hogy a megtámadható szerződés fogalmát a római jog nem ismerte, ugyanakkor a forrásokból az is valószínűsíthető, hogy a semmis és létre nem jövő ügyletek közé egyenlőségelet tettek a rómaiak.

Mindezek alapján megállapítható, hogy a római jogi tévedésrendszer megértése és feldolgozása csak a források alapos elemzésével képzelhető el, elkerülve az általános szisztematizálás lehetőségét.

Mindenesetre egyfajta minimális rendszerezés szükséges az egyes tévedés-esetek bemutatása körében, amelyet már a glosszátorok konstatáltak. Az ő munkájuk alapján – az anakronizmus veszélye nélkül – megkülönböztethetünk a római jogra nézve: *error in corporét* (a szerződés tárgyában való tévedést); *error in pretiót* (a vételárban való tévedést); *error in negotiót* (az ügyletben, illetve annak jogalapjában való tévedést); *error in substantiát* (a szerződéses tárgy lényegében, azonosságában való tévedést); *error in materiát* (a szerződéses tárgy anyagában, illetve annak minőségében való tévedést); és *error iurist* (jogban való tévedést).¹³

5 Uo. 78.

6 Uo. 78.

7 Schulz, 1961, 81., hivatkozik rá: Winkel, 1985, 78., 10. j.

8 Winkel, 1985, 78.

9 Ezen az állásponton van Wunner. (Wunner, 1964, 135–136.)

10 Kaser, 1971, 235.

11 A magyar nyelvű római jogi tankönyvek – nyilván didaktikai okokból – a római jogi jogügyletant a modern szerződési elemek (akarat, nyilatkozat, joghatás) alapján tárgyalják. (Marton, 1963, 72–79.; Benedek, 1995, 144.; Brósz – Pólay, 1995, 390., 473.; Földi – Hamza, 1998, 378–380.)

12 A kifejezés nem klasszikus kori, az egyes szövegekbe interpoláció hatásaként került be.

13 Megjegyzendő, hogy a fenti kategóriákon kívül ismeri a római jog tudománya az *error in persona* és az *error in nomine* fogalmát, amelyek gyakorlatilag szinonimák egymással, amennyiben az *error*

Magam is ezen tévedési kategóriák alapján fogom a továbbiakban a római jogi tévedés-esetkört bemutatni, azzal a megjegyzéssel, hogy az egyes tévedési fajtákon belül a szerződéstípusonkénti (pl. *emptio-venditio*; *locatio conductio rei*), illetve ügyletenkénti (pl. *stipulatio*, *mancipatio*, *in iure cessio*) tipizálást is megteszem ott, ahol a szétválasztásnak külön jelentősége van.

2. *Error in corpore* (a szerződés tárgyában való tévedés)

Az adásvétel körében az úgynevezett telek-példa (*fundus*) szolgáltatja az *error in corpore* alapesetét.¹⁴ Első feladatunk az, hogy megvizsgáljuk, vajon interpoláció-kritikai szempontból a D. 18. 1. 9 pr. Ulp. 28. Sab. forráshely eredetinek minősül-e vagy sem. Az első bírálatot a szöveggel kapcsolatosan Gerhard von Beseler adta még 1921-ben,¹⁵ majd négy évre rá újabb, még szigorúbb kritikáját fogalmazta meg a forrásanyagának.¹⁶ Beseler alapos munkájának köszönhetően ugyan egy-két helyen a szöveg hűség vélelme megdőlt, azonban az ügyben keletkezett döntés lényegét képező „*quia in corpore dissensimus*” szövegrészem.¹⁷

Az első tényállás szerint a vevő (*ego*) azt gondolta, hogy *fundus Cornelianus* vesz, az eladó (*tu*) pedig azt hitte, hogy *fundus Sempronianus* ad el (*putare emere – vendere*). A jogi megítélése ennek a tényállásnak a *Digesta* szerint: *emptio nulla est* (nem jön létre az adásvételi jogügylet).¹⁸ Ulpianus – legalábbis Wunner¹⁹ szerint – azért jutott erre a következtetésre, mert a feleknek a szándéka két különböző ingatlan adásvételére irányult, azaz a felek között a szerződés tárgyára vonatkozóan disszenzus keletkezett.

nominis személyre és nem tárgyra vonatkozik. Ismeretes továbbá az *error facti* (ténybeli tévedés) és az *error iuris* (jogban való tévedés) megkülönböztetése is, amely elhatárolást a római jogi tankönyvek kedvelik leginkább, de megtalálható az eredeti forrásokban is a rájuk történő utalás. Mindezekon felül Leonhard használta az alábbi kategóriákat is: *error in re*, *error in genere*, *error in quantitate*, *error in dominio*. (Leonhard, 1907, 65–115.) Mindazonáltal ismeretes az *error in qualitate* kifejezés is, amely megegyezik az *error in materiával*. Hausmaninger használja továbbá az *error in sexu* terminust is az *emptio-venditio* körében. (Hausmaninger, 1990, 132.)

14 D. 18. 1. 9 pr. Ulp. 28. Sab. „*In venditionibus et emptionibus consensus debere intercedere palam est: ceterum sive in ipsa emptione dissentient sive in pretio sive in quo alio, emptio imperfecta est. Si igitur ego me fundum emere putarem Cornelianum, tu mihi te vendere Sempronianum putasti, quia in corpore dissensimus, emptio nulla est. Idem est, si ego me Stichum, tu Pamphilum absentem vendere putasti: nam cum in corpore dissentiat, apparet nullam esse emptionem.*”

15 Beseler, 1921, 343–347., hivatkozik rá: Wolf, 1961, 24.

16 Beseler, 1925, 222., hivatkozik rá: Wolf, 1961, 24.

17 Mindezek mellett a fragmentumok összes jelentős kritikus a szöveget klasszikus korinak tartja. (Seckel – Levy – Voci – Arangio – Ruis – Flume – Kaser – Schwarz, részletesen: Wolf, 1961, 24., 4. j.)

18 Wolf a jogügylet érvénytelenségéről, ill. hatálytalanságáról (*Unwirksamkeit*) ír. (Wolf, 1961, 43.) A két jogintézmény terminológiai problémájáról: Földi, 1988, 2–12.; Bessenýó, 2001, 5–17.

19 Wunner, 1964, 145.

A szövegben található másik tényállás alapján az adásvétel tárgya egy rabszolga, a vevő (*ego*) *Stichust* kívánta megvásárolni, míg az eladó (*tu*) *Pamphilust* akarta értékesíteni. A jogkövetkezménye ennek az ügyletnek ugyanaz, mint az előzőnek, mivel a szerződés tárgyában disszenszus van (*in corpore dissentiatur*), ezért nincs adásvétel (*apparet nullam esse emptionem*).

A *Digesta*-beli szövegnek az értelmezése szerzőnként más és más. A korábbi tudósok²⁰ a modern szerződésfogalomból és az ahhoz kapcsolódó elméletből kiindulva a szöveget úgy értelmezték, hogy a felek rejtett disszenszusban (*versteckter Dissens*) vannak. Ugyancsak korábbi elméletek képviselői²¹ szerint a szöveg az egyoldalú tévedés esetét szabályozza (*einseitiger Irrtum*).

Rabel²² szerint azért nem jön létre adásvételi szerződés a tárgyban való tévedés ezen eseteiben, mert hiányzik a felek között a konszenzus, ebből következően az eset disszenszusnak minősül. Rabel elméletének hibája – ahogyan arra Wolf²³ helyesen rámutat – abban rejlik, hogy disszenszus alatt a modern disszenszus-fogalmat értette, nem pedig úgy használta azt, ahogyan a római jogászok.

Kaser – hasonlóan Rabelhez – úgy gondolja, hogy egy ilyen, a *Digesta*-beli tényállásokból fakadó disszenszus megakadályozza a szerződés érvényes létrejöttét.²⁴ A szerző²⁵ véleménye alapján a rómaiak a formátlan jogügyleteknél a tévedést csak akkor vették relevánsnak, ha az a megegyezés létrejöttét kizárta. Kaser külön terminust használ az ilyen jellegű, konszenzust kizáró tévedésfajta, „egyezséghiány” (*Einigungsmangel*) megjelöléssel. Ugyanakkor a szerző megjegyzi azt is, hogy a formális ügyleteknél – amennyiben az ünnepélyes ceremónia közepette használt kérdés-felelet egybehangzik – a szerződés érvényesen létrejön, annak ellenére, hogy esetlegesen bármelyik vagy akár mindkét fél tévedésben volt a nyilatkozata megtétele során.²⁶

Kunkel²⁷ nézete szerint a tévedés ebben az esetben a vétel tárgyának identitására rejlik, ugyanakkor megjegyzi azt is, hogy a rómaiak a tévedés problémáját teljesen más alapokon kezelték, mint a közönséges jog dogmatistái. Kunkel szerint a tévedés a rómaiak számára elsődlegesen értelmezési probléma volt.²⁸ („... *der Irrtum sei für die Römer »in erster Linie ein Auslegungsproblem«*”²⁹

20 Siber, Betti, részletesen hivatkozik rájuk: Wolf, 1961, 27., 8. j.

21 Rabel, Kunkel, Girard, Monier, Biondi, de Zulueta, van Oven, Kaser, részletesen hivatkozik rájuk: Wolf, 1961, 26., 7. j.

22 Rabel, 1955, 168–177.

23 Wolf, 1961, 27.

24 „*Ein solcher Dissens läßt einen gültigen Vertrag nicht zustande kommen...*” (Kaser, 1971, 208.)

25 Uo. 206–211.

26 Ez a megítélés azonban csak a Kr. u. 1. sz. végéig volt így.

27 Kunkel, 1949, 107., ff, 84.

28 Wolf, 1961, 28.

29 Kunkel, 1949, 108.

gewesen.”)³⁰ Ugyancsak Kunkel véli azt, hogy a római jogászok nem különítették el egymástól a rejtett disszenzus és a tévedés fogalmát.

Voci³¹ szerint a D. 18. 1. 9 pr.-ban említett ulpianusi tényállást az alábbiak szerint kell értelmezni: az eladó azt hitte, hogy az *A* rabszolgát veszi meg, azonban a *B* rabszolgát írta körül *A*-ként, mert úgy vélte, hogy *A*-val azonos. Voci szerint ebben az esetben a szerződő fél a szerződéses tárgy individualitásban téved.³² Ebből következően Voci az *error in corpore* kifejezést pontatlannak véli, és javasolja az *error in re* terminus felváltásával. Véleménye szerint az *error in corpore* csak abban az esetben használatos, amikor olyan szerződéses tárgyat kell identifikálni, amely nincs jelen a szerződés megkötése idején, ebből kifolyólag a felek azt nem láthatják.³³

A tényállással foglalkozott Flume³⁴ is, megállapítva, hogy a D. 18. 1. 9 pr.-ban megjelenő esetleírás egyértelműen disszenzusról³⁵ szól, ami a modern doktrinákban egyenlő a burkolt vagy rejtett disszenzus megjelöléssel.³⁶ A szerző szerint igazolható az, hogy a római jog – beleértve még annak a iustinianusi időszakát is – nem jutott el odáig, hogy az egyoldalú tévedést érvénytelenségi okként kezelje a szerződések körében. Flume ezen véleményét az alábbi érvekkel támasztja alá: ha a római jog jogi jelentőségűnek tartotta volna az egyoldalú tévedést, akkor fel kellett volna merülnie annak a kérdésnek, hogy ilyen esetben vajon a tévedő fél szerződéses partnere is hivatkozhat-e a tévedésre. Mivel ez a kérdés a forrásokban nem jelenik meg, ebből arra lehet Flume szerint következtetni, hogy az egyoldalú tévedésnek jogi relevanciája nem volt a római jogban.³⁷

A forrásokban a tévedés legfontosabb eseteiként az elszólások és elírások (*Versprechens und Verschreibens*) szerepelnek, viszont a forrásszövegek egyetlen esetben sem szólnak az egyoldalú tévedésről. Az *error in corpore* és az *error in nomine* fogalom párt csak oly módon lehet értelmezni, ha a jogügylet egészét nézzük, nem pedig elemenként, így azt a feleknek az akaratnyilatkozataira történő felbontásával.³⁸

30 Wolf, 1961, 28.

31 Voci, 1937, 109., hivatkozik rá: Wolf, 1961, 30.

32 „sulla relazione tra il corpore e il nome: in una parola, sull'individualità sua”. (Voci, 1937, 109., hivatkozik rá: Wolf, 1961, 30.)

33 Wolf mindenesetre Voci értelmezését nem fogadja el, véleménye szerint ez nem következik a Digesta-beli tényállás szövegéből. (Wolf, 1961, 30.)

34 Flume, 1951, 236., hivatkozik rá: Wolf, 1961, 31–32.

35 „eindeutig um einen Dissens”. (Flume, 1951, 248., hivatkozik rá: Wolf, 1961, 31.)

36 „Das was die Römer als Dissens behandelt haben ist auch nach richtiger moderner Betrachtung Dissens.” (Flume, 1951, 248., idézi: Wolf, 1961, 31.)

37 Nemcsak Flume jut erre a konklúzióra, hanem többek között Mitteis, Rabel, Jörs, Simonius is. (Flume, 1951, 248., hivatkozik rájuk: Wolf, 1961, 31., 32. j.)

38 Flume, 1951, 244., hivatkozik rá: Wolf, 1961, 32.

Wolf a D. 18. 1. 9 pr.-beli tényállás elemzése során arra a következtetésre jut, hogy mind az eladó, mind a vevő meg volt győződve arról, hogy érvényes adásvételi jogügyletet kötöttek. Az eladó azt hitte, hogy a *fundus Sempronianust* adja el, míg a vevő azt, hogy a *fundus Cornelianust* veszi meg.³⁹ Wolf szerint akár az eladó, akár a vevő oldaláról közelítjük meg a tényállást, első olvasatra úgy tűnhet, hogy egyoldalú tévedésről van szó, amely a szerződés tárgyául szolgáló ingatlan identitására vonatkozik, az első esetben az eladó téved, míg a másodikban a vevő.

Azonban az egyoldalú tévedés nem következik magából a szövegből. Abban az esetben, amikor a szerződés tárgya a *fundus Cornelianus*, az eladó azonban azt hiszi, hogy a *fundus Sempronianust* adja el, a szerződés tárgyában, annak identitásában téved, ugyanis a szerződés a *fundus Cornelianusra* vonatkozik. Wolf⁴⁰ szerint a szerződés azért lesz semmis, mert a felek közötti megállapodás nem egyértelmű (*mehrdeutig*), és mindegyik szerződő fél egy másik ingatlanra gondolt. Így gyakorlatilag a szerződés megkötésekor a szerződő felek „elbeszéltek egymás mellett”, ami azért volt lehetséges, mert a szerződés tárgyául szolgáló ingatlan nem volt kellőképpen körülírva, egyéniesítve. (Wolf véleménye alapján a D. 18. 1. 9 pr.-ban leírt forrásszöveg egyáltalán nem biztos, hogy valódi disszenszus-esetet takar.⁴¹)

Wolf⁴² felállít még egy lehetséges verziót a Digesta-beli tényállás értelmezése kapcsán, mely szerint elképzelhető, hogy a szerződés egy harmadik ingatlanra (pl. egy *fundus Tusculanusra*) vonatkozott, amelyet a vevő *fundus Cornelianusként*, az eladó pedig *fundus Sempronianusként* azonosított.

Wunner következtetései szerint a D. 18. 1. 9 pr. legalább három különböző értelmezéssel bírhat:⁴³ az adásvételi szerződésben a *fundus Cornelianus* lett meghatározva, annak ellenére, hogy az eladó a *fundus Sempronianust* kívánta értékesíteni. A szerző szerint ebben az esetben az eladó (*tu*) egyoldalú tévedéséről és egyben az ún. identitás-tévedésről (*Identitätsirrtum*) van szó. A szerződésben meghatározott *fundus Cornelianus* ugyanis nem azonos az eladó által eladni kívánt *fundus Sempronianusszal*. Wunner⁴⁴ helyesen hivatkozik arra, hogy amennyiben a *fundus Cornelianus* nem rendelkezik olyan különös ismertetőjegyekkel (méret, művelési ág stb.), amely alapján meg lehetne különböztetni a *fundus Sempronianustól*, illetve a felek tárgyalásai során nem beszéltek a *fundus Cornelianus* különleges tulajdonságairól, akkor gyakorlatilag a *fundus Cornelianust* egyedül a neve individualizálja.

39 Wolf, 1961, 43.

40 Uo. 44.

41 „Indessen ist es zweifelhaft ob es sich in D. 18. 1. 9 pr. wirklich um eine Dissensentscheidung handelt.” (Wolf, 1961, 46.)

42 Uo. 44., ezt a verziót azonban már Simonius is felhossa, hivatkozik rá: Wolf, 1961, 44., 66. j.

43 Wunner, 1964, 145–146.

44 Uo. 146.

Ebben az esetben az *error nominis error in corpore*hez vezet.⁴⁵

Az adásvételi szerződés a *fundus Sempronianus*ra vonatkozik.⁴⁶ A vevő az ajánlata során – a *rogatio*ban⁴⁷ – *fundus Sempronianus*t nevezett meg, holott valójában a *fundus Cornelianus*t kívánta megvenni. Ebben az esetben a vevő egyoldalú tévedéséről vagy másképpen szólva identitás-tévedésről beszélünk.

A harmadik értelmezési lehetőség szerint az adásvételi szerződésben sem a *fundus Cornelianus*, sem a *fundus Sempronianus* nincs egyértelműen megjelölve. Ez abból következően is lehetséges, hogy a *rogatio*ban egyszerűen csak *fundus* került szóba a felek között, vagy a szerződő felek közösen olyan individualizáló jegyeket (termérték, művelési ág stb.) adtak a telekről, amelyek mind a *fundus Cornelianus*ra, mind a *fundus Sempronianus*ra illettek.

Wunner szerint, ha a három különböző értelmezési lehetőséget a modern jogok alapján megnézzük, akkor rájöhetünk arra, hogy az *ulpianusi emptio nulla est* végkövetkeztetés csak a harmadik esetben szabályozott rejtett disszenzus esetén állja meg a helyét.⁴⁸ Az első két esetben ugyanis a mai jogok szerint a szerződés létrejön, legfeljebb az eladó, illetve a vevő egyoldalú tévedése miatt érvényteleníthető. A szerző élesen kritizálja Wolfnak a D. 18. 1. 9 pr. körében kialakított értelmezési és jogi álláspontját. Többek között nem ért egyet azzal a wolfi megállapítással, mely szerint a *rogatio* a szerződés részét képezte volna és nem pedig a vevő jognyilatkozata lenne, ugyanis ez Wunner⁴⁹ szerint nem következik a forrásokból sem. A szerző megcáfolja Flume azon feltételezését⁵⁰ is, mely alapján bizonyítható lenne, hogy a római jogászok az egyoldalú tévedésnek nem tulajdonítottak jogi relevanciát.

Az első érveléshez (ti. hogy a források nem rendezik azt a kérdést, hogy a tévedésben nem lévő szerződő fél is hivatkozhat a tévedésre vagy sem) Wunner⁵¹ megjegyzi, hogy ezt az érvelést a modern jogi gondolkodás orientálta, ugyanis a mai jogok szerint csak a tévedő félnek van joga megtámadás útján érvényteleníteni a szerződést. Azonban nem meglepő, hogy a római jogi források ezzel a kérdéssel nem foglalkoznak, ugyanis a római jogászokat csak az érdekelte, hogy a szerződő felek között a szerződés létrejöttéhez szükséges akarategyezőség megvan-e vagy sem.

45 Wunner úgy gondolja, hogy a *Digesta*-beli tényállásnak ezen módon történő interpretációjaként az eladó egyoldalú tévedésére lehet következtetni. (Wunner, 1964, 148.) A szerző itt nem ért egyet Flumeval, aki szerint – ahogyan már korábban láttuk – az egyoldalú tévedést a rómaiak nem tartották relevánsnak. Wunner helytállóan rámutat arra, hogy az egyoldalú tévedést a rómaiak nem a BGB 119. § (1) bekezdésében szabályozott fogalom szerint értelmezték.

46 Wunner, 1964, 148–149.

47 A *rogatio* ebben az esetben a szerződés megszövegezését jelenti, egyébként nem más, mint a lexnek a rendelkező része. (Marton, 1963, 14–15.)

48 Wunner, 1964, 149.

49 Uo. 151.

50 Jelen munka, I. fej. 2.

51 Wunner, 1964, 164–165.

A második érveléssel (elszólás, elírás) kapcsolatosan Wunner kifejti, noha valóban ezek a tényállások a leggyakoribbak a forrásokban, de önmagában a szerződés érvényességének az alapja az akaratmegegyezés. Az eldöntendő kérdés ebből következően mindösszesen az, hogy volt-e a felek között akarategyezőség vagy sem, és a római jogászok számára az már közömbös volt, hogy erre milyen tényállás alapján jutottak.

A harmadik flumei érv (*error in corpore – error in nomine*) vonatkozásában megjegyzi, hogy Flume következtetései azért helytelenek, mert túlonult is az egyoldalú tévedés modern jogi fogalmából közelíti meg a kérdéskört. Wunner úgy gondolja, hogy jogilag csak az volt érdekes a rómaiak számára, hogy a tévedés a konszenzust kizárja-e vagy sem.⁵²

Végkövetkeztetésében Wunner⁵³ leszögezi, hogy amennyiben az egyik szerződő fél részéről megvalósuló egyoldalú tévedés az akaratmegegyezés létrejöttét megakadályozza, úgy az egyoldalú tévedés jogilag a rómaiak számára is releváns volt.⁵⁴

Lehetséges, hogy Ulpianus az *emptio nulla est* végkövetkeztetésre nem a disszenzus alapján jutott, hanem másik jogértelmezés eredményeképpen. Ez a jogi következtetés azon a már klasszikus kori római jogi megállapításon alapul,⁵⁵ mely szerint az *emptio-venditio* létrejvetelének alapvető követelménye a vétel tárgyában és a vételárban történő megegyezés. A szerződés tárgyát és a vételárat a szerződő felek a szerződéses tárgyalások során rögzítik, ha azonban a vétel tárgya nem identifikálható a végleges megegyezésből, mert az többértelmű, akkor arra a következtetésre lehet jutni, hogy a szerződő felek az *emptio-venditio* egyik nélkülözhetetlen, lényeges elemében, az áruban (*merx*) nem állapodtak meg. Ebből következően nem jött létre adásvételi jogügylet a felek között.

A magam részéről az ulpianusi értelmezéssel értek egyet. Wunner interpretációja tetszetős, de magából a szövegből nem állapítható meg, hogy *fundus Cornelianus* vagy *fundus Sempronianus* hangzott-e el a felek között, éppen ezért nem lehet következtetni sem az eladó, sem pedig a vevő egyoldalú tévedésére.

A Wolf által vélelmezett azon verzió, mely szerint a felek esetlegesen egy harmadik ingatlanra gondoltak, egyáltalán nem következik a tényállásból, ez pusztán elméleti fikció. Ezzel szemben azonban kétséget kizáróan megállá-

52 Rávilágít arra is a szerző, hogy a flumei hármás érvelésnek csak akkor lenne helye, ha a *priori* kizárható lenne, hogy a rómaiak a szerződések körében a szerződő felektől az akaratmegegyezést megkövetelték volna, azonban ez nem igaz. (Wunner, 1964, 166.)

53 Uo. 167.

54 A végkonklúzió szépséghibája az, hogy Wunner maga sem tud ilyen Digesta-beli tényállást felhozni elmélete igazolásául. A D. 18. 1. 9. pr. értelmezési variánsai között a szerző maga is csak a harmadik interpretáció körében jut arra a következtetésre, hogy nem jön létre a felek között szerződés, azonban ez – Wunner által is elismerten – nem az egyoldalú tévedés esetei közé tartozik, hanem az ún. rejtett disszenzus esetkörébe.

55 „*Nec emptio nec venditio sine re quae veneat potest intellegi.*” (D. 18. 1. 8.)

pítható, hogy Ulpianus a szövegben azzal érvel, hogy az adásvételi szerződés alapja a felek közötti konszenzus,⁵⁶ illetve ha a felek a vétel tárgyában vagy a vételárban, esetleg az ügylet egy másik aspektusában nem egyeznek meg, nem jön létre közöttük adásvételi szerződés „*ceterum sive in ipsa emptione dissentient sive in pretio sive in quo alio, emptio imperfecta est*”.

A forrás alapján tehát egyértelmű, hogy mivel a felek között vitatott volt a szerződés tárgya, így a *merx*ben voltaképpen nem jutottak konszenzusra, és ez a disszenzus eredményezte a szerződés létre nem jöttét.

3. *Error in pretio* (értékben való tévedés)

a) Vételárban való tévedés az *emptio-venditió*nál

A már korábban említett D. 18. 1. 9 pr.-beli eset egyben a vételárban való tévedés alapesete az adásvételi szerződéseknél. A szövegértelmezés kapcsán nehézséget okoz az a körülmény, hogy minden valószínűség szerint az eset végkonklúzióját tartalmazó megállapítás (*emptio imperfecta est*) interpoláció eredményeképpen került a Digestába.⁵⁷ Wolf⁵⁸ szerint a klasszikus jog alapján nem következik az a megállapítás, hogy a vételárban való disszenzus érvényteleníti az adásvételt.

b) Értékben való tévedés a *locatio-conductio* (bérlet) esetén

A bérleti díj mértékében való tévedés alapesetét a D. 19. 2. 52 Pomp. 31. Quint. Muc.⁵⁹ tartalmazza. Pomponius két olyan esetet ír le, amelyekben a felek valamelyike pontosan fele olyan összegű bérleti díjban kívánt megállapodni, mint amennyire a másik fél gondolt. Az első esetben a bérlő 10 helyett 5-öt kívánt fizetni a bérleményért, a másodikban pedig a bérbeadó akarta a bérleményt fele annyiért bérbe adni, mint amennyit a bérlő szeretett volna fizetni érte. Pomponius alapján az első esetben a bérleti szerződés semmis, a másodikban viszont az alacsonyabb bérleti díj erejéig érvényes.

Wunner szerint a pomponiusi megoldás a praktikus érdekek figyelembe vételével született.⁶⁰ Az első esetben ugyanis méltánytalan, ha a kisebbik összegre érvényes lenne a szerződés, mivel ez ellenkezne a bérbeadó érdekeivel,

56 „*in venditionibus et emptionibus consensum debere intercedere palam est*”.

57 Az említett szövegrészt posztklasszikusnak tartja: Beseler, Seckel – Levy, Voci, Arangio-Ruiz, a szöveg valódisága mellett érvel azonban Haymann. L. részletesen: Wolf, 1961, 74., 5. j.

58 Wolf, 1961, 75.

59 „*Si decem tibi locem fundum, tu autem existimes quinque te conducere, nihil agitur: sed et si ego minoris me locare senso, tu pluris te conducere utique non pluris erit conductio, quam quanti ego putavi*”.

60 „*Diese Lösungen entsprechen durchaus den praktischen Interessenlagen*.” (Wunner, 1964, 199.)

viszont ugyanúgy méltánytalan lenne – immáron a bérlőre nézve is –, hogy a nagyobbik összegre lenne érvényes a jogügylet. Mivel a felek érdekei egymással ellentétesek, az egyetlen ésszerű és képviselhető megoldás a szerződés érvénytelensége. Ezzel szemben a második ügyben nem szenved csorbát egyik fél érdeke sem, ha a kisebbik összegre nézve érvényes lesz a bérleti szerződés, ugyanis a bérbeadó már eleve az alacsonyabb összegért kívánta a bérleményt bérbe adni, míg a bérlőnek nyilvánvalóan egyenesen kedvezőbb az, ha kevesebb bérleti díjért is bérelheti azt.

Flume szerint a szövegben leírt esetek tiszta, egyértelmű disszenzusnak⁶¹ minősülnek, szerinte az első esetben a disszenzus csak a *maiusra* vonatkozik, és nem érinti a *minust*, ahogyan a szövegből is következik. Sem Wolf,⁶² sem pedig Wunner⁶³ nem ért egyet Flumével, és mindketten utalnak arra, hogy Flume modern értelemben használja azon disszenzus-fogalmat, amelyet a rómaiak nem ilyen tartalommal ismertek. Wunner rávilágít arra, hogy az első esetben az 5 a 10-hez képest nem *minus*, hanem más (*aliud*) szolgáltatás.⁶⁴

Wolf⁶⁵ szerint a Digesta-beli eseteket Kaden⁶⁶ értelmezte helyesen. Kaden ugyanis rámutat arra, hogy a bérlő csak akkor hiheti, hogy alacsonyabb bérleti díjban állapodott meg a bérbeadóval, ha a bérbeadó a nyilatkozata tekintetében tévedett, illetve tévedhetett, vagy *ad absurdum* egyenesen megtevéstették. Ha azonban a bérbeadó nyilatkozata teljesen egyértelmű, akkor a bérlő nem a bérbeadó nyilatkozatában tévedett, hanem abban a téves feltevésben volt, hogy a bérbeadó az alacsonyabb tartalmú bérleti díjért kívánta bérbe adni a bérleményt, nem pedig azért az összegért, amit nyilatkozott. Wolf⁶⁷ ez utóbbi értelmezéssel nem ért egyet, véleménye szerint a nyilatkozat tartalmában akkor is lehet tévedni, ha maga a nyilatkozat egyértelmű.⁶⁸

A második esetben a bérleti szerződés a kisebbik bérleti díj tekintetében érvényes lesz. Ez következik magából a szövegből és egyértelmű a jogirodalom számára is, hiszen Flume szerint a disszenzus ellenére a felek egyezsége jutottak.⁶⁹ Ebben az esetben – a célszerűségi szempontokon kívül, amelyek az ügy érdemi megoldásához vezettek – a római jogtudósok más megoldási

61 „klare Dissensfälle”. (Flume, 1951, 243., hivatkozik rá: Wolf, 1961, 76., 9. j.; Wunner, 1964, 201., 24. j.)

62 Wolf, 1961, 76.

63 Wunner, 1964, 201.

64 Megjegyzendő, hogy mind a *corpus*, mind pedig a *pretium essentialia negotii* voltak az *emptio-venditionál*, ebből következően a feleknek minimálisan a *corpusban* és a *pretiumban* konszenzusra kellett jutniuk.

65 Wolf, 1961, 76.

66 Kaden, 1939, 636., hivatkozik rá: Wolf, 1961, 76., 10. j.

67 Wolf szerint ez a BGB 119. §-ból is következik. (Wolf, 1961, 76.)

68 A szövegből mindenesetre világosan kiderül (különösen a *locem-existimes conducere* szóhasználatból), hogy az első esetben ténylegesen 10 hangzott el a bérleti díj meghatározásaként, mindebből következően csak a bérlő feltételezte azt, hogy 5-ben állapodtak meg.

69 „... trotz Dissenses ... Einigung”. (Flume, 1951, 243., idézi: Wolf, 1961, 78., 24. j.)

magyarázatokhoz is folyamodtak a döntés helyességének alátámasztása érdekében. Így Flume⁷⁰ és Voci⁷¹ azzal érvel, hogy – fikcióval élve – a felek az alacsonyabbik bérleti díj tekintetében – pszichológiai értelemben – egyezsége jutottak, és ez az alapja az ügy megoldásának.

Dulckeit⁷² a második tényállást eltérően értelmezi. Nézete szerint itt a szerződő felek a *locatio-conductio* egyik lényeges elemét, a bérleti díjat nem határozták meg, csak látszólagosan (*scheinbar*) állapotok meg annak összegében.⁷³ Dulckeit szerint a kisebbik összeg vonatkozásában megállapítható a *merces certa*, ebből következően ezen összeg tekintetében a szerződés érvényes lesz.

Wolf⁷⁴ arra a végkövetkeztetésre jut, hogy az első eset disszenzus-tényállást takar, amelyet azonban a római jogtudomány nem a modern akarati elv szerint közelített meg, hanem értelmezésbeli kérdésként kezelt.

Wunner⁷⁵ viszont azt állapítja meg, hogy a rómaiaknál az értékben való tévedés vonatkozásában nem létezett semmiféle abszolút érvénnyel rendelkező doktrína az ilyen típusú esetek elbírálására.

4. *Error in negotio* (az ügylet jogcímében való tévedés)

A iustinianusi jog szerint az *emptio-venditio* körében az ügylet jogcímében való tévedés azonos értékű az *error in corporé*val, illetve az *error in pretió*val, tehát semmissé teszi a szerződést (utóbbi esetében csak a *maius* vonatkozásában). Ez következik a D. 18. 1. 9 pr.-ből is: „*Sive in ipsa emptione dissentient ... emptio imperfecta est.*”⁷⁶

Az *error in negotio* alapesetét egy Diocletianustól⁷⁷ származó rescriptum tartalmazza. A tényállás szerint a címzett egy harmadik személyt „bízott meg” azzal, hogy nevében és képviselőként eljárva haszonbérleti szerződést kössön. A szövegből⁷⁸ az is megállapítható, hogy a rescriptum címzettje egy

70 Flume, 1951, 243., hivatkozik rá: Wolf, 1961, 78., 24. j.

71 Voci, 1937, 169., hivatkozik rá: Wolf, 1961, 78., 24. j.

72 Hivatkozik rá: Wolf, 1961, 79.

73 Gaius szerint „*nisi merces certa statuta sit, non videtur locatio et conductio contrahi*”. (Gai. 3, 142., idézi: Wolf, 1961, 79.) Kérdés azonban az, hogy ebben az esetben a szöveg értelmezéséből következik-e a *merces certa* vagy esetlegesen *merces incertá*ról van-e szó?

74 Wolf, 1961, 82.

75 Wunner, 1964, 205.

76 Idézi: Wolf, 1961, 87.

77 CJ 4.22.5 (294): „*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Victori. Si falsum instrumentum emptiois conscriptum tibi, velut locationis, quam fieri mandaveras, subscribere, te non relecto, sed fidem habente, suasit, neutrum contractum in utriusque alterutrius consensu deficiente constitisse procul dubio est.*” (Wolf, 1961, 87–88.)

78 Uo. 91.

bizonyos Victor volt, aki a „megbízást” (helyesen: meghatalmazást) adta. A címzetten és annak szerződő partnerén túl szerepel egy harmadik személy is az ügyben, akit Victor „megbízott” a szerződés megkötésével. A tényállásból csak annyi derül ki, hogy Victor tévesen adásvételről szóló okiratot írt alá bérleti szerződés helyett, ebből pedig nem vezethető le az az általánosan képviselt nézet, miszerint Victor szándékosan írt volna alá más okiratot.⁷⁹

Mind Ehrhardt, mind Flume, mind pedig Schwarz⁸⁰ azon az állásponton van, hogy a „megbízott” megbízásának egy bérleti szerződésről szóló okirat kiállítására kellett vonatkoznia.⁸¹ A császárnak rescriptumában azt kellett eldöntenie, hogy a leirat címzettje és ellenfele között létrejött-e egyáltalán szerződés, ha igen, akkor az haszonbérleti vagy adásvételi szerződés-e.⁸²

Lauria⁸³ szerint Diocletianus a szerződő felek disszenzusát vette alapul rescriptuma megfogalmazásakor, mely disszenzus abban áll, hogy a felek mást foglaltak írásba, mint amiben szóban megállapodtak. Ebből kifolyólag nevezi Lauria a tévedés ezen fajtáját *errore sulla manifestazionének*. Ehrhardt⁸⁴ véleménye alapján az eset az *errantis voluntas nulla est regula* általános érvényű elismerésének bizonyítékául szolgál.

Siber⁸⁵ értelmezésében mindkét szerződő fél bérleti szerződést kíván kötni, azonban gyaníthatóan az okirat kiállítója összecserélte az okmányokat és így mindegyik fél tévedésben volt. Ez csak akkor eredményezhette a iustinianusi értelemben vett disszenzust a felek között, ha az okirat készítője megtévesztési szándékkal bírt.

Siber nézetével szemben Flume⁸⁶ azon az állásponton van, hogy az esetnek az az életszerű magyarázata, ha azt feltételezzük, a felek tudatosan írtak alá más okiratot, mint amiről megállapodásuk szólt.⁸⁷ Flume szerint a felek egyértelműen bérletben állapodtak meg, és az okirat aláírása csak a megállapodásuk szentesítésére szolgált, ebből következően a felek között bérleti szerződés jött létre. Ennek értelmében nem lehet eltekinteni a felek szóbeli

79 A szövegből nem következik a szándékosság, a *suadere* szó rábeszélést jelent. Wolf szerint még az sem fakad a rescriptumból, hogy Victor megtévesztette volna bármelyik felet is az ügyletkötés során, csak annyi bizonyos, hogy maga Victor lett megtévesztve, ugyanis bízott az okirat tartalmának helyességében, amelyet úgy írt alá, hogy elötte nem olvasott el.

80 Hivatkozik rájuk: Wolf, 1961, 91.

81 A diocletianusi leirat azonban „*quam* (nem pedig *quod*) *feri mandeveras*”-ról szól, a „*locationem facere*” pedig haszonbérleti szerződés megkötését jelenti.

82 A problémát nehezíti, hogy Iustinianusig a római jog a közvetlen képviselést nem ismerte el.

83 Lauria, 1927, 46., hivatkozik rá: Wolf, 1961, 88., 4. j.

84 Ehrhardt, 1938, 178., hivatkozik rá: Wolf, 1961, 89., 9. j.

85 Siber, 1928, 13., hivatkozik rá: Wolf, 1961, 89., 10. j.

86 Flume, 1951, 239., hivatkozik rá: Wolf, 1961, 89., 13. j.

87 Ebben az esetben ez *negotium simulatum* és a szerződés ezért lesz semmis.

közös megegyezésének tartalmától, és nem szabad csak a tévesen aláírt okirat szövegéből kiindulni. A szerző egyenesen odáig jut, hogy az eset nem is a tévedés kategóriájába tartozik.

Wolf⁸⁸ szerint praktikus okokból kizárható, hogy az ügyintéző a haszonbérleti szerződésről szóló okiratot szándékosan kicserélte volna az adásvételi szerződést tartalmazóval. A *subscriptio* már a római jogban sem volt egyenlő pusztá névaláírással,⁸⁹ hanem azt jelentette, hogy az okiratot aláíró fél megismerte annak tartalmát, lényeges elemeit, és azzal egyetértve, nevének aláírásával fejezte ki szerződéskötési szándékát. Ebből következően helytelen Flume azon értelmezése, hogy a felek között bérleti szerződés jött létre. A diocletianusi megoldás is azt sugallja,⁹⁰ hogy egyáltalán nem zárható ki, hogy a felek között érvényes adásvételi szerződés jöjjön létre. A bizánci jogászok mindezek alapján a diocletianusi rescriptumot olyan tévedési kategóriaként kezelték, amely az adásvételi szerződéseknel játszhat érdemi szerepet.

Az *error in negotiōra* a digesztákban is találhatunk példát, alapesetnek a D. 12. 1. 18. 1 Ulp. 7⁹¹ számít. A szövegbeli tényállások közül az első esetben *ego* pénzét adott azzal a szándékkal, hogy azt neki ajándékozza, *tu* viszont azt kölcsönnek (*mutuum*) vélte. Ulpianus szerint ekkor sem ajándékozás, sem pedig kölcsönügylet nem jön létre a felek között. A második eset alapján *ego* a pénzt *tun*ál letétként helyezte el, *tu* azonban azt kölcsönnek hitte, ilyenkor sem letéti, sem pedig kölcsönszerződés nem jön létre a felek között.⁹² A harmadik tényállás szerint *tu* kölcsönként fizetett *egonak*, míg *ego* azt haszonkölcsönként (*ostendi gratia*) kezelte. Ezen esetben sem jön létre szerződés a felek között.

Wunner⁹³ és Wolf⁹⁴ találóan rámutat arra, hogy mindhárom tényállásban közös elem a pénz kifizetése, azonban mindhárom esetben a felek között hiányzik a konszenzus a pénzüsszeg átadásának jogcíme tekintetében.

Ulpianus mindegyik esetben azzal magyarázza a szerződések létre nem jöttét, hogy a felek nem jutottak egyezsége, a modern interpretációk vi-

88 Wolf, 1961, 96.

89 Mitteis, 1908, 305–306., hivatkozik rá: Wolf, 1961, 97., 35–36. j.

90 „*neutrum contractum constituisse procul dubio est*”.

91 „*Si ego pecuniam tibi quasi donaturus dederō, tu quasi mutuam accipias, Iulianus scribit donationem non esse: sed an mutua sit, videndum. et puto nec mutuam esse magisque nummos accipientis non fieri, cum alia opinione acceperit. quare si eos consumpserit, licet conditione teneatur, tamen doli exceptione uti poterit, quia secundum voluntatem dantis nummi sunt consumpti. Si ego quasi deponens tibi dederō, tu quasi mutuam accipias, nec depositum nec mutuum est: idem est et si tu quasi mutuam pecuniam dederis, ego quasi commodatam ostendendi gratia accepi: sed in utroque casu consumptis nummis conditioni sine doli exceptione locus erit.*”

92 „*nec depositum nec mutuum est*”.

93 Wunner, 1964, 208.

94 Wolf, 1961, 103.

szont a három eltérő tényállást disszenzus-esetként,⁹⁵ illetve tévedésként⁹⁶ értelmezik.

A D. 12. 1. 18 Ulp. 7-ből láthatón Iulianus eltérő megoldásra jut, mint Ulpianus: „*si ego pecuniam tibi quasi donaturus dedero, tu quasi mutuum accipias, ... donationem non esse: sed an mutua sit, videndum*”. Iulianus tehát – Ulpianusszal egyezően – megállapítja, hogy nem jön létre ajándékozás, azonban arra a következtetésre jut, hogy megfontolandó (*videndum*) a kölcsönügylet létrejötte. Ebből az is következik, hogy maga Iulianus sem dönti el a kérdést, csupán felveti, hogy vajon nem jön-e létre a felek között kölcsön az első tényállás alapján. Mindazonáltal Iulianus nem zárja ki – Ulpianusszal ellentétben – a kölcsön létrejöttét, sőt, egyenesen megfontolás tárgyává teszi azt.

A szöveget több interpolációkritika érte, többek között Beselertől, Langétől, Kunkeltól és Pfluegertől. Beseler⁹⁷ szerint Ulpianus nagyon rossz stílusú lett volna, ha a „*sed an mutua sit, videndum*” mondatrészt az *esse* (nem pedig az *est*) szóval kötötte össze. Lange⁹⁸ rávilágít arra, hogy a *videndum* szócska Ulpianus kedvenc szavajárása volt, amelyet azonban Iulianus maga sosem használt. Utóbbi megállapítást mind Kunkel, mind pedig Pflueger megcáfolja. Kunkel⁹⁹ talált olyan Iulianus-idézetet, amiben a *videndum* szó szerepelt, Pflueger¹⁰⁰ pedig további két olyan forrásra bukkant, amely arra bizonyosítja, hogy a *sed an mutua sit, videndum* kifejezés eredetileg Iulianustól származik.

Egy kérdés maradt már csak megválaszolatlanul, hogy Iulianus miért ítélte meg Ulpianustól eltérően a D. 12. 1. 18 pr.-ban szereplő első tényállást? Az egyik magyarázat szerint azért, mert az, aki ajándékozni akart, nyilvánvalóan egyetértene azzal is, hogy a dolgát kölcsönbe adja, ugyanis a többen benne van a kevesebb. Lange¹⁰¹ ezt az értelmezést nem fogadja el, szerinte nem következik az ajándékozási szándékból az, hogy egyben kölcsönbe is szeretné adni az ajándékozó a dolgát.

Iulianus számára a legkézenfekvőbb megoldásnak a *mutuum* tűnt, valószínűsíthetően ennek a döntésnek az alapját is a felek érdekének a figyelembevétele és a praktikussági szempontok indokolták. Ahogy Lange¹⁰² fogalmaz, a szerző fél megtarthatta a pénzt, ugyanakkor az ajándékozó (kölcsönadó) számára nyitva maradt a lehetőség, hogy amint az ajándékozási szándéka nem áll fenn tovább, azt a megajándékozottól (kölcsönbe vevőtől)

95 Disszenzus-esetként kezeli többek között: Ehrhardt, Beseler, Voci, van Oven, Flume, Lange, hivatkozik rájuk: Wolf, 1961, 103., 48. j.

96 Tévedésnek tekinti többek között: Pflueger, Kaser, Schwarz, hivatkozik rájuk: Wolf, 1961, 103., 49. j.

97 Beseler, 1925, 221., hivatkozik rá: Wolf, 1961, 105., 56. j.

98 Lange, 1930, 66., hivatkozik rá: Wolf, 1961, 106., 59. j.

99 Kunkel, 1949, 128., hivatkozik rá: Wolf, 1961, 106., 60. j.

100 Pflueger, 1937, 19., hivatkozik rá: Wolf, 1961, 106., 61. j.

101 Lange, 1930, 68., hivatkozik rá: Wolf, 1961, 107., 70. j.

102 Lange, 1930, 69., hivatkozik rá: Wolf, 1961, 107., 71. j.

visszakövetelje. Iulianus alapján a felek között tulajdonátruházás megy végbe, ugyanis a *mutuum*-nál elegendő volt a pénznek vagy más helyettesíthető dolognak az átadása a tulajdonosváltás megtörténtehez. Az a kérdés tehát, hogy *res nec mancipi* tulajdonjogát *traditio* útján *iusta causa* nélkül nem lehet megszerezni, a iulianusi megoldás alapján fel sem merül, ugyanis ő kölcsönügyletnek minősítette az esetet.

Wunner¹⁰³ rámutat arra is, hogy Iulianus igazából nem azt mondja a hivatkozott szövegrészletben, hogy a felek között *mutuum* jött volna létre, hanem azt, hogy *donatio* nem jött létre, azonban *dati*óra vonatkozó *negotium* igen, amely viszont nem kauzális, hanem absztrakt jogügylet, ebből következően tulajdonjogváltozást eredményez a szerző fél javára.

Az ulpianusi értelmezés szerint, mivel nem jött létre szerződés a felek között, ezért hiányzik a *traditio* egyik lényeges eleme, ebből következően nem válik a pénz tulajdonosává a szerző fél, azaz az ügylet nem eredményez tulajdonosváltozást. Akkor nem eredményezné tulajdonjog keletkezését az ügylet, ha a szerződés tárgyában lenne disszenzus a felek között, azonban az egyértelműen meghatározott, nevezetesen a pénz, a tulajdonjogváltozás pedig nem a szerződés tárgya, hanem a szükségszerű jogkövetkezménye a *dare* típusú jogügyleteknek. A felek *in corpus quod traditur* megegyeztek. Ulpianus nem azért jutott arra a következtetésre – legalábbis Wunner¹⁰⁴ szerint –, hogy tulajdonjogváltozás nem amiatt nem következett be a már említett esetről, mert nem jött létre kölcsönügylet a felek között, hanem azért, mert a felek nem állapodtak meg a *res* tulajdonjogának átruházásáról. Ebből következően a megajándékozottal szemben az ajándékozó részéről alapos lehet a *rei vindicatio*.¹⁰⁵

5. *Error in substantia* (a szerződéses tárgy lényegében, azonosságában való tévedés)

a) *Error in substantia* általában

Megkülönböztetendő egymástól az *error in substantia* és az *error in materia* fogalom-pár. *Substantia* alatt a források a *res* lényegét, *materia* alatt pedig mindig a dolog anyagbeli minőségét értik. Egyszerű példával érzékeltetve: arany a dolog *substantiája*, *materia* pedig az arany tisztasága.

103 Wunner, 1964, 210.

104 Wunner, 1964, 209.

105 Maga Ulpianus is nyitva hagyja a lehetőséget a *condicti*óra való hivatkozással az esetleges *consumptio nummorum* esetében.

Az *error in substantia* problémakörét a D. 18. 1. 9. 2 Ulp. 28 Sab.¹⁰⁶ tárgyalja. A Digesta-beli szöveg szerint ecetet adtak el borként, rezet aranyként, illetve ólmot ezüstként, ebben az esetben Wolf¹⁰⁷ szerint – aki Ulpianusra hivatkozik – az adásvételi szerződés semmis. A szöveget az egyes jogtudósok azonban különféleképpen értelmezik. Lenel¹⁰⁸ interpretációjában úgy olvasandó a fragmentum, hogy a felek egy olyan szerződéses tárgyban állapodtak meg a vételnél, amely aranyból (*aurum*) készült, a valóságban azonban rézből (*aes*) van. Lenelhez hasonlóan már Savigny¹⁰⁹ is azt feltételezi, hogy a felek valamilyen fémből készült tárgyban egyeztek meg, egy olyan dologban, amelyet tévesen aranyból készülnének vélték, holott valójában rézből volt. Lenel szerint a D. 18. 1. 9. 2-ben leírt eset ténylegesen a szerződéses tárgy tulajdonságában való tévedéssel (*Eigenschaftsirrtum*) azonosítható. Csak akkor lehet szó azonban erről, ha azt feltételezzük, hogy a tárgy tulajdonságában nemcsak az egyik, hanem mindkét fél tévedett. (Ezt követeli meg ugyanis az *Eigenschaftsirrtum* modern jogi doktrínája.¹¹⁰) Ebből az is következik, hogy akkor lehet a szerződéses tárgy tulajdonságában tévedni, ha aranyból vagy rézből készült tárgyról (pl. arany- vagy rézóra, arany vagy réz képkeret) van szó, nem pedig aranytömbről vagy réztömbről, aranyrúdról vagy rézrúdról. Ha ugyanis az utóbbi lenne, akkor nem a tárgy tulajdonságában volna a tévedés, hanem magában a tárgyban (*in corpore*), illetve a tárgy lényegében (*in substantia*).

Ezzel szemben – ahogy Wolf¹¹¹ is helyesen megállapítja – a szövegből nem következik az az értelmezés, amelyet Lenel és Savigny képvisel. A Digesta-beli szöveg ugyanis egyértelmű: „*aes pro auro vel plumbum pro argento*”, tehát a tényállásban minden kétséget kizáróan az szerepel, hogy rezet adtak el aranyként, azaz nem aranyból vagy rézből készült tárgyra vonatkozik a szerződés, hanem arany-, illetve réztömbrre.¹¹² Wolf¹¹³ szerint a probléma ahhoz hasonló, mint amikor egy széket kívánnak asztalként eladni, de a különbség az arany-réz példa alapján merőben praktikus: a gyakorlatban elképzelhetetlen, hogy

106 „*Inde quaeritur, si in ipso corpore non erratur, sed in substantia error sit, ut puta si acetum pro vino veneat, aes pro auro vel plumbum pro argento vel quid aliud argento simile, an emptio et venditio sit. Marcellus scripsit libro sexto digestorum emptionem esse et venditionem, quia in corpus consensus est, etsi in materia sit erratum. ego in vino quidem consentio, quia eadem prope ovdiaest, si modo vinum acuit: ceterum si vinum non acuit, sed ab initio acetum fuit, ut embamma, aliud pro alio venisse videtur. in ceteris autem nullam esse venditionem puto, quotiens in materia erratur.*”

107 Wolf, 1961, 116.

108 Lenel, Irrtum, 180–181., hivatkozik rá: Wolf, 1961, 116., 14. j.

109 Savigny, 1840, 278.

110 Lenel akkor hibázott, amikor a D. 18. 1. 9. 2-t a szerződéses tárgy tulajdonságában történő tévedés modern jogi fogalma szerint értelmezte.

111 Wolf, 1961, 117.

112 Ez egyébiránt kiténik az „*aliud pro alio venisse videtur*” szóhasználatból is.

113 Wolf, 1961, 117.

egy széket asztalként adjanak el, azonban az már inkább előfordulhat – és a tapasztalatok szerint elő is fordul –, hogy rezet aranyként kívánnak értékesíteni.

Felmerül a kérdés, hogy mi a szerződés tárgya abban az esetben, amikor rezet aranyként adnak el. A réz nem, mert a megállapodás aranyról szól, a réz csak látszólag (*scheinbar*) tárgya az ügyletnek, viszont arany sem, mert a szolgáltatott dolog nem arany, hanem réz.

Rabel¹¹⁴ értelmezésében az arany-réz polémia nem a tévedés problémakörébe tartozik. Véleménye szerint az az eldöntendő kérdés, hogy van-e vagy nincs konszenzus a felek között a szerződés tárgyában, azonban ha a tárgy nem létezik, akkor konszenzus sincs. Ez utóbbival kapcsolatosan Rabel azt gyanítja, hogy Ulpianus a nehézséget abban látta, hogy a szerződés tárgya (*res*) nem is létezett.¹¹⁵

Rabelhez hasonlóan Flume is arra a következtetésre jut, hogy a döntés alapja nem a dologban meglévő „kellékhány” (ti. arany helyett rezet vásárol a vevő), hanem az, hogy a felek konszenzusa nem egyezik az ügylet tényleges tárgyával. (Értve ez alatt, hogy az arany nem réz.)

Frier¹¹⁶ rámutat arra, hogy a római jogi *error in substantia* doktrína kétszeresen is illogikus, amennyiben a konszenzushoz való viszonyát tekintjük. Először is azért, mert az adásvételi szerződés lényeges eleme a szerződés tárgya, és ha az nincs kellően meghatározva (akár *error in substantia* miatt), akkor gyakorlatilag nincs is szerződés, azaz az *error in substantia* olyan *error in corporé*ra vezet, mely azt eredményezi, hogy nem jön létre szerződés a felek között.¹¹⁷ Másodsorban azért, mert az *error in substantia* nem csupán azon disszenzus-esetre érvényes, amikor a felek mindegyike téved a szerződés tárgyának lényegében, hanem arra is, amikor csak az egyik szerződő fél volt tévedésben.¹¹⁸ Frier elemzi a már korábban citált D. 18. 1. 9. 2 ulpianusi szöveget is, és arra a következtetésre jut, hogy az egész *error in substantia* doktrinája a konszenzus fogalmon alapul.

114 Rabel, 1955, 499.

115 Megjegyzendő, hogy a helyettesíthető fajlagos szolgáltatások esetében ez utóbbi érv irreleváns, hiszen már a római jogban is elismert tétel a „*genus perire non potest*”. A kötelezett tehát nem védekezhet azzal, hogy az általa elvállalt szolgáltatás teljesítése számára lehetetlen, mert az arany általános értékmérőként és csereeszközként bármikor beszerezhető volt.

116 Frier, 1983, 264.

117 Frier alapján helyesnek tűnő következtetését azonban úgy vonja le, hogy figyelmen kívül hagyja, hogy a római jogászok számára *error in substantia* esetén a szerződés tárgya meghatározott, csak annak lényeges tulajdonsága tekintetében van tévedés. A szerződéses tárgy azonosságát az *ovdia*-fogalom adja meg, mely azonban nem jogi, hanem Arisztotelész filozófiáján nyugszik.

118 Friernek ez a megállapítása helytelennek tűnik számomra, és feltehetően abból fakad, hogy azonosítja az angolszász jogi *dissens* fogalmát a római jogi *dissensus*szal, mely két különböző terminus.

Az *error in substantia* problémakörével Iulianus¹¹⁹ és Paulus¹²⁰ is foglalkozott. Iulianus semmisnek tartja azt a szerződést, amikor mindegyik fél tévesen azt hiszi, hogy az ezüsttel bevont faasztal tömör ezüst. A paulusi szövegben Paulus érvényesnek tekinti azt az adásvételt, amikor ténylegesen arany a vétel tárgya, de rosszabb minőségű (kisebb karátszámú), mint ahogyan azt a vevő hitte.¹²¹

b) *Acor* és *mucor* az *error in substantia* tükrében

A római kereskedelem mindennapjaihoz szervesen hozzátartozott a bor adásvétele. Egy óvatos becslés szerint a római polgárok évente több mint 100 millió liter bort fogyasztottak.¹²² A *vinariik* (borkereskedők) voltak azok, akik felvásárolták az egyszerű szőlősgazdától (*rusticus*) az általuk termelt bort és kereskedtek vele. A bort a szőlősgazdák – leggyakrabban a pincészetükben (*cellae vinariae*) – fahordókban, ún. *doliában* tárolták, amelyet aztán hordónként értékesítették a *vinariik* számára, akik azt *amphorákba* öntötték. A kereskedőknek a szőlősgazdák által értékesített bort legkésőbb a tárgyévét követő év január 1-jéig kellett átvenniük. Ha ez nem történt meg határidőben, akkor a bor kimérése a kereskedők közreműködése nélkül megtörténhetett, és ezzel egyidejűleg a vételár megfizetése is esedékessé vált. Amennyiben a kereskedők a bort legkésőbb a tárgyévét követő év október 1-jéig nem vették át, akkor az eladó maga szállíttathatta el a hordóban lévő nedűt a kereskedőkhöz, utóbbi költségére.

A bor biológiai és kémiai hatásoknak volt kitéve, amelyet a tárolásra szolgáló fahordók nem voltak képesek kivédeni.¹²³ Emiatt előfordult, hogy a bor megecetesedett (*acor* – borecet), vagy megpenészedett (*mucor* – penész). A rómaiak számára mindezek természetesen megmagyarázhatatlan jelenségek voltak, egy késő republikánus korabeli jogász, bizonyos Servius a borecetet olyan defektusnak írja le, amely magából a dologból (borból) ered. („*Vitium ex ipsa re.*”)¹²⁴ Maga Gaius csupán annyit mond az *acorról*, hogy ez a bor természetéből (*sua natura*) fakad.¹²⁵

119 D. 18. 1. 41. 1, hivatkozik rá és idézi: Frier, 1983, 267.

120 D. 18. 1. 10; D. 19. 1. 21. 2, hivatkozik rájuk és idézi: Frier, 1983, 267–268.

121 Frier elköveti azt a hibát – mind a paulusi, mind a iulianusi szövegrészlettel kapcsolatosan –, hogy azokat az *error in substantia* problémaköréhez vette tartozónak, holott az ott feltett kérdések az *error in qualitate* körébe tartoznak. Jellemző Frier hiányos terminus-kezelésére, hogy cikkében több helyütt is azonosítja az *error in substantia* fogalmát az *error in materiával*. L. pl. Frier, 1983, 267.

122 Összehasonlításképpen: a Pantheon épületét 30 millió liter borral lehetett volna megtölteni. A hivatkozási adatokat l. Frank, 1940., hivatkozik rá: Frier, 1983, 257.

123 Ilyen kémiai folyamat az *acetic fermentation*, amely a bor megecetesedését jelenti és amelyet egy baktérium okoz, melynek hatásaképpen a bornak az alkoholtartalma ecetsavval és etil-ecettel telítődik, élvezhetetlenné téve a nedű ízét.

124 Ulp. D. 19. 2. 15. 2, hivatkozik rá: Frier, 1983, 259.

125 D. 18. 6. 16, hivatkozik rá: Frier, 1983, 259.

A legkorábbi forrás Cato¹²⁶ nevéhez fűződik, aki híres formulájában az újbor adásvételét szövegezte meg, amely egyben kulcs a klasszikus kori jogforrások megértéséhez is.¹²⁷ A szőlősgazda szavatolt azért, hogy az általa eladott bor sem megecetesedésben, sem megpenészesedésben nem szenved. A vevőnek (az első vevő rendszerint a kereskedő) a bor átvételétől számítottan 3 nap állt rendelkezésére, hogy azt megkóstolja (*degustatio*). Amennyiben fenti határidőn belül ezt nem tette meg, akkor az a vélelem érvényesült, hogy a bort a vásárló megkóstolás után vásárolta meg (*pro degustato*).

A *pro degustato*-vélelem von Lübtowtól¹²⁸ ered, aki szerint az eladó a bort *sine acore et mucore* köteles szállítani. A szerző szerint a bor kimérése egyben a *dare*-kötelem teljesítése az eladó részéről, amely azonban meghosszabbodik a 3 napos kóstolási határidővel. Eredetileg a 3 napos határidő és az azt követően érvényesülő *pro degustato*-vélelem az eladó érdekét volt hivatott biztosítani, azonban a lübtowi értelmezés alapján ez átfordult abba, hogy az eladó szavatolt azért, hogy csak jó minőségű, megecetesedéstől és penésztől mentes bort ad el. A szerződés teljesítésével – a *pro degustato*-vélelemnek is köszönhetően – a vevő viseli a veszélyt (*periculum acoris et mucoris*), melynek értelmében többé nem hivatkozhat arra, hogy a bor már a szerződés megkötésekor romlott volt. Ezt ajánlatosabb azzal megelőzni, hogy a nedűt tényleg megkóstolja a 3 napos határidőn belül.

A borügyleteket (*Weingeschäfts*) a fentiekből kifolyólag Cato idejében úgy értékelték, hogy az eladó hibátlan bort adott el, ha a vevő a 3 napos *degustatio*s időn belül nem emelt kifogást a bor minőségével kapcsolatosan, azonban ez a megközelítés a klasszikus kori joggyakorlatban megváltozott.¹²⁹

A D. 18. 1. 9. 2 Digesta-beli szövegrészletben Ulpianus szintén tárgyalja azt az esetet, amikor a megecetesedett bort borként értékesítik, és a jogtudós alapján véve érvényesnek tartja az ügyletet, mert a konszenzus létrejött a szerződés tárgyában, még ha a tárgy minősége nem is felel meg a megállapodás szerinti elvárásoknak. Ulpianus – Marcellusszal ellentétben – semmisnek tekinti a borügyletet akkor, ha a szerződés tárgya már kezdettől fogva ecet volt, hiszen ekkor mást ad el az eladó, mint amit a vevő meg kíván venni. Ha eredetileg azonban az ügylet tárgya ténylegesen bor volt, és az az ügylet megkötésének idejére megecetesedett, az nem érinti a szerződés érvényességét, mivel a szerződés tárgya ugyanúgy bor, csak az éppen megecetesedett.

126 Cato, *De re rustica*, 148., hivatkozik rá: Wolf, 1961, 128., 59. j.

127 A formula szövege: Wolf, 1961, 129.

128 Lübtow, 1957, 400., hivatkozik rá: Wolf, 1961, 131., 74. j.

129 D. 18. 6. 16 Gai. 2 cott., hivatkozik rá és idézi: Wolf, 1961, 133.

c) *Error in substantia – error in corpore*

Térjünk vissza még egyszer az *error in corpore* esetkörébe tartozó D. 18. 1. 9 pr. Ulp. 28. Sab. szövegrészlethez.¹³⁰ Az ulpianusi szövegből következően a vevő azt hitte, hogy a *fundus Cornelianust* veszi meg, az eladó pedig úgy vélte, hogy a *fundus Sempronianust* adja el. A szöveg másik tényállása szerint a szerződés tárgya rabszolga adásvétele, azonban mindkét fél másik rabszolgára gondolt, az egyik *Stichusra*, a másik pedig *Pamphilusra*. Mindkét eset végkonklúziója az, hogy *emptio nulla est*, mivel *in corpore dissentiatur*.

Ugyanezen fragmentum második bekezdéssel jelölt tényállása szerint – amikor bort ecetként, rezet aranyként és ólmot ezüstként adnak el –, a szerződés a felek között létrejön, mivel „*in ipso corpore non erratur*”. A szöveg továbbá ezt az esetet *error in substantiának* minősíti (*sed in substantia error sit*).

Amennyiben a két Digesta-beli helyet összevetjük, felmerül a kérdés, hogy a tényállások között milyen különbségeket találunk? Ha *fundus Sempronianusként* adja el az eladó a *fundus Cornelianust*, akkor az miben különbözik attól, hogy az eladó aranyként ad el rezet? Ha *Pamphilusként* adja el téves hiszemben az eladó *Stichust*, akkor az mennyiben más attól az esettől, amikor ólmot ad el ezüstként? A források szerint a különbség az, hogy előbbieknél a felek a szerződés tárgyában nem egyeztek meg, míg utóbbiaknál e körben konszenzus született, mert a *corpus* ugyanaz. Hogyan lehet ugyanarról a *corpusról* beszélni arany és réz, illetve ezüst és ólom esetén?

A római jogászok a *corpus*¹³¹ azonosságát a fenti esetekben azzal indokolták, hogy mindegyik egy nagyobb fogalmi körbe tartozik, nevezetesen az arany és réz, a fémek és ércok körébe, csakúgy mint az ezüst és az ólom, valamint az anyaguk ugyanazon tárgyból ered vagy készült, ebből következően azonos az *ουδία*-juk. Az *ousia* alapvetően filozófiai fogalom, amely „lényeg” jelentéssel bír, és nagyjából az anyag (*der Stoff*) fogalmával azonosítható. Az *ousia*-tan az ulpianusi szövegben is szerepel, kérdéses, hogy utóbb került-e vajon bele vagy sem, Wolf ezen szövegrészt mindenesetre eredetinek tartja.

Sokolowski¹³² szerint a feleknek nem elegendő a jogügylet létrehozása során formálisan, látszólagosan megállapodniuk, hanem meg kell egyezniük a szerződés tárgyának lényegében, anyagában is. Az anyag határozza meg a *rest*, de amennyiben a felek az anyagban nem állapodnak meg, akkor a szerződés tárgyának meghatározottsága is hiányzik. Lenel¹³³ értelmezésében a

130 Jelen munka, 106 j.

131 Az *ουδία* fogalma az arisztotelészi logika és metafizika központi terminusa. Jelenti az egyedül önmagában létező egyetlent, az esszenciát. L. részletesebben: Wolf, 1961, 143–144.

132 Sokolowski, 1902, 238., hivatkozik rá: Wolf, 1961, 140., 116. j.

133 Hivatkozik rá: Wolf, 1961, 143., 145., 147.

bor, ha megecetesedik, a lényegét (*ousia*) tekintve bor marad, ugyanakkor az is megállapítható, hogy a bor és az ecet nem azonos szubsztanciák.

Nézetem szerint – az *ousia*-tant is figyelembe véve – igazolható, hogy abban az esetben, ha *fundus Sempronianus*ként kívánnak egy *fundus Cornelianus*t eladni, továbbá *Pamphilus*ként kívánja az eladó *Stichus*t értékesíteni, akkor a szerződések tárgyának *ousia*-ja egy és ugyanaz: az első esetben a föld, mint a *fundus* alapeleme, a második esetben pedig a rabszolga. Ha az *ousia*-tant figyelembe vesszük, akkor megállapítható, hogy utóbbi két esetben is csak *error in substantiá*ról van szó. (Ti. *in corpore* megegyezés született a *fundus*-ban és a rabszolgában.)

A *fundus*nak és a rabszolgának a neve csak olyan ismertetőjegye a dolognak, amely alapján a többi dologtól elkülöníthető és identifikálható, de attól még a *fundus* nem szűnik meg földnek lenni és a rabszolga nem szűnik meg rabszolgának lenni. Ugyanakkor könnyen belátható, hogy *Stichus* nem azonos *Pamphilus*szal és a *fundus Sempronianus* nem egyezik a *fundus Cornelianus*szal, tehát valódi *error in corpore*ről beszélhetünk, mivel a *res* különbözik.

Ugyanígy hiába azonos az *ousia* az arany és a réz, illetve az ezüst és az ólom esetében, mégsem ugyanarról a tárgyról (*res*) van szó, az arany ugyanis arany, a réz pedig réz. Ebből következően az *error in substantiá*nak mondott arany-réz, ezüst-ólmó esetpárok az *error in corpore* fogalmi körébe tartoznak.

Könnyen elképzelhető, hogy ez volt az eredeti, klasszikus kori jogi megközelítés is, itt különösen figyelembe veendő az a tény, hogy a *Digesta*-beli szövegben az „*in ipso corpore non erratur*” szövegrész később került be a *Digesta*ba.

Fentiek alapján megállapítható, hogy elméletileg a *fundus Sempronianus-fundus Cornelianus*, illetve a *Pamphilus-Stichus*, valamint az arany-réz és az ezüst-ólmó esetek ugyanazon kategóriába kellene, hogy tartozzanak. Ezt a vélekedést erősíti az esetek *Digesta*-beli végső megoldása is, hiszen mindegyik tényállásnak az a jogi megoldása, hogy nincs a felek között érvényes adásvételi szerződés.¹³⁴

Valószínű, hogy az *ousia*-tannal – filozófiai alapokra támaszkodva – utólag próbálták a posztklasszikus kori jogászok igazolni az *error in substantia* és az *error in corpore* között elhalványodó fogalmi különbségeket. Kérdés, hogy miért más a jogi megítélése az *error in substantia* körébe tartozó eseteknek, mint az *error in corpore*be lévőknek? Ennek egy magyarázata lehet, nevezetesen az, hogy az elbírált tényállások mindegyike más és más, és ebből adódnak az eltérő jogi következtetések. A *fundus Sempronianus-fundus Cornelianus*, illetve a *Pamphilus-Stichus* tényállásokban ugyanis a szöveg maga – ebből következően feltehetően a valós életbeli tényállás is – többféle-képpen értelmezhető, nem egyértelmű, hogy a felek melyik ingatlanra, rab-

134 D. 18. 1. 9 pr.: „*emptio nulla est*”; D. 18. 1. 9 (2): „*nullam esse venditionem*”.

szolgára gondoltak, az is elképzelhető, hogy egy harmadik ingatlanra. Ebből adódik az az egyértelmű jogi következtetés, hogy a felek között disszenzus van, hiszen még utólag sem állapítható meg, mi volt a szerződés tárgya.

Ezzel szemben az arany-réz, ezüst-ólom eseteknél teljesen egyértelmű, hogy a megállapodás aranyról, illetve ezüstről szólt, helyette viszont a szerződés tényleges tárgya réz, valamint ólom lett. Ennek megfelelően a felek konszenzusra jutottak az arany és az ezüst vonatkozásában, csak helyette más (*aliud*) szolgáltatás lett teljesítve: arany helyett réz, ezüst helyett ólom.¹³⁵

Ha így közelítjük meg a problémakört, akkor igazolható, hogy az előbbi esetekben miért nincs konszenzus a felek között és az utóbbiaknál miért van, azonban ez a megoldás a Digesta-beli tényállások értelmezéséből fakad, nem pedig az *error in corpore-error in substantia*, illetve az *ousia*-tan helytelen felhasználásából.

6. *Error in materia* (a szerződés tárgyának anyagában való tévedés)

A már említett D. 18. 1. 9. 2 mellett a Digesta-beli források paralell esetenként szabályozzák az *error in materia* kérdését, így a paulusi Sabinus-kommentárban a D. 18. 1. 10¹³⁶ alatt. Ebben az esetben aranyat értékesítettek, amelynek az értéke (karátszáma) kisebb volt, mint ahogy azt a vevő feltételezte. A szerződés érvényes lesz (*emptio valet*), mivel annak tárgya – az arany – a felek konszenzusa révén meghatározott és az arany aranybeli mivoltát nem veszíti el azáltal, hogy rosszabb a minősége.¹³⁷

A D. 18. 1. 14 Ulp. 28 Sab. azt a tényállást tartalmazza, amikor mindkét szerződő fél tévedésben volt a dolog anyagát, minőségét illetően.¹³⁸ A szöveg alapján az első esetben mind az eladó, mind a vevő aranyat kívánt értékesíteni, illetve megvenni, holott a valóságban a szerződés tárgya bronz volt. A második tényállás szerint az eladó az általa örökölt és aranynak tartott

135 Felmerül az a kérdés is, hogy miért nem a kellékszavatosság alapján oldották meg a római jogászok ezeket az eseteket. Itt ugyanis gyakorlatilag hibás teljesítésről van szó, hiszen az adós nem azzal a tárggyal teljesít, mint amelyre kötelezettséget vállalt. Valószínűsíthető, hogy itt maga a szerződés megkötése és annak teljesítése nem vált el időben egymástól, hanem kézen-közön vételekről volt szó, így nem a hibás teljesítés került előtérbe, hanem a szerződés érvénytelensége.

136 D. 18. 1. 10 Paul. 5 Sab.: „*Aliter atque si aurum quidem fuerit, deterius autem quam emptor existimaret: tunc enim emptio valet.*”

137 Az eset gyakorlatilag az *error in qualitate* esetkörébe is beleillik és ekként értelmezi többek között: Partsch, Lenel, Impallomeni, hivatkozik rájuk: Wolf, 1961, 151., 171. j. Megjegyzendő, hogy Voci szerint azért érvényes a vétel, mert csak a vevő téved. (Voci, 1937, 115., hivatkozik rá: Wolf, 1961, 151., 171. j.)

138 D. 18. 1. 14. Ulp. 28 Sab.: „*Quid tamen dicemus, si in materia et qualitate ambo errarent? ut puta si et ego me vendere aurum putarem et tu emere, cum aes esset? ut puta coheredes viriolam, quae aurea dicebatur, pretio exquisito uni heredi vendidissent eaque inventa esset magna ex parte aenea? venditionem esse constat ideo, quia auri aliquid habuit. nam si inauratum aliquid sit, licet ego aureum putem, valet venditio: si autem aes pro auro veneat, non valet.*” (Wolf, 1961, 151.)

karperecet, amelyet a vevő is aranynak vélt, eladta a vevőnek és később kiderült, hogy valójában az ékszer nagyrészt bronzból készült.

Ulpianus megállapítja az utóbbi eset tekintetében, hogy a szerződés érvényes lesz, mert a szerződés tárgya tartalmazott aranyat,¹³⁹ ebből következően azon adásvétel is érvényes lesz, amikor a szerződéses tárgy nem tiszta arany, hanem csak aranyozott,¹⁴⁰ még akkor is, ha a felek valamelyike vagy esetleg mindegyike azt tömör aranyból készültnek véli. Ulpianus ugyanakkor arra a következtetésre jut, hogy amennyiben bronz helyett aranyat értékesítenek (mint ahogyan az első tényállásban láttuk), az adásvételi jogügylet érvénytelen lesz.¹⁴¹

Wolf szerint a szöveg valószínűleg nem Ulpianustól ered. Az első tényálláshoz hasonló eset¹⁴² az *error in substantia* körében más hivatkozási alappal, de ugyanígy lett eldöntve: a szerződés ott azért volt semmis, mert a szerződés tárgyat (*res*) nem határozták meg, másképpen szólva, *aliud pro alio* lett eladva, és „*nec emptio nec venditio sine re quae veneat potest intellegi*”.¹⁴³

A második tényállásban a vétel tárgya meghatározott, a vételár szintén és ebből következően az *emptio venditio* nélkülözhetetlen elemei megvannak, tehát a szerződés érvényesen létrejön. A tévedés abban rejlik, hogy a felek a karperecet tiszta aranyak tartották, a valóságban azonban az csak aranyozott. Ez a klasszikus *error in materia* esete.

A paralell esetben¹⁴⁴ Ulpianus Marcellusra hivatkozott, aki érvényesnek tartotta a szerződést, annak ellenére, hogy a felek *in materia sit erratum*, a döntés ezen esetben is ugyanaz. Wolf¹⁴⁵ szerint a borecet-eset (D. 18. 1. 9. 2) és a D. 18. 1. 10-ben meghatározott két eset (rosszabb minőségű arany, illetve arany *viriola* helyett aranyozott *viriola*) megítélése azonos princípium alapján történik. Mindhárom esetben a szerződés érvényes, mert a szerződés tárgya (*res*) meghatározott: bor, arany, *viriola*. A tévedés a felek részéről mindegyik tényállásban a dolog valamely tulajdonságában történik, a bornál annak minőségében, az aranynál annak karántartalmában, a *viriolánál* pedig abban, hogy miből készült.

Ebből következően a szerződés tárgyául szolgáló dolog tulajdonságaiban (*Eigenschaften*) történt tévedés nem eredményez disszenzust, ugyanis az ügylet borról szólt, nem pedig arról, hogy az milyen tulajdonságokkal rendelkezik, a *viriola*-esetben *virioláról*, nem pedig arany *virioláról*.

139 „*quia auri aliquid habuit*”.

140 „*nam si inauratum aliquid sit ... valet venditio*”.

141 „*si autem aes pro auro veniat, non valet*”.

142 D. 18. 1. 9. 2, I. korábban: 28., 106 j.

143 Impallomeni, 1955, 172.: „*l'oggetto del contratto non sia costituito neppure in minima parte dalla sostanza ritenta*”, hivatkozik rá: Wolf, 1961, 153., 181. j.

144 D. 18. 1. 9. 2; I. jelen munka, 106 j.

145 Wolf, 1961, 154.

A wolfi – helyesnek tűnő – megállapítások a római jog tudományos eredményeiben teljesen újat hoztak az *error in materia* megítélése alapján. A korábban uralkodó felfogás szerint – melynek fő képviselője Flume volt – a dolog lényeges tulajdonságai a dolog lényegéhez (*Wesen*) tartoztak, és ezen az alapon Flume¹⁴⁶ például a *viriola*-esetet disszenzusként aposztrofálta, ugyanis szerinte *aliud pro alio* lett megvásárolva.¹⁴⁷ Továbbá szerinte¹⁴⁸ a dolog tulajdonságai és annak lényege közötti eltérést a rómaiak nem teoretikus alapon vagy filológiailag határozták meg, hanem esetről esetre döntötték el.

A wolfi álláspont és a *Digesta*-beli döntések természetesen nem jelentik azt, hogy a vevő számára ne lenne jogi eszköz az őt ért hátrányos helyzet kiküszöbölése érdekében. Ez az eszköz nem más, mint a kellékszavatosság jogintézménye,¹⁴⁹ amely azonban nem eredményezi a szerződés érvénytelenségét, hanem csak egyéb más igényeket alapoz meg, pl. vételárcsökkentést, az eredeti állapot helyreállítását. Ennek alkalmazhatósága azonban csak akkor áll fenn – legalábbis Wolf¹⁵⁰ szerint –, ha mindegyik fél tévedésben volt a szerződés tárgyának minősége, anyaga tekintetében.

Az *error in qualitate* problémakörével egy másik *Digesta*-beli forráshely is foglalkozik, nevezetesen a D. 19. 1. 21. 2 Paul. 33 ed.¹⁵¹ A szöveg erős interpolációs hatásoknak lett kitéve, bár az *emptionem esse* részig logikusnak és egységesnek tűnik, azonban az utána lévő szövegrészek mind logikailag, mind nyelvtanilag hibásak.¹⁵² Wolf¹⁵³ szerint valószínűleg csak maga a példa lehet eredeti, ugyanakkor az is elképzelhető, hogy már maga Paulus arra a döntésre jutott, hogy *emptionem esse*, mert a tényállásban kellékszavatossági igényt látott¹⁵⁴ a vevő oldaláról, mivel a szerződés tárgya, nevezetesen az asztal a felek által meghatározást nyert.

146 Flume, 1975, 64., hivatkozik rá: Wolf, 1961, 154., 190. j.

147 Megjegyzem, Flumenak akkor lenne igaza, ha a *Digesta*-beli szövegből az tűnne ki, hogy a felek arany karperecbeben állapodtak meg, azonban a szerződés tárgya pusztán *viriola*. Másrészről pedig a flumei megoldás teljes mértékben ellenkezik a *Digesta*-beli – eredetinek tűnő – döntéssel.

148 Flume, *Eigenschaftsirrthum*, 68., hivatkozik rá: Wolf, 1961, 154., 190. j.

149 Nem véletlen, hogy a később említendő D. 19. 1. 21. 2 Paul. 33 ed.-ban szereplő tényállást Hausmaninger „Tévedés és kellékszavatosság” (*Irrtum und Sachmängelhaftung*) címszó alatt tárgyalja. (Hausmaninger, 1990, 12.)

150 Wolf, 1961, 155–156.

151 „*Quamvis supra diximus, cum in corpore consentiamus, de qualitate autem dissentiamus, emptionem esse, tamen venditor teneri debet, quanti interest non esse deceptum, etsi venditor quoque nesciet: veluti si mensas quasi citreas emat, quae non sunt.*” (Wolf, 1961, 157.)

152 Különösen a „*quamvis diximus ... emptionem esse, tamen venditor teneri debet*” szövegrész logikátlan. (Pernice, 1900, 248.; Lenel, *Irrtum*, 185., hivatkozik rájuk: Wolf, 1961, 158., 204. j.) Partsch egyenesen odáig megy, hogy valószínűleg „*emptionem [non] esse*”-nek olvasandó a szöveg. (Parsch, 1931, 48., hivatkozik rá: Wolf, 1961, 158., 204. j.)

153 Wolf, 1961, 158.

154 Ez akkor lehetséges, ha a vevő tévedésének az eladó maga is részese. Amennyiben ez így van, akkor köti őt a vevő kellékszavatossági igénye. (Kaser, 1971, 464.; Impallomeni, 1955, 157., hivatkozik rájuk: Wolf, 1961, 158–159., 210. j.)

A tényállás lényege szerint ugyanis az ügylet tárgya egy asztal volt, amelyet a vevő citrusfából készültnek tartott, azonban a valóságban nem abból készült. A szerződés érvényes marad, mert a felek a *corpus*ban megállapodtak, csak a tárgy minőségében rejlik a tévedés.

A D. 18. 1. 45 Marc. 4 reg.¹⁵⁵ tényállása szerint szintén kellékszavatossági igényeket keletkeztet az az eset, amikor aranyozott, de egyébként rézből készült edényt (*vas aurichalcum*) tévedésből aranyként (*pro auro*) adtak el. A tényállás mindenesetre nem egyértelmű, ugyanis a szöveg kétféle értelmezést enged: (i) rézedényt aranyedényként adnak el; (ii) rezet aranyként adnak el.¹⁵⁶ Az első értelmezés alapján a szerződés érvényes marad, mivel *error in materiáról* van szó, míg a második interpretáció szerint a szerződés semmis *error in substantia* végett.

Az *error in materiával* foglalkozik a D. 18. 1. 41. 1 Iul. 3 Ursei Ferocis,¹⁵⁷ amely az egész római tévedés-tan legmegbízhatóbb¹⁵⁸ szövegének tűnik. A tényállás alapján az eladó egy ezüsttel bevont faasztalt (*mensam argento coopertam*) tömör ezüstként (*pro solida*) adott el a vevő részére, aki nem tudta, hogy az asztal csak ezüstözött. Iulianus szerint nem jön létre, illetve semmis az adásvételi szerződés (*nulla est emptio*), és a vételárat a vevő jogalap nélküli gazdagodás címén *condictióval* visszakövetelheti. A iulianusi döntés teljesen ellentmond annak a Marcellus, Marcianus, Paulus és Ulpianus által képviselt nézetnek, hogy a dolog tulajdonságaiban való tévedés (*error in materia* vagy *error in qualitate*) a szerződés létrejöttére, érvényességére nem gyakorol hatást, függetlenül attól, hogy a tévedés egy- vagy kétoldalú. Iulianus valószínűleg¹⁵⁹ azzal indokolta az ellentétes tartalmú értelmezését, hogy az általa említett tényállás alapján a sérelmet szenvedett vevő kellékszavatossági igénnyel sem léphet fel az eladóval szemben, ezért jutott arra a következtetésre, hogy *nulla est emptio*. A jogtudós szerint a szerződés azért semmis,¹⁶⁰ mert a tömör ezüstasztal és az ezüsttel bevont asztal nem ugyanaz a dolog, a felek között disszenszus van, mivel a felek a dolog szubsztanciájában tévedtek.

155 Az esetre hivatkozik és idézi: Wolf, 1961, 159.

156 Valóban következhet ez a kétféle értelmezés a szövegből, azonban – a szerződés tárgyára és a szövegkörnyezetre tekintettel – az első értelmezés az életszerű és helyes, nem valószínű és nem életszerű a második variáció szerinti interpretáció.

157 „*Mensam argento coopertam mihi ignoranti pro solida vendidisti imprudens: nulla est emptio pecuniaque eo nomine data condicetur.*”, hivatkozik rá és idézi: Wolf, 1961, 160.

158 Legalábbis Lenel szerint. (Lenel, Irrtum, 186., hivatkozik rá: Wolf, 1961, 160., 218. j.)

159 Wolf szerint. (Wolf, 1961, 161.)

160 Stein szerint Iulianusnak köszönhető a *misrepresentation as to the materia* és a *misrepresentation as to quality* fogalom pár bevezetése, a iulianusi tan értelmében szerinte minden egyes *error in materia* vagy *error in qualitate* a szerződés érvénytelenségét eredményezi. (Stein, 1958, 44., hivatkozik rá: Wolf, 1961, 161., 221. j.) A steini gondolat teljességgel hibás. Egyrészt a megkülönböztetés nem Iulianustól ered, másrészt a D. 18. 1. 41. 1-ben levezetett eseti döntésből nem lehet általánosítani, hiszen maga Iulianus később is ettől eltérő tartalmú megoldásról számolt be. (D. 19. 1. 13 pr., l. később.) Megjegyzem, a „*misrepresentation*” szó megtévesztést, nem pedig tévedést jelent az angolszász jogi terminológia szerint.

Megjegyzem – a iulianusi gondolkört követve –, hogy ezen az alapon a D. 18. 1. 10-ben szabályozott *viriole*-eset is *error in substantiá*nak lehetne minősíteni, hiszen ott is a felek arany karperecre gondoltak, nem pedig aranyozottra. Az eltérő megítélésbeli különbség alapja valószínűsíthetően a tényállások különbözőségéből fakad: míg a *viriole*-esetből nem tűnik ki egyértelműen, hogy a felek nyilatkozatai arany karperecre irányultak-e vagy sem, addig a D. 18. 1. 41. 1-ből egyértelműen az következik, hogy az asztalt tiszta ezüstként kívánta az eladó értékesíteni. Iulianus mindenesetre nem a kellékszavatosság útját választotta az eset megoldása során, hanem a szerződés létre nem jöttét, illetve semmisségét mondta ki.¹⁶¹

A iulianusi tan nem talált követőkre,¹⁶² sőt, később maga Iulianus – hasonló tényállású eseténél¹⁶³ – kellékszavatossági szabályok alapján ítélte meg az ügyet, nem pedig a szerződés létre nem jöttének és semmisségének megállapításával.

7. *Error iuris* (jogban való tévedés)

a) *Error iuris* általában, a római jogi jogforrások

Az *error iuris* reguláját a D. 22. 6. 9 pr. tartalmazza: „*regula est iuris ignorantiam cuique nocere, facti vero ignorantiam non nocere*”.¹⁶⁴ Mayer-Maly¹⁶⁵ értelmezésében a későklasszikus paulusi szövegrész valószínűsíthetően Labeo koráig volt érvényben, azonban az elv a klasszikus korban változásokat szenvedett, ahogyan arra Kunkel¹⁶⁶ is rámutat. (A regulát röviden *iuris ignorantia nocet*ként is szokták emlegetni.) Labeo szerint a szabály eredetileg *error iuris non prodest*ként (a jogban való tévedés nincs hasznára a tévedőnek) hangzott, míg a paulusi forrásszöveg *error iuris nocet*et (a jogban való tévedés hátránnyal jár) ír. Pernice¹⁶⁷ maga is rámutat arra, hogy

161 Megjegyzendő, hogy ezzel a megoldással nem kell annak a kérdéskörét vizsgálni, hogy az eladó pontosan mire vállalt kötelezettséget, ill. hogy csak a vevő lett volna tévedésben, és az eladó a hibát tudta-e vagy sem, ugyanis ezek a követelmények a kellékszavatossági jog körében lennének relevánsak.

162 Ezzel ellentétes nézetet vall Schulz, aki kifejezetten azt állítja, hogy a iulianusi doktrínát a poszt-klasszikus jogászok magukévá tették, amelynek következtében az *error in substantia* hibás elmélete nagyban befolyásolta a kontinentális jogokat. Schulz ezen megállapításai alapjaiban véve helytelenek. (Schulz, 1951, 529.)

163 D. 19. 1. 13 pr., hivatkozik rá és idézi: Wolf, 1961, 162–163. Megjegyzendő, hogy a szöveg eredetiségét Haymann radikálisan kritizálta. (Haymann, 89., hivatkozik rá: Wolf, 1961, 163., 231. j.)

164 Idézi: Winkel, 1985, 80. Szabad fordításban a regula ennyit tesz: „Az egy regula, hogy a jog nemtudása mindenkinek a kárára van, míg a tények nemtudása senki kárára nincsen.” (Fordítás a jelen munka szerzőjétől.)

165 Mayer-Maly, 1969, 54., idézi: Winkel, 1985, 80., 26. j.

166 Kunkel, 1949, 108., Anm. 14., hivatkozik rá: Winkel, 1985, 80., 25. j.

167 Pernice, 1900, 493., hivatkozik rá: Winkel, 1985, 80., 24. j.

Labeo, Sabinus és Cassius nemcsak az *error iuris nocet* megszővegezését tartották helytelennek, hanem a klasszikus kori szabály regulakénti mivoltát is megkérdőjelezték. A *non prodest* szóhasználat mellett érvelők felhívják a figyelmet a D. 22. 6. 7-ben található, Papinianustól származó szövegre, mely szerint: „*Iuris ignorantia non prodest ...*”.¹⁶⁸ Winkel¹⁶⁹ véleménye alapján azonban szinte bizonyos, hogy Paulus eredetileg *error iuris nocet*et írt. A regula alól – Paulus által is elismerten – vannak kivételek, még hozzá az ún. *personae privilegiatae*ek számára (*feminae, rustici, minores, milites*).¹⁷⁰

A D. 22. 6. 2-ből¹⁷¹ következően megkülönböztethető a jogban való tévedés a ténybeli tévedéstől. A jognak kellően meghatározottnak kell lennie,¹⁷² ebből fakadóan azokban az esetekben, ahol a jog bizonytalan, a ténybeli és a jogbeli tévedést egyezően kell elbírálni. Felmerül a kérdés, hogy a római jog szerint mi minősült jognak, és ebből következően minnek az *ignorantiájáról* beszélhetünk? Winkel¹⁷³ szerint az alábbi kategóriák merülhetnek fel az *error iuris* vonatkozásában: *ignorantia legis / plebisciti; ignorantia senatus consulti; ignorantia edicti; ignorantia rescripti / constitutionis*.

A törvényekkel (*leges*) kapcsolatosan fontos megjegyezni, hogy a törvényhozatali eljárás a törvények kihirdetésével zárult, amely – már meglehetősen korán – a törvényszöveg írásba foglalását és annak az *aerarium*ba való elhelyezését és megőrzését jelentette.¹⁷⁴ A publikáció másik technikai lehetősége az ún. *renuntiatio* volt, amelyet nemcsak a törvények, hanem az egyéb jogforrások kihirdetésére is alkalmaztak. Ez az eljárás úgy zajlott, hogy a jogforrás szövegét belegravírozták egy vörösréz táblába, amelyet azután kiállítottak egy mindenki által hozzáférhető helyen és csak később helyezték el a *tabularium*ban.¹⁷⁵

A *senatus consultum*ok vonatkozásában a kihirdetési eljárás ugyanaz volt, mint a törvények esetében, azzal a nem elhanyagolható jogi eltéréssel, hogy a *senatus consultum*ok a kihirdetéssel konstituálódtak, érvényességük ettől az aktustól eredeztethető, míg ugyanez a *lex*ekre nem igaz.

168 Idézi: Winkel, 1985, 81.

169 Winkel, 1985, 82.

170 Megjegyzendő, hogy Paulus eredetileg csak a *feminae, milites* és a *minores* kategóriákra vonatkozta a kivétel-szabályt, a *rusticos*okra Úlpianus bővítette azt ki.

171 Hivatkozik rá: Winkel, 1985, 83.

172 „... *das Recht bestimmbar sein kann und muss.*” (Winkel, 1985, 83.)

173 Winkel, 1985, 83.

174 A római jogi publikációs eljárásról részletesen l. Schwind, 1973., hivatkozik rá: Winkel, 1985, 84., 4. j.

175 Megjegyzendő, hogy a római jogi *lex*nek vagy akár a *plebiscitum*nak teljesen más funkciói voltak, mint amelyekkel a törvény a mostani értelemben bír. A legritkább esetben fordult elő ugyanis az, ami a mai modern jogalkotásban a leggyakoribb, hogy azért hozzanak egy törvényt, hogy új rendelkezéseket vezessenek be. A római jogi *lex* ugyanis a már régóta meghonosodott és szokásjoggá vált joggyakorlatot hivatott szentesíteni.

A joggyakorlat számára a *magistratusi edictumok* nagy jelentőséggel bírtak. Az *edictumok* formálisan eljárásjogi kérdéseket tisztáztak, azonban közvetve ezáltal anyagi jogi szabályokat is meghonosítottak. A kihirdetés ezen *edictumok* esetében sem maradhatott el, azokat egy fehér fatáblára vezették fel, melyet a *magistratus* hivatali működésének helyén állítottak ki.

A császári törvényhozás már a *dominatus* korában alkotott olyan jogszabályt, amely azt eredményezte, hogy a jog nemtudására nem lehetett eredménnyel hivatkozni. Ez a törvény Kr. e. 40-ből az öröklési jogi tárgyú *Lex Falcidia* volt. A D. 22. 6. 9. 5¹⁷⁶ szerint ugyanis a *Lex Falcidia* hatálya alól annak nemtudása nem mentesített, ahogy azt Antoninus Pius *epistulájában* megállapította. Az *ignorantia iuris* szabálya közismertté a *Lex Cincia* révén vált.

Teljesen más képet fest a császári konstitúciók (*constitutiones*) rendszere. Schwind¹⁷⁷ rávilágít arra, hogy már a Kr. u. 2. század végén vannak arra utalások, hogy a császári rendeletek érvényes létrejöttéhez (konstituáló hatályként) szükség volt azok kihirdetésére. Egy 454-ből eredő császári konstitúció maga megállapítja, hogy „*Leges ... ab omnibus intellegi debent*”.¹⁷⁸ Ebből következően a császárkori törvényeknek egyértelműeknek, meghatározottaknak és félreérthetetleneknek kellett lenniük.

Labeo volt az első jogász, aki a jogban való tévedésről megállapította, hogy az nem megengedhető azok számára, akik a jogot könnyen elsajátíthatják. Mindemellett Labeo nyitva hagyta annak a lehetőségét is, hogy a jogban járatlan személyek jogi természetű problémájuk esetén jogással konzultáljanak. A *personae privilegiatae* körébe tartozó személyek pontosan azért lettek a főszabály alól kivéve, mert vagy egyáltalán nem volt lehetőségük, hogy jogással konzultáljanak (*milites, rustici*), vagy pedig ezen lehetőségük korlátozott volt (*feminae, minores*).

b) *Error iuris* a szerződések körében

A D. 21. 1. 1. 2¹⁷⁹ kapcsolódik az *error iuris* problémaköréhez a kellékszavatossági igények tükrében. Ulpianus az *aediles curules* ediktumához fűzött kommentárjának első könyvében értelmezi azt az esetet, amikor az eladó becsapta a vevőt a dolog valamely lényeges tulajdonsága, minősége vonatkozásában. A jogtudós ezzel kapcsolatosan leszögezi, hogy az eladó minden esetben felel ilyenkor, még akkor is, ha nem tudta, hogy kellékszavatosság terheli az *aediles curules* ediktuma alapján. A felelősség szempontjából lényegtelen

176 Hivatkozik rá: Winkel, 1985, 86.

177 Schwind, 1973, 90–91., hivatkozik rá: Winkel, 1985, 88., 27. j.

178 „A törvény mindenki számára érthető kell, hogy legyen.” (A fordítás jelen munka szerzőjétől.) (Hivatkozik rá és idézi: Winkel, 1985, 88.)

179 Hivatkozik rá és idézi: Winkel, 1985, 134.

körülmény, hogy az eladónak az ediktum rendelkezéseiről tudnia kellett volna-e vagy sem, illetve, hogy a vevő az eladó tudatlansága (*ignorantia*) vagy csalárdsága folytán lett megtévesztve.

Kaser¹⁸⁰ a fenti Digesta-helyet összehasonlítja Cicero¹⁸¹ művében szereplő azon szövegrészlettel, ahol az eladó kellékszavatossága szintén szóba kerül. A szerző helyesen állapítja meg, hogy mindkét szöveg az *actio redhibitoria* és az *actio quanti minoris* keresetekkel van összefüggésben, míg azonban a Cicero-féle eset a dolog kellékhányának nem tudását szabályozza, addig Ulpianus az *aedilis curulis* ediktumának a nemtudásáról szól.¹⁸² (Winkel¹⁸³ a tényállások értelmezése során tovább megy és arra a következtetésre jut, hogy nem kizárható, hogy maga a Cicero-szöveg közvetve a jogban való tévedéssel foglalkozik.)

A jogban való tévedést tárgyalja még a D. 6. 2. 14-beli fragmentum.¹⁸⁴ A tényállás szerint a megbízó megbízta a *procurator*t arra vonatkozóan, hogy adjon el egy dolgot, megtiltotta ugyanakkor a már eladott dolognak a vevő részére történő átadását. A dolog átadása nélkül a vevő nem lesz tulajdonos, így a tulajdonos/megbízó sikerrel perelhet a dolog részére történő visszaadására. A vevőnek nem marad más lehetősége, mint *regressus*-igényt érvényesíteni a *procurator*tal szemben, aki viszont a saját megbízóját fogja beperelni az *actio mandati contrariá*val. Ezt a felesleges és hosszadalmas, többszöri peres eljárást elkerülendő, a *praetor* a vevőnek adhat egy *exceptio rei venditae et traditae* nevű kifogást, amellyel a dolgot visszatarthatja. Voci¹⁸⁵ szerint ez csak akkor lehetséges, ha a vevő csak a *traditio* után tudja meg, hogy a tulajdonos nem engedélyezte a dolog átadását.

A szövegnek azonban egy másik értelmezése tűnik meggyőzőbbnek:¹⁸⁶ eszerint nem az a központi kérdés, hogy a vevő tudta-e vagy sem – a *traditio* időpontjában – a tulajdonosnak a dolog átadására vonatkozó tilalmát, hanem az, hogy a vevő tudatlansága (*ignorantia*) a prétori *exceptio* vonatkozásában állott fenn. Ulpianus számára az utóbbi magyarázat egyértelmű volt, ő azzal indokolta a döntést, hogy a vevő tévedésben volt a jogot illetően.¹⁸⁷

180 Kaser, 1971, 560., Anm. 52.

181 Cicero, De Officiis, III, 71., hivatkozik rá és idézi: Winkel, 1985, 134.

182 Megjegyzendő, hogy Winkellel egy nézetben csak Mayer-Maly van, míg mások, többek között Haymann, Impallomeni és Honsell azt az álláspontot képviselik, hogy az ulpianusi szöveg is csak a dolog kellékhányának nem tudását tartalmazza. (Hivatkozik rájuk: Winkel, 1985, 135.)

183 Winkel, 1985, 135.

184 Hivatkozik rá és idézi: Winkel, 1985, 135–136.

185 Voci, Modi, 86., hivatkozik rá: Winkel, 1985, 136., 42. j.

186 Legalábbis Winkel szerint. (Winkel, 1985, 136.)

187 Mindenesetre a vevőnek ez a tévedése nem eredményez számára hátrányos helyzetet, mivel lehetővé teszi az *actio emptiv*vel élni az eladó *procurator*ával szemben.

A D. 17. 1. 29. ¹⁸⁸ az *error iuris* kérdéskörét az *actio mandati*val hozza összefüggésbe. Winkel szerint a tényállás úgy hangzik, hogy a kezes, amennyiben jogi tévedésben volt kezesége érvényességét illetően és fizetett az adós helyett, akkor *actio mandati contrariát* kaphat az adóssal szemben. Azonban annak a lehetősége sem kizárt, hogy a kezes a kötelezettség nélkül kifizetett összeget a hitelezőtől visszakövetelje (erre utal az *aliud dici debet* szóhasználata a szövegnek). A régebbi irodalom¹⁸⁹ alapján az is felmerülhet kérdésként, hogy vajon a főkötelezettség, amelynek biztosítékául a kezeség szolgált, érvényesen létrejött-e vagy sem? Amennyiben ugyanis a főkötelezettség érvénytelen lenne, akkor ebből következően – értelemszerűen – a kezeség is az.

Scheltema¹⁹⁰ helyesen következtet arra, hogy nagy valószínűséggel csak a kezeség volt érvénytelen, mivel a D. 17. 1. 29. fragmentumának többi eseténél is érvényesek voltak a főkötelezettségek. Winkel¹⁹¹ szerint azonban Scheltema többi megállapítása az ügygel kapcsolatosan helytelen, többek között az, hogy a jogi tévedés alapján a főkötelezett helyett teljesített szolgáltatás *donatio* lenne. Erről a szerző szerint csak akkor lehetne szó, ha a szolgáltatást a hitelezőnek kétszeresen teljesítették volna, egyszer a jogi tévedésben álló kezes, egyszer pedig a kötelezett, ez azonban nem következik a tényállásból.

8. A római jogi *error* értékelése, összefoglalás – A római jogi tévedés lényegességének és felrőhatóságának kérdése

Az eddig kifejtettek alapján megállapítható, hogy a római jog a szerződések körében széles körben használta és jogi relevanciával illetve a szerződő felek tévedését. Ahogyan arra jelen munka is kitért,¹⁹² a római jog modern értelemben vett szerződés-fogalmat nem ismert és nem használt, a szerződést nem bontotta szét elemeire úgy, mint szerződéses akarat, szerződéses nyilatkozat, joghatás. Ez a differenciálás a pandektisztika eredményeként jelent meg a jogi gondolkodásban. Általános, a mai értelemben vett szerződésfogalom hiányában nem is beszélhetünk klasszikus tévedés-dogmáról, mivel a római jogászok szemlélete és gondolkodásmódja elsősorban kazuisztikus volt, az egyedi esetek elbírálása állt érdeklődésük homlokterében, éppen ezért általános tévedés-tan sem alakult ki a római jogban.

A glosszátoroknak köszönhetően a római jog továbbélése körében kialakultak azok a ma is lényeges *error*-kategóriák,¹⁹³ amelyek alapján a római jogi

188 Hivatkozik rá és idézi: Winkel, 1985, 136.

189 A kérdést felveti többek között: Mühlenbruch, Adler, Archi. (Winkel, 1985, 138., 45. j.)

190 Scheltema, 272., hivatkozik rá: Winkel, 1985, 138., 46. j.

191 Winkel, 1985, 138.

192 Jelen munka, I. fej. 1.; Menyhárt, 2012.

193 Jelen munka, 13. j.

tévedéssel foglalkozó egyes, kazuisztikus tényállásokat minimálisan rendszerezni lehetett.

Az *error in corpore* körében¹⁹⁴ megállapítható, hogy a szerződés tárgyában való tévedés minden esetben azt eredményezte, hogy a felek között nem jött létre érvényes jogügylet (adásvételnél pl. *emptio nulla est*). Ennek két, jogilag is megindokolható magyarázata van: egyrészt a felek közötti disszenzus (*in corpore dissentiatur*), másrészt a minden jogügylet lényeges érvényességi kellékeként szereplő szerződéses tárgy (*merx*) meghatározottságának hiánya.

Az *error in pretio* esetében¹⁹⁵ bizonyóságot nyert, hogy nem minden esetben jár az a római jogban a szerződés érvénytelenségével. Amennyiben ugyanis a szerződést kötő felek érdekeivel ez összeegyeztethető, akkor a *minusra* vonatkozóan érvényes lehet a szerződés. Ez nem egy általános szabály volt, hanem az egyes eseteket, az adott tényállás körülményeit gondosan mérlegelve, a méltányosság szem előtt tartásával lehetett ilyen tartalmú döntést hozni, míg más esetekben elképzelhető volt, hogy a szerződés teljes egészében érvénytelen lett.¹⁹⁶

Megjegyzem, hogy dogmatikailag az *error in pretio* esetében is az lett volna a helyes megoldás, hogyha minden esetben ez a szerződés létre nem jöttével járna, mivel a *pretium* is olyan lényeges alkotóeleme – hasonlóan a *merx*hez – a visszterhes jogügyleteknek, amelyben való disszenzus elméletileg minden további feltétel nélkül a szerződés semmisségét vagy létre nem jöttét kellene, hogy eredményezze.¹⁹⁷ A római jogászok azonban mesterei voltak annak, hogy a praktikum szempontjából döntsék el a lehető legmegfelelőbbben az egyes jogeseteket, így születhetett az a megoldás is, hogy – amennyiben a felek érdekeit ez nem sértette – a szerződés érvényesen létrejött a *minusra*.

Az *error in negotio* megítélése vonatkozásában¹⁹⁸ szintén eltérőek a források, elméletileg a felektől megkövetelt volt – a D. 18. 1. 9 pr.-ből fakadóan – a helyes jogcím-megjelölés, azonban találunk olyan döntést is,¹⁹⁹ amely az ügyletet érvényesnek ismeri el, a helytelen jogcím-meghatározás ellenére is. Ennek szintén olyan gyakorlati okai voltak, amelyeket már az *error in pretio* körében a fentiekben említettem.

Az *error in substantia*²⁰⁰ római jogi értékelése az egyes döntések tükrében teljesen egyöntetű, *error in substantia* esetén ugyanis a szerződés semmis lesz. Az már jóval elgondolkodtatóbb, hogy mennyiben és miben különbözik egymástól az *error in corpore* és az *error in substantia*. Ahogyan korábban

194 Az *error in corpore*ről általában I. jelen munka, I. fej. 2.

195 Az *error in pretio*ról általában I. jelen munka, I. fej. 3.

196 L. D. 19. 2. 52 két tényállását.

197 D. 18. 1. 9 pr.

198 Az *error in negotio*ról általában I. jelen munka, I. fej. 4.

199 D. 12.1.18 pr. Iulianus-féle megoldása.

200 Az *error in substantia*ról I. jelen munka, I. fej. 5. a).

már kifejtettem,²⁰¹ véleményem szerint a két kategória között nehéz – jogi relevanciájukat tekintve – differenciálni, a megkülönböztetésnek inkább filozófiai alapjai lehetnek.

Az *error in materia*²⁰² általában²⁰³ nem eredményezi a szerződés érvénytelenségét, hanem pusztán kellékszavatossági igényt keletkeztet a jogosult részére. A forrásokból kitűnően néha problémát okozhat az, hogy egyes esetekben keveredhet az *error in materia* az *error in substantia* fogalmával.

Az *error iuris*²⁰⁴ volt talán az egyetlen olyan *error*-fajta, amelynél általános jogtételt ismertek és alkalmaztak a rómaiak az egyes tényállások vonatkozásában, nevezetesen a D. 22. 6. 9 pr.-ban lévő *iuris ignorantia nocet* elvet. Ennek oka valószínűleg az lehetett, hogy a római jogalkotó szervek az általuk alkotott jogtételek tekintetében azzal kívánták a feltétlen jogkövetést elérni, hogy a jog nemtudása nem eredményezhetett védelmet, és ezzel egyben elősegítették a jogbiztonságnak és a forgalom biztonságának a hatékonyabb érvényesülését is. Kivételt a regula alól csak a *personae privilegiatae* képeztek, akik számára – hátrányos társadalmi helyzetük, korlátozottabb szellemi képességük miatt – nehézségeket okozhatott jogász igénybevétele az adott ügyben.

Foglalkoznom kell még két olyan sarkalatos kérdéssel a római jogi szerződéses tévedés kapcsán, amelyek – elsősorban *ex cathedra* – a római jog tudományos oktatása és művelése körében – feltehetőleg tévesen – meghonosodott. A magyar nyelvű²⁰⁵ római jogi tankönyvek a tévedés római jogi tárgyalása kapcsán kifejtik azt az egyébként a pandektista jogtudomány által kifejlesztett és továbbadott nézetet,²⁰⁶ hogy a római jogi tévedésnek lényegesnek (*iustus* vagy *essentialis*), továbbá a tévedő fél számára menthetőnek (*probabilis* vagy *tolerabilis*) kell lennie.

Ezek a megállapítások Magyarországon a pandektista befolyáson túl feltehetően az olasz tankönyvi irodalom²⁰⁷ hatására alakultak ki, ahol az *error*hoz szintén hozzáteszik annak lényegességének és menthetőségének feltételét. Nem véletlen, hogy sem a témával kifejezetten foglalkozó római jogi monográfiák,²⁰⁸ sem pedig a németajkú római jogi tankönyvek²⁰⁹ nem említik ezt a két feltételt.

201 Az *error in substantia* és *error in corpore* kapcsolatáról l. jelen munka, I. fej. 5. c).

202 Az *error in materia*ról általában l. jelen munka, I. fej. 6.

203 Kivételként jelentkezik a D. 18. 1. 41. 1, amely azonban a Iulianus által képviselt kisebbségi nézet maradt a római jogban.

204 Az *error iuris*ról általában l. jelen munka, I. fej. 7.

205 Földi – Hamza, 1998, 470–471.; Brósz – Pólay, 1995, 394.; Benedek, 1995, 145–146. Ezzel szemben Marton – helyesen – úgy véli, hogy a tévedésnél a *dolus* vizsgálata nem szükséges, hanem csak az, hogy a tévedés lényeges (*essentialis*) volt-e vagy sem. (Marton, 1963, 75.)

206 A pandekta-jogtudományban először Gundling volt az, aki leszögezte, hogy a tévedésnek a tévedő fél számára fel nem róhatóknak kell lennie.

207 Biondi, 1965.

208 Wolf, 1961.; Wunner, 1964.; Winkel, 1985.

209 Kunkel, 1949, 107–109.; Kaser, 1971, 206–211.

A tévedés kapcsán ugyanis megállapítható, hogy akkor volt lényeges és figyelembe veendő az *error* az egyes tényállásokban, amennyiben az esetet annak minősítette a római jog. Általános, alapelvi szintű megfogalmazás a tévedés lényegessége tekintetében tehát nem volt, hanem azt esetről esetre bírálták el a római jogtudósok.²¹⁰

A tévedés menthetőségével kapcsolatosan pedig álláspontom szerint a római jogi tévedésnél nem vizsgálendő egyik fél felróhatósága sem, az *error*t a *vis ac metustól* éppen az különbözteti meg, hogy a tévedés a másik félnek fel nem róható. Mivel a forgalom biztonságának a követelménye és szükségessége ebben a korban még olyan mértékben nem nyert teret, mint manapság, ezért az is irreleváns volt, hogy a másik fél tudott-e vagy sem a tévedő fél tévedéséről, illetve azt netalántán hanyagságból ő okozta-e vagy sem.

Ugyanígy nem jelent meg általában a forrásokban annak a kérdése, hogy a tévedő fél számára felróható volt-e vagy sem tévedése.²¹¹

Néhány esetben ugyan szerepel a római jogi forrásokban²¹² a tévedés menthetőségének kérdése, azonban ezek eseti jelleggel merültek fel, az általam vizsgált források egyikében sem találkoztam ezzel a kérdéssel.²¹³

210 Még akkor is igaznak tűnik ez a megállapítás, ha maga Paulus a D. 4. 1. 2-ben utal a tévedés lényegességére (*iustus*), amely azonban minden valószínűség szerint csak az adott tényállásra vonatkozott és nem regula-szintű megállapítás volt.

211 A tévedés tévedő fél részéről való felróhatósága legfeljebb annyiban bír jogi relevanciával, hogy a szerződés érvényességében bízó fél követelheti a biztatási kárának megtérítését a saját tévedését felróhatóan előidéző féltől.

212 D. 22. 6. 9. 2; D. 41. 10. 5. 1.

213 Mindezekből olyan következtetést lehet levonni, hogy a tévedésnél minden egyes esetben megkövetelt lett volna az, hogy a fél számára tévedése menthető legyen, megalapozatlan megállapításnak tűnik.

II. A TÉVEDÉS DOGMATIKÁJÁNAK FEJLŐDÉSTÖRTÉNETE

1. A tévedés dogmatikájának kialakulása az *Usus Modernus Pandectarum*ban, a természetjogi tévedés-tan

A korai közönséges jogi irodalom a *Corpus Juris*ban található esetek glosszálására szorítkozott. A glosszátorok munkájának köszönhetően alakult ki a szerződéses ténybeli tévedés fajainak „*numerus clausus*”-a: *error in persona*, *error in negotio*, *error in corpore*, *error in substantia*.²¹⁴ A tévedéssel foglalkozó jogeseteket először összegyűjtötték, majd újból szisztematizálták őket aszerint, hogy a tévedés a szerződés mely részére (tárgyára, a másik szerződő félre, a jogügyletre stb.) vonatkozott. Arra jutottak, hogy amelyik jogeset az általuk meghatározott négy fő tévedéscsoportba tartozik, ott a tévedés mindig a szerződés semmisségére vezet, amelyek pedig nem voltak ezen kategóriák részei, ott a szerződés érvényes maradt, tehát a tévedés lényegtelen volt. A glosszatori tévedés-dogmatika legnagyobb előnye annak könnyű, praktikus alkalmazásában rejlett.²¹⁵ Az előnyből egyben hátrány is fakadt, nevezetesen az, hogy az egyes eseteket sematikusan, sablonszerűen ítélték meg és a forgalmi érdekeket nem vették figyelembe.²¹⁶ Mindezek ellenére az iskola tanítása egészen a 19. századig termékenyen élt a jogtudományi közgondolkodásban.

A glosszatori kazuisztikus módszerrel szemben már egészen korán kialakult a tévedés dogmatikája körében egy összehasonlító módszeren alapuló eljárás is. Az ún. skolasztikus tévedés-tan megalapítója Aquinói Szent Tamás,²¹⁷ aki a házassági egyházjog megalapozója volt, de emellett foglalkozott civiljogi jogügyletekkel is. Aquinói Szent Tamás és követői szerint nem lehet sematikusan minden egyes jogügylet érvényességét aszerint megítélni, hogy a tévedés mely fajáról van szó, ez sokkal inkább a konkrét eset értelmezésén kell, hogy alapuljon. Véleményük szerint a jogügylet vonatkozásában akkor lehet tévedésről beszélni, ha a tévedés a jogügylet lényeges, objektív alkotóelemére (*essentiale negotii*) vonatkozik. Azt pedig, hogy mi minősül egy szerződés esszenciális elemének, a pozitív jognak az adott szerződéstípusra

214 Oebike, 1935, 5.

215 Uo. 6.

216 Példaként hozza itt fel Oebike azt, hogy az adásvételi szerződésnél semmisséget eredményezett a glosszátorok szerint *error in persona* miatt az az eset, amikor a mindennapi élet körébe tartozó ügyletkötések során (pl. napi vásárlások) tévedett a vevő az eladó személyében, amely egyébiránt – tekintettel az ügylet jellegére – lényegtelen lett volna. (Oebike, 1935, 6.)

217 Oebike, 1935, 6.

vonatkozó előírásai döntik el. Így pl. adásvétel esetében lényeges és nélkülözhetetlen elem a vételárban és a vétel tárgyában (az áruban) való megállapodás, melyek nélkül a szerződés létre sem jön. Amennyiben a felek a szerződés valamely esetleges elemében (*accidentalia negotii*) tévednek, akkor ez a tévedés figyelmen kívül hagyandó, mivel lényegtelen. Ezt a kánonjogi módszert a joggyakorlat magáévá tette és a német birodalmi felsőbb bíróságok jogértelmező tevékenységük során alkalmazták.

A iustinianusi törvénykönyvhöz fűzött kommentárok és Bartolus²¹⁸ különösen azon forrásokkal foglalkoztak, amelyek a *stipulatio* körében az *error in materia* kérdéskörét vetették fel. Donellus²¹⁹ a *Corpus Juris*ban található, tévedéssel kapcsolatos eseteket összegyűjtötte, és rendszerező munkájában tiszta képet alkotott a tévedés dogmatikájának alapvető terminusairól, illetve a tévedési kategóriákról. Rendszere a későbbi jogtudósok munkáinak kiindulási alapjává vált. Cujacius²²⁰ – a középkori jogtudósokhoz hasonlóan – szintén az *error in materiával* foglalkozott, maga is görcső alá vette az egyes tévedési kategóriákat, megkülönböztetve többek között az *error jurist* és az *error factit*.

A szisztematikus pandekta művek az elkövetkezendő időszakban gyakorlatilag Donellus és Cujacius megállapításainak miniatűr foglalatát jelentették. Ilyen volt pl. a nápolyi Blasius Altimari munkája,²²¹ aki számtalan munkára támaszkodva tökéletes kazuisztikával a tévedés miatti semmis szerződésekről írt, de a problémakör lényegének rendszerező megragadása nélkül.

1700 környékén a jogtudományban újabb metódus született a tévedés dogmája kapcsán, ennek a természetjogi, jogfilozófiai irányzatnak – közel 100 évvel korábbi – megalapítója Hugo Grotius,²²² aki a következőképpen formulázott: „*Dicemus, si promissio fundata sit in praesumptione quadam facti, quod non ita se habebat, naturaliter nullam eius esse vim.*”²²³ Eszerint mindennek az alapja a tévedő fél akarata, amelynek egyezőnek kell lennie azzal, amit a fél eredetileg elképzelt. Amennyiben a fél a szerződést olyan feltételhez kötötte, amelyről kiderült, hogy tévedésen alapult, akkor a jogügylet semmis lesz.²²⁴ A szerző szerint a probléma objektív jellegű megközelítése (pl. az, hogy a tévedés mire vonatkozik) háttérbe kell, hogy szoruljon a szerződő fél belső, szubjektív akaratához képest.²²⁵ Grotius szerint a tárgyi jog

218 Saxoferrato, 1590., hivatkozik rá: Haupt, 1941, 3.

219 Hivatkozik rá: Haupt, 1941, 3.

220 Cujacius, 1658., hivatkozik rá: Haupt, 1941, 3–4.

221 Hivatkozik rá: Haupt, 1941, 4.

222 Grotius, 1625., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 7.; Haupt, 1941, 26.

223 Idézi: Oebike, 1935, 7.

224 Itt Grotius Ciceróra hivatkozik, aki maga is leír egy olyan esetet, mely szerint az örökhatyó abban a téves feltevésben nevezett meg örököst, hogy a fia meghalt, holott a valóságban élt. (Cicero, *De oratore*, I. Cap. 38., hivatkozik rá: Haupt, 1941, 26., 2. j.)

225 Éppen ezért Leonhard a grotiusi tévedés-tant az „individualisztikus” jelzővel illette. (Leonhard, 1907, 147., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 8., 15. j.)

nem lehet teljesen független a szerződő fél szubjektív akaratától és azt kell vizsgálni, hogy a konkrét esetben a felet tévedése befolyásolta-e a jogügylet létrehozásában vagy sem. Ha nem, akkor a tévedés lényegtelen, és nem eredményezi a szerződés érvénytelenségét.²²⁶

Grotius követője a híres természetjogász, Samuel Pufendorf volt, aki fő művében²²⁷ továbbfejlesztette a grotiusi nézeteket. Pufendorf különbséget tett a szerződés tárgyában való tévedés és az indokbeli tévedés között. Szerinte akkor lényeges és figyelembe veendő az indokban való tévedés, ha az elszóláskor (*Versprechen*) az ügy természetéből és körülményeiből következően felismerhető volt az, hogy a tévedőt a tévedésére a hibás indok vezette. Ezzel tulajdonképpen Pufendorf a szubjektív jellegű természetjogi tévedés-tant valamelyest objektívebb alapokra helyezte, és figyelembe vette a forgalmi érdekeket és a tévedő féllel szerződő fél érdekeit is. A másik fél számára ugyanis az indokbeli tévedésnek felismerhetőnek kell lennie, azaz gyakorlatilag a téves indok a jogügylet tartalmát kell, hogy képezze (*expresse aut ex natura negotii*).²²⁸ Ebből következően a rejtett, hallgatólagos feltétel, indok a szerződés érvényessége szempontjából az értékelés körén kívül marad és irreleváns.

A szerződés tárgyában való tévedést Pufendorf mindig lényegesnek és ezért figyelembe veendőnek tekintette, míg az indokbeli tévedés körében két esetet különböztetett meg: az első alapján a tévedés még a szerződés teljesítésének megkezdése előtt felfedezést nyert, míg a második szerint a tévedést a felek (vagy az egyik fél) már csak a teljesítés közben vagy a teljesítés után fedezték (fedezte) fel.²²⁹ Az első esetben – mivel teljesítés még nem történt – a tévedő felet megilleti az a lehetőség, hogy a szerződéstől elálljon, de csak akkor, ha a szerződéses partnere számára felismerhető volt, hogy a tévedő fél a téves feltevése alapján kötötte meg az ügyletet. Amennyiben a szerződést, akár csak részben is, de már teljesítették, akkor a fél az eredeti szerződéses kötelezettségeihez kötve van.²³⁰ Példaként erre a második esetkörre azt hozza fel Pufendorf, amikor az eladó felismerhetően abban a téves hiszemben volt, hogy a lovai kimúltak és egy új lovasfogatot vásárolt.

Thomasius²³¹ fő munkájában Pufendorf tanait vette alapul. Nézete szerint a kétoldalú jogügyleteknél csak akkor érvényteleníthető indokbeli tévedésre való hivatkozással a szerződés, ha az indok feltételként szerepel az ügyletben, vagy ha a szerződésnek a téves motívum nélkül nincs többé értelme.

226 A grotiusi tan teljesen független volt a római jogi forrásoktól, pusztán logikai-deduktív következtetéseket használt, mintegy matematikai módszerként. (Oebike, 1935, 8.)

227 Pufendorf, 1672., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 8.; Haupt, 1941, 29.

228 Oebike, 1935, 8.

229 Haupt, 1941, 30.

230 Modern jogi szóhasználattal élve: a teljesítés, ill. annak egy része „konvalidálja” a szerződést.

231 Hivatkozik rá: Haupt, 1941, 31.

Utóbbira példaként hozza fel a szerző azt a lófogatós esetet, amelyet mestere, Pufendorf is említett.

Thomasius tanítványa, Nicolaus Gundling volt az összehasonlító tévedés-tan talán egyik legmeghatározóbb képviselője. 1724-ben megjelent fő művében²³² – többek között – saját fogalmat alkotott a tévedés jogtudományi terminusáról, amely alatt mind a hibás (téves) tudatot, mind pedig a nemtudást (*ignorantia* – *Nichtwissen*) értette.²³³ Gundling volt az, aki a pszichológia tanait hívta segítségül annak eldöntéséhez, hogy mely esetekben eredményezi a tévedés a szerződés érvénytelenségét. A szerző megállapította, hogy a tévedés esetében általában a szerződő fél mást akar, mint amit kinyilvánít. Számára egyértelmű volt, hogy az a tévedés lényeges, amelyet a tévedő maga annak tart. Ebből következően, ha a tévedés a szerződés valamely esetleges alkotóelemében van (pl. a másik szerződő fél neve, annak meghatározott tulajdonsága stb.), akkor a forgalom és a közfelfogás általában nem tartja ezt a fajta tévedést lényegesnek, de az mégis az lesz, mert a tévedő fél szempontjából lényegesnek minősül.

A jog mindemellett csak akkor engedheti meg a szerző szerint a szerződéses kötelemtől való szabadulást, ha még egy előfeltétel teljesül az adott esetben a tévedéssel kapcsolatosan: a tévedő fél tévedése nem lehet neki felróható, más szavakkal, a tévedésnek *invincibilis*nek kell lennie.²³⁴ Amennyiben a tévedés a félnek mégis felróható, akkor a szerződésben eredetileg vállalt kötelezettségeiért a fél a vele szerződő személlyel szemben továbbra is felel. Ugyanakkor az a kérdés nyitva maradt, hogy a kötelezettségekért való helytállás hogyan alakul abban az esetben, amikor a szerződés létre sem jön vagy érvénytelen a felek között. Ilyenkor is felel-e a szerződéses kötelezettségekért a tévedő fél vagy kártérítési alapon áll-e meg a felelőssége a *negatív interesse* körében? Gundling szerint, ha a szerződés nem jön létre, akkor a kártérítési felelősség alapja a törvényen kell, hogy nyugodjon, nem pedig a felek konszenzusán, hiszen ilyenkor az gyakorlatilag nem is létezik (*non est*).²³⁵ Véggkövetkeztetésében Gundling leszögezi, hogy a tévedő fél negligenciája esetén jogilag ugyan a tévedő nem téved, azonban logikailag mégiscsak tévedésről beszélünk.

Gundling egész elmélete természetjogi alapokon nyugszik, azon a tézisen, hogy csak az minősül jognak, amelyet az ész (*ratio*) helyesnek fogad el. Elmé-

232 Gundling, 1724, 33. Stück: „Die Schwere Lehre von dem Irrtum in der Rechtsgelahrtheit”. (Oebike, 1935, 10.)

233 Gundling, 1724, 208., 250., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 10., 27. j.

234 „Wer die Schuld hat, ist keines favors in diesem Fall würdig.” (Gundling, 1724, 228., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 11., 11., 32. j.) Megjegyzendő, hogy Gundling a felróhatóság alatt nem a mai, modern jogi értelemben vett fogalmat használta. (Oebike, 1935, 11–12.)

235 Hivatkozik rá: Oebike, 1935, 12. A szerző kissé következtetlenül megjegyzi, hogy a kártérítésnek a legjobb és legegyszerűbb módja a tévedő fél részéről az eredeti szerződéses kötelelem teljesítése a másik fél felé. (Gundling, 1724, 235., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 12., 38. j.)

letének hibája az, hogy a tévedés fogalmához tartozónak vélte a felróhatóság kérdését, holott az csak a kártérítési felelősség vonatkozásában játszik szerepet.

Christian Wolf 1740-ben megjelent munkájában²³⁶ rámutatott arra, hogy a szerződéseknél rendkívüli jelentősége van a szerződés megkötésekor a felek közötti összhangnak. Szerinte mindegyik szerződő félnek van egy szerződéses szándéka, akarata (*velle*) és van egy szerződéses nyilatkozata (*declarare*), a primátust azonban a szerződéses akarat élvezi, egyedül csakis ez az irányadó. A wolfi tévedés-tan visszalépést jelentett a közvetlen elődök elméleteihez képest, és gyakorlatilag az individualisztikus grotiusi gyökekekhez tért vissza.

A tévedés dogmájának továbbfejlődését a 18. században végigsöpört kanti filozófiai áramlat befolyásolta.

Von Zeiller fő művében²³⁷ a kanti gondolatokat továbbképezve alakította ki tévedés-tanát, amely nagy befolyással bírt az osztrák ABGB megalkotására is. Zeiller – C. Wolf nézeteit alapul véve – továbbfejlesztette az akaratnyilatkozat (*Willenserklärung*) fogalmát, szerinte a szerződés nem más, mint a szerződő felek akaratnyilatkozatainak összhangja, egybehangzósága vagy még egyszerűbben fogalmazva: a szerződő felek közötti akarategyezőség.²³⁸ Amennyiben az akarategyezőség nem következik a szerződéses nyilatkozatokból, akkor a felek között létrejön egy hatálytalan látszatszerződés (*unwirksamer Scheinvertrag*).²³⁹ Zeiller nézete alapján a belső akarategyezőség az akaratkinyilvánítás egyezőségében testesül meg és nem nyerhet teret az olyan kifogás a kötelezett részéről, hogy másról beszélt, mint amire gondolt.²⁴⁰ Az akaratok kinyilatkoztatása, kinyilvánítása meg kell, hogy egyezzen a szerződő fél belső akaratával.²⁴¹

Glück²⁴² a tévedés rendszerezése során a római jogi szisztematizálást vette alapul és megkülönböztette a jogi tévedést a ténybeli tévedéstől. Álláspontja szerint a jogban való tévedés egyáltalán nem veendő figyelembe, tehát teljes mértékben irreleváns, a ténybeli tévedés relevanciája pedig több körülménytől függ. Glück a ténybeli tévedés eseteit két csoportra osztotta aszerint, hogy csak az egyik vagy mindkét szerződő fél volt-e tévedésben. Amennyiben csak az egyik fél tévedett, akkor az volt eldöntendő, hogy tévedése neki felróható-e vagy sem. A felróhatóság kérdése ugyanígy felmerült azon esetekben is, amikor mindegyik fél tévedett a szerződés megkötésekor.²⁴³

236 Wolf, 1743., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 15.; Haupt, 1941, 31.

237 Zeiller, 1819., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 16.

238 „die Einstimmige Erklärung des Willens ... oder die Einwilligung der vertragmachenden Teile”. (Zeiller, 1819, 138., idézi és hivatkozik rá: Oebike, 1935, 16., 55. j.)

239 Oebike, 1935, 16.

240 Zeiller, 1819, 138., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 17.

241 A fenti zeilleri megállapítások a későbbi nyilatkozati elméletek kiindulópontjai lettek.

242 Glück, 1796., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 18.

243 Glück, 1796., IV. § 299, 164., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 18., 65. j.

A szerző szerint a szerződés akkor lesz semmis, ha az ügylet vonatkozásában lényeges tévedésben volt az egyik vagy mindkét fél, még hozzá azért, mert a lényeges tévedés a felek közötti konszenzust kizárja.²⁴⁴ Glück szerint a tévedés lényegessége pedig attól függött, hogy az illető körülményt a szerződő felek maguk jelentősnek tartották-e vagy sem, illetve hogy a felek akaratából következően az lényegesnek minősült-e vagy sem.

A szerző arra is rámutatott, hogy az indokbeli tévedésnek a szerződés érvényessége szempontjából semmiféle relevanciája nincsen,²⁴⁵ továbbá arra, hogy a felróható tévedés az akaratnyilatkozat érvényessége szempontjából közömbös.²⁴⁶

2. A tévedés szabályozása az első polgári kódexekben

A tévedés kódexszintű szabályozásának első megjelenése 1756-ra, a Codex Maximilianeus Bavaricus megalkotására tehető. Kreittmayr volt a kódex fő szerzője és teljesen más utat választott, mint amelyet később az ALR (1794) követett, ugyanis a bajor kódex szelleme szerint: „*error noceat erranti*”.²⁴⁷ Ennek megfelelően a Codex Maximilianeus a 4. §-ban, az I. fejezet 25. §-ában a szerződéses tévedést akként szabályozta, hogy alapvetően a tévedés nem eredményezi a szerződés érvénytelenségét és a felet az általa tévedésből tett nyilatkozata is köti.²⁴⁸ A tévedés csak akkor lesz lényeges és ezáltal csak akkor eredményezheti a szerződés érvénytelenségét, ha az a tévedő féllel szerződő másik személytől ered vagy a másik fél felróhatóan tud a fél tévedéséről.

Az ALR a szerződéses tévedést a grotiusi-pufendorfi természetjogi irányzatnak megfelelően szabályozta. Ez volt az első kódex, amely meghatározta – Pufendorf és C. Wolf nyomán – az akaratnyilatkozat fogalmát. A törvénykönyv a tévedés rendezése körében a klasszikus hármas felosztást követte és a tévedési kategóriákat a jogügylet természete alapján osztályozta.²⁴⁹

Az ALR a tévedés lényegessége szempontjából objektív eligazítási pontokat nyújtott. Ezek szerint akkor lényeges a tévedés és ebből fakadóan érvénytelen (*ungültig*) az akaratnyilatkozat, ha a tévedés az alábbi körülmények valamelyikére vonatkozik: a jogügylet lényeges elemére (75. § (4)); az

244 Glück, 1796., IV. § 297, 147., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 18., 66. j.

245 Glück, 1796., IV. 157., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 19., 71. j.

246 Glück, 1796., IV. 165. Anm. 29., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 19., 73. j.

247 Ennek a formulának az alapjait Unger a Bibliára vezeti vissza (Jób Könyve 19, 4), melyet Luther a következőképpen fordított: „Ha tévedek, akkor magamnak tévedek.” („Irre ich, so irre ich mir.”), hivatkozik rájuk: Haupt, 1941, 36., 1. j. (Ahol a fordító nem lett külön feltüntetve, ott a magyar nyelvű fordítás a Szerző munkája.)

248 Haupt, 1941, 35–36.

249 A tévedéssel foglalkozó részek az ALR Általános Részében, az I. rész 1. fragmentumában találhatók, az Akaratnyilatkozatok fejezet alatt (4. fejezet). (Oebike, 1935, 20.)

akarattnyilatkozat fő tárgyára (75. §); a másik szerződő fél személyére, feltéve, ha a téves akarattnyilatkozatot tevő fél tévedése nélkül nyilatkozatát ebben a formában nem nyilvánította volna ki (76. §); a szerződő felek kifejezetten meghatározott tulajdonságaira vagy a szerződés tárgyaként szereplő dolog tulajdonságaira (77. §); a szerződő felek szokásos tulajdonságaira vagy a szerződés tárgyának rendszerinti tulajdonságára (81. §).²⁵⁰

A tévedés lényegességének megállapítása egy olyan eljárás keretében történik a kódex szelleme alapján, amely ötvözi a kazuisztikus és skolasztikus jegyeket, ugyanakkor az *error in persona* esetében egy szubjektív elbírálási szempont is az értékelés tárgykörébe kerül, konkrétan a szerződő fél akarata, amely az adott esetben a tévedőt a szerződés megkötésében befolyásolta. A római jog a lényegességet különösen aszerint bírálta el, hogy a tévedést milyen külső, megfogható momentummal lehet lényegesnek minősíteni, ezzel szemben az ALR a lényeges körülmények tekintetében a kereskedelmi forgalom által rendszerint lényegesnek minősített kritériumokból kiindulva ítélte meg a szerződés tévedéssel kapcsolatos érvényességét vagy esetlegesen érvénytelenségét.²⁵¹

Oebike²⁵² szerint a római jog és az ALR között ez a különbség főként a tulajdonságbeli tévedés szabályainál csúcsosodik ki. Míg a római jog e körben a kívülről felismerhető tulajdonságokra vagy a szerződéses tárgy esetén a lényeges anyagbeli tulajdonságokra helyezte a hangsúlyt, addig az ALR a személynek vagy a szerződéses tárgy tulajdonságainak lényegességét az alapján bírálta el, hogy a forgalom a konkrét, egyedi esetben azt általában lényegesnek tartja-e vagy sem.

A korábban felsorolt első négy tévedés-esetben (ALR 75–77. §§) az ALR szerint a szerződés semmis lesz, függetlenül attól, hogy a tévedés bármelyik félnek felróható-e vagy sem. Az ötödik esetben (ALR 81. §) azonban jelentősége van a felróhatóságnak, amennyiben ugyanis a fél saját maga felróhatóan, saját maga idézte elő tévedését, akkor meg kell térítenie a másik szerződő félnek azon kárát, amely a szerződés semmisségéből származik (ALR 79. §).²⁵³

Az első négy tévedés-fajtánál – a tévedés szempontjából – a szerződő fél felróhatósága azért irreleváns, mert a kódex – a forgalmi érdekek objektivizálásából kiindulva, C. Wolf hatására – azt az álláspontot követte, hogy a tévedő fél érdekeit kell mindennek felett figyelembe venni és tiszteletben tartani az ügyletkötések során.²⁵⁴

250 Oebike, 1935, 20.

251 Uo. 21.

252 Uo.

253 Uo.

254 Megjegyzem, hogy a forgalmi érdekekre történő hivatkozás itt meglehetősen egyoldalú, szubjektív, csakis a tévedő fél szempontjai szerint való, míg a másik, a szerződés megkötésekor vétlen fél érdekei, amelyek szintén védendőek a forgalmi érdekek alapján is, figyelmen kívül maradtak, sőt, egyenesen sérültek.

Suarez, az ALR főkodifikátora a fenti rendező elvet az alábbiak szerint kommentálta: „Ezek a megállapítások újak, de lényegesnek tartom őket. A Digestákban a következőt olvashatjuk: *error, qui evitari potuit et debuit, erranti nocet*. Ez a megállapítás helyes, ebből azonban nem következik az, hogy a szerződés maga ... érvényes volna. Már csak azért sem lesz érvényes, mert mindig van egy defektus a konszenzusban, függetlenül attól, hogy az *error vincibilis* vagy *invincibilis*.”²⁵⁵

Az ALR foglalkozott az egyoldalú jogügyletek tévedés miatti érvénytelenségének kérdésével is. A kódex szabályozása szerint az indokban való tévedés az egyoldalú jogügyletek esetében mindig releváns, amennyiben egyedüli okként a téves akaratkinyilvánítás vezette a tévedő felet a szerződés megkötéséhez (ALR 150. §).

3. A tévedés dogmájának további fejlődéstörténete (jogpozitivista irányzat), Savigny tévedés-tana

A 19. század elején a „haldokló természetjog”²⁵⁶ mellett Hugo vezetésével egy új irányba bontakozott ki a német jogtudomány. Hugo és követői megtámadták az addig a természetjogban uralkodó deduktív módszert és teljesen új ösvényekre léptek. Hugo maga ugyan a tévedés-tan körében semmiféle újat nem alkotott, viszont azt javasolta, hogy térjenek vissza a tiszta római jogi forrásokhoz az *Usus modernus* eredményeinek elhagyásával.

Ezek alapján elsőként Thibaut²⁵⁷ vizsgálta a tévedés kérdéskörét mind a szerződések, mind pedig a végintézkedések vonatkozásában. Thibaut a római jogi hagyományokat feltámasztva kutatta a szerződések tévedés miatti érvénytelenségét és arra a következtetésre jutott, hogy a rómaiak azért állapították meg a jogügyletek semmisségét a tévedésre való hivatkozással, mert a felek között nem jött létre konszenzus. Ugyanakkor a szerző azt is rögzíti, hogy a konszenzus csak az *error in obiecto* körében kizárt, mert itt nincs meg az akaratgyezőség a szerződő felek között a szerződés tárgyára vonatkozóan.²⁵⁸

Thibaut pandekta-tankönyvében még világosabbá tette a lényeges tévedés eseteit. Eszerint a szerződés akkor semmis, ha a szerződés tárgya teljesen

255 „Diese Sätze sind neu, ich halte sie aber für notwendig. Die Digesten sagen: *error, qui evitari potuit et debuit, erranti nocet*. Dieser Satz ist richtig, es folgt aber nicht daraus, dass der Kontrakt selbst ... gültig sei. Dies kann niemals angenommen werden, weil immer ein defectus in consensu da ist, der *error mag vincibilis oder invincibilis sein*.” (Az idézet a Koch-féle kommentárból, Band I., a 78. §-hoz, Anm. 94. való, idézi és hivatkozik rá: Oebike, 1935, 22., 22., 79. j.)

256 „absterbende Naturrecht”. (Oebike, 1935, 26.)

257 Thibaut, 1828, I, 7., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 26.

258 Thibaut, 1817, II, 106., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 27., 5. j.

más dologra irányul, mint amire eredetileg a felek a szerződést kötötték, vagy ha a szerződéses tárgy az ügylet megkötésének időpontjában egyenesen már nem is létezett. Ugyancsak releváns a tévedés abban az esetben, ha az a szerződés tárgyának lényeges tulajdonságaira vonatkozik.²⁵⁹

A szerző azt is megállapította, hogy az indokban való tévedés irreleváns, és nézete szerint a másik szerződő fél személyében való tévedés szintén lényegtelen, hacsak nem személyhez kötött megbízási vagy munkaszerződésről van szó. Ebből következően a másik szerződő fél személyében való tévedés lényegességét Thibaut nem ahhoz kötötte, hogy a szerződő félnek különleges érdeke fűződne ahhoz, hogy az által kiválasztott személlyel szerződjön, hanem ennél objektívebb körülményhez, nevezetesen a szerződés típusához.²⁶⁰ A szerző szerint csak akkor eredményezi a tévedés a szerződés érvénytelenségét, ha az a tévedő félnek nem volt felróható.²⁶¹

Richelmann volt az a következő jelentős jogtudós, aki monográfiájában²⁶² Thibaut-t követően a szerződéses tévedéssel behatóbban foglalkozott. Richelmann az a kérdéskör foglalkoztatta, hogy a tévedés miért eredményezi a jogügylet semmisségét. A szerző arra a megállapításra jutott,²⁶³ hogy az egyetlen oka ennek az lehet, hogy a tévedés a konszenzus hiányát eredményezi, ez igaz arra az esetre is, ha erre tételes jogi előírás nincs.²⁶⁴ Ezt követően Richelmann vizsgálta az a kérdést, hogy melyek azok az esetek, amikor a tévedés kizárja a felek közötti konszenzust vagy más szavakkal, mikor lehet lényeges tévedésről beszélni? Nézete szerint ezt a kérdést nem lehet általános érvénnyel megválaszolni, hanem minden egyes tényállást egyedileg, esetről-esetre kell megvizsgálni és így lehet eldönteni, hogy vajon az adott ügyben a tévedés releváns-e vagy sem.²⁶⁵

Richelmann álláspontja szerint az, hogy a tévedés mikor lényeges, több körülménytől függ. Csak abban az esetben eredményezi a tévedés a szerződés semmisségét, ha a pozitív jog ekként rendelkezik. Ha elő is írja a pozitív jog semmisségi okként az adott kategóriát, akkor ez még nem vonja automatikusan maga után a konkrét esetben a szerződés érvénytelenségét, hanem meg kell vizsgálni az adott tényállást, hogy vajon a feleknek a konszenzusa hiányzik-e vagy sem az adott ügyben. Csak igenlő válasz esetén lesz érvénytelen (semmis) a szerződés.²⁶⁶

259 Thibaut, 1828, I, 146. §, 113., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 27., 6. j.

260 Thibaut, 1817, II, 110, 112., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 27., 8. j.

261 Thibaut, 1828, 145. §, 115.; Thibaut, 1817, II, 122., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 27., 10. j.

262 Richelmann, 1837., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 27.

263 Richelmann, 1837, 7., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 28., 14. j.

264 Ez a richelmanni megjegyzés szöges ellentétben áll a szerző azon álláspontjával, mely szerint pozitív jogi, normatív előírás szükséges a szerződés semmisségének megállapításához.

265 Richelmann, 1837, 13., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 28., 15. j.

266 Richelmann, 1837, 15., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 28., 16. j. Megjegyzem, hogy amit Richelmann második feltételként ír, az gyakorlatilag nem más, mint az első feltétel alapján a törvény

A fenti, richelmanni kettős, konjuktív feltétel mellett még szükséges egy harmadik, törvény által előírandó és megkövetelt kondíció megvalósulása is a szerződés semmisségéhez, nevezetesen az, hogy a tévedés a tévedő fél számára menthető legyen.

Mühlenbruch²⁶⁷ továbbfejlesztette Richelmann nézeteit a felróhatóság vonatkozásában. Rámutatott arra, hogy a tévedés menthetősége nem lehet feltétele a szerződés tévedés miatti semmisségnek, hiszen tévedés esetében a felek között hiányzik a konszenzus, ami minden további nélkül maga után vonja a szerződés semmisségét.²⁶⁸ Ez az általános érvénnyel bíró megállapítás azonban a szerző szerint annyiban szorul kiegészítésre, hogy a római jog megkövetelte, hogy minden tévedés menthető legyen, ebből következően a római jog minden olyan tévedést, amely felróható volt a tévedőnek, úgy tekintett, mintha a fél érvényes és hatályos akaratnyilatkozatot tett volna.²⁶⁹

Három évvel Richelmann monográfiája után, 1840-ben Friedrich Carl von Savigny²⁷⁰ grandiózus művében, a *Systems des heutigen römischen Rechts* III. kötetében dolgozta ki tévedési rendszerét. Savigny opusza meghatározó jelentőségű volt a tévedés-tan dogmatikájának további fejlődésére, majd mindegyik ezt követő tévedés-tani irányzat foglalkozott eredményeivel. Savigny a problémával az általános jogügylet-tanon belül foglalkozott, csakúgy, mint az ALR. Véleménye szerint az akaratnyilatkozat a szerződések körében egyedülálló megjelenési formájával az összes többi fogalom felett áll.²⁷¹

Savigny a római jogi alapokra támaszkodva megkülönböztetett egymástól valódi (*echt*) és nem valódi (*unecht*) tévedést.²⁷² A valódi tévedés azért eredményezi a jogügylet semmisségét, mert a tévedés ebben az esetben az akaratképzést (*Willensbildung*) befolyásolja.

A nem valódi tévedések esetében a jogügylet szintén lehet semmis, de a semmisség más okokra vezethető vissza.

által meghatározott, absztrakt normaszövegnek a második kondíció szerinti tényállásra való konkretizálása, azaz gyakorlatilag a jogalkalmazás folyamata. Ennélfogva nézetem szerint ez nem két feltétel, hanem egyetlen feltételnek, a normaszövegnek az adott esetre való vetítése, tehát jogalkalmazási kérdés. Amennyiben a konkrét tényállás szubszumálható a norma által körülírt hipotetikus tényállás fogalmi körébe, akkor az egyetlen feltétel megvalósul és a szerződés semmis lesz.

267 Mühlenbruch, II, 1828., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 28., 17. j.

268 Mühlenbruch, II, 1828, 374., 379., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 28., 17. j.

269 Megjegyzem, hogy a római jog kifejezetten nem követelte meg a tévedés menthetőségét, hanem a Digestákban sokkal inkább olyan eseteket találunk, amelyekben a tévedés a tévedőnek fél nem róható volt. Éppen ezért ezt a mühlenbruch-i általánosítást éles kritikával kell kezelni, csakúgy, mint azt az állítólagos római jogi vélelmet, amely szerint felróható tévedés esetén „érvényes és hatályos akaratnyilatkozat” hangzott el a fél részéről. Utóbbi már csak azért is megszorításokkal fogadható el, mert sem az érvényesség, sem a hatályosság, sem pedig az akaratnyilatkozat fogalmát a római jog nem ismerte.

270 Savigny, 1840.

271 Uo. 7., 265.

272 Oebike, 1935, 31. Windscheid kritizálta ezt az általa szerencsétlennek tartott kategória-elnevezéseket. (Windscheid, Band I, 101. §, 233.)

Fenti megállapításaira Savigny az akaratnyilatkozat fogalmának továbbfejlesztése eredményeképpen jutott. A jogtudós ugyanis akaratnyilatkozat alatt azokat a jogilag releváns tényeket, emberi magatartásokat értette, amelyek jogviszony létesítésére vagy megszüntetésére alkalmasak.²⁷³ Ahhoz, hogy az akaratnyilatkozat csak az eredetileg szándékolt joghatással járjon, az alábbi három feltétel mindegyikének teljesülnie kell:²⁷⁴ legyen egy jogilag releváns akarat (*ein rechtserheblicher Wille*); ez az akarat legyen kinyilatkoztatva, kinyilvánítva (*die Erklärung des Willens*); az akarat és a nyilatkozat egymással megegyezzen (*die Uebereinstimmung des Willens mit der Erklärung*).²⁷⁵ Savigny szerint az eddigi tévedés-tanok fő hibája az volt, hogy a tévedést csak az első összetevő, nevezetesen az akarat szemszögéből vizsgálták.

Savigny rávilágít arra, hogy az akaratnyilatkozat fogalmának legfontosabb része az akarat, és mivel az – jellegéből adódóan – belső, láthatatlan, ezért azokkal a külső jelekkel kell foglalkozni, amelyekből az akarat tartalma megállapítható,²⁷⁶ ezek viszont a szerződő fél nyilatkozatában realizálódnak. Amennyiben ellentmondás van az akarat és a nyilatkozat között, felvetődik a kérdés, hogy a nyilatkozat, amely ebben az esetben csak a látszata a szerződő fél belső, valós akaratának (*Schein des Willens*), önálló jelentéssel bír-e vagy sem. Savigny ezt a kérdést úgy válaszolja meg,²⁷⁷ hogy a szerződő fél hibás akarata csak akkor veendő figyelembe, ha tévedését a másik fél felismerte vagy fel kellett volna azt ismernie. Ekkor ugyanis a tévedő fél egy olyan nyilatkozatot tesz, amely nem szándékolt (*unabsichtliche Erklärung*), sőt, egyenesen akarat nélküli (*ohne Wille*), és a nyilatkozatot tevő fél azt hiszi, hogy egy érvényes jogügyletet kötött, holott a valóságban olyan nyilatkozatot tett, amit egyáltalán nem akart. Ebben az esetben az ügylet semmisségének az alapja nem a tévedő fél pozitív érdekeinek a védelme, hanem egy negatív kritérium, nevezetesen az akaratnak a hiánya, ami önmagában hátrányos a szerződő félre nézve.

Savigny e gondolatait továbbfűzve²⁷⁸ megállapítja azt is, hogy csak akkor beszélhetünk a tévedésnek a jogügylet érvényességét befolyásoló hatásáról, ha a jogrend egy teljesen szabályszerű akaratnyilatkozattól az eredetileg célzott joghatás kiváltását megtagadná, mivel a tévedés az akaratképzést befolyásolta. Azonban akkor, ha a tévedés egyenesen az akaratnyilatkozat hiányát eredményezi, nem beszélhetünk a szerződésnek a tévedés miatti

273 „Diejenigen juristischen Tatsachen, die nicht nur freie Handlungen sind, sondern in welchen zugleich der Wille des Handelnden auf die Entstehung oder Auflösung eines Rechtsverhältnisses unmittelbar gerichtet ist.” (Savigny, 1840, 98.)

274 Uo. 99.

275 Oebike, 1935, 31.

276 Savigny, 1840, 258.

277 Uo.

278 Uo. 440.

semmisségéről, hiszen itt tulajdonképpen nem is jön létre – akaratnyilatkozat hiányában – a felek között szerződés.

A szerző továbbá rámutatott arra is, hogy általánosságban nem lehet kizárni, hogy a tévedés minden esetben megakadályozná a normális akaratképzést, ugyanis a választás szabadsága a tévedő fél részéről még tévedése esetében is adott, legfeljebb annak korlátain belül. Más szavakkal élve, a fél döntésére ugyan befolyással volt a tévedése, de döntését maga hozta (azaz dönthetett volna úgy is, hogy nem köt az adott esetben szerződést).

Savigny szerint a jognak innentől kezdve csak azt kell eldöntenie, hogy a téves akaratnak, mint motívumnak volt-e a végső akaratelhatározás kialakításában döntő szerepe vagy sem.²⁷⁹ Amennyiben a tévedő fél akaratelhatározásának indítóokaként (motívumaként) nem szerepelt a tévedés, akkor a jogügylet nem szenved hibában, érvényes marad. A hatályos jognak kivételként kell szabályoznia azon akaratképzéseket, amelyek az akaratnyilatkozatot tevő fél akaratelhatározását befolyásolták, és így a jogügylet semmisségét eredményezték. Ebből következően a tévedés miatti semmisségi esetekről a törvénynek kifejezetten rendelkeznie kell, ez az ún. valódi tévedés fogalma, amely lényegéből fakadóan nem lehet felróható a tévedőnek.

A nem valódi tévedés Savigny szerint nem a hatályos törvényi előírásoknak köszönhetően eredményezi a jogügylet érvénytelenségét, már csak azért sem, mert a tévedés itt nem befolyásolja az akaratnyilatkozatot tevő fél akaratelhatározását, motívumát. Ezekben az esetekben a semmisség más jogtételekből vezethető le. A nem valódi tévedés mindezek alapján kirekesztendő²⁸⁰ az általános tévedés-tanból és az akaratnyilatkozat általános szabályai közé illesztendő be „Nyilatkozat akarat nélkül” (*Erklärung ohne Willen*) címmel.²⁸¹

A valódi és nem valódi tévedés egymástól való elválasztása a szerző szerint eljárásjogi kérdés, amely a bizonyítékok mérlegelése eredményeképpen állapítható meg az adott ügyben.²⁸² Savigny mindezek alapján a két fogalom egymástól való megkülönböztetését nemcsak jogdogmatikai nézőpontból, hanem gyakorlati szempontok miatt is szükségesnek tartja. A nem valódi tévedés esetén ugyanis a tévedő mindenfajta szerződéses kötelezettség alól mentesül, függetlenül attól, hogy tévedése neki felróható volt-e vagy sem.²⁸³ Ebből következően még kártérítéssel sem tartozik, még akkor sem, ha esetlegesen hanyagság terheli tévedése létrejöttében. A valódi tévedésnél ezzel szemben csak akkor lesz a szerződés érvénytelen, ha a tévedés a tévedő fél számára menthető.

279 Uo. 114.

280 Savigny, 1840, 90.

281 Oebike, 1935, 32.

282 Savigny, 1840, 264.

283 Uo. 264., 292.

A nem valódi tévedések körében Savigny két alcsoportot különböztet meg egymástól:²⁸⁴ (i) a tévedő fél akarata ellentétben áll a saját nyilatkozatával (divergencia esete: *Divergenzfälle*); (ii) mindegyik szerződő fél akarata egybehangzik saját nyilatkozatával, tehát mindegyikük azt nyilatkozta, amit valójában akart, azonban másra gondoltak. Ekkor mindegyik fél a másik fél akaratában és nyilatkozatában téved (disszenzus esete: *Dissensfälle*).²⁸⁵

A divergencia-esetkörben Savigny visszatért a korábban használt lényeges tévedés fogalmához, azonban nála a lényegesség (*Wesentlichkeit*) új alakot öltött. Szerinte a római jog teljes körűen számba vette azokat az eseteket, amelyek a lényeges tévedés kapcsán szóba jöhetnek. A római jogi tradíciókra alapozva a szerző a tévedés lényegessége tekintetében az alábbi kategóriákat állította fel:²⁸⁶ (i) a tévedés a tévedő fél akaratának egészére vonatkozik (pl. tévedésből aláírt okiratok); (ii) a tévedés az akarat egyes részeire vonatkozik, úgy mint: (a) jogviszony természetére; (b) a másik szerződő fél személyére; (c) a szerződés tárgyára; (d) a szerződés tárgyául szolgáló dolog meghatározott tulajdonságaira.

Az utóbbi, d) ponttal kapcsolatban Savigny szakított azon – Haupt²⁸⁷ által primitívnek minősített – korábbi eljárásokkal, amelyek a dolog szubsztanciáját annak biológiai-kémiai összetevő jegyeiből kívánták megállapítani. Savigny volt az első, aki tiszta elhatárolási alapot dolgozott ki az *error in substantia* körében. Nézete szerint a dolog tulajdonságaiban való tévedés csak akkor lesz lényeges, ha a tévedés eredményeképpen az adott dolog – a forgalom által használt és elfogadott fogalmak szerint – egy másik dolog-csoportba tartozna, mint amelyikbe a valóságban tartozik, azaz más dolognak minősülne.²⁸⁸

Felmerül a kérdés, hogy ez alapján miként tudjuk megkülönböztetni egymástól az *error in corpore* és az *error in substantia* esetkörét. Savigny érvelése szerint *error in corpore* esetén az akart és a ténylegesen kinyilatkoztatott szerződéses tárgy faja (*Spezies*) nem ugyanaz, míg *error in substantia* esetén igen, csak a minőség (*Gattung*) eltérő.

Savigny elméletét – jelentőségének elismerése mellett – többen kritizálták, elsősorban követői és nézetének továbbfejlesztői. A nagy pandektista legfőbb

284 Uo. 265.

285 Megjegyzem, hogy ennek a disszenzus-esetnek Savigny részéről a nem valódi tévedés körében való szerepeltetése kissé ellentmondásos. A nem valódi tévedés fogalma ugyanis a szerző szerint az akarat nélküli nyilatkozatokon alapul, azonban ezen esetkörben megállapítható, hogy mindegyik félnek van valós szerződési akarata, azt ki is nyilatkoztatják akaratuknak megfelelően, csak az akaratnyilatkozatok nem találkoznak. Éppen ezért a disszenzus esetnek harmadik tévedési kategóriaként kell szerepelnie.

286 Savigny, 1840, 267.

287 Haupt, 1941, 44. Megjegyzendő, ahogyan arra Haupt találóan rámutat, hogy mind Pufendorf, mind pedig Richelmann szakított már ezzel a kémiai alapokon nyugvó anyag-meghatározási eljárással. (Haupt, 1941, 44., 2., 3. j.)

288 Savigny, 1840, 283.

érdeme az volt, hogy a tévedés problematikáját az akaratnyilatkozat fogalmából kiindulva próbálta megoldani, továbbfejlesztve és pontosítva utóbbi fogalmát. Munkássága eredményeképpen nemcsak dogmatikus, hanem praktikus alapon is különbséget lehetett tenni az egyes tévedési kategóriák között, amelyekből mind a jogtudomány, mind a joggyakorlat, mind pedig a jogalkotás profitált.

4. A Savigny utáni tévedés-elméletek, az akarat-teóriák

A Savigny utáni időszak első jelentős tévedés-elméletének kidolgozója Jhering²⁸⁹ volt, aki tüzetesebben foglalkozott a *culpa in contrahendo* elméletével is. Jhering volt az, aki harcot hirdetett a fogalom meghatározó jogtudomány (*Begriffsjurisprudenz*) képviselőivel szemben és rámutatott arra, hogy a tévedés-tan jelenlegi formájában még nem teljes. A római jogi alapokhoz visszanyúlva azt emelte ki, hogy a *culpa in contrahendo* olyan jogtétel, amely általános érvényesülést követel a szerződések körében.²⁹⁰

A tévedés-tanon belül számtalanszor előfordult, hogy a tévedő fél, amennyiben gondatlanul járt el, köteles volt megtéríteni a másik félnek a szerződés megkötésével kapcsolatosan keletkező kárát, illetve azt a kárt, amelyet azáltal szenvedett el, hogy jóhiszeműen bízott a szerződés érvényességében (*negativ interesse*). Jhering a *culpa in contrahendo* körében a tévedő fél kártérítési kötelezettségét – felróhatóságán túl – azzal is indokolta, hogy mivel az akarathiba miatt a szerződés semmis, ezért a jogosult többé nem követelheti a szerződéses kötelezettség teljesítését. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a szerződésnek más jogkövetkezményei ne lehetnének a felek között, így pl. a negatív interessze megtérítésének kötelezettsége.²⁹¹

Később maga Jhering ismerte el tanának gyengeségét és revideálta álláspontját akként, hogy a kártérítési igény jogalapja nem a felróhatóságon, hanem egy objektív körülményen kell, hogy nyugodjon. Ebből egyenesen adódott aztán a későbbi jogtudomány számára az a következtetés, hogy mindazon esetekben, amikor a semmis szerződés érvényességében a szerződő fél bízott, a tévedő személlyel szemben kártérítési igénnyel léphetett fel, függetlenül attól, hogy a tévedés a tévedő fél számára felróható volt-e vagy sem.

Jheringet követően az akarat teóriák új iránya kezdett kibontakozni Bekker²⁹² vezetésével. Bekker volt az, aki először kritizálta nyíltan a Savigny-féle tévedési teóriát, rámutatva arra, hogy az részben helytelen.

289 Jhering, 1860., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 44.

290 Jhering, 1860, 52., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 45., 6. j.

291 Jhering, 1860, 29., hivatkozik rá: Haupt, 1941, 52., 4. j.

292 Bekker, 1861., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 47., 18. j.

A tan fogyatékoságát abban látta, hogy Savigny a tévedésnek az akaratnyilatkozatra történő hatásáról írt, anélkül, hogy megvizsgálta volna, hogy a tévedésnek milyen hatása van külön-külön az akaratra és a nyilatkozatra.²⁹³ A szerző szerint hibás Savigny azon tézise is, amely szerint minden személyben való tévedés kizárná a szerződő fél akaratát, ugyanis sok olyan ügyletkötés történik a mindennapi életben, amikor közömbös az, hogy a fél kivel szerződik.

Bekker úgy vélte, hogy az akarat fogalmának pszichológiai vizsgálata szükséges és ezzel a megközelítéssel könnyebben lehet majd az egyes eseteket rendszerezni és eldönteni. Rámutatott arra is, hogy a lényeges és lényegtelen tulajdonságokban való tévedés között pszichológiailag nincs eltérés.²⁹⁴ Bekker a római jogi tévedés-tant vizsgálva felismerte azt, hogy az alapvetően helyes jogi következtetések ereje azáltal gyengült, hogy megrekedtek a pszichológia akkori állásának tanain, nézete szerint a római jogi tévedési kategóriákat vegyíteni kellene a modern pszichológiai vívmányokkal.²⁹⁵

Pár évvel később Brinz volt az, aki alapművében²⁹⁶ folytatta a bekkeri irányzatot. Savignyval szemben Brinz a tévedés-kategóriákat nem kettéosztotta, hanem egy hármas tipizálást alkalmazott a *Corpus Juris* nyomán. Brinz szerint a rómaiak tévedés alatt két nagy csoportot különböztettek meg: az első esetkörbe az eltévesztések (*Verirrungen*) tartoztak, amely a szerződő fél pillanatnyi tudatzavarából adódtak. Ide tartoztak az elszólások és elírások esetei is, amelyeknél gyakorlatilag semmiféle szerződéses akaratról nem lehet szó.²⁹⁷ A másikba azok a tényállások tartoznak, amikor a tévedést a helytelen elképzelés (*falsa opinio*) eredményezi. Ekkor a tévedő azt cselekszi, amit akar, csak az akarata téves feltevésen alapul.

Ezen esetcsoporton belül Brinz újabb tagolást végzett: (i) A szerződő fél tényleg akarja azt, amit ki is nyilatkoztat, de csak tévedésből, és az általa tévesen feltételezett körülmény egyáltalán nem egyezik a valósággal. Ez az eset a tévedő javára figyelembe veendő, tehát a szerződés érvénytelen.²⁹⁸ (ii) Egyéb más tévedés, amely nem eredményezi a szerződés semmisségét.²⁹⁹

Brinz az eltévesztés és a *falsa opinio* között nemcsak tényállásbeli különbséget látott, hanem eltérő jogkövetkezményeket is kapcsolat hozzájuk, ugyanis előbbi abszolút, utóbbi pedig relatív semmisséget eredményezett.³⁰⁰

293 Bekker, 1861, 189., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 47., 20. j.

294 Bekker, 1861, 188., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 47., 21. j.

295 Bekker, 1861, 191., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 48., 23. j.

296 Brinz, 1892., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 48.

297 Brinz, 1892, 27., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 48., 26. j. Ezen csoport vonatkozásában Brinz igazoltnak látta az *errantis voluntas nulla est* tételét.

298 Brinz, 1892, 44., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 49., 28. j.

299 Brinz, 1892, 53., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 49., 29. j.

300 Brinz, 1892, 52., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 49., 30. j.

A Bekker és Brinz által képviselt ún. pszichológiai tévedés-tan továbbfejlesztője volt Hölder.³⁰¹ Véleménye szerint a brinzi tévedés-típusítás nem nyugodott teljesen helyes alapokon, a tudattalan állapotban megvalósított cselekvések esetében ugyanis nem mindig lehet tévedésről beszélni, mivel nem tartoznak ide azok a cselekedetek, amelyeket reflexszerűen valósított meg a fél.

Zitelmann³⁰² ugyancsak pszichológiai alapokra fektette tévedés-elméletét és különbséget tett a tévedő fél elképzelése, vélekedése (*Vorstellung*) és akarata (*Wille*) között. Nézete szerint az akarat, az elképzelés nem jogi terminusok, hanem a pszichológia tudományának fogalomtárába tartoznak, amelyet a jogtudomány csak átvett. Ebből kiindulva a jogtudománynak mindig a pszichológiai kutatások legújabb eredményeit kell hasznosítania.

Zitelmann arra a következtetésre jutott, hogy az akaratnyilatkozat fogalmán belül az akarat fogalma nem egységes, mivel az akarat egyrészt áll a cselekedetre irányuló közvetlen akaratból (közvetlen akarat – *unmittelbarer Wille*), másrészt pedig a cselekedet következményeinek az akarásából (szándék – *Absicht*).³⁰³

Az akarat fogalmának kettéosztása azt eredményezte a zitelmanni tévedés-tanban, hogy a tévedés-kategóriák három nagy csoportra osztoztak: (i) a téves vagy hiányzó elképzelések eredményeképpen kialakuló tévedés (a tudatban való tévedés – *Irrtum im Bewusstsein*);³⁰⁴ (ii) a szándékban való tévedés (*Irrtum in der Absicht*);³⁰⁵ (iii) a motívumban való tévedés (*Irrtum im Motiv*).³⁰⁶

Az első kategóriával kapcsolatosan Zitelmann megjegyzi, hogy azok a szabályszerű cselekedetek, amelyeket a szerződő fél teljes tudatában (*Bewusstsein*) valósít meg, értve ez alatt azt, hogy tudja, mit akar és azt is, hogy mit cselekszik. Ahol ez a tudatosság hiányzik, ott nem lehet magatartásról sem beszélni.

A szándékban való tévedés abból az elméletből indul ki, hogy a jogügylet csak akkor vonja maga után a joghatást, ha az a felek által szándékolt, akart (*beabsichtigt*).³⁰⁷ Szándék alatt Zitelmann a magatartás következményeiről való elképzelést érti, amennyiben hiányzik a szándék, a jogügyletnek egy lényegi eleme is hiányozni fog, és nem áll be a jogügylet által célzott joghatás, mivel az egyben nem volt szándékolt. Zitelmann a szándékban való tévedés fogalmával szembeállította a motívumban való tévedés terminusát, előbbi lényeges volt és érvénytelenségét eredményezte a jogügyletnek, míg utóbbi a szerződés érvényessége szempontjából irreleváns. A szerző tagadta a római

301 Hivatkozik rá: Oebike, 1935, 49., 32. j.

302 Zitelmann, 1879., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 50., 39. j.

303 Zitelmann, 1879, 362., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 51., 42. j.

304 Zitelmann, 1879, 357., 359., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 51., 44. j.

305 Zitelmann, 1879, 357., 373., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 51., 45. j.

306 Zitelmann, 1879, 357., 414., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 51., 46. j.

307 Zitelmann, 1879, 377., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 52., 49. j.

jogi kategóriák (*error in persona, error in corpore, error in negotio, error in substantia*) létjogosultságát, nézete szerint ezen csoportok nem voltak alkalmasak a lényeges tévedések közötti különbségtételekre.

A tévedés dogmájának további jeles képviselője Ryck,³⁰⁸ kinek nézete szerint a tévedésnek a jogügyletek létrejötte vonatkozásában van jelentősége. A tévedés akkor lesz lényeges, ha a jogügylet lényegét érinti, más szavakkal, releváns a tévedés, ha nélküle a szerződés teljesen más tartalommal vagy céllal bírna, vagy más jogkövetkezmennyel járna.

Dernburg³⁰⁹ fő művében megállapította, hogy a tévedés fajtáit magából a szerződésből lehet megállapítani (a szerződés típusából, a szerződéses tárgy meghatározottságából, a másik szerződő fél kijelöléséből, a kikötött szerződéses tulajdonságokból). Dernburg szerint a tévedés akkor jelentős, ha olyan súlyú, hogy a forgalmi élet felfogása szerint a tévedő a jogügyletet meg sem kötötte volna, ha a valós tényállást ismeri.

Regelsberger³¹⁰ volt az első, aki a semmisségi okként szereplő tévedés fajtáit akként kategorizálta, hogy a feleknek a jogügylet érvényességéhez és érvénytelenségéhez milyen érdeke fűződik. Szerinte a szerződő fél nyilatkozatát a szerződés érvényessége szempontjából úgy is meg lehet vizsgálni, hogy figyelmen kívül hagyjuk a szerződő fél akaratát. A szerző megállapította, hogy a praktikus, életbeli felfogásból adódóan a nyilatkozó kötve kell, hogy legyen az általa mondottakhoz és felelősséggel tartozik a szavaiért, még akkor is, ha az az akaratával esetleg nem egyezik.

Regelsberger kifejtette azt is, hogy ennek az új princípiumnak az alkalmazási köre a szerződéses jogviszonyokban nyerhet teret, mivel itt követelmény a forgalom biztonsága, melynek értelmében mindegyik fél a szerződéses partnere által használt szavakra és szerződéses nyilatkozatra építeni tud. Ezzel Regelsberger, aki maga egyáltalán nem tagadta meg az akarat-elméletek eredményeit, gyakorlatilag a nyilatkozati teóriák megalapítójává vált.³¹¹

5. A nyilatkozati elméletek, azok hatása az akarat-elméletekre és a köztes álláspont

Az akarat-elméletek első igazi tagadója Roever³¹² volt. Véleménye szerint az akaratnyilatkozat lényegét nem a belső akarat, hanem annak kinyilvánított

308 Ryck, 1885., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 56., 76. j.

309 Dernburg, 1900, 102., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 57., 79. j.

310 Regelsberger, 1893, 521., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 57., 80. j.

311 Még akkor is igaz ez a megállapítás, ha maga a szerző korlátozta elméletének alkalmazási körét azzal, hogy kimondta, a tévedő fél érdekei védelme céljából a szerződés érvénytelen, ha a felet tévedése körében semmiféle hanyagság nem terheli.

312 Roever, 1874., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 62., 9. j.

formája, a nyilatkozat adja, ami egymaga is elegendő a jogkövetkezmények beálltához. Ebből következően számára közömbös az is, hogy az akarat és a nyilatkozat közötti divergencia a tévedő félnek felróható-e vagy sem.

A radikális roeveri nézetekhez képest enyhébb hangot ütött meg Otto Bähr,³¹³ aki elviekben az uralkodó akarati teória képviselője volt, azonban kutatásainak eredményei a nyilatkozati elvet támogatók érveit erősítették. Bähr azt vallotta, hogy semmilyen nyilatkozat nem ér semmit akarat nélkül, azaz az ilyen jellegű szerződéses nyilatkozat minden esetben semmis, sőt, arra a következtetésre jutott, hogy a belső akaratnak a megléte a nyilatkozatok esetén egyfajta fikció.

Elméletével akkor lett részese Bähr a nyilatkozati elvet magukévé tevők táborának,³¹⁴ amikor azt hangoztatta, hogy a szerződő fél az általa tett szerződéses nyilatkozatért felelős, mivel az gyakorlatilag a belső akaratnak a külső megnyilvánulási formája. Amennyiben a valóságban a szerződő fél belső akarata hibás, ez olyan, mintha a nyilatkozatban el sem hangzott volna, ebből következően a nyilatkozatot tevő fél akként felel nyilatkozatáért, mintha azt tényleg akarta volna. A szerződő fél nyilatkozatához való kötöttsége független a felróhatóságtól, mivel ha a nyilatkozattevőről elmondható, hogy véttlen, akkor a nyilatkozat címzettje még vétlenebb.³¹⁵

Schlossmann³¹⁶ és Schall³¹⁷ teljesen más megközelítési alapokból kiindulva támadta az addig uralkodónak minősíthető akarat-elméleteket. Mindketten azt vallották, hogy az akarat-dogmák fundamentumaként szereplő akaratnyilatkozat fogalmát helytelenül határozták meg.

Schlossmann vizsgálta a jogügylet (*Rechtsgeschäft*) és az akaratnyilatkozat (*Willenserklärung*) fogalmát, és azt próbálta igazolni, hogy az emberi magatartások deliktumokra és jogügyletekre való felosztása hibás.³¹⁸ Véleménye szerint a jogügylet fogalmának értelmezése során az akarati teóriák abból indultak ki, hogy a jogügylet az összes jogkövetkezményt a cselekvő, szerződő fél belső akaratából nyeri. A jogügylet ezen fogalmi meghatározásakor azonban túlbecsülték a belső akarat jelentőségét és egyben alulértékelték a külsőleg megnyilvánuló akaratkifejezést.³¹⁹ Schlossmann szerint ez az értékelés helytelen eredményekhez vezetett, ugyanis minden jogilag értékelendő emberi magatartás a külső tényekben, körülményekben nyilvánul meg.

Schall szerint két konjunktív feltétel egyidejű fennállása szükséges ahhoz, hogy egy nyilatkozat jogi kötőerővel rendelkezék: (i) Egy objektív tényállás

313 Bähr, 1875., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 62., 12. j.

314 Bähr, 1875, 401., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 63., 13. j.

315 Bähr, 1875, 401., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 63., 14. j.

316 Schlossmann, 1903.; Schlossmann, 1876., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 63.

317 Schall, 1877., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 63.

318 Schlossmann, 1876, 128., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 63., 16. j.

319 Schlossmann, 1876, 133., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 63., 17. j.

(*ein objektiver Tatbestand*),³²⁰ mely azt jelenti, hogy a külvilág a fél akaratnyilatkozatát az általa használt szavak általános értelmezése szerint miként érti. (ii) Egy szubjektív tényállás (*ein subjektiver Tatbestand*),³²¹ melynek értelmében a szerződéses nyilatkozatnak összhangban kell lennie a fél akaratával. Ha a szerződő fél helytelen feltevés alapján nyilatkozott, akkor ez az összhang nincs meg.

Kohler³²² egy teljesen új módszerrel próbálkozott a tévedés-tan körében. Nézete szerint az eddigi akarat-teóriák azért voltak hibásak, mert a belső akaratot mindig a jogkövetkezmények oldaláról tekintették azzal, hogy a belső akarat milyen jogkövetkezmények létrehozására irányult. Ezt a fajta akaratot Kohler *Rechtsfolgewillen*nek³²³ nevezte és álláspontja szerint pontosan a helytelen megközelítés miatt nem tudtak mit kezdeni az akarat elmélet képviselői például a *reservatio mentalis* fogalmával.

Utóbbi esetében ugyanis a nyilatkozattevő egyáltalán nem kíván joghatást fűzni a titkolt, hibás szándékához. Véleménye szerint éppen ezért a *Rechtsfolgewillen* fogalma nem fejezi ki hűen a fél tényleges akaratát, amely inkább akként jellemezhető, hogy a másik fél milyen tartalommal kívánja megkötni a szerződést, tekintettel a szerződő fél nyilatkozatára. (Ez az ún. *Geisteseffekt*.³²⁴)

Ezen alapokból kiindulva Kohler³²⁵ szerint az akaratnak három alapvető összetevő eleme van: (i) a jogkövetkezmények által befolyásolt akarat; (ii) a szerződő fél nyilatkozatának tartalmából a másik szerződő fél által felismert szerződéses akarat; (iii) a külső kommunikációs jegyekből meghatározható akarat.

A nyilatkozati elméletek természetesen befolyást gyakoroltak az akarat teóriák további fejlődésére. Rudolph Leonhard³²⁶ közelebb állt a nyilatkozati elméletekhez, holott őt mind maga, mind követői az akarat-teóriák képviselői között tartották számon. Arra az eredményre jutott,³²⁷ hogy a tévedés csak két esetben eredményezi a jogügylet semmisségét, nevezetesen: ha a szerződési nyilatkozatok nem egybehangzóak egymással (*dissensus*); ha a felek valónak tartanak egy olyan körülményt, amely ténylegesen nem az, és amelyhez kifejezetten vagy hallgatólagosan a szerződés érvényességét kötik.

Leonhard elméletének alátámasztására visszanyúlt a római jogi forrásokhoz és azt próbálta bebizonyítani, hogy az eddigi elméletek a belső, láthatat-

320 Oebike, 1935, 64.

321 Oebike, 1935, 64.

322 Kohler, Band XVI., XVIII., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 64–65.

323 Hivatkozik rá és idézi: Oebike, 1935, 65.

324 Hivatkozik rá és idézi: Oebike, 1935, 65.

325 Kohler, Band XVI, 335., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 65., 24. j.

326 Leonhard, 1907, I., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 70.

327 Leonhard, 1907, I, 6., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 70., 51. j.

lan akarat megítélése során egy fordítási hibából indultak ki. Nevezetesen a római jogi teljes szerződés-tan egy mondatra vezethető vissza: *pactum est duorum pluriumve in idem consensus*.³²⁸ *Consensus* alatt azonban nem a felek belső akaratának egyezőségét kell érteni, hanem a felek által egymáshoz címzett nyilatkozataik egyezőségét.

Ebből következően Leonhard arra a megállapításra jutott, hogy általában közőmbös az, amennyiben egyik fél belső akarata alapján mást akart, mint amit nyilatkozott. Ez a szerződés érvényességét nem érinti, legfeljebb csak abban az esetben, ha a fél tévedése a másik fél által felismerhető (*erkennbar*) volt.³²⁹

A leonhardi tévedés-tan fő hátránya az volt, hogy nem vette figyelembe a tévedő érdekeit. A szerző ezt maga is felismerte és – részben revideálva saját korábbi álláspontját – kiegészítette elméletét a 20. Német Jogászgyűlésen azzal, hogy kivételesen indokolt esetekben a tévedésnek akkor is lehet jogi relevanciája, ha a tévedés a másik fél részéről nem ismerhető fel.³³⁰

Hartmann³³¹ a tévedéselméletének kidolgozása során visszatért az egész német jogot átható eszme, a *Treu und Glauben* tanulmányozására. Elmélete szerint akkor megengedett a belső akarat külső nyilatkozatra való hatásának vizsgálata, ha ez az objektív *bona fides*szel megegyezik. Amennyiben nincs egyezés, akkor nem vizsgálható. Hartmann szerint ezáltal – a *Treu und Glauben* elvének segítségül hívásával – a szerződéses nyilatkozatok címzettjének, azaz a másik szerződő félnek az érdekei – tekintettel a forgalmi érdekekre is – védve lesznek a jog által akként, hogy a tévedésben nem lévő fél követelheti a szerződés teljesítését.

Bekker³³² volt az, aki először azt a nézetet képviselte, hogy mind az akarat-elméleteknek, mind pedig a nyilatkozati teóriáknak van igazságtartalma, éppen ezért a két teória helyes megállapításait kell vegyíteni. Bekker³³³ a két elmélet egyesítését eljárási szemszögből hajtotta végre. (i) Elsőként az igazolandó, hogy a kinyilvánított nyilatkozat normális körülmények között elegendő-e a nyilatkozatot tevő fél akaratának feltárásához. (ii) Másodsorban vizsgálendő az ellenkező bizonyítása a vonatkozásban, hogy a nyilatkozat-tevő tévedésben volt-e vagy sem. A tévedés csak akkor és csak olyan mértékig megengedhető, hogy semmilyen körülmények között ne veszélyeztesse a forgalom biztonságát és ne okozhasson kárt a másik szerződő félnek vagy a szerződésben bízó harmadik személyeknek.

328 Leonhard, 1907, I, 167., idézi és hivatkozik rá: Oebike, 1935, 70., 52. j.

329 A szerző teljes tévedés-tanát ebből kifolyólag nem a pszichológia eredményei alapján, hanem a szerződés-értelmezés (*Vertragsauslegung*) kérdéséből kiindulva dolgozta ki.

330 Leonhard, 1889, III, 23 ff., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 71., 56. j.

331 Hartmann, 1882., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 71.

332 Bekker, 35., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 73., 66. j.

333 Bekker, 1889, II, 63., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 73., 68. j.

6. Összegzés

A nyilatkozati és akarati teóriák egymással való háborúja (*Theorienstreit*) döntetlenül zárult, hiszen mindegyik nézet használható eredményeket hozott a jogtudomány és a joggyakorlat számára. Ahogyan Manigk³³⁴ fogalmazott, a nyilatkozati elméletek legfőbb érdeme abban állt, hogy kidolgozták az akarat nélküli nyilatkozatok (*Erklärung ohne Willen*) fogalmát és azok jogkövetkezményeit, míg hibájukként szolgált, hogy egyáltalán nem vették figyelembe a szerződő fél belső akaratát.

Az akarat-elméletek előnye abban állt, hogy a jogügylet létét helyesen alapozták a szerződő fél belső akaratára, ugyanakkor nem ismerték el az akarat nélküli nyilatkozatok fogalmát és a szerződéses nyilatkozat címzettje oldaláról egyáltalán nem vizsgálták a szerződés érvényességét.

Az akarati és nyilatkozati elméletek csatája akkor csúcsonyosodott ki, amikor a Német Birodalom az új polgári törvénykönyv (BGB) megalkotására törekedett. Ebben az időben kezdte érvényét veszíteni az addig uralkodónak számító akarat-teóriák közül Savigny és Windscheid akarat-elmélete és törtek fel a nyilatkozati elméletek új gondolatai. A teóriák háborúja a BGB tervezeteiből is kitűnik, ezen harc eredményeképpen születhetett meg a BGB azon végleges szövegváltozata, amely a hasznos elemeket már mindegyik elmélet nézeteiből magába applikálta.

334 Manigk, 1936, 97., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 73., 69. j.

III. A TÉVEDÉS SZABÁLYOZÁSA A BGB-BEN

1. A tévedés szabályainak kialakulása a BGB-ben – Az Első Szövegtervezet

A tévedési teóriák harcának tetőpontjára datálhatók a Német Polgári Törvénykönyv (Deutsches Bürgerliches Gesetzbuch – BGB) megalkotásának kezdeti fázisai. Mint ismeretes,³³⁵ 1874-ben kezdődtek meg a teljes Német Birodalom területére megalkotandó kódex előkészítésének munkálatai, 1887-re jött létre a BGB első tervezete. Ez volt az az időszak, amikor a régebbi, korábban uralkodó Savigny- és Windscheid-féle tévedés-tan tartalmilag gyökeresen átalakult, illetve a nyilatkozati elméletek friss gondolatai a tudomány körébe szivárogtak.³³⁶

Az 1888-ban nyilvánosságra hozott Első Szövegtervezet,³³⁷ mely döntően a régebbi, akarati elméletek befolyása alatt született,³³⁸ az alábbiak szerint szabályozta a tévedést: 98. § „Amennyiben tévedés miatt a fél tényleges akarata és nyilatkozata között nincs egyezőség, akkor az akaratnyilatkozat semmis, feltéve, hogy a fél a valós tények ismeretében az akaratnyilatkozatát nem tette volna meg. Ellenkező esetben az akaratnyilatkozat érvényes. Kétség esetén az feltételezendő, hogy akaratnyilatkozatát a fél nem tette volna meg, amennyiben a jogügylet más típusú szerződésre vagy más szerződéses tárgyra irányult, ill. azt más szerződő féllel kívánta megkötni.”³³⁹

99. § „A 98. § rendelkezései szerint semmisnek minősülő akaratnyilatkozat érvényes, ha a tévedést a fél saját, súlyos gondatlansága okozta.

Amennyiben a tévedést a fél felróhatóan, de nem súlyos gondatlanságból okozta, akkor a másik fél felé kártérítéssel tartozik a 97. § III. rendelkezései szerint. Ezen 99. § első és második bekezdései nem alkalmazandók, amennyiben a másik fél a tévedést ismerte vagy ismernie kellett volna.”³⁴⁰

335 Lábady, 1998, 69.

336 Oebike, 1935, 74.

337 *Entwurf eines Bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich* (1. Lesung, 1888.).

338 Elsősorban ez Windscheidnak az első Törvényelőkészítő Bizottságban betöltött meghatározó szerepére vezethető vissza. (Oebike, 1935, 74.)

339 § 98 „*Beruhet der Mangel der Uebereinstimmung des wirklichen Willens mit dem erklärten Willen auf einen Irrtum des Urhebers, so ist die Willenserklärung nichtig, wenn anzunehmen ist, dass der Urheber bei Kenntnis der Sachlage die Willenserklärung nicht angegeben haben würde. Im entgegengesetzten Falle ist die Willenserklärung gültig. Im Zweifel ist anzunehmen, die Willenserklärung würde nicht abgegeben sein, wenn ein Rechtsgeschäft anderer Art, die Beziehung des Rechtsgeschäfts auf einen anderen Gegenstand oder die Wirksamkeit des Rechtsgeschäfts unter anderen Personen beabsichtigt wurde.*”

340 § 99 „*Die nach der Vorschrift des § 98 für nichtig zu erachtende Willenserklärung ist gültig, wenn dem Urheber derselben grobe Fahrlässigkeit zur Last fällt. Fällt dem Urheber eine Fahrlässigkeit zur Last, welche keine grobe ist, so haftet derselbe dem Empfänger für Schadenersatz nach Massgabe des § 97 III. Die*

102. § „Az ügylet indítékában való tévedés, hacsak a törvény másként nem rendelkezik, a jogügylet érvényességét nem befolyásolja.”³⁴¹

Az Első Szövegtervezetből kitűnik, hogy a 98. §-ban a Törvényelőkészítő Bizottság a tévedés alapesetét úgy szabályozta, hogy az akkor releváns, ha a tévedő fél akarata és tényleges nyilatkozata között disszenzus van és a valós tények ismeretében az akaratnyilatkozatát nem tette volna meg. A Bizottság kiegészítő szabályként a normaszövegbe iktatta az ősi, jól bevált lényeges tévedés-kategóriákat, nevezetesen az *error in negotiōt*, az *error in corporēt* és az *error in personāt*, arra az esetre, ha kétséges, hogy a fél megtette volna a nyilatkozatát a valós tények ismeretében vagy sem.³⁴²

A szövegtervezetből kitűnik, hogy a törvényalkotó a szerződés megkötésére irányuló motívumot irrelevánsnak tartotta, mert nem tekintette azt az akarat részének, illetve az akaratnyilatkozat tartalmi részének sem.³⁴³ A Bizottság a 102. §-ban az indokban való tévedést azért szabályozta akként, hogy az figyelembe nem veendő, mert álláspontja szerint ilyenkor a tévedő fél belső akarata megegyezik az általa kinyilvánított szerződéses nyilatkozattal, valamint az ezzel ellentétes szabályozás könnyen jogbizonytalansághoz vezethetne.³⁴⁴

A tervezetből az is kiviláglik, hogy az összes olyan tévedés, amelynek eredményeképpen a fél akarata és nyilatkozata között disszonancia van, az akaratnyilatkozat semmisségét eredményezi.³⁴⁵ A törvényelőkészítők elméleti elképzelései alapján mindenfajta tévedés esetében a szerződéses akarat és annak kinyilatkoztatása közötti ellentét vezet a szerződés semmisségéhez, értve ez alatt azt is, amikor a fél téves feltételezése alapján kötött ügyletet. Ez a dogmatikai álláspont azonban tarthatatlanná vált, ugyanis a téves feltételezés, illetve esetleges titkos fenntartás esetében valójában a fél szerződéses akarata és annak kinyilvánítása között nincs ellentmondás, hanem a fél akaratának megfelelően született a szerződéses nyilatkozat.³⁴⁶

A 99. §-ban meghatározottak Windscheid tanításán³⁴⁷ alapulnak, mely alapján a tévedő fél részéről súlyos gondatlanságból okozott tévedés nem eredményezi a jogügylet semmisségét, hanem az érvényes marad. Ezzel gya-

Vorschriften des ersten und zweiten Absatzes finden keine Anwendung, wenn der Empfänger den Irrtum kannte oder kennen musste.”

341 § 102 „Ein Irrtum in den Beweggründen ist, sofern nicht das Gesetz ein anderes bestimmt, auf die Gültigkeit eines Rechtsgeschäfts ohne Einfluss.”

342 A Törvényelőkészítő Bizottság elvetette a közönséges jogból táplálkozó azon eszmét, mely szerint van lényeges és lényegtelen tévedés, csakúgy, mint a tévedésnek az objektív alapokon nyugvó meghatározását, és azt, hogy adott esetben mi minősül tévedésnek, a tévedő fél szubjektumára bízta.

343 Säcker, 1985, 50.

344 Uo. 53.

345 Uo. 50.

346 Uo. 51.

347 Oebike, 1935, 75.

korlatilag a Savigny-féle³⁴⁸ tétel nyert törvényi elismerést, melynek értelmében csak a tévedő fél számára fel nem róható tévedés minősül lényegesnek.

Az első szövegtervezettel szemben a 20. Német Jogászyűlésen többen felemelték a szavukat, így többek között Bähr,³⁴⁹ Zitelmann³⁵⁰ és Otto von Gierke.³⁵¹ Ellenvetéseik az alábbiakban foglalhatók össze.³⁵² A törvénytervezet több olyan kiforrotlan pszichológiai kifejezést használ, amelyeket nem szerencsés – már csak jogbiztonsági okokból sem – egy normaszövegbe iktatni.³⁵³ A szövegtervezet túlságosan is a tévedő fél szubjektív megítélésére bízta annak a kérdését, hogy a tévedés lényeges volt-e vagy sem. Az ellenzők rámutattak arra, hogy nem tanácsos csak és kizárólag a tévedő féltől függővé tenni³⁵⁴ annak eldöntését, hogy a tévedés lényeges-e vagy sem, hanem egyértelmű, objektív kiindulási pont szükséges ahhoz, hogy ezt meg lehessen ítélni. Többen, kiváltképpen Otto von Gierke³⁵⁵ ellenezte a kárkötelemnek a tévedés szabályai közé történő beépítését. Véleménye szerint a Törvényelőkészítő Bizottság tagjai nem vették figyelembe, hogy nem lehet célja a törvénynek a tévedő fél „megbüntetése”, hanem sokkal inkább a jóhiszemű, másik szerződő félnek a védelmét kellene előtérbe helyezni a szabályozás során.

A Bizottság elhatározta – elsősorban Gierkének köszönhetően –, hogy elsődlegesen a tévedő féllel szerződő másik fél érdekeit fogja a közeljövőben védelembe venni egy olyan kártérítési klauzula alkalmazásával, amely független a tévedő fél vétkességétől. (Ennek köszönhető az 1900. január 1-től hatályos BGB 122. §-a.)

A később felálló második Bizottság több szempontból is módosította az első Bizottságnak a tévedés körében kialakított elképzeléseit, amely korrekciók változatlan tartalommal kerültek be a BGB végleges normaszövegébe. A törvényelőkészítő bizottság a Második Szövegváltozatban felülemelkedett a tudomány által is erősen megosztott akarati és nyilatkozati teóriák közötti harcon, és a tévedés szabályait pusztán praktikus jogi elgondolások alapján dolgozta ki. A Második Törvényelőkészítő Bizottság megállapította, hogy az első javaslat 98. §-ának második mondata kiváltképp problematikus, egyrésztől ugyanis a szerződés jogcímében (típusában), illetve a szerződés tárgyában való tévedés semmiképpen sem minősíthető csak kétség esetében lé-

348 Oebike, 1935, 75.

349 Bähr, Kritische Vierteljahrschrift, Band 30, 18., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 75., 75. j.

350 Zitelmann, 1890, 10., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 75., 76. j.

351 Gierke, 1889, 165., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 75., 77. j.

352 Oebike, 1935, 75–76.

353 Pl. az akarat és a nyilatkozat egyezőségének hiánya.

354 Ti. amennyiben a tévedő fél úgy nyilatkozik, hogy a valós tények ismeretében nem tette volna meg akaratnyilatkozatát, akkor a tévedés lényeges lesz, így ennek kérdése kizárólag a fél szubjektív megítélésén és nyilatkozatán alapul.

355 Gierke, 1889, 166., hivatkozik rá: Oebike, 1935, 76., 82. j.

nyegesnek, másrésről pedig a másik fél személyében való tévedésnek kétség esetében inkább lényegtelennek kellene minősülnie.³⁵⁶

Mindezen kritikai észrevételek és korrekciók alapján született meg a BGB végleges, 1900. január 1-jével hatályba lépett szövege.

2. A BGB-nek a tévedésre vonatkozó hatályos normaszövege

„119. § (Tévedés miatti megtámadhatóság) (1) Aki akaratnyilatkozata megtételekor annak tartalmát illetően tévedésben volt vagy olyan tartalmú nyilatkozatot tett, amelyet egyáltalán nem kívánt tenni, nyilatkozatát megtámadhatja, feltéve, ha a valós tények ismeretében nyilatkozatát egyáltalán nem tette volna meg. (2) A nyilatkozat tartalmában való tévedésre vonatkozó szabályok irányadóak a szerződő fél vagy a szerződéses tárgy tulajdonságában való tévedésre is, feltéve, ha ezek a forgalom szerint lényegesnek minősülnek.”³⁵⁷

„120. § (Téves tájékoztatás miatti megtámadhatóság) Az olyan akaratnyilatkozat, amely valamely közreműködő vagy intézmény téves tartalmú tájékoztatása alapján keletkezett, ugyanolyan feltételekkel támadható meg, mint a 119. §-ban szabályozott tévedésből tett akaratnyilatkozatot.”³⁵⁸

„121. § (Megtámadási határidő) (1) A 119. és a 120. §§-ban meghatározott esetekben az akaratnyilatkozatot azon nyomban, haladéktalanul meg kell támadni, mielőtt a megtámadásra jogosult a megtámadási okról tudomást szerzett. A távollevő féllel szemben közölt megtámadás határidőben megtettnek minősül, ha a fél a megtámadó nyilatkozatát haladéktalanul elküldte. (2) A megtámadás kizárt, ha az akaratnyilatkozat megtételétől számítottan tíz év eltelt.”³⁵⁹

356 „... einerseits der Irrthum über die Geschäftsart und den Geschäftsgegenstand keineswegs nur im Zweifel als wesentlich anzusehend sei, andererseits der Irrthum über die Person des Gegners im Zweifel richtiger als unwesentlich gelten müsse.” (Achilles – Gebbard – Spahn, 1897, I, 108. hivatkozik rá és idézi: Säcker, 1985, 56.)

357 „§ 119 (Anfechtbarkeit wegen Irrtums) (1) Wer bei der Angabe einer Willenserklärung über deren Inhalt im Irrtum war oder eine Erklärung dieses Inhalts überhaupt nicht abgeben wollte, kann die Erklärung anfechten, wenn anzunehmen ist, dass er sie bei Kenntnis der Sachlage und bei verständiger Würdigung des Falles nicht abgegeben haben würde. (2) Als Irrtum über den Inhalt der Erklärung gilt auch der Irrtum über solche Eigenschaften der Person oder der Sache, die im Verkehr als wesentlich angesehen werden.”

358 „§ 120 (Anfechtbarkeit wegen falscher Übermittlung) Eine Willenserklärung, welche durch die zur Übermittlung verwendete Person oder Anstalt unrichtig übermittelt worden ist, kann unter der gleichen Voraussetzung angefochten werden wie nach § 119 eine irrtümlich abgebende Willenserklärung.”

359 „§ 121 (Anfechtungsfrist) (1) Die Anfechtung muss in den Fällen der §§ 119, 120 ohne schuldhaftes Zögern (unverzüglich) erfolgen, nachdem der Anfechtungsberechtigte von dem Anfechtungsgrunde Kenntnis erlangt hat. Die einem Abwesenden gegenüber erfolgte Anfechtung gilt als rechtzeitig erfolgt, wenn die Anfechtungserklärung unverzüglich abgesendet worden ist. (2) Die Anfechtung ist ausgeschlossen, wenn seit der Abgabe der Willenserklärung zehn Jahre verstrichen sind.”

„122. § (A fél kártérítési kötelezettsége) (1) Amennyiben egy akaratnyilatkozat a 118. § rendelkezése szerint semmis vagy a 119. és 120. §§-ban meghatározott megtámadási okok miatt érvénytelen, az akaratnyilatkozatot tevő fél a másik fél felé, ill. minden egyéb más harmadik személy felé kártérítéssel tartozik azon kár vonatkozásában, amelyet a másik fél vagy a harmadik személy az által szenved, hogy bízik a nyilatkozat érvényességében, legfeljebb azonban addig a mértékig, amelyhez a másik fél vagy harmadik személy a nyilatkozat érvényessége alapján jutott volna. (2) Kártérítési felelősség nem terheli a felet, ha a károsult a semmisség vagy megtámadhatóság okát ismer- te vagy azt neki felróható okból nem ismerte (ismerhette volna).”³⁶⁰

A BGB szövegéből – összevetve az Első Szövegtervezettel – egyértelműen megállapítható, hogy a kódex végleges szabályozása kiküszöbölte azokat a hiátusokat, amelyek a korábbi verzióban megtalálhatók voltak. Az akaratnyilatkozat tartalmában való tévedés alapesetbeli (BGB 119. §) szabályozásánál a Második Törvényelőkészítő Bizottság szakított azon régebbi dogmatikus felfogással, melynek értelmében az akarat és annak kinyilatkoztatása közötti diszkrépancia okozza az akaratnyilatkozat semmisségét. Ebből következően a tévedés immáron nem semmisséget (*Nichtigkeit*) eredményez a BGB szerint, hanem csak az akaratnyilatkozat megtámadhatóságát (*Anfechtbarkeit*) jelenti.

A szerződés tárgyában, valamint a másik fél személyében való tévedés (*error in objecto* és *error in persona*) esetében a korábbi szabályozást a jogalkotó megváltoztatta, ezek csak akkor minősülnek lényeges tévedésnek, ha a fogalom is relevánsnak tartja ezen körülményeket.

A BGB 119. § (1) bekezdésben gyakorlatilag két olyan tévedés-esetet különböztet meg a törvényhozó, amelyek mindegyikének ugyanaz a jogkövetkezménye: a szerződés érvénytelensége, annak sikeres megtámadása esetén. Az első eset értelmében a fél akaratnyilatkozata megtételekor annak tartalmában tévedett, ez a nyilatkozat tartalmában való tévedés (*Inhaltsirrtum*). A másodikban a fél nemcsak egyszerűen tévedésben volt a nyilatkozata tartalmát illetően, hanem gyakorlatilag szerződéses akarata sem volt olyan tartalmú nyilatkozat megtételére, amelyet végül kijelentett, a német jog ezt nyilatkozati tévedésnek (*Erklärungsirrtum*) nevezi.³⁶¹

360 „§ 122. (Schadenersatzpflicht des Anfechtenden) (1) Ist eine Willenserklärung nach § 118 nichtig oder auf Grund der §§ 119, 120 angefochten, so hat der Erklärende, wenn die Erklärung einem anderen gegenüber abzugeben war, diesem, andernfalls jedem Dritten den Schaden zu ersetzen, den der andere oder der Dritte dadurch erleidet, dass er auf die Gültigkeit der Erklärung vertraut, jedoch nicht über den Betrag des Interesse hinaus, welches der andere oder der Dritte an der Gültigkeit der Erklärung hat. (2) Die Schadenersatzpflicht tritt nicht ein, wenn der Beschädigte den Grund der Nichtigkeit oder der Anfechtbarkeit kannte oder infolge von Fahrlässigkeit nicht kannte (kennen musste).”

361 Ezek az esetek általában az elírások, elszólások és melléfogások esetei, amikor a tévedő fél akarata egyáltalán nem fogta fel, hogy milyen tartalmú nyilatkozatot tesz.

A német jogirodalom³⁶² az elsőként említett BGB-esetet – az akarati teóriákból levezetve – általában a belső akarat és annak külső kinyilatkoztatása közötti ellentét tipikus példájának veszi. A másik tudományos álláspont³⁶³ szerint a BGB 119. § (1) bek. első esete helyesen úgy értelmezendő, hogy az ellentmondás az akaratnyilatkozat eltérő értelmezéséből fakad, ti. azt más-hogyan értelmezi a nyilatkozó fél, mint amely tartalommal – annak helyes értelmezése eredményeképpen – az bír.

Ahogy Goltz³⁶⁴ helyesen rámutat, a tévedési kategóriák körében az okozza a problémát, hogy mikor beszélünk az akaratnyilatkozat tartalmában való tévedésről. A szerző³⁶⁵ szerint a jogalkotó a BGB 119. § (1) bek.-ben meghatározott tartalomban való tévedés fogalmával egy olyan általános formulát szövegezett meg, amely magában foglalja az *error in negotio*, az *error in corpore* és az *error in persona* esetkörét is. Hovatovább ezen általános tévedés-fogalom tartalmazza az indokban való tévedést (*Motivirrtum*),³⁶⁶ illetve alkalmazandó a dolog tulajdonságaiban való tévedésre (*Eigenschaftsirrtum*) is.³⁶⁷

A törvény a releváns tévedés jogkövetkezményeként a tévedő fél számára megtámadási jogot (*Anfechtungsrecht*) biztosít a 121. § alapján. A megtámadás eredményessége esetén a jogügylet *ex tunc* hatállyal érvénytelenné válik, mintha a felek azt meg sem kötötték volna. A megtámadást a másik félhez intézendő nyilatkozattal kell megtenni, annak világosnak és egyértelműnek kell lennie.

A sikeres megtámadás esetén az ügyletet megtámadó felet a BGB 122. § alapján kártérítési kötelezettség terheli – függetlenül vétkességétől – az ún. *negativ interesse* erejéig.³⁶⁸ Ez azt jelenti, hogy a szerződést megtámadó fél felel mindazon kárért, amely abból fakadt, hogy a másik személy bízott a szerződés érvényességében.³⁶⁹

A tévedési fajtákat a német jogtudomány³⁷⁰ az alábbiak szerint rendszerezi: A szerződés tartalmában való tévedés (*Inhaltsirrtum* vagy *Irrtum im*

362 Így pl. Flume, 1962, 457.; Lehmann, 1963, 244., hivatkozik rájuk: Goltz, 1973, 168., 62. j.

363 Így pl. Larenz, 1966, 68.; Uó., 1963, 10.; Gareis, 1900., a BGB 119. §-hoz fűzött kommentárok; Hölder, 1900, a 119. §-hoz fűzött megjegyzések; Tuhr, 1914, 572.; Titze, 1910, 452., hivatkozik rájuk: Goltz, 1973, 169., 63. j.

364 Goltz, 1973, 169.

365 Uo.

366 Megjegyzendő azonban, hogy az indokban való tévedést kifejezetten nem szabályozza a BGB, azonban az levezethető a 119. § (1) bek.-ből.

367 Goltz, 1973, 169–170.

368 Goltz szerint nem zárható ki, hogy ezen *negativ interesséért* való felelősség nem a *Treu und Glauben* elvének továbbfejlesztéséből fakad, hiszen erre utal az a tény is, hogy a felelősség külön törvényi tényállásba lett foglalva. (Goltz, 1973, 171.)

369 A fenti szabály azonban csak akkor irányadó, ha a másik fél a tévedésről nem tudott és nem is kellett arról tudnia.

370 Goltz, 1973, 168–201.; Säcker, 1985, 339–380.; Brox, 1984, 170–178.; Köhler, 1986, 131–138.; Bernd, 1986, 191–205.; Fulterer, 1931, 58–72., 88–91., 152–170.; Larenz, 1989, 369–397.

Erklärungsinhalt); (a) a szerződés tartalmának jelentésében való tévedés (*Bedeutungsirrtum*); (b) az ügylet jogcímében (*error in negotio*), a másik fél személyében (*error in persona*) és a szerződés tárgyában (*error in corpore*) való tévedés; a szerződéses nyilatkozatban való tévedés (*Erklärungsirrtum* vagy *Irrtum in der Erklärungshandlung*); az indokban való tévedés (*Motivirrtum*) és a tulajdonságban való tévedés (*Eigenschaftsirrtum*); jogban való tévedés (*Rechtsirrtum* vagy *Rechtsfolgenirrtum*); számítási hiba (*Kalkulationsirrtum*).

3. A szerződés tartalmában való tévedés (*Inhaltsirrtum* vagy *Irrtum im Erklärungsinhalt*)

Mind az elmélet,³⁷¹ mind pedig a joggyakorlat³⁷² a szerződés tartalmában való tévedést a fél olyan téves akaratnyilatkozataként definiálja, amelynek tartalma nem egyezik a valósággal. Az egyes szerzők³⁷³ a nyilatkozat tartalmában való tévedést nyilatkozati vagy közlési tévedésként is definiálják, abból kifolyólag, hogy amennyiben a tévedő fél nyilatkozata objektíve más jelentéssel bír, mint ahogyan ő azt gondolta, akkor téved nyilatkozata vagy közlése tartalmában. Az ide irányadó tankönyvi példa³⁷⁴ az, amikor a német kereskedő áruját Svájcban frankban kínálja és francia frankra gondol, a vevő viszont svájci frankra.

a) A szerződés tartalmának jelentésében való tévedés (*Bedeutungsirrtum*)

A szerződés tartalmának jelentésében való tévedés esetén a fél tartalmi tévedése abban rejlik, hogy nyilatkozatának jelentését tévesen értelmezi. Annak ellenére, hogy a szerződés tartalmának jelentésében való tévedés³⁷⁵ elvileg gyakran előfordulhatna, a német bírósági joggyakorlatban csak egyetlen ilyen eset ismeretes, az ún. *Haakjöringskod*-ügy.³⁷⁶ Az eset szerint a felek mindegyike ugyanazon tévedésben volt, mely tévedést az okozta, hogy a

371 Flume, 1951, 457.; Enneccerus – Nipperdey, 1960, 1033.; Lehmann, 1963, 244.; Larenz, 1966, 68.; Gareis, 1900., a BGB 119. §-hoz fűzött részletei; Hölder, 1900., a BGB 119. §-hoz fűzött részletei; Tuhr, 1914, 572.; Titz, 1910, 452.; Rothoef, 1968, 7., hivatkozik rájuk: Goltz, 1973, 172., 83. j., visszahivatkozással a 62–63. j.-re (168–169.).

372 RGZ 64., 266., 268.; BGH Betrieb, 1971, 105., hivatkozik rájuk: Goltz, 1973, 172., 83. j.

373 Flume, 1951, 449.; Enneccerus – Nipperdey, 1960, 1033.; Larenz, 1989, 375.; Soergel – Siebert – Hefermehl, 1967, a 119. §-hoz fűzött elemzések; Staudinger – Coing a 119. §-hoz fűzött kommentárok, hivatkozik rájuk: Goltz, 1973, 172., 84. j.

374 Hivatkozik rá: Goltz, 1973, 172.

375 A *Bedeutungsirrtum* kérdéskörével Säcker is foglalkozott, és – Goltz-hoz hasonlóan – megállapította, hogy a BGB hatályba lépése óta kevés olyan jogeset merült fel a gyakorlatban, amely a szerződés tartalmának jelentésében való tévedést érintené. (Säcker, 1985, 333–338.)

376 RGZ 99., 147. Vö. Münchener Kommentar, 1993, 925.; Goltz, 1973, 172., 85. j.

norvég „*Haakjöringsköd*” szót, amely a valóságban cápahúst jelent, helytelenül bálnahúsként fordították. A bíróság a tényállást egyik félnek sem felróható *falsa demonstratió*nak minősítette és megállapította, hogy az adásvételi szerződés a bálnahúsra vonatkozóan érvényesen létrejött, melynek teljesítéséért az eladót szavatosság terheli.

b) A szerződés jogcímében, alanyában és tárgyában való tévedés

A mai német jogirodalom³⁷⁷ az ügyletben, a személyben, a szerződés tárgyában való tévedést a tartalmi tévedés (*Irrtum über den Erklärungsinhalt*) körébe tartozónak veszi. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy az *error in persona* és az *error in corpore* kategóriáit közös néven identitás-tévedésként (*Identitätsirrtum*) is aposztrofálják, ti. hogy a tévedés a személy és a tárgy azonosságára vonatkozik.

i) A szerződés jogcímében való tévedés (*error in negotio*)

Az *error in negotio*ra a Lange-Köhler-féle kommentárban találunk egy elméleti példát,³⁷⁸ mely szerint A nevű kereskedő N nevezetű unokaöccsének egy rádiót ajánl megvételre az alábbi szavakkal: „Még ezt is megkaphatod.”³⁷⁹ N abban a téves hiszemben fogadta el azt, hogy a rádió ajándék, valójában azonban a felek között adásvételi szerződés jött létre.

ii) A személyben való tévedés (*error in persona*)

A személyben való tévedés jogirodalmi iskolapéldája³⁸⁰ az az eset, amikor a fél az általa ismert A-nak jutalmat ad azért, mert tévesen azt hiszi, hogy ő találta meg a tárcáját. Ekkor – a nyilatkozó fél szubjektív oldaláról nézve – ugyanarra az értelmezési eredményre jutunk, ahogyan azt kívülről, objektív szemmel néznénk: a fél A-t kívánta megjutalmazni.

Az *error in persona*ra a kötelmi jog terén a joggyakorlat csak egy jogesetet³⁸¹ ismer, abban a fél egy banknak olyan téves átutalási megbízást adott, amelyen rossz címzett szerepelt.

Egy öröklési jogi tárgyú ügyben a BGH hozott határozatot³⁸² 1981-ben, melyben a bíróságnak egy olyan végrendeletet kellett értelmeznie, melyben az örökgyógyó úgy rendelkezett, hogy ne a felesége örököljön utána, minden

377 Így pl. a latin elnevezést használva: Soergel – Siebert – Hefermehl, 1967., a 119. §-hoz fűzött kommentárok; Köhler, 1986, 413.; a német nyelvű fordítással használva pedig: Brox, 1984., a 119. §-hoz fűzött kommentárok, hivatkozik rájuk: Säcker, 1985, 339., 3. j.

378 Köhler, 1986, 413., hivatkozik rá: Säcker, 1985, 340., 4. j.

379 „*Das kannst du noch haben.*”, idézi: Säcker, 1985, 340.

380 Goltz, 1973, 174.

381 OLG Karlsruhe, JW, 1938, 662., hivatkozik rá: Goltz, 1973, 174., 94. j.

382 NJW, 1981, 1736., hivatkozik rá: Säcker, 1985, 354., 1. j.

egyéb vonatkozásban azonban a törvényes öröklés szabályait kívánta érvényesíteni. Az eldöntendő kérdés az volt, hogy az örökhagyó a végrendelet szóhasználatával vajon örökössé kívánta-e tenni édesanyját és annak féltestvérét, vagy pedig a saját, nem vér szerinti lányát akarta a hagyatékhoz juttatni.

A BGH úgy döntött, hogy az örökhagyó végrendeleti nyilatkozata nem minősül örökösnevezésnek, hanem csak utalás a törvényes szabályozásra, melynek értelmében a nem vér szerinti lány örökli a hagyatékot. Az örökösnevezéshez a német jogban – hasonlóan a magyar jog rendelkezéséhez – szükséges egy meghatározott személynek az örökössé tétele, amennyiben ilyen nincsen, akkor a törvényes öröklés szabályai érvényesülnek. Az esetből megállapítható, hogy szabályos örökösnevezés – konkrét személy örökössé tételének hiánya miatt – nem történt, azonban a feleség öröklésből való kizárása megvalósult. (Természetesen a német jog szerint sem szükséges az örökösnevezéshez a személy név szerinti megjelölése, hanem lehetséges az olyan egyértelmű utalással is, mely alapján kétséget kizárólag megállapítható, hogy az kire vonatkozik, mint pl. édesapám, nagyobbik fiam stb.).

iii) A szerződés tárgyában való tévedés (*error in corpore*)

Az *error in corpore* körében Titze³⁸³ irodalmi példája szolgál alapesetül: A a Nixe nevű versenylovát eladásra kínálja B-nek. B tévesen azt hiszi, hogy ez a ló többszörös versenygyőztes, és ennek alapján az ajánlatot el is fogadja. A valóságban az A által kínált versenylo egy ismeretlen, versenyt még soha nem nyert állat volt. Mivel A a Nixe nevű lovat meg is mutatta B-nek, ezért utóbbi téves feltevése tulajdonságban való tévedésnek (*Eigenschaftsirrtum*) fog minősülni.

Más lenne az eset megítélése, ha B az állatot sohasem látta volna, mert akkor más lóra gondolt volna, mint amelyet a Nixe név alatt megjelölt, tévedése ekkor tárgyban való tévedés lenne. A két tévedésbeli kategória egymástól való elválasztásnak jogi jelentősége is van, mert míg a tulajdonságbeli tévedés mint indokban való tévedés irreleváns, addig a tárgyban való tévedés mint tartalmi tévedés jogi jelentőséggel bír.

A tárgyban való tévedés esetét az alábbi példa³⁸⁴ is illusztrálja: valaki elad egy képet, amely a dolgozószobájában, a kanapé felett lóg. Tudomása szerint ez a festmény A nevű festőtől származik, azonban a takarítólány a kép helyére egy másik képet függesztett fel. Az eladó egy teljesen más képet ad el, mint amelyet valójában értékesíteni kívánt, és a vevő is más képet vesz, mivel az eladó dolgozószobájában, a kanapé felett függő képet vásárolja ugyan meg, ez azonban nem azonos A nevű mester képével.

383 Titze, 1940, 81., hivatkozik rá: Goltz, 1973, 175., 97. j.; Larenz, 1989, 373., 29. j.

384 Goltz, 1973, 175.

Az Enneccerus-Nipperdey-féle kommentár³⁸⁵ említ egy esetet, melyben az eladó a Plútó nevezetű lovát kívánta értékesíteni abban a téves hiszemben, hogy Plútó az istállóban áll. Azt mondta a vevőnek, hogy „eladom neked azt a lovat, amelyik az istállóban áll”. Az istállóban lévő ló azonban nem Plútó volt, ezért a fél értékesítési szándéka – amely csak Plútó eladására vonatkozott – nem realizálódott.³⁸⁶ Az eladó nyilatkozata egyértelmű: ő azt a lovat kívánta értékesíteni, amelyik az istállóban állt, nem arról van tehát szó, hogy helytelenül fejezte ki magát.³⁸⁷

4. A szerződéses nyilatkozatban való tévedés (*Erklärungsirrtum* vagy *Irrtum in der Erklärungshandlung*)

A tévedés ezen fajtájánál a fél akaratának kinyilvánítása során van tévedésben, és olyan nyilatkozatot tesz, amelyet egyáltalán nem akart. A BGB 119. § (1) bek. második fordulata szerinti esetről van itt szó, amikor a fél ilyen tartalommal egyáltalán nem kívánt nyilatkozatot tenni.³⁸⁸ Az *Erklärungsirrtumot* szokták eltévesztésnek (*Irrung*) is nevezni, ideértve az elszólások (*Versprächens*), elírások (*Verschreibens*) és elhibázások, melléfogások (*Vergreifens*) eseteit is.³⁸⁹

Säcker³⁹⁰ rámutat arra, hogy a BGB hatálybalépése óta rendkívül kevés olyan gyakorlati eset merült fel a bírói judikatúrában, amely a tévedés ezen fajtájával lenne összefüggésben. A szerző szerint ennek részben az az oka, hogy ezekben az esetekben a tévedés kockázatát általában a tévedő félnek kell viselnie, így saját tévedésére rendszerint nem hivatkozhat.³⁹¹ Az eltévesztés (*Irrung*) fogalmát még manapság is a fél téves elképzeléseként vagy a cselekvési akarat hiányaként definiálják, holott ezekben az esetekben a tévedő által kinyilvánított cselekvés nem hibás.³⁹² Az emberi cselekedetek közül az írás, a beszéd és a tapintás gyakorlatilag olyan kvázi-automatikus cselekedetek, amelyek különösebb előzetes akaratelhatározást nem igényelnek.³⁹³ Az eltévesztésnél arról van szó, hogy az automatikus, szinte akarat nélküli

385 Enneccerus – Nipperdey, 1960, 1038., hivatkozik rá: Säcker, 1985, 351., 26. j.

386 Säcker szerint Nipperdey túlságosan is leegyszerűsítette a kérdést, ugyanis első lépésként azt kell vizsgálni, hogy az eladó mit nyilatkozott, és csak utána elemzendő annak a kérdése, hogy a nyilatkozó fél ezt valóban akarta-e vagy sem. (Säcker, 1985, 350–351.)

387 Ugyanakkor Säcker is egyetért azzal, hogy az eladó tévedésben van, mert amit ténylegesen értékesíteni kívánt és kinyilatkoztatott, azalatt más dolgot értett, mint a vevő. (Säcker, 1985, 351.)

388 Brox, 1984, 170–171.

389 Köhler, 1986, 131.

390 Säcker, 1985, 333–338.

391 Uo. 334.

392 Uo. 335.

393 Uo.

magatartásba hiba csúszik, nem is lehet szoros értelemben véve az akarat hibájáról beszélni, mert ilyenkor szinte akaratlanul, tudattalanul cselekszik az ember. Pininski szerint az eltévesztés esetén nem lehet azt mondani, hogy ne lett volna a félnek akarata, még akkor sem, hogyha az általa megvalósított magatartást nem akarta.³⁹⁴ Eltévesztés esetén a fél cselekedete nincs összhangban akaratával.

A nyilatkozási tévedéshez tartozik az ún. *Übermittlungsirrtum* is,³⁹⁵ melynek lényegét a BGB 120. §-a akként szabályozza, hogy amennyiben az akaratnyilatkozatot a fél közvetítő (pl. posta vagy küldönc) útján juttatja el a címzetthez, és a közlés, kézbesítés hibás lesz, akkor a tévedésre vonatkozó szabályok szerint megtámadható a nyilatkozat. A tévedés ezen esetében a közvetítő fals módon továbbítja a fél valós ügyleti akaratát, így gyakorlatilag az ügy urának érdekében nem álló nyilatkozatot tesz a fél nevében. Fontos kiemelni, hogy itt nem képviselőről van szó, hanem a fél szerződéses nyilatkozatának technikai jellegű, közvetítő alkalmazásával történő továbbításáról.³⁹⁶ Megvalósulhat a tévedés ezen válfaja úgy is, hogy a nyilatkozat helyes tartalommal kerül továbbításra, azonban nem a megfelelő címzetthez.³⁹⁷

Rüthers úgy véli, hogy a nyilatkozási tévedéshez tartozik a tévedés ezen fajtája, mert gyakorlatilag – hasonlóan a BGB 119. § (1) bek. második fordulatához – a fél itt sem kívánt olyan nyilatkozatot tenni, mint amilyen tartalmát a közvetítő továbbította a címzett felé.³⁹⁸

A BGB 120. § csak akkor alkalmazható, ha a szerződéses nyilatkozat a címzetthez nem a feladó által kinyilvánítva kerül oda, hanem egy másik személy vagy szerv hibás reprodukciója eredményeképpen.³⁹⁹ Így pl. telefonon a fél által személyesen közölt nyilatkozat nem minősül közvetítő útján tett nyilatkozatnak, mert a közlés nem reprodukció eredménye.

Amennyiben a fél nyilatkozatát helyesen fejezte ki és ezt a címzett közvetítője (teljesítési segédje) helytelen tartalommal továbbítja, akkor szintén nem alkalmazható a 120. §.⁴⁰⁰ Ebben az esetben ugyanis a címzett felel az általa igénybe vett személyek magatartásáért, ő viseli annak kockázatát, hogy az eredetileg helyesen kifejezett nyilatkozat esetlegesen téves tartalommal jut el hozzá. Az elferdített nyilatkozat tévedés alapján történő megtámadására vonatkozó szabályok nem irányadók abban az esetben sem, ha a továbbítás csak látszólagos (*scheinbar*) volt.⁴⁰¹ Ez akkor valósul meg, ha a fél szóban

394 Pininski, 1888, 381–388., hivatkozik rá: Säcker, 1985, 336–337., 336., 13. j.

395 Rüthers, 1986, 193.

396 Rüthers, 1986, 193.

397 Köhler, 1986, 135.

398 Rüthers, 1986, 193.

399 Larenz, 1989, 377.

400 Uo.

401 Uo.

teszi nyilatkozatát egy másik személynek, anélkül, hogy azt szeretné, a másik továbbítsa ezt a címzettnek.

Ha a közvetítő szándékosan változtatja meg a nyilatkozat tartalmát, akkor a BGB 120. § ugyancsak nem nyerhet alkalmazást.⁴⁰² Ebből következően csak akkor lehet megtámadni a tévesen továbbított nyilatkozatot, ha a közvetítő személy annak tartalmát gondatlanságból vagy nagyfokú feledékenységből változtatja meg teljesen.

5. Az indokban való tévedés (*Motivirrtum*) és a tulajdonságban való tévedés (*Eigenschaftsirrtum*)

Míg a nyilatkozási tévedés (*Erklärungsirrtum*) esetén a fél mást nyilatkozik, mint amit akart, addig az indokban való tévedés (*Motivirrtum*) esetében a tévedés olyan körülményre vonatkozik, amely a fél akaratképzése során az akaratelhatározásában játszott szerepet.⁴⁰³ A *Motivirrtum* a fél helytelen elképzelését jelenti valamely olyan körülményre vonatkozóan, amely az akaratelhatározásában szerepet játszott. Ha a fél ismerte volna a valós tényeket, akkor más tartalmú nyilatkozatot tett volna.⁴⁰⁴

Az indokban való tévedést a BGB Első Szövegtervezete akként szabályozta,⁴⁰⁵ hogy az a jogügylet érvényessége szempontjából általában irreleváns. A BGB hatályos szövege kifejezetten nem rendelkezik az indokban való tévedés kérdéséről, azonban az arra vonatkozó szabályozást mind a 119. § (1) bekezdéséből, mind pedig a 119. § (2) bekezdéséből le lehet vezetni. A *Motivirrtum* a mai német jog szerint is általában véve irreleváns, hacsak nem minősül tulajdonságban való tévedésnek.⁴⁰⁶

Az indokban való tévedés részének tekinti mind a német jogi dogmatika,⁴⁰⁷ mind pedig a svájci jogelmélet a tulajdonságban való tévedést (*Eigenschaftsirrtum*). Az *Eigenschaftsirrtum* kérdéskörét a BGB 119. § (2) bekezdése szabályozza. Megjegyzendő, hogy az Első Szövegtervezetben a tulajdonságban való tévedés nem nyert rendezést azért, mert az indokban való tévedés általában irrelevánsnak minősült. Ezzel az Első Törvényelőkészítő Bizottság gyakorlatilag Zitelmann nézetét fogadta el, mely szerint az indokban való tévedés esetén a tévedő fél valós szerződéses akarattal bír, azt megfelelően ki is fejezi, éppen ezért irreleváns, hogy esetlegesen milyen téves indító okok alakították ki a tényleges akaratelhatározását.

402 Uo.

403 Uo. 378.

404 Uo. 378.

405 Vö. III. fej. 1.

406 Larenz, 1989, 378.

407 Így pl. Goltz, 1973, 183.

A Második Törvényelőkészítő Bizottság felülemelkedett a Zitelmann-féle állásponton és az indokban való tévedés részeként⁴⁰⁸ szabályozta a BGB 119. § (2) bekezdésében a tulajdonságban való tévedést.

A tulajdonságban való tévedés csak akkor eredményezheti a szerződés érvénytelenségét, ha egyrésztől valamely személy vagy dolog tulajdonságára vonatkozik, másrésztől pedig ha a tévedés a személy vagy a dolog olyan lényeges tulajdonságára vonatkozik, amelyet a forgalom is lényegesnek tart.⁴⁰⁹ A két feltétel konjunktív, tehát mindegyik fennállta szükséges ahhoz, hogy érdemben hivatkozni lehessen a tévedés ezen fajtájára. A BGB 119.§ (2) bek. a tartalmi tévedésre vonatkozó szabályok szerint nyújt lehetőséget a tulajdonságban való tévedés miatti megtámadásra, azaz a 119. § (1) bek.-t hívja fel az ilyen esetek megítélésére. Ebből nem következik az, hogy az *Eigenschaftsirrtum* tartalmi tévedés lenne, de lehet az is, ha a fél a szerződéses tárgyat egyedül azon kérdéses tulajdonságok alapján írja körül, amelyekben tévedett.⁴¹⁰ Ebben az esetben ugyanis a fél más szerződéses tárgyra gondol, mint amelyet a nyilatkozatában meghatároz, és így az akarata és nyilatkozata között ellentét van, amely tartalmi tévedéshez vezet. Ez az eset azonban ritkán fordulhat elő,⁴¹¹ ugyanis a forgalom a dolgokat nem a tulajdonságaik alapján különbözteti meg egymástól, hanem az elnevezésük és egyéb más ismertetőjegyeik alapján.

A joggyakorlat a tulajdonságban való tévedés szempontjából dolog alatt nem a BGB 90. §-ban meghatározott testi tárgyat érti, hanem azt tágabb értelemben használja és egyezőnek tartja a szerződés tárgyával (*Geschäftsgegenstand*).⁴¹² Ebből következően dolognak minősülhet a testi léttel nem bíró tárgy is, pl. jog üzlet, jog stb..

Felmerül a kérdés, hogy mi minősül a jog szerint egyáltalán tulajdonságnak. A német joggyakorlat szerint tulajdonságnak tekintendő személy esetében annak életkora, neme, szakmai tudása és képessége, dolognál pedig annak terjedelme, minősége, színe, illata, kémiai összetevői stb.. Minden olyan körülmény tulajdonságnak minősül, amely a forgalom szempontjából a fél értékelését befolyásolja, illetve a dolog használhatóságát vagy a személy tulajdonságait érinti.⁴¹³

A dolog tulajdonságában való tévedés csak akkor lesz megtámadási ok, ha a forgalom szempontjából a tévedés lényegesnek minősül. Az adott dolog tulajdonsága akkor lényeges a forgalom számára, ha az adott ügylettypus

408 A végleges BGB-szöveg alkotói szerint a tulajdonságban való tévedés a szerződés tartalmában való tévedés esetkörébe tartozik. Goltz azzal indokolta a dogmatikailag helytelen álláspont kialakulását, hogy a BGB alkotóinak nem volt világos dogmatikai koncepciójuk a tulajdonságban való tévedés fogalmáról, rendszertani helyéről. (Goltz, 1973, 185.)

409 BGB 119. § (2) bek.

410 Larenz, 1989, 379.

411 Uo. 379.

412 Uo. 384.

413 Uo. 382.

gazdasági célja szerint az. Így pl. a fél hitelképessége hitelszerződéseknél lényeges tulajdonság, készpénzes ügyletek esetében viszont nem.⁴¹⁴

6. Egyéb tévedési kategóriák: jogban való tévedés (*Rechtsirrtum*), számítási hiba (*Kalkulationsirrtum*)

a) A jogban való tévedés (*Rechtsirrtum*)

A jogban való tévedés (*Rechtsirrtum*) esetén a fél az általa kötött ügylet jogi természetében téved, általában azért, mert nincs tisztában meghatározott jogfogalmakkal.⁴¹⁵ Ilyenkor a fél mást nyilatkozik, mint amit akar, ezért tévedése a nyilatkozat tartalmában való tévedés körében bírálendő el, a BGB 119. § (1) bek. első fordulata szerint.

A jogban való tévedés speciális válfaja a jogkövetkezményekben való tévedés (*Rechtsfolgenirrtum*), ebben az esetben a fél az általa kötött ügylet jogkövetkezményeiben, joghatásaiban téved.⁴¹⁶ Rüthers a jogkövetkezményekben való tévedést két alapesetre osztja fel. Az első szerint a fél teljesen más értelmet tulajdonít az ügylet joghatásainak, mint amellyel az ténylegesen jár, és a jogkövetkezményeket a felek beépítik a szerződésbe.⁴¹⁷ A második értelmében az ügylet olyan jogkövetkezményeiben téved a fél, amelyet a törvény fűz a szerződés megkötéséhez, ilyenkor az ügyleti nyilatkozat nem lesz megtámadható, ugyanis a törvény által meghatározott jogkövetkezmény független a fél akaratától, az a jogrenden alapul.⁴¹⁸ Utóbbi esetben gyakorlatilag egy lényegtelen indokban való tévedésről van szó.⁴¹⁹

A két tévedési típus közötti különbségtételt kiválóan érzékelteti Larenz⁴²⁰ az alábbi példában. A vendéglős az üzletét annak tartozékaival együtt értékesíti, abban a feltételezésben, hogy a tartozék csak az ingatlanal tartósan egybeépített dolgokat jelenti, mint pl. a faliszekrény és a konyhai berendezések, és nem tartoznak fogalmi körébe a többi ingó dolgok. Ebben az esetben a fél nyilatkozata tartalmában téved, mert mást nyilatkozik, mint amit akar, és ilyenkor a nyilatkozata a tartalmi tévedés szabályai szerint megtámadható lesz. Az eladó azt hiszi, hogy amennyiben kizárja a vétel során a szerződés tárgyát képező dolog tekintetében annak hibáiért való felelőssé-

414 Uo. 383.

415 Rüthers, 1986, 201.

416 Uo. 202.

417 Ebben az esetben a BGB 119. § (1) bek. első fordulata szerint támadható meg az ügylet tartalmi tévedésre történő hivatkozással. (Rüthers, 1986, 202.)

418 Uo. 202.

419 Brox, 1984, 176.

420 Larenz, 1989, 376.

gét, akkor mentesül a kellékszavatossági igények alól. Ez egy olyan tévedése a félnek, amely – mint lényegtelen indokban való tévedés – figyelembe nem veendő, ugyanis a fél kellékszavatossági kötelezettsége nem a szerződésből, hanem a törvény rendelkezéseiből fakad, és ezt nem lehet érvényesen szerződéssel kizárni.

b) A számítási hiba (*Kalkulationsirrtum*)

Számítási hibáról (*Kalkulationsirrtum*) beszélünk akkor, amikor a fél a szerződéses tárgy mennyiségében, kiterjedésében, súlyában vagy beszerzési árában téved, vagy azért, mert rosszul számol, vagy pedig azért, mert a számítása alapjául helytelen tényeket vesz figyelembe.⁴²¹ A számítási hibának több válfaja van:⁴²² egy- vagy többoldalú számítási hiba; rejtett számítási hiba; nyílt számítási hiba.

Rejtett számítási hiba akkor áll fenn, ha a nyilatkozó egy meghatározott összeget jelöl meg a szerződéses tárgyalások, illetve az ügylet megkötése során és ez a szám helytelen, mert a fél elszámolta magát. Ebben az esetben a tévedés nagy hasonlóságot mutat az elszólásokkal, elírásokkal, azaz a nyilatkozási tévedés fajtáival. Egy lényeges különbség azonban van a két tévedési fajta között, a számítási hibánál ugyanis a tévedés nem az ügyleti akarat kinyilatkoztatása során keletkezik, hanem az már korábban, az összeg meghatározása során felmerült.⁴²³ Rejtett számítási hiba a téves ármegjelölés is, mely hibás akaratképzés eredménye,⁴²⁴ a fél tehát azt nyilatkozta, amit kívánt. Ebből következően a BGB 119. § (1) bek. jelen esetre nem lesz alkalmazható, hiszen nincs diszkrepancia akarat és nyilatkozat között, a fél tévedése lényegtelen indokban való tévedés lesz.⁴²⁵

Előfordulhat az is, hogy a fél számszakilag helyesen számolta ki az összeget, azonban a számítása alapjául szolgáló körülményekben tévedett.⁴²⁶ Ez olyan rejtett számítási hiba, amely osztja az előző eset jogi sorsát, tehát irreleváns indokban való tévedésnek fog minősülni.

Akkor beszélhetünk nyílt számítási hibáról, ha a számítás alapjául szolgáló körülmények feltárásában a szerződés megkötése során a másik fél is részt vett.⁴²⁷ A bírói gyakorlat ilyenkor azt az álláspontot követi, hogy a kalkuláció alapját képező körülmények a nyilatkozat tartalmát képezik, és ezért a tartalmi tévedésre vonatkozó szabályok szerint a szerződés a BGB 119. §

421 Köhler, 1986, 136.; Larenz, 1989, 374.

422 Rütters, 1986, 196–197.

423 Uo. 197.

424 „Der 'fälsche' Preis ist das Ergebnis einer fehlerhaften Willensbildung.” (Rütters, 1986, 197.)

425 Rütters, 1986, 197.

426 Uo.

427 Uo.

(1) bek. első fordulata alapján megtámadható. Ezt a gyakorlatot többen⁴²⁸ kritizálták arra való hivatkozással, hogy ebben az esetben sincs eltérés a szerződéses akarat és a nyilatkozat között, így elméletileg nem lenne megengedhető a BGB 119. § (1) bek. alkalmazása. Larenz azzal érvel, hogy a szerződéses tárgyalások során felmerülő összes körülmény nem képezi automatikusan a szerződés tartalmát, abba csak a tárgyalások végeredményeképpen kialakuló végső ár tartozik bele.⁴²⁹ A bíróságok azért döntöttek úgy, hogy a *Kalkulationsirrtum* ezen válfaja esetén eredményes lehet a tévedésre való hivatkozás, mert a nyilatkozó valós akaratát a címzett fél is felismerte, sőt, el is fogadta. Ráadásul, a számítási hiba itt nem úgy keletkezik, hogy a vevő alapul vesz egy meghatározott vételárat, hanem az ármeghatározás gyakran bonyolult kalkuláció eredményeképpen alakul ki, amelynek alapját képező körülményeket a vevő nem köteles ellenőrizni.⁴³⁰

Nyílt számítási hiba esetén, ha a *Kalkulationsirrtumra* a címzett hivatkozik, akkor *culpa in contrahendó*val tartozik a fél felé, mivel annak téves nyilatkozata a címzett közlése miatt keletkezett.⁴³¹

7. A tévedés német bírói gyakorlata

a) A nyilatkozat tartalmában való tévedés (*Inhaltsirrtum*) és annak speciális fajtái a német bírói gyakorlatban

A tartalmi tévedés körébe tartozik az ún. közlési tévedés (*Verlautbarungsirrtum*), amikor is a fél nyilatkozatát olyan téves feltételezésre alapítja, amelynek értelmében nyilatkozata mást fog jelenteni, mint amelyet ő gondolt róla.⁴³² A tévedés ezen válfaja főleg akkor fordulhat elő, ha a szerződéses ellenszolgáltatást tömeg, súly és pénznem szerint határozzák meg, illetve speciálisan akkor is, amikor a felek olyan idegen nyelvet vagy szaknyelvet használnak, amelyben valamelyikük nem járatos.⁴³³ A szaknyelvhez hozzátartozik a jogi nyelv is, így pl. közlési tévedés valósul meg akkor, amikor valaki a törvényes öröklés fogalmát illetően téves feltevésben van,⁴³⁴ vagy pl. ha a fél a „felmondás átvétele” (*Kündigung annehmen*) kifejezést helytelenül értelmezi.⁴³⁵ Lényegtelennek minősült azonban az, amikor a

428 Pl. Larenz, 1989, 374.

429 Larenz szerint elképzelhető olyan eset is, amikor a *Kalkulationsirrtum* eredményeképpen nem is jön létre szerződés a felek között. (Larenz, 1989, 374–375.)

430 Rütters, 1986, 198.

431 Brox, 1984, 177.

432 Staudinger, 1980, III, 17.

433 Uo.

434 RGZ, 70., 391., 394., hivatkozik rá: Staudinger, 1980, III, 17.

435 LAG Frankfurt Betrieb, 1966, 194., hivatkozik rá: Staudinger, 1980, III, 17.

nyilatkozat címzettje egy orvosi igazoláson lévő idegen nyelvű szakkifejezés helyes tartalmát nem értette meg.⁴³⁶

A német bírói gyakorlatban különösen sok problémát okoztak a külföldi munkavállalók azon esetei, amikor a külföldiek a német nyelv nem megfelelő tudására hivatkozva támadták meg a szerződéseket. Egy adott esetben⁴³⁷ a bíróság arra a következtetésre jutott, hogy ha a külföldi személy egyáltalán nem rendelkezik német nyelvtudással, akkor a szerződéses akaratnyilatkozatát tévedés alapján nem támadhatja meg, mert az akaratnyilatkozata teljes mértékben hiányzik. Amennyiben a külföldi tudja, hogy akaratnyilatkozatot tesz, azonban pl. – ahogyan az egyik ügyben⁴³⁸ történt – félreérti a „kiegyenlítő számla” (*Ausgleichsquittung*) kifejezés fogalmát és azt tévesen a neki járó munkabérlátaléknak hiszi, akkor igazi közlési tévedésről beszélhetünk.

Az *Inhaltsirrtum* további előfordulási esetei részben a klasszikus *error in negotio* – *error in corpore* – *error in persona* tévedési esetekhez kötődnek.

Error in negotio valósul meg pl. akkor, amikor a fél azt hiszi, hogy nyilatkozatával kezességet vállal, azonban valójában egyenes adós lesz.⁴³⁹ Abban az esetben, ha a fél úgy véli, hogy ajándékot kap, azonban a valóságban a másik fél ténylegesen kölcsönre gondol, akkor a felek között disszenzus keletkezik.⁴⁴⁰

Az *error in corpore* iskolapéldája az az eset, amikor valaki eladja az istállóban álló lovát azt feltételezván, hogy ott az *A* nevű ló áll, miközben a valóságban a *B* volt ott.⁴⁴¹ Elképzelhető az is, hogy a fél a másik személy identitásában téved, mert tévesen azonosítja őt mással.⁴⁴²

Tartalmi tévedésnek minősül az az eset is, amikor valaki úgy ír alá egy okiratot, hogy meghatározott, de téves elképzelése van annak tartalmáról.⁴⁴³ Itt problémás lehet az, miként tudja a fél bizonyítani, hogy miért értelmezte másként az általa aláírt dokumentumot, mint amelyről az szólt. Általában ez csak akkor lehetséges, ha az okirat megszerkesztését megelőzően a felek tárgyaltak annak tartalmáról és ezt külön igazolni lehet (pl. tanúkkal). Előfordult olyan is,⁴⁴⁴ amikor a fél közjegyzői okiratot támadott meg sikerrel, ugyanis a közjegyző által az okirat tartalmában tett klauzulát – annak felolvasása során – félrehallotta. Nem hivatkozhat tévedésre a fél, amennyiben valamely általános szerződési feltételt úgy fogad el, hogy nem olvassa azt el vagy nincs tekintettel annak tartalmára.

436 BAG NJW, 1956, 1124., hivatkozik rá: Staudinger, 1980, III, 17.

437 LAG Baden-Württemberg Betrieb, 1959, 245., hivatkozik rá: Staudinger, 1980, III, 18.

438 LAG Baden-Württemberg BB, 1966, 860., hivatkozik rá: Staudinger, 1980, III, 18.

439 A példát l. Staudinger, 1980, III, 19.

440 Az esetet l. uo.

441 A példát l. uo. 20.

442 OLG Karlsruhe JW, 1938, 662., hivatkozik rá: Staudinger, 1980, III, 20.

443 LAG Baden-Württemberg BB, 1966, 860.; RGZ, 77., 309., 312.; RGZ, 88., 278., 283., hivatkozik rá: Staudinger, 1980, III, 23.

444 BGH NJW, 1978, 1480., hivatkozik rá: Staudinger, 1980, III, 23.

A számítási hibák (*Kalkulationsirrtum* vagy *Berechnungsirrtum*) is vezethetnek tartalmi tévedéshez. Akkor van ez így, ha a számolás eredményeképpen kikalkulált összeg a szerződés részévé válik, és a másik fél ismerte a kalkuláció alapját.⁴⁴⁵ A német bírói joggyakorlat elismerte a szerződés megtámadhatóságát tartalmi tévedés miatt, amikor a vételárat egy tévesen kikötött piaci árra való hivatkozással határozták meg,⁴⁴⁶ úgyszintén akkor, amikor azt helytelen devizaárfolyam figyelembe vételével kötötték ki.⁴⁴⁷ Amennyiben a számítási hibát nem külső körülmények okozzák, hanem a fél számolt helytelenül, akkor a szerződés érvényes marad még abban az esetben⁴⁴⁸ is, ha a másik fél ismerte vagy fel kellett volna, hogy ismerje a számítás helytelenségét. Ilyenkor lényegtelen indokbeli tévedésről van szó.

b) A nyilatkozatban való tévedés (*Erklärungsirrtum*) bírói joggyakorlata

Ahogy már korábban utaltam rá, az *Erklärungsirrtum*nak nagyon csekély a bírói joggyakorlata, szinte nincs is. A nyilatkozási tévedésbe elsősorban az elírások, elszólások, illetve elvételések tartoznak, amelyeket közös néven automatikus, mechanikus hibának (*Maschinenfehler*)⁴⁴⁹ lehet nevezni. Az elszólások esetében akkor beszélhetünk *Erklärungsirrtum*ról, ha a fél automatikusan tesz olyan tartalmú nyilatkozatot, amelyet egyáltalán nem kívánt tenni.

A nyilatkozási tévedések körébe tartoznak az ún. blanketta-nyilatkozatok (*Blanketterklärungen*),⁴⁵⁰ amennyiben valaki a kitöltetlen okiratot előre aláírja, és annak tartalmát egy másik személy utóbb tévesen állítja ki.⁴⁵¹

c) Az indokban való tévedés (*Motivirrtum*) bírói joggyakorlata

Az indokban való tévedés alapvetően figyelembe nem veendő,⁴⁵² a szerződés érvényességére hatással nem bír. Még akkor is igaz ez a megállapítás, ha a nyilatkozat címzettje a fél ügyletkötésének valós indokát felismerte, továbbá ha mindkét fél tévedett az ügylet indokában.

445 Egyéb esetekben a számítási hiba indokban való tévedést eredményezhet.

446 RGZ, 101., 51., 53.; RGZ, 116., 15., 17., hivatkozik rá: Staudinger, 1980, III, 27.

447 RGZ, 105., 406., 407., hivatkozik rá: Staudinger, 1980, III, 27.

448 RG JW, 1925, 1633.; RG JW, 1927, 1362.; HRR, 1931, nr. 1211., 1212., hivatkozik rájuk: Staudinger, 1980, III, 29.

449 Staudinger, 1980, II, 11.

450 Uo. 15.

451 RGZ, 138., 265., 269.; BGHZ, 40., 65., 68.; BGHZ, 40., 297., 304.; BGH WM, 1973, 750., hivatkozik rájuk: Staudinger, 1980, II, 15.

452 „... *Motivirrtum grundsätzlich unbeachtlich*”. (Staudinger, 1980, VI, 69.)

A szerződéses tulajdonságban való tévedés (*Eigenschaftsirrtum*) minősülhet indokban való tévedésnek, feltéve, ha az adott tulajdonságot a forgalom lényegesnek minősíti (*Verkehrswesentlich*)⁴⁵³ és a félnek a szerződéses tulajdonságra vonatkozó elképzelése kifejezetten ki is lett nyilatkoztatva. Ebből következően a forgalom által lényegesnek minősített tulajdonságban való tévedés egyben a szerződésben meghatározott tulajdonságban való tévedésként jelentkezik.⁴⁵⁴

A bírói gyakorlat dolgozta ki azt, hogy valamely szerződéses dolognak, illetve a másik szerződő fél személyének a tulajdonsága mikor minősül a kereskedelmi forgalom szempontjából lényegesnek. A német judikatúra szerint lényeges a kereskedelmi forgalom tekintetében a másik fél személyének tulajdonsága az alábbi esetekben. A személy kora pl. a biztosítási szerződéseknél lényeges tulajdonságnak minősülhet.⁴⁵⁵ Ugyanakkor született olyan eseti döntés is, amely egy 48 éves balettáncosnő korát nem tartotta lényegesnek a forgalom szempontjából.⁴⁵⁶ A személy kiskorúsága lényeges körülmény lehet, továbbá az is, ha ügyleti képessége korlátozott, pl. abban az esetben, amikor a fél úgy köt haszonbérleti szerződést, hogy gondnokság alá helyezték iszákosság miatt.⁴⁵⁷ A fél egészségügyi állapota – főként a szolgálati szerződéseknél – lényeges tulajdonságnak minősülhet, amennyiben ez az egészségügyi probléma a foglalkoztatását akadályozza. A bírói joggyakorlat egy adott ügyben⁴⁵⁸ a fél lassanként fellépő idegbetegségét nem minősítette lényeges tulajdonságnak, és ugyanilyen tartalmú döntés született abban az esetben,⁴⁵⁹ ahol a személy epilepsziában szenvedett. A munkavállaló terhesége lényeges körülménynek fog minősülni akkor, ha ez a munkavégzését akadályozza.⁴⁶⁰ Az általános teljesítőképesség akkor lehet lényeges tulajdonság a forgalom szempontjából, ha a fél az általa elvállalt kötelezettség teljesítésére teljes mértékben alkalmatlan.⁴⁶¹

Általában a teljesítőképesség hiánya vagy korlátozott volta a nemteljesítés miatti szerződészegésre alapított kellékszavatossági igényként jelentkezik a német joggyakorlatban. Ugyanakkor tévedés miatti megtámadhatóságra vezethet az az eset, amikor a másik szerződő félnek valamilyen hivatás gyakorlásához nélkülözhetetlen vizsgálja hiányzik. A fél megbízhatósága is lehet lényeges körülmény, ha pl. vezető, bizalmi állás betöltéséről van szó.⁴⁶² A jogi személyek esetén is felmerülhet a megbízhatóság

453 Staudinger, 1980, V, 45–46.

454 BGHZ, 16., 54., 57., hivatkozik rá: Staudinger, 1980, V, 47.

455 OLG Stettin Recht, 1903, 41., hivatkozik rá: Staudinger, 1980, V, 48.

456 LAG Baden-Württemberg Betrieb, 1959, 1291., hivatkozik rá: Staudinger, 1980, V, 48.

457 OLG Augsburg SeuffA 77, nr. 18., hivatkozik rá: Staudinger, 1980, V, 48.

458 LAG Schleswig-Holstein Betrieb, 1969, 2091., hivatkozik rá: Staudinger, 1980, V, 49.

459 BAG WM, 1974, 758., hivatkozik rá: Staudinger, 1980, V, 49.

460 BAG Betrieb, 1962, 1700.; NJW, 1962, 74., hivatkozik rá: Staudinger, 1980, V, 49.

461 LAG Saarbrücken Betrieb, 1965, 222., hivatkozik rá: Staudinger, 1980, V, 50.

462 RGZ, 90., 342., 345.; RGZ, 100., 205., 207.; RGZ, 102., 225.; RGZ, 162., 73., 77., hivatkozik rá:

kérdése, annak képviselőjén keresztül.⁴⁶³ Nem minősült a megbízhatóság lényeges tulajdonságnak azokban az esetekben,⁴⁶⁴ amikor a fél alkuszként vagy vevőként kötötte meg az ügyletet. A büntetett előélet csak kivételesen vezethet a szerződés tévedés miatti megtámadásához.⁴⁶⁵ Az ún. karakterhibák (*Charakterfehler*)⁴⁶⁶ szintén minősülhetnek olyan lényeges tulajdonságnak, amelyek a szerződés megtámadását eredményezhetik. A bíróság adott esetben megállapította a szerződés érvénytelenségét, amikor egy adásvételi szerződésben az unokahúg és annak „vőlegénye” kívánt ingatlant értékesíteni, és kiderült, hogy utóbbi még házas volt.⁴⁶⁷ Egy ügyben a bíróság lényegesnek találta egy szanatórium vezető orvosának az erkölcsi megítélését.⁴⁶⁸ Nem volt viszont elegendő a megtámadáshoz az a hivatkozás, amikor a fél főnökét egy harmadik személy előtt becsmérelte.⁴⁶⁹ Lényeges tulajdonság lehet a forgalom szempontjából valamilyen valláshoz vagy politikai párthoz való tartozás, a szakszervezeti tagság azonban nem minősül lényeges körülménynek. A vagyoni helyzeten belül a teljesítőképesség és a hitelképesség – legalábbis a hitelügyleteknél – lényeges tulajdonságnak minősül.⁴⁷⁰ Adott ügyben⁴⁷¹ a bíróság lényeges tulajdonságnak tekintette a hitelre történő vásárlás esetén a fizetési képességet, különösen igaz ez akkor, ha a vételár nagymértékű volt.⁴⁷² A személyes tulajdonságban való tévedés általában a másik fél személyére vonatkozik, de annak sincs akadálya, hogy valaki a saját személyes tulajdonságában tévedjen.⁴⁷³

A német bírói joggyakorlat alapján a kereskedelmi forgalom tekintetében lényeges a dolog tulajdonsága a következő esetekben. Általában lényegesnek minősíti a német bírói gyakorlat az ingatlan beépíthetőségét vagy ipari használhatóságát⁴⁷⁴ csakúgy, mint a közlekedés által való megközelíthetőségét, illetve a talajvíz- és nedvességi viszonyait.⁴⁷⁵ A szerződéses tárgy életkora szintén lehet lényeges tulajdonság, így pl. a bíróság adott esetben annak mi-

Staudinger, 1980, V, 51.

463 RGZ, 143., 429., 431., hivatkozik rá: Staudinger, 1980, V, 51.

464 OLG Köln MDR, 1961, 231.; RGZ, 107., 208., 212., hivatkozik rá: Staudinger, 1980, V, 50.

465 BAGE 5., 159., 165., hivatkozik rá: Staudinger, 1980, V, 51.

466 Staudinger, 1980, V, 52.

467 BGH BW Not Z, 1967, 252., hivatkozik rá: Staudinger, 1980, V, 52.

468 RG DJZ, 1908, 1341., hivatkozik rá: Staudinger, 1980, V, 52.

469 BGH BB, 1960, 152., hivatkozik rá: Staudinger, 1980, V, 52.

470 RG Recht, 1915, nr. 2216.; RG Recht, 1916, nr. 386., hivatkozik rá: Staudinger, 1980, V, 54.

471 RGZ, 66., 385., 387., hivatkozik rá: Staudinger, 1980, V, 54.

472 OLGE Hamburg, 28., 24., hivatkozik rá: Staudinger, 1980, V, 54.

473 Staudinger, 1980, V, 55.

474 RGZ, 61., 84., 86.; RGZ, 95., 175.; OLG Köln MDR, 1965, 292., hivatkozik rájuk: Staudinger, 1980, V, 56.

475 RGZ, 157., 173., 174., hivatkozik rá: Staudinger, 1980, V, 56.

nősítette egy vitorlášhajó⁴⁷⁶ életkorát, illetve a gépkocsi⁴⁷⁷ korát. Az életkor különös jelentőséggel bírhat abban az esetben, ha a dolog ritkaság⁴⁷⁸ vagy valamilyen műtárgy⁴⁷⁹ és meghatározott alkotó műve.⁴⁸⁰

A szerződés tárgyának jogi tulajdonságai, mint pl. a dolog terhelt volta szintén lényeges tulajdonságnak minősülhet.⁴⁸¹

A dolognak a tulajdonjoga⁴⁸² azonban nem minősül lényeges tulajdonságnak, csakúgy, mint a dolog értéke.⁴⁸³ A pénz vásárlóereje szintén nem minősül lényeges tulajdonságnak.⁴⁸⁴

A szerződés tárgyat nemcsak dolog, hanem jog is képezheti, éppen ezért a jognak a meghatározott tulajdonsága is lehet adott esetben lényeges tulajdonság. Így pl. a jelzálogjog ranghelye lényeges tulajdonságnak minősülhet⁴⁸⁵ csakúgy, mint az örökrész mértéke.⁴⁸⁶ A hagyaték terjedelme és az eladósodás mértéke ugyancsak lényeges tulajdonság lehet. Valamely üzlet megvétele esetén annak ügyfélköre lényeges tulajdonságnak tekinthető.⁴⁸⁷ A dolog és az ahhoz kapcsolódó jogviszonyok esetében csak a közvetlen jogi kapcsolat lehet a kereskedelmi forgalom szempontjából lényeges. Így pl. bányarészvényre vonatkozó vétel esetén a bánya állapotában való tévedés lényegtelen.⁴⁸⁸

d) A jogban való tévedés (*Rechtsirrtum*) bírói gyakorlata

Annak ellenére, hogy a BGB kifejezetten nem szabályozza a jogban való tévedést, a bírói joggyakorlat egyes esetekben elismeri annak lehetőségét, főképpen, ha a *Rechtsirrtum* a jogkövetkezményekben való tévedés (*Rechtsfolgenirrtum*) formájában merül fel. A két fogalmat jogdogmatikailag is meg kell különböztetni egymástól, ugyanis a német jogtudomány és joggyakorlat⁴⁸⁹ a tisztán jogban való tévedést (*Rechtsirrtum*) egyes esetekben a tulajdonságban való tévedés (*Eigenschaftsirrtum*) körében ismeri el, míg a jogkövetkezményekben

476 RG LZ, 1931, 240., hivatkozik rá: Staudinger, 1980, V, 57.

477 OLG Frankfurt OLGZ, 1970, 409., hivatkozik rá: Staudinger, 1980, V, 57.

478 RGZ, 124., 115., 117., hivatkozik rá: Staudinger, 1980, V, 57.

479 BGH NJW, 1972, 1658., hivatkozik rá: Staudinger, 1980, V, 57.

480 RG WarnR, 1927, nr. 140., hivatkozik rá: Staudinger, 1980, V, 57.

481 RG WarnR, 1934, nr. 87., hivatkozik rá: Staudinger, 1980, V, 58.

482 OGH Brz NJW, 1949, 220.; BGHZ, 34., 32., 41.; BGH Betrieb, 1961, 130., hivatkozik rájuk: Staudinger, 1980, V, 59.

483 RGZ, 64., 266., 269.; RGZ, 107., 238., 239.; RGZ, 111., 257., 259., hivatkozik rájuk: Staudinger, 1980, V, 59.

484 RGZ, 111., 257., 259., hivatkozik rá: Staudinger, 1980, V, 59.

485 RGZ, 149., 235., 238., hivatkozik rá: Staudinger, 1980, V, 60.

486 OLG Hamm NJW, 1966, 1080., hivatkozik rá: Staudinger, 1980, V, 60.

487 RG WarnR, 1909, nr. 383., hivatkozik rá: Staudinger, 1980, V, 60.

488 RGZ, 59., 240., 242.; RG JW, 1906, 378., hivatkozik rájuk: Staudinger, 1980, V, 61.

489 Staudinger, 1980, IV, 32.

való tévedés (*Rechtsfolgenirrtum*) esetei a BGB 119. § (1) bek. alapján bírálандók el. A jogkövetkezményekben való tévedésre példa az az eset, amikor a fél a törvényes öröklés fogalmáról helytelen elképzeléssel bír.⁴⁹⁰

Amennyiben a nyilatkozónak tévesek voltak az elképzelései az egyébként általa hibátlan módon kinyilvánított akaratnyilatkozatának jogkövetkezményeiről, akkor ezt a korábbi joggyakorlat lényegtelen indokban való tévedés-ként kezelte.⁴⁹¹ Ha a jogban való tévedés akként nyilvánul meg, hogy a fél által elérni kívánt jogkövetkezményekhez képest lényegesen eltérő jogkövetkezménnyel jár a jogügylet, akkor a legújabb bírói joggyakorlat⁴⁹² szerint szintén lényegtelen indokban való tévedésről van szó. Amennyiben a jogban való tévedés úgy valósul meg, hogy a fél tévesen értelmezi a törvény szövegét, akkor esetleg tartalmi tévedés miatt tudja szerződési nyilatkozatát megtámadni.

8. A tévedés jogkövetkezményei a német jogban

A tévedést a BGB 119. §-a megtámadhatósági okként aposztrofálja. A megtámadási nyilatkozat a BGB 143. § (1) bek. alapján olyan egyoldalú, címzett jognyilatkozat,⁴⁹³ amelyet a megtámadó félnek a másik féllel kell közölni. Nem szükséges, hogy a nyilatkozat szó szerint tartalmazza a „megtámadás” kifejezést, elegendő, ha tartalmából kiderül a megtámadás ténye.⁴⁹⁴ A bírói gyakorlat⁴⁹⁵ nem követeli meg azt sem, hogy a megtámadó nyilatkozatban a megtámadási ok kifejezetten szerepeljen, holott ez a másik fél alapvető érdeke lenne.

Megtámadásra tévedés esetén az jogosult, aki tévedett, a közvetítő útján való tévedés esetén pedig az ügy ura, nem pedig a közvetítő személy.⁴⁹⁶ A megtámadást a másik szerződő félhez kell intézni, amennyiben pedig többoldalú jogügyletről van szó, akkor az összes érintett fél felé, akinek jogát vagy törvényes érdekét befolyásolja az eredményes megtámadás.⁴⁹⁷

A megtámadást azt követően, amint a megtámadásra jogosult a megtámadás okáról tudomást szerzett, haladéktalanul (*unverzüglich*) kell a BGB 121. § (1) bek. alapján a másik féllel közölni. A haladéktalan jogérvényesítés itt azt jelenti, hogy a megtámadásra jogosultnak a megtámadó nyilatkozatot felróható késedelem nélkül kell a másik félhez eljuttatnia, nem szükséges ehhez az, hogy azt azonnal meg kellene tennie.⁴⁹⁸

490 RGZ, 70., 387., 394., hivatkozik rá: Staudinger, 1980, IV, 33.

491 RGZ, 51., 281., 283.; RGZ, 57., 273.; RGZ, 76., 440., hivatkozik rájuk: Staudinger, 1980, IV, 34.

492 RGZ, 89., 29., 33.; RGZ, 134., 195., 198., hivatkozik rájuk: Staudinger, 1980, IV, 35.

493 Brox, 1984, 179.

494 Uo. 179.

495 RGZ, 65., 86., 88., hivatkozik rá: Brox, 1984, 179.

496 Brox, 1984, 179.

497 BGHZ, 96., 302., hivatkozik rá: Brox, 1984, 180.

498 Szükségeltetik bizonyos idő biztosítása a megtámadásra jogosultnak pl. ahhoz, hogy ügyvédi

A határidőben történő megtámadáshoz elegendő az a BGB 121. § (1) bek. második fordulata alapján, hogy a megtámadásra jogosult postán feladja a nyilatkozatát, nem szükséges a határidő betartásához, hogy az határidőn belül meg is érkezzon a másik félhez.

A BGB szabályoz olyan eseteket, amikor a megtámadás kizárt. Ha az akaratnyilatkozat megtétele óta 10 év eltelt.⁴⁹⁹ Még akkor is így van ez, ha esetlegesen 10 év után jut a fél tudomására a megtámadás oka (objektív, jogvesztő határidő). Ha a jogügyletet a megtámadásra jogosult megerősíti.⁵⁰⁰ A törvény értelmében⁵⁰¹ a megerősítés nem igényel olyan formát, mint amely alakban az ügyletet a felek megkötötték. A megerősítéssel gyakorlatilag a megtámadásra jogosult fél – tudván megtámadási jogának fennállásról – lemond ezen jogáról.

Az eredményes megtámadásnak az a jogkövetkezménye, hogy a szerződés megkötésének időpontjára visszamenőleges hatállyal érvénytelen lesz.⁵⁰² A BGB szó szerint a „semmis” (*nichtig*) szót használja, nem pedig az „érvénytelen” (*ungültig*), ami így egy kicsit értelemzavaró lehet. Felmerülhet a kérdés, hogy miben áll akkor a különbség a megtámadható és a semmis ügyletek között, ha a jogkövetkezménye a megtámadható ügyletnek is ugyanaz, mint a semmisének? A válasz az, hogy a megtámadható ügylet addig, amíg meg nem támadják, érvényes marad, míg a semmis szerződés – függetlenül annak megtámadásától – eleve érvénytelen.⁵⁰³

A szerződés a tévedés miatti eredményes megtámadás következtében *ex tunc* hatállyal érvénytelen (semmis) lesz, mintha a felek azt meg sem kötötték volna.⁵⁰⁴ A kódex az akaratnyilatkozat (*Willenserklärung*) megtámadhatóságáról ír, ebből következően lehetséges, hogy a megtámadás csak valamelyik fél akaratnyilatkozatára, nem pedig az egész ügyletre vonatkozik.⁵⁰⁵ Ha mind a nyilatkozó fél, mind pedig a címzett akaratnyilatkozata eredményesen kerül megtámadásra, akkor az egész szerződés érvénytelen lesz.

Ha a megtámadás olyan szerződésre irányul, amelyet még nem teljesítettek, akkor a szerződésből semmilyen jogosultság és kötelezettség nem keletkezik a szolgáltatásra, azaz a jogosult nem követelheti a szolgáltatást a kötelezettől, illetve a kötelezett nem köteles azt a jogosult felé teljesíteni.

tanácsot kérjen, mit tegyen az ügyben. (Brox, 1984, 180.)

499 BGB 121. § (2) bek. Megjegyzendő, hogy a korábbi szabályozás 30 éves igényérvényesítési határidőt írt elő.

500 BGB 144. § (1) bek.

501 BGB 144. § (2) bek.

502 BGB 142. § (1) bek.

503 Rüthers, 1986, 187.

504 A tartós jogviszonyok esetében ez az út nem járható. A bírói gyakorlat ilyenkor a szerződés *ex nunc* hatállyal történő felszámolását rendeli alkalmazni, annak ellenére, hogy a BGB ezt a megoldást kifejezetten nem tartalmazza. (Brox, 1984, 182.)

505 Brox, 1984, 182.

Amennyiben a fél mégis teljesít az érvénytelen ügylet alapján, akkor a teljesítéssel a szerződés nem konvalidálódik, és a teljesített szolgáltatás a jogalap nélküli gazdagodás szabályai⁵⁰⁶ szerint visszakövetelhető. A már teljesített szerződés sikeres megtámadása esetén a teljesített szolgáltatások visszajárnak, és ugyancsak a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint az eredeti állapot helyreállításának van helye.

A BGB 122. §-a kártérítési felelősséget keletkeztet a fél terhére, amennyiben sikeresen és eredményesen támadja meg tévedésre való hivatkozással az ügyletet. A felelősség azt a felet terheli, aki a téves akaratnyilatkozatot tette, még hozzá felróhatóságtól függetlenül.⁵⁰⁷ Kártérítésre a másik szerződő fél, tehát a nyilatkozat címzettje, illetve minden olyan harmadik személy lesz jogosult, aki a nyilatkozat érvényességében bízott. Nem jár kártérítés annak, aki a megtámadhatóság okát, azaz jelen esetben a tévedés tényét ismerte, vagy ismernie kellett volna.⁵⁰⁸ Magától értetődően az sem jogosult kártérítésre, aki a másik fél tévedését okozta.⁵⁰⁹

A kártérítés terjedelme korlátozott, ugyanis csak azon kárért áll fenn a fél felelőssége, amely a másik felet vagy harmadik személyt azzal éri, hogy bízott a nyilatkozat érvényességében. Olyan helyzetet kell tehát a kárrendezés során teremteni, mintha a félnek nem is lett volna tudomása az ügyletről.⁵¹⁰ A kártérítés csak a *negativ interesse* mértékéig követelhető, azaz csak olyan összeg erejéig, amely az érvényes szerződés alapján a félnek jutott volna.⁵¹¹ Nem igényelhető tehát – a szerződésből egyébként közvetlenül nem következő – esetleges elmaradt haszon, amelyet a fél az érvényes szerződés alapján más szerződési partnerek felé realizálhatott volna.

9. Összegzés

A BGB a tévedést megtámadhatósági okként szabályozza. A kódex szövegéből kiderül, hogy a német jogban a tévedésnek két fő fajtája van: a tartalmi tévedés (*Inhaltsirrtum*) és a nyilatkozati tévedés (*Erklärungsirrtum*). Tartalmi tévedésről beszélünk akkor, ha a fél nyilatkozata tartalmában téved, míg nyilatkozati tévedésről akkor, ha a fél az akaratának kinyilvánítása során téved, és olyan nyilatkozatot tesz, amelyet egyáltalán nem akart. A BGB szerint nem szükséges a szerződés megtámadásához, hogy a másik fél okozza vagy felismerje a tévedést, feltétel csupán az, hogy a fél a valós tények ismer-

506 BGB 812. §.

507 Brox, 1984, 184.

508 BGB 122. § (2) bek.; Brox, 1984, 184.

509 Köhler, 1986, 140.

510 Brox, 1984, 184.

511 Brox, 1984, 184–185.

retében nyilatkozatát nem tette volna meg (szubjektív alapokon álló megtámadhatóság), azaz a tévedés lényeges legyen.

A másik szerződő fél, illetve a szerződéses tárgy tulajdonságában való tévedés is tartalmi tévedésnek minősül, de csak akkor, ha az a forgalom szerint lényeges. Lényeges lehet a német bírói joggyakorlat szerint a kereskedelmi forgalom vonatkozásában a másik fél személyének tulajdonságában való tévedés abban az esetben, ha a személy korára, egészségügyi állapotára, teljesítőképességére, megbízhatóságára, hitelképességére irányul. A bírói gyakorlat alapján lényeges a dolog tulajdonságában való tévedés akkor, ha a dolog használhatóságára, életkorára, jogi tulajdonságaira vonatkozik.

A német jogelmélet és joggyakorlat ismeri az indokban való tévedés fogalmát is. A pusztán indokban történő tévedés általában irreleváns, kivéve, ha tulajdonságban való tévedésnek minősül.

A jogban való tévedést a BGB kifejezetten nem szabályozza, azonban – a tartalmi tévedés részeként – mégis jelentőséggel bírhat, ha a fél az általa kötött ügylet jogi természetével nincs tisztában. A jogban való tévedés speciális esete a jogkövetkezményekben történő tévedés, ilyenkor a fél az általa kötött ügylet joghatásaiban téved. Ez csak akkor releváns, ha a felek a szerződésben szabályozták azt a jogkövetkezményt, amelyben a fél tévedett.

Számítási hiba esetén a fél téved a szerződéses tárgy mennyiségében, kiterjedésében, súlyában azért, mert helytelenül számol, vagy mert számítása alapjául hibás tényeket vesz figyelembe. Ez csak akkor eredményezheti a szerződés érvénytelenségét, ha a számolás alapjául szolgáló körülmények értékelésében a másik szerződő fél is részt vett (nyílt számítási hiba).

A tévedés csak akkor jár a jogügylet érvénytelenségével, ha a megtámadásra jogosult azt határidőben megtámadja. Utóbbi határideje 10 év, amely jogvesztő határidő, egyébként az igényérvényesítés kezdete a tévedésről való tudomásszerzés, amely után haladéktalanul kell a megtámadást a másik féllel közölni.

A szerződés a tévedés miatti eredményes megtámadás esetén *ex tunc* hatállyal lesz érvénytelen, olyannak minősül, mintha azt a felek meg sem kötötték volna. A már teljesített szerződés sikeres megtámadása esetén a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint kell a feleknek egymással elszámolni.

IV. A TÉVEDÉS SZABÁLYOZÁSA A SVÁJCI JOGBAN

1. A svájci Kötelmi Jogi Törvény tévedésre vonatkozó hatályos normaszövege, a svájci tévedési kategóriákról általában

a) A Kódex normaszövege

Mint az köztudomású, a svájci polgári jog alapvetően két nagy kódexen nyugszik, amelyek egymást kölcsönösen kiegészítik, úgy, mint az eredetileg 1881-ben kiadott és 1911-ben alapvetően átdolgozott svájci Kötelmi Jogi Törvény (*Obligationenrecht* – OR), illetve az 1907-ből származó svájci Polgári Törvénykönyv (*Schweizerisches Zivilgesetzbuch* – ZGB).⁵¹²

A svájci OR a 23-27. § és 31. §-aiban az alábbiak szerint szabályozza a szerződéses tévedést:

23. § „A szerződés arra nézve kötelező erővel nem bír, aki a szerződés megkötésekor lényeges tévedésben volt.”⁵¹³

24. § „A tévedés különösképpen a következő esetekben lényeges:

1. ha a tévedő egy másik szerződést kívánt kötni, mint amit a beleegyező nyilatkozatával ténylegesen megkötött;

2. ha a tévedő fél akarata egy másik dologra vagy egy másik személyre irányult, ellentétben azzal, amit nyilatkozott, a személyben való tévedés azonban csak akkor lényeges, ha a szerződést egy meghatározott személlyel kívánta a fél megkötni;

3. ha a tévedő fél egy szolgáltatásra jelentősen nagyobb kötelezettséget vállal vagy lényegesen kisebb mértékű ellenszolgáltatást kér az általa vállalt szolgáltatásért, mint amely a tényleges akarata volt;

4. ha a tévedés egy olyan meghatározott tényállásra vonatkozik, amelyet a tévedő fél a *Treu und Glauben* elve alapján a kereskedelmi forgalomban a szerződés lényeges elemének tartott. Amennyiben a tévedés a szerződés megkötésének indokára vonatkozik, akkor az nem lényeges. A pusztá számítási hiba a szerződés érvénytelenségét nem eredményezi, de annak módosítására ad lehetőséget.”⁵¹⁴

512 A ZGB-nek a tévedésre vonatkozó rendelkezései témánk szempontjából irrelevánsak, ugyanis azok részben az öröklési jogba tartozóak (különösen I. ZGB 469., 519. §§), amely a ZGB 3. része, részben pedig a családi jogban (ZGB 124. §) bírnak jelentőséggel, ami a ZGB 2. része.

513 OR Art. 23 „*Der Vertrag ist für denjenigen unverbindlich, der sich beim Abschluss in einem wesentlichen Irrtum befunden hat.*”

514 OR Art. 24 „*Der Irrtum ist namentlich in folgenden Fällen ein wesentlicher: 1. wenn der Irrende*

25. § „Tilos a tévedésre való hivatkozás, ha az a *Treu und Glauben* elvével ütközik.

A szerződés érvényes marad, ha a másik fél a tévedő fél helyes szerződéses nyilatkozatát kész elismerni.”⁵¹⁵

26. § „Amennyiben a fél tévedését saját gondatlanságából okozza és a szerződés érvénytelen lesz, köteles megtéríteni a másik félnek a szerződés érvénytelenségéből fakadó kárát, kivéve, ha a másik fél a tévedését ismerte vagy ismernie kellett volna. Ha a fenti rendelkezés alkalmazása méltánytalan helyzetet eredményez, a bíró az egyéb károkért további kártérítést is megítélhet.”⁵¹⁶

27. § „Ha a szerződéskötéskor az ajánlatnak vagy annak elfogadásának a másik személyhez történő eljuttatása megbízottn keresztül vagy egyéb más módon, helytelenül történik, akkor a felek eredeti rendelkezései lesznek alkalmazandók.”⁵¹⁷

31. § „Ha a tévedés által ... érintett szerződési részt egy éves határidőn belül a másik fél teljesíti, ill. a már teljesített szolgáltatást nem követelik vissza, akkor a szerződés jóváhagyottnak és ezáltal érvényesnek minősül. A határidő kezdete tévedés esetén ... annak felismerése, ...”⁵¹⁸

b) A svájci tévedési kategóriákról általában

A svájci jogtudomány – hasonlóan a némethez – különbséget tesz indokbeli tévedés és az ügylet lényeges elemében való tartalmi tévedés között, mind egyiknél megkövetelve azt, hogy a tévedés lényeges legyen. Lichte megállapí-

einen anderen Vertrag eingehen wollte, als denjenigen, für den er seine Zustimmung erklärt hat; 2. wenn der Wille des Irrenden auf eine andere Sache, oder, wo der Vertrag mit Rücksicht auf eine bestimmte Person abgeschlossen wurde, auf eine andere Person gerichtet war, als er erklärt hat; 3. wenn der Irrende eine Leistung von erheblich grösserem Umfange versprochen hat oder eine Gegenleistung von erheblich geringerem Umfange sich hat versprechen lassen, als es sein Wille war; 4. wenn der Irrtum einen bestimmten Sachverhalt betraf, der vom Irrenden nach Treu und Glauben im Geschäftsverkehr als eine notwendige Grundlage des Vertrages betrachtet wurde. Bezieht sich dagegen der Irrtum nur auf den Beweggrund zum Vertragsabschlusse, so ist er nicht wesentlich. Blosser Rechnungsfehler hindert die Verbindlichkeit des Vertrages nicht, sind aber zu berichtigen.”

515 OR Art. 25 „Die Berufung auf den Irrtum ist unstatthaft, wenn sie Treu und Glauben widerspricht. Insbesondere muss der Irrende den Vertrag gelten lassen, wie er ihn verstanden hat, sobald der Andere sich hierzu bereit erklärt.”

516 OR Art. 26 „Hat der Irrende, der den Vertrag nicht gegen sich gelten lässt, seinen Irrtum der eigenen Fahrlässigkeit zuzuschreiben, so ist er zum Ersatz des aus dem Dahinfallen des Vertrages erwachsenen Schadens verpflichtet, es sei denn, dass der Andere den Irrtum gekannt habe oder hätte kennen sollen. Wo es der Billigkeit entspricht, kann der Richter auf Ersatz weiteren Schadens erkennen.”

517 OR Art. 27 „Wird beim Vertragsabschluss Antrag oder Annahme durch einen Boten oder auf andere Weise unrichtig übermittelt, so finden die Vorschriften entsprechende Anwendung.”

518 OR Art. 31 „Wenn der durch den Irrtum ... beeinflusste Teil binnen Jahresfrist weder dem Anderen eröffnet, dass er den Vertrag nicht halte, noch eine schon erfolgte Leistung zurückfordert, so gilt der Vertrag als genehmigt. Die Frist beginnt (im Falle des Irrtums ... mit der Entdeckung, ...”

tása szerint a svájci Kötelmi Jogi Törvény az egész tévedés-problémát egységes egészként kezeli,⁵¹⁹ így különbséget sem tesz egyebek mellett ténybeli és jogban való tévedés között.⁵²⁰ A svájci jognak a fő klasszifikációs elve a szerződéses tévedés körében az, hogy a tévedés lényeges vagy lényegtelen volt-e vagy sem,⁵²¹ ha igen, az jogilag releváns, ha nem, akkor pedig a szerződés érvényességét nem érinti.⁵²²

A Kódex 23. §-a egyértelműen rögzíti, hogy csak abban az esetben hat ki a tévedés a szerződés érvényességére, amennyiben az lényeges, a 24. § pedig 1., 2. és 3. pontjában megjelöli, hogy különösen mely eseteket minősít lényeges tévedésnek. Ez alapján megállapítható, hogy a hármas, tradicionális klasszifikáció, mely szerint az ügyletben való tévedés (*error in negotio*), a szerződés tárgyában való tévedés (*error in corpore*) és a másik szerződő fél személyében való tévedés (*error in persona*) mellett a törvény szabályozza a 3. pont alatt a mértékben való tévedést (*error in quantitate*) is. Ugyanakkor a 24. § kizárja a tévedés lényegessége köréből azon eseteket, amikor pusztán számítási, számlálási hiba merül fel a szerződés értelmezése kapcsán, illetve alapeset szerint lényegtelennek minősíti az indokban való tévedést.

Mindezekon felül a 24. § (4) bekezdése tartalmaz egy speciális tévedéskategóriát, amely a jogtudományban⁵²³ „*Grundlagenirrtum*”⁵²⁴ néven vált ismeretessé.

A tévedés normaszövegének elemzése során a svájci jogirodalom nem volt egységes a tekintetben, hogy a Kódex miként definiálja a lényeges tévedés fogalmát. Jatón⁵²⁵ arra az álláspontra helyezkedett,⁵²⁶ hogy igazából a 24. § (4) bekezdése tartalmazza a lényeges tévedés valós definícióját.

Ez a felfogás azonban nyilvánvalóan helytelen,⁵²⁷ ugyanis maga a Kódex fogalmaz úgy a 24. § kezdetén, hogy a tévedés *különösképpen* lényeges az (1)-(4) bekezdésekben meghatározott esetekben, azaz a jogalkotó csak egy

519 Ez a megállapítás legfeljebb a ténybeli és jogban való tévedés különbségtételének hiányára igaz, de maga a kódex 23. és 24. §§ alapján elválasztja egymástól a lényeges és lényegtelen tévedést, ill. a lényeges tévedésen belül felsorolja az *error in negotio*, az *error in corpore*, az *error in persona* és az *error in quantitate* esetkörét, továbbá a 24. § szabályozza még az indokbeli tévedést is.

520 Lichti, 1950, 124.

521 Guhl szerint arra vonatkozóan, hogy a tévedés mikor minősül lényegesnek, nincsen – sem jogszabályi, sem jogirodalmi – általános érvényű meghatározás, azt az adott ügyben eljáró bíró dönti el esetről esetre az ügy összes körülményeit mérlegelve. (Guhl, 1991, 130.) Ez a megállapítás teljességgel téves, ugyanis a kódex a már említett 24. §-ban kifejezetten azokat az eseteket sorolja fel, hogy mikor minősül a tévedés lényegesnek, ill. több svájci jogtudós is úgy véli, hogy a tévedés lényegessége meghatározható.

522 Schulin, 1890, 74.; Kuoni, 1897, 7.; Reissner, 1936, 12., hivatkozik rájuk: Lichti, 1950, 126., 10. j.

523 Lichti, 1950, 128.

524 Magyar nyelvű fordítása: a szerződés alapjában való tévedés.

525 Jatón, 1939, 169., hivatkozik rá: Lichti, 1950, 129., 130., 11. j.

526 Nem magától, hanem Simoniusra való hivatkozással. (Simonius, 1935, 261., hivatkozik rá: Lichti, 1950, 129., 9. j.)

527 Erre a következtetésre jutott Lichti is. (Lichti, 1950, 130.)

exemplifikatív felsorolást tesz anélkül, hogy kimerítené az összes lényeges tévedés- esetet, amely nyilvánvalóan nem is lenne lehetséges. Lichti szerint⁵²⁸ a 24. § (1)-(3) bekezdéseiben említett lényeges tévedési kategóriák a legtipikusabbak, ezért a jogalkotó ezeket vette alapesetként a tévedés lényegessége szempontjából, míg a (4) bekezdésben meghatározott *Grundlagenirrtum* megnyitja a lehetőséget a bíró számára, hogy a tévedés lényegességét elismerje akkor is, amikor a forgalmi érdek úgy kívánja. A szerző végül rögzíti,⁵²⁹ hogy az OR az alapvetően római jogi eredetű, de Savigny által kidolgozott kazuisztika⁵³⁰ alapján (*error in negotio*, *error in corpore*, *error in persona*, *error in quantitate*) dolgozta ki a tévedés lényegességének alapeseteit.

2. Az úgynevezett *Grundlagenirrtum* a svájci jogban

A klasszikus tévedési kategóriák (*error in negotio*, *error in corpore*, *error in persona*, *error in quantitate*) helyett a törvényi sorrendet is megfordítva a svájci tévedési kategóriák közül a *Grundlagenirrtumot* vetem elsőként vizsgálat alá, különös tekintettel arra, hogy ez a tévedési kategória a legnagyobb és legárnyaltabb, ez veti fel a legtöbb jogdogmatikai és gyakorlati problémát.

A *Grundlagenirrtum* az indokbeli tévedés része,⁵³¹ míg azonban az indokbeli tévedés általában irreleváns⁵³² a szerződés érvényessége szempontjából, addig a *Grundlagenirrtum* lényeges tévedésnek⁵³³ minősül. A törvény értelmében a *Grundlagenirrtum* csak akkor bír jogi relevanciával, ha egy meghatározott tényállásra vonatkozik. Kérdés az, hogy melyik ez a tényállás? A jogirodalom megpróbálta ezt a tényállásfogalmat definiálni, így pl. Merz,⁵³⁴ aki szerint az egy olyan tényállás, amely előre meg nem határozható, a jövőre nézve jön létre. Merz nézetét azonban gyengíti az a nem elhanyagolható jogi tény, hogy minden tévedésnél van egy időbeli korlát, amely a szerződés tévedés miatti érvényessége vagy érvénytelensége szempontjából kizárólagosan szóba jöhet: a szerződés megkötésének időpontja. Ez alapján egyértelmű, hogy nem lehet jövőbeli, esetlegesen megvalósuló tényállásról beszélni, még a fogalom meghatározás szintjén sem.⁵³⁵

A meghatározott tényállás mindazonáltal a szerződés részét kell, hogy képezze,⁵³⁶ enélkül az csak egy rejtett indok marad, amely a szerződés ér-

528 Uo. 131.

529 Uo. 132.

530 Lichti álláspontjával egyezően vö. Fulterer, 1931, 210. és Goltz, 1973, 61.

531 Heiz, 1985, 35–36.; Drexelius, 1964, 34.; Goltz, 1973, 66–67.

532 OR 24. § utolsó előtti mondata.

533 OR 24. § (4) bek.

534 Merz, 1942, 421., hivatkozik rá: Heiz, 1985, 36., 4. j.

535 Hasonlóan látja ezt Heiz is. (Heiz, 1985, 36–37.)

536 Ezzel egybehangzó a svájci joggyakorlat is. (BGE, 47, II, 89., hivatkozik rá: Heiz, 1985, 38., 10. j)

vényessége szempontjából közömbös. A törvény szövege szerint a meghatározott tényállásnak olyannak kell lennie, amely a szerződés szükségképpeni alapját (*notwendige Grundlage*) képezi. Ebből következik az, hogy a téves elképzelés nem indokbeli tévedés, hanem egy olyan konkrétum, amely a tévedő fél akaratképzésével és a szerződés tartalmával szerves kapcsolatban van. Megfordítva, olyan lényeges tévedésről van itt szó, melynek értelmében, ha a tévedő fél tudta volna a tévedésével ellentétes, valós tényeket, akkor a szerződést ilyen tartalommal egyáltalán nem kötötte volna meg.⁵³⁷

A Kódex a *Grundlagenirrtum* megállapíthatóságához a fentiekén túl feltétlenül szabja, hogy a tévedő fél – a *Treu und Glauben* elve alapján – a forgalom szempontjából tekintse a szerződés szükségképpeni alapjának azt a tény, amelyben tévedett. A tévedés lényegessége tehát nem csak a szerződő fél szubjektív nézőpontján, hanem objektív kritériumokon is, a forgalom megítélésén és a *Treu und Glauben* princípiumán alapul.⁵³⁸ A *Treu und Glauben* elvének alkalmazásával megoldhatóvá válik, hogy az indokbeli tévedés ezen fajtáját objektív kritériumok szerint bírálják el,⁵³⁹ figyelembe véve egyben a forgalmi érdekeket is.

A joggyakorlat szerint akkor állapítható meg a *Grundlagenirrtum*, ha az a tényállás, amelyre a tévedés vonatkozik, mind a tévedő fél szubjektív megítélése (szubjektív lényegesség), mind pedig a szerződés megkötése körüli objektív tények és körülmények (objektív lényegesség) alapján lényegesnek minősül, és a másik fél által felismert volt vagy legalább azt fel kellett volna ismernie (felismerhetőség).⁵⁴⁰

A szubjektív lényegesség fogalma értelmében a téves feltételezésnek az akaratképzéssel – a szerződés tartalmának kialakításakor – olyan intenzív kapcsolatban kell lennie, hogy a téves feltevés nélkül a fél egyáltalán nem kötött volna szerződést, illetve ilyen tartalmú nyilatkozatot egyáltalán nem tett volna. Problémát okozhat a joggyakorlat számára annak a ténynek a megítélése, hogy szubjektív értelemben lényeges-e vagy sem az indokbeli tévedés ezen fajtája, az ugyanis sok esetben látens marad, mivel ez a kérdés általában a tévedő fél belső szférájában található.⁵⁴¹ Éppen ezért gyakran csak az objektív lényegességi kritériumok alapján lehet azt megítélni, hogy vajon a szerződő fél is lényegesnek tartotta-e az adott kérdést vagy sem.

Az objektív lényegesség kritériumával a bírói joggyakorlat azt kívánja megvizsgálni, hogy a szubjektíve lényegesnek tartott tévedés – a *Treu und*

537 Goltz, 1973, 73.; Heiz, 1985, 39.; Jatón, 1939, 146., 148., utóbbira hivatkozik: Goltz, 1973, 73–74., 107. j.; Heiz, 1985, 39., 19. j.

538 Heiz, 1985, 40.

539 Ezért is nevezi a svájci jogirodalom a *Grundlagenirrtumot* minősített indokbeli tévedésnek (*qualifizierte Motivirrtum*).

540 Gauch – Schluép, 1991, 140–141.

541 Heiz, 1985, 44.

Glauben elve⁵⁴² alapján – a forgalom szempontjából is lényegesnek minősül-e vagy sem. Különösen arra kell vigyázni, hogy az objektíve (és szubjektíve is) lényegesnek minősülő tévedéstől el lehessen különíteni az egyébként lényegtelen és éppen ezért irreleváns indokbeli tévedést.⁵⁴³

3. A *Grundlagenirrtum* svájci bírói gyakorlata

A bírói gyakorlat mind a szubjektív, mind az objektív lényegesség szempontjából a jogesetek kimerítő tárházát tudja felmutatni a *Grundlagenirrtum* vonatkozásában. Heiz művében összegyűjtötte ezeket a jogeseteket, és aszerint szisztematizálta őket, hogy azok szubjektíve vagy objektíve minősülnek lényegesnek.⁵⁴⁴

a) A *Grundlagenirrtum* esetei a szubjektíve lényeges tévedés alapján

A szubjektíve lényeges tévedések is több alcsoportra oszthatók, melyek közül az alábbiak emelendők ki: ide tartoznak azok az esetek, amikor a fél a szerződés megkötésekor olyan téves feltevésben van, amely a szerződés tárgyának bizonyos tulajdonságában rejlik. Így pl. az a jogeset, amelyben a fél tévesen egy festményt egy híres festőművésztől valónak vélt,⁵⁴⁵ vagy az az ügy, amikor a vásárló tévesen azt hitte, hogy az általa megvett hegedű egy jónevű hegedűkészítő produktuma.⁵⁴⁶ Mindkét esetben a bíróság úgy látta, hogy a vevő a szerződés megkötésekor szubjektíve lényeges szempontok miatt volt tévedésben. Ugyancsak a szerződéses tárgy tulajdonsága vonatkozásában volt lényeges a tévedés abban az esetben, amikor azon téves feltevésben vásárolt ingatlant a vevő, hogy arra majd építkezni tud, azonban kiderült, hogy a telek építési tilalom alatt állt.⁵⁴⁷

Ezekben az esetekben – ahogy Heiz kitűnően megállapítja⁵⁴⁸ – a festménynek vagy a hegedűnek a valóság, származása, és az ingatlan beépíthetősége a szerződéses tárgy lényeges kritériumához tartozik, és a tévedő fél részéről az ellenszolgáltatás nyújtása értelmetlen lenne, mert ő csak valódi festményt, hegedűt vagy csak beépíthető ingatlant vásárolt volna meg.

542 Az elv magas szintet állít fel ahhoz, hogy a tévedés objektíve is lényegesnek minősüljön. Általános rendező elvet nehéz lenne megállapítani a tekintetben, hogy a tévedés objektíve mikor lesz lényeges.

543 Heiz, 1985, 56.

544 Heiz, 1985, 45–54., 57–69.

545 BGE, 56, II, 426., 82, II, 424.; ZR, 62, 1963, nr. 35., hivatkozik rá: Heiz, 1985, 46., 13. j.

546 ZR, 59, 1960, nr. 122., hivatkozik rá: Heiz, 1985, 46., 14. j.

547 BGE, 91, II, 278., 98, II, 18.; ZGBR, 51, 1970, S. 81., hivatkozik rá: Heiz, 1985, 46., 15. j.

548 Heiz, 1985, 46–47.

A szubjektíve lényeges *Grundlagenirrtum* esetkörébe tartoznak azok az esetek is, amikor a téves elképzelés, feltételezés a szerződés céljával áll kapcsolatban. Így pl. az az ügy, amikor egy vendéglátóüzemet vásárolt meg a vevő, de az ügylet valós célja azon szabadalmi engedély megszerzése lett volna, amely a vendéglátó tevékenység továbbfolytatásához egyébiránt is szükségeltetik.⁵⁴⁹ Ebbe a kategóriába tartozik az a jogeset is, amikor egy építési területet a vevő azért vett meg, hogy később beépíti, azonban kiderült, hogy az ingatlan minősége olyan rossz, hogy a vásárló által tervezett beépítés csak egy különleges és drága cölöpözés árán lett volna megvalósítható.⁵⁵⁰ Hasonló típusát jelenti a szubjektíve lényeges tévedésnek az az eset, amikor a szerző fél tévedésben volt egy szabadalom megvétele során annak értékesíthetősége, használhatósága vonatkozásában.⁵⁵¹ Az első ügyben, amikor a vevő valós üzleti célja nem a vendéglő megszerzése, hanem az ahhoz kapcsolódó szabadalomnak a megvétele volt, ez számára olyan szubjektíve lényeges körülménynek minősült, amely alapvetően befolyásolta akaratképzését, anélkül a vendéglátóhelyiséget meg sem vásárolta volna.⁵⁵² Ezzel szemben az építési telek megvétele során a vásárló célja egy olyan lehetőség jövőbeli megvalósítása volt, hogy beépítse a telket, amely cél teljesíthetlensége esetén szintén nem vette volna meg az ingatlant.

Ezekben az esetekben a szubjektív alapokon álló tévedés nem a szerződés tartalmára, tárgyára vonatkozik – szemben a korábbi esetsoporttal –, hanem annak céljával áll kapcsolatban. Közös azonban a két csoportban az, hogy a fél szubjektíve egy olyan téves elképzelésben van, amely lényegesen meghatározta szerződéskötési szándékát.

A szubjektíve lényeges tévedés újabb esetkörébe tartoznak azon jogesetek, amikor a tévedés a szerződés körüli jogi helyzetre vonatkozik.⁵⁵³ Ilyen eset volt az, amikor részvényeket vásároltak a vevők, bízva abban, hogy jogilag létezik az a részvénytársaság, amelynek a részvényeit megvették. Később kiderült, hogy ez a feltételezésük téves volt, ugyanis a részvénytársaság már megszűnt a részvények eladásakor.⁵⁵⁴ Egy másik ügy szerint az örökösök osztályos egyezséget kötöttek egy általuk érvényesnek tartott végrendelet alapján, amelyről azonban utóbb kiderült, hogy érvénytelen volt. A bíróság a végrendelet érvényességében való téves feltevést olyan lényeges szubjektív tévedésnek minősítette, amely alapján érvényteleníteni lehetett az osztályos egyezséget is.⁵⁵⁵ Egy újabb jogesetben két fél egyezséggel rendezte egy nem

549 BGE, 53, II, 154 f., 55, II, 189., hivatkozik rá: Heiz, 1985, 47., 17. j.

550 BGE, 87, II, 137., hivatkozik rá: Heiz, 1985, 48., 18. j.

551 BGE, 50, II, 308., hivatkozik rá: Heiz, 1985, 48., 19. j.

552 Heiz, 1985, 48.

553 Uo. 49–50.

554 BGE, 43, II, 487., hivatkozik rá: Heiz, 1985, 50., 21. j.

555 BGE, 73, II, 15., hivatkozik rá: Heiz, 1985, 50., 22. j.

teljesített szerződés jogkövetkezményeit, azon feltevással, hogy az egyezségük alapját képező szerződés érvényes. Később kiderült, hogy a szóban forgó szerződés érvénytelen volt.⁵⁵⁶

Nem tartoznak a szubjektív tévedés körébe azok az ügyek, amelyekben a téves várakozást, feltételezést a tévedő fél eltitkolta a másik fél előtt.⁵⁵⁷ Ilyen eset volt pl. az, amikor a licencia jogosultja téves feltételezésben volt a találmány értékesíthetősége, felhasználhatósága szempontjából. A szerződés megkötését megelőző tárgyalások során a felek között nem került szóba olyan szerződéses kikötés, melynek értelmében a licencjog megszerzője jóval kevesebb ellenszolgáltatást adhatna a licenciáért abban az esetben, ha az nem lesz értékesíthető. Mivel ez a kikötés nem lett része a szerződésnek, éppen ezért irreleváns volt arra hivatkozni, hogy szubjektíve mi indította a licencia megszerzőjét az ügylet megkötésére.⁵⁵⁸ Amennyiben az értékesíthetőség, felhasználhatóság a szerződés tartalmát képezte volna, akkor – hasonlóan a korábban tárgyalt⁵⁵⁹ jogesethez – ez eredményezhette volna az ügylet megtámadását. A jelen ügyben való döntés azonban azért lett más, mert a tévedő fél egyoldalú, szubjektív várakozása a másik fél számára ismeretlen volt, az nem volt sem a szerződéses tárgyalás, sem pedig a szerződés része, így indokolatlan és méltánytalan lett volna a másik félre nézve, ha az ügyletet a bíróság érvényteleníti.⁵⁶⁰

b) A *Grundlagenirrtum* esetei az objektíve lényeges tévedés alapján

Az objektíve lényeges tévedés akkor nyer alkalmazást, amennyiben az hatással van a szerződés tartalmára vagy annak teljesítésére. Azért lesz objektíve lényeges a tévedés ezen válfaja, mert annak ténye gazdasági következménnyel jár a szerződésre és annak teljesítésére.⁵⁶¹ Az első ide irányadó jogeset szerint az adásvételi szerződés tárgya egy meghatározott műtárgy volt, melyet a felek valódinak tartottak. Miután kiderült, hogy az mégsem az, ez azt eredményezte, hogy az ügylet tárgyaként szolgáló műtárgy a szerződésben megjelölt értékhez képest jóval csekélyebb értéket képviselt és ezzel megbon-

556 BGE, 80, II, 152., hivatkozik rá: Heiz, 1985, 50., 23. j.

557 Heiz, 1985, 52–53.

558 BGE, 53, II, 140., hivatkozik rá: Heiz, 1985, 52–53., 53. 26. j.

559 BGE, 50, II, 308.

560 Heiz szerint jelen ügyben azért irreleváns a szubjektíve lényeges tévedésre történő hivatkozás, mert a téves feltételezés a tévedő fél akaratképzése vonatkozásában nem állt ok-okozati viszonyban. (Heiz, 1985, 53.) Lehetséges, hogy a kivülről számára ez nem állt oksági összefüggésben, azonban a fél szempontjából biztosan ez volt a mozgatórugója az ügylet megkötésének. Éppen ezért véleményem szerint nem lehet azt kizárni, hogy ne lenne kauzalitás a fél téves feltételezése és az általa megkötött ügylet között, már csak azért sem, mert itt pontosan a szubjektíve lényeges tévedésről van szó, azaz arról, hogy a szerződő fél maga mit tart lényeges körülménynek.

561 Heiz, 1985, 57.

totta a szolgáltatás és ellenszolgáltatás értékegyensúlyát is. A bíróság megállapította, hogy a vevő a képet nem vette volna meg, ha tudta volna, hogy a kép nem eredeti.⁵⁶²

Egy már korábban említett ügy⁵⁶³ nemcsak a szubjektíve lényeges tévedésre, hanem egyben az objektív indokok miattira is kiváló példát szolgáltat, hasonlóan más jogesetekhez.⁵⁶⁴ Ezen ügyek tényállásai szerint a vásárló azért vesz építési telket, hogy azt beépítse, azonban ez a várakozása tévesnek bizonyul, mivel a valóságban a megvásárolt ingatlan nem beépíthető építési tilalom vagy egyéb más akadály miatt. Objektíve azért lesz lényeges a tévedés ezen ügyekben, mert a *Treu und Glauben* elve alapján a forgalmi érdekekbe ütközne az olyan adásvételi szerződés léte, amelyben a megvásárolt telek egyrésztől nem képes a szerződés célját betölteni, másrésztől az ingatlanért fizetett vételár nem áll arányban annak tényleges értékével. Szintén szubjektív és egyben objektív szempontok alapján lényegesnek minősült a tévedés abban a már korábban említett jogesetben,⁵⁶⁵ amikor a vevő az ingatlan tulajminőségében téved, mely nem alkalmas arra, hogy külön cölöpözés nélkül rá lakóházat emeljenek. A bíróság szerint ez azért objektíve is lényegesnek minősülő tévedés, mert a rossz minőségű talaj miatt gazdaságilag nem észszerű az ingatlan beépítése.

Amennyiben a tévedés a szerződés tárgyát képező gép működőképességére vagy használhatóságára vonatkozik, ez objektíve lényeges körülménynek fog minősülni, ha a gép hibája annak teljes elértéktelenedéséhez vagy a szerződéses célok megghiúsulásához vezet.⁵⁶⁶ Ha a tévedés arra vonatkozik, hogy egy kávéfőzőgép biztonsága ellenőrzött-e vagy sem, ez vezethet objektíve lényeges tévedéshez.⁵⁶⁷

Objektíve lényegesnek minősülnek azon esetek is, amikor a téves feltételezés a szerződés jogi vagy ténybeli alapjával kapcsolatos. Ilyen ügy volt pl. az az eset, amikor is az örökösársak egy olyan végrendelet alapján kötöttek osztályos egyezséget, amelyet ők maguk érvényesnek tartottak, azonban később kiderült, hogy az érvénytelen.⁵⁶⁸ Objektíve lényeges tévedésnek minősül az a már említett jogeset is,⁵⁶⁹ amikor a felek egy nem teljesített szerződés megszegésének következményeit egy új egyezséggel rendezték, megegyezésüket tehát egy általuk érvényesnek vélt szerződésre alapították, amely viszont érvénytelen volt.

562 BGE, 82, II, 424., hivatkozik rá: Heiz, 1985, 58., 41. j.

563 BGE, 91, II, 278.

564 BGE, 98, II, 15., 95, II, 21., 91, II, 271., hivatkozik rájuk: Heiz, 1985, 58., 42. j.

565 BGE, 87, II, 137.

566 BGE, 83, II, 18., 84 II 515., hivatkozik rájuk: Heiz, 1985, 59., 46. j.

567 BGE, 106, II, 32., hivatkozik rá: Heiz, 1985, 59., 46. a) j.

568 BGE, 73, II, 15.

569 BGE, 80, II, 152.

Mindkét esetben azért tartotta a svájci joggyakorlat objektív szempontból is lényegesnek a tévedést, mert a *Treu und Glauben* elvével nem lenne összeegyeztethető a kereskedelmi forgalomban az, hogy a felek olyan osztályos egyezséget, illetve megállapodást kötnek, amelynek az alapját képező végrendelet vagy szerződés érvénytelen.

Fenti esetekhez hasonlatos az az ügy, amelyben egy autóbaleset résztvevői a baleset következményeinek rendezése körében egyezséget kötöttek, amelyben az egyik felet azon téves akaratképzése vezérelte, hogy egyedül ő okozta a balesetet. Utóbb kiderült, hogy a baleset bekövetkezése a másik félnek volt felróható.⁵⁷⁰ A bíróság úgy találta, hogy jelen esetben sem felel meg a megállapodás a *Treu und Glauben* elvének, így az objektíve lényeges tévedésnek minősül.

Az objektíve lényegesnek minősülő tévedés esetkörébe nem tartoznak azok az esetek, amikor a téves feltételezés egy szerződéses felelősséget kizáró klauzulára irányul.⁵⁷¹ Ilyen eset pl. az, amikor valamelyik szerződő fél a szerződésben előre kizárja felelősségét az általa szolgáltatott dolog esetleges hibáért. Ilyen ügy⁵⁷² volt az, amikor egy vendéglátóipari egység adásvétele kapcsán az eladó kizárta szavatossági felelősségét. A szerződés megkötése után bebizonyosodott, hogy a vevő tévedett a vendéglő üzemeltetéséből elérhető hozam mértéke vonatkozásában. A bíróság megállapította, hogy nem minősül objektíve lényegesnek ez a tévedés, mert az eladó eleve kizárta a szavatossági felelősségét az ügylet során, és ebbe beletartozott az is, hogy felelősséget nem vállalt azért, hogy az üzlethelyiség milyen hozamot képes termelni.

A svájci bírósági judikatúra ugyancsak kizárta az objektíve lényeges kérdések köréből azon eseteket, amikor a tévedés a szerződés által kiváltott jogkövetkezményekben rejtett. Ezen esetek közé tartozott az az ügy,⁵⁷³ amikor egy szövetkezeti tag egy másik taggal közösen készízető kezességet vállalt a szövetkezet javára. A fél azzal a téves feltételezéssel kötötte meg a kezesi ügyletet, hogy ezzel a szerződéssel a szövetkezeti tagsági viszonyából fakadó felelőssége alól mentesül, természetesen a kezesi szerződés ilyen jogkövetkezményekkel nem járt. A bíróság a kezesi ügylet vonatkozásában megállapította, hogy a fél tévedése nem minősül objektíve lényegesnek. Hasonlóan az előbbi ügryhöz, nem lesz objektíve lényeges a tévedés akkor, amikor a fél abban a téves feltevésben volt, hogy nem követelhető vissza a teljesített szolgáltatás az olyan szerződés alapján, amelynek egyik mellékkikötése semmis volt.⁵⁷⁴

570 BGE, 96, II, 25., hivatkozik rá: Heiz, 1985, 61., 52. j.

571 Heiz, 1985, 61–62.

572 BGE, 53, II, 153., hivatkozik rá: Heiz, 1985, 62., 54. j.

573 BGE, 79, II, 275., hivatkozik rá: Heiz, 1985, 64., 58. j.

574 BGE, 75, II, 369., hivatkozik rá: Heiz, 1985, 64., 59. j.

4. Az egyéb tévedési kategóriák és annak gyakorlata a svájci jogban

A *Grundlagenirrtum*hoz képest az egyéb tévedési kategóriák a svájci jogban mind az elmélet, mind a joggyakorlat számára kisebb jelentőséggel bírnak. Erre figyelemmel, illetve arra tekintettel, hogy a *Grundlagenirrtum* egy speciális sajátossága a svájci szerződési jognak, az egyéb tévedési kategóriákat csak röviden mutatom be ezen szakaszban.⁵⁷⁵

Ahogy arról már korábban szó volt, az OR 24. §-a példálózó felsorolással megemlíti a lényeges tévedés eseteit, elsőként az ügylet jogcímében való tévedést (*error in negotio*). Akkor beszélhetünk erről, amennyiben a tévedő fél egy másik szerződést kívánt kötni, mint amelyet ténylegesen megkötött. Az *error in negotio* vetődött fel abban a konkrét ügyben,⁵⁷⁶ amikor a fél egyszerű kezességet kívánt vállalni, azonban a valóságban az egész kötelezettségre nézve tartozásátvállaló nyilatkozatot tett. A jogcímében való tévedést állapította meg a svájci bíróság abban az esetben,⁵⁷⁷ amikor a fél azt hitte, hogy a nyilatkozat okiratba foglalása során azt tanúként írja alá, a valóságban azonban kezességet vállalt, és akkor, amikor a szerződő fél az ingatlanát kívánta elzálogosítani, de ténylegesen készfizető kezességet vállalt.⁵⁷⁸ Ha a fél a szerződés tárgyát képező dolgot bérbe kívánta adni, azonban tévedésből úgy nyilatkozott, hogy a dolgot eladja vagy elajándékozza, akkor ugyancsak az ügylet jogcímében tévedett.⁵⁷⁹ Abban az esetben azonban, ha a fél a szerződés jogi minősítésében tévedett, pl. azt gondolta, hogy az általa kötött szerződés munkaszerződés a valóságban azonban megbízási szerződést kötött, a tévedése irreleváns lesz.⁵⁸⁰

Amennyiben a tévedés a szerződés tárgyára vonatkozik (*error in corpore*), azaz a fél más dologra kívánt szerződni, mint amit ténylegesen nyilatkozott, ez a kódex 24. § (2) bek.-e alapján általában lényeges tévedés. A Svájci Legfelsőbb Bíróság egy ilyen esetet⁵⁸¹ bíralt el érdemben, melynek tényállása alapján a fél kálsalétromot kívánt műtrágyázás céljából vásárolni, azonban egy olyan tiszta anyagösszetételű kálsalétromot rendelt meg, amely százszor drágább volt, mint az általa eredetileg megvásárolni kívánt anyag ára. A megrendelt anyag ugyanis száz kilogramm tiszta kálsalétromot tartalmazott a megvásárolni kívánt anyag egy kilogrammos összetételével szemben.

575 Egyben megtöröm az eddig egységesen követett szisztémát, ugyanis itt nem külön ismertetem a jogelmélet és a joggyakorlat megállapításait, mert általában a jogirodalom is így teszi. (Drexelius, 1964, 33–34., 37–39.; Koch, 1973, 98–103; Goltz, 1973, 63–66.)

576 BGE, 34, II, 530., hivatkozik rá: Drexelius, 1964, 33., 30. j.

577 Praxis I, nr. 106., hivatkozik rá: Drexelius, 1964, 33., 31. j.

578 BGE, 49, II, 167., hivatkozik rá: Drexelius, 1964, 33., 32. j.

579 Gauch – Schlupe, 1991, 148/822.

580 Uo.

581 BGE, 45, II, 433., hivatkozik rá: Drexelius, 1964, 33–34., 34–35. j.

A személyben való tévedés (*error in persona*) esetét – az *error in corporével* együtt – ugyancsak a jogszabály 24. § (2) bek.-e tartalmazza. Itt az *error in persona* gyakorlatilag a másik fél identitásában való tévedést rejti, tehát azt az esetet,⁵⁸² amikor valaki azt hiszi, hogy A-val köt ügyletet, miközben ténylegesen B-vel szerződik. Míg a másik fél személyazonosságában való tévedés általában releváns, addig a személy tulajdonságaiban való tévedés rendszerint nem hat ki a szerződés érvényességére, legfeljebb a Kódex 24. § (4) bek. alapján vehető figyelembe.⁵⁸³

Az értékben való tévedés (*error in pretio*) a törvény 24. § (3) bek.-e alapján csak akkor minősül lényegesnek, ha a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás közötti értékkülönbség különösen nagy mértékű ahhoz képest, amekkora ellenszolgáltatást a fél szeretett volna kapni a szolgáltatásáért. Nem egyszerű az *error in pretio* elméleti és gyakorlati megítélése a svájci jogban. A pusztán árban / értékben való tévedés általában lényegtelen indokban való tévedésnek minősül, amely jogi relevanciával nem bír a szerződés érvényessége tekintetében.⁵⁸⁴

Abban az esetben azonban, ha a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás közötti értékkülönbség jelentős, akkor ez a tévedés lényeges lehet az OR 24. § (3) bekezdése alapján. Meg kell említeni azt, hogy ez az érvénytelenségi ok nem csak objektív kritériumokra támaszkodik, mint a *laesio enormis* vagy a magyar Ptk. szerinti feltűnő értékaránytalanság. A svájci jog alapján ugyanis nem elegendő az értékkülönbség jelentős mértéke a sikeres megtámadáshoz, hanem az igényt érvényesítő félnek igazolnia kell azt is, hogy tévedett nyilatkozattétele során (szubjektív elem), azaz jelentősen kisebb mértékű ellenszolgáltatást kívánt a szolgáltatásért adni vagy lényegesen nagyobb mértékű ellenszolgáltatást szeretett volna az általa nyújtott szolgáltatásért kapni, mint amekkorára a tényleges nyilatkozata irányult. Az, hogy mi minősül a svájci joggyakorlat alapján jelentős értékkülönbözetnek, a bírói mérlegelés tárgykörébe tartozik, esetről esetre változik, függ a konkrét ügy körülményeitől, a felek szerződési nyilatkozataitól stb..

Von Tuhr szolgáltatott eseti, teoretikus példát az *error in pretióra*, melynek lényege szerint egy kereskedő száz mázsa árut kívánt értékesíteni, azonban elszámolta magát az ügylet során és ezer mázsát kínált megvételre száz mázsa áráért, vagy az eladó ötszáz frank helyett – elírási hiba miatt – csak ötven frankot kér az általa értékesített áruért.⁵⁸⁵ A példák alapján a fél helyes akaratát száz mázsa eladására, illetve ötszáz frank ellenértékre irányult, ezt pusztán félreolvasás, illetve elírás miatt helytelenül fejezte ki, azaz szerződéses nyilatkozata tartalmában tévedett. Von Tuhr azonban azt is megjegyzi, hogy az

582 A példát l.: Goltz, 1973, 64.

583 Goltz, 1973, 64.; Drexelius, 1964, 33., 34., 34.j.

584 Guhl, 1956, 131.; Gauch – Schlupe, 1991, 149/824.

585 Tuhr, 1924, 255.; Tuhr – Siegwart, 1942, 273., hivatkozik rájuk: Goltz, 1973, 64., 59. j.

alapesetben nyilatkozási tévedésnek minősülő árban / értékben való tévedés lehetséges, hogy indokbeli tévedés formájában jelenik meg. A szerző újabb elméleti példát hoz erre az esetre, amelyet azonban konkrét bírósági jogeset ihletett. Az eset lényege szerint a fél értékesíteni kívánta faárúját egy meghatározott összegért, azonban az általa becslés útján megjelölt ár csak a fele volt annak az értéknek, amellyel a fakészlet bírt. Ilyenkor a fél nem a nyilatkozatában téved, hanem már az akaratképzése is hibás volt. Nyilatkozási tévedésről itt azért sem beszélhetünk, mert a helytelen akaratát a fél helyesen fejezte ki, így tulajdonképpen az ügylet indítékában, motívumában tévedett.⁵⁸⁶

A bírósági joggyakorlat egyébként az árban / értékben való tévedés tekintetében meglehetősen szűkmarkú, mindezidáig összesen két ilyen tárgyú jogesetet döntött el. Az első ügy⁵⁸⁷ tényállása szerint a fél apróhirdetést kívánt feladni, és számára tévedésből kétszer akkora árendedményt adtak a hirdetés árából, mint amellyel a kiadó rendelkezhetett. A Legfelsőbb Bíróság megállapította a tévedés lényegességét, anélkül azonban, hogy állást foglalt volna, hogy ez a nyilatkozat tartalmában való tévedésnek vagy indokbeli tévedésnek minősül-e. A másik eset⁵⁸⁸ lényege szerint a felperes egy parasztudvar haszonbérője volt, és azt kívánta igazolni az ügyben, hogy az általa bérelt udvar 1/3-dal kisebb alapterületű, mint amely után ténylegesen a haszonbérleti díjat fizette. A klasszikus iskola tanítása szerint az eset nem nyilatkozási tévedésnek, hanem indokban való tévedésnek minősül. A bíróság ezt a kérdést megkerülte, mert úgy vélte, teljesen mindegy, hogy a törvény 24. § (3) bekezdése vagy a 24. § (4) bekezdése alapján állapítja meg a szerződés érvénytelenségét, mivel mindkét jogszabályhely alapján a tévedés lényegesnek minősül.⁵⁸⁹

A jogban való tévedés kapcsán ismételten le kell szögezni, hogy a svájci OR nem tesz különbséget ténybeli és jogi tévedés között, a tévedés problematikáját egységes egészként kezeli, jelentősége csupán annak van, hogy a tévedés lényeges-e vagy sem. Lichti szerint ebből nem lehet azt a következtetést levonni, hogy az *error iuris nocet* elve érvényesülne a svájci jogban.⁵⁹⁰ A bíróság egy konkrét eseti döntésében⁵⁹¹ kifejezetten le is rögzítette, hogy a törvény nem ismeri a római jogi *error iuris nocet* elvének általános érvényességét a kódex egészére nézve. Schulin⁵⁹² is rámutat arra, hogy a svájci jog a jogban való tévedés értékelése során a *bona fides*ből indul ki, azaz egyáltalán nem zárja ki a jogban való tévedés érvényesíthetőségét.

586 Goltz joggal teszi fel a kérdést, hogy vajon nem lenne-e jobb helyen az árban / értékben való tévedés ezen esete a Kódex 24. § (4) bek.-ben. (Goltz, 1973, 64.)

587 BGE, 40, II, 53., hivatkozik rá – Bachmannra való hivatkozással –: Goltz, 1973, 65., 62. j.

588 Hivatkozik rá – az eset pontos bírósági számának, fellelhetőségi helyének megjelölése nélkül –: Goltz, 1973, 65.

589 Uo.

590 Lichti, 1950, 125.

591 BGE, 40, II, 257., hivatkozik rá: Lichti, 1950, 125., 5. j.

592 Schulin, 1890, 109., hivatkozik rá: Lichti, 1950, 125., 6. j.

A jogban való tévedés bizonyos eseteit felöleli a korábbiakban már tárgyalt *Grundlagenirrtum* néhány esete, így pl. az,⁵⁹³ amikor jogszabályi tilalom miatt nem lehetett beépíteni a vevő által megvásárolt építési telket. A jogban való tévedés megállapíthatóságát elutasította a Svájci Legfelsőbb Bíróság a következő jogesetben:⁵⁹⁴ a fél kezességet vállalt másvalaki tartozásáért abban a hiszemben, hogy a főkötelezettség egyben dologi biztosítékokkal is terhelve van, azonban később kiderült, hogy ez nem így volt. A bíróság úgy döntött, hogy a kezesnek kell viselnie azt a veszélyt, hogy nem lett ellátva dologi biztosítékokkal a főkötelezettség, ugyanis neki kellett volna arról meggyőződnie, hogy tényleg biztosítva van-e dologi biztosítékokkal a főkötelelem avagy sem. Ha nem tette meg, akkor ez a saját mulasztása, amely az ő terhére esik. A bírói döntés értelmében a kezes tévedése egyszerű indokban való tévedés, amely figyelembe nem veendő.

Később a bíróság egy más tartalmú döntést hozott egy másik esetben.⁵⁹⁵ Itt a *Grundlagenirrtum* alapján lett megállapítva a szerződés érvénytelensége, nem pedig pusztán a jogban való tévedésre történő hivatkozással. Egy másik jogeset⁵⁹⁶ szerint a vásárló egy megközelíthetetlen földterületet vett, és mivel nem volt feljáró a telekhez, nem kapott rá építési engedélyt, emiatt nem tudta az ingatlant beépíteni. A döntés értelmében a vevő azonban sem jogban való tévedésre, sem *Grundlagenirrtumra* érdemben nem hivatkozhat, egyrésztől azért, mert tudnia kellett volna, hogy építési engedélyt anélkül nem kap, hogy ne tenné megközelíthetővé az ingatlant, másrésztől a felperes nem tudta azt bebizonyítani, hogy nem lehetett volna a telekhez feljárt nyitni.

5. A lényeges tévedés jogkövetkezményei a svájci jogban, a tévedésre vonatkozó reformjavaslatok az OR revíziója kapcsán

A svájci jogi tévedés jogkövetkezményeinek jogdogmatikai értékelése kapcsán éles tudományos vita⁵⁹⁷ bontakozott ki a különféle szerzők között a vonatkozásban, hogy a lényeges tévedés a szerződés semmisségét vagy annak csupán megtámadhatóságát eredményezi-e. A kódex 23. §-a a tévedés jogkövetkezményeként úgy rendelkezik, hogy a szerződés a tévedő felet nem köti, azaz a szerződésből fakadó jogkövetkezmények a tévedő fél vonatkozásában (tehát relatíve) kötelező erővel nem bírnak.⁵⁹⁸ A tévedés jogkövetkezményé-

593 BGE, 91 II 278.

594 BGE, 56 II 96., hivatkozik rá: Goltz, 1973, 84., 158. j.

595 BGE, 80, II, 152.

596 BGE, 95, II, 407., hivatkozik rá: Goltz, 1973, 84., 159. j.

597 Oser – Schönenberger, 1929., a 31. §-hoz fűzött indokolás; hivatkozik rá: Drexelius, 1964, 39., 71. j.

598 A svájci jogirodalom ezt a jogintézményt *einseitige Unverbindlichkeiten*-nevezi. (Kron, 1928, 42., hivatkozik rá: Goltz, 1973, 85., 164. j.)

nek a megítélése azért nehéz, mert a 23. §-ban szabályozott jogintézmény (*einseitige Unverbindlichkeit* – egyoldalú kötelezettség-nélküliség) jogi értékelése nem egyértelmű. Az elméletek egy része azt tanítja, hogy a terminus tartalmilag mindenképpen kevesebb, mint az abszolút hatályú semmisség, már csak azért is, mert lényegét tekintve relatív, azaz csak a tévedő fél szempontjából van relevanciája. A másik nézet szerint azonban az *einseitige Unverbindlichkeit* több mint pusztá megtámadhatóság, mivel tévedés esetén olyan akarati hiányról van szó, amely az eredetileg célzott joghatás megtagadását eredményezi.⁵⁹⁹ Van olyan álláspont is, amely értelmében a tévedés miatt érvényteleníteni kívánt jogügylet *negotium claudicans*nak minősül, a korlátozottan cselekvőképes személyek szerződéseéhez hasonlóan.

Becker⁶⁰⁰ szerint a tévedés mint akarathiba feltételként jelentkezik a szerződés érvényessége szempontjából, ha ugyanis a megtámadásra jogosult nem támadja meg az ügyletet vagy a megtámadásra nyitva álló határidő (1 év) eltelik, akkor a szerződés feltétlenül érvényes marad.

Kuoni⁶⁰¹ nézete egészen más, véleménye szerint a lényeges tévedés jogkövetkezményeként jelentkező *einseitige Unverbindlichkeit* egy olyan akarathiba, amely a szerződés semmisségét eredményezi, mert a tévedő felet a szerződéses kötelezettségek nem kötik. Mivel minden visszterhes szerződéseknél a kötelezettséggel szemben jogosultság áll, éppen ezért a másik (nem tévedő) félre nézve is érvénytelen lesz a szerződés, mert nem lesz, mit követeljen.

A bírói joggyakorlat a tévedést megtámadhatósági okként kezeli,⁶⁰² anélkül azonban, hogy az *einseitige Unverbindlichkeit* fogalmát meghatározná. Legutóbb Aerni⁶⁰³ foglalkozott a problémával és megállapította, hogy a lényeges tévedés jogkövetkezménye a svájci jogban a szerződés megtámadhatósága, azaz egy olyan függő jogi helyzet elismerése, hogy amíg az ügyletet meg nem támadják, addig érvényes marad. Bármely olyan jogcselekmény elegendő, amellyel a fél kifejezésre juttatja abbéli szándékát, hogy a szerződéses kötelezettségét nem kívánja teljesíteni.⁶⁰⁴ Az OR 31. §-a értelmében a megtámadásra nyitva álló határidő egy év, amely a tévedés felismerésétől, felfedésétől kezdődik. Amennyiben a megtámadás eredményre vezet, a szerződés – megkötésének idejére visszamenőleges (*ex tunc*) hatállyal – érvénytelenné válik. Ha esetleg teljesítések történtek a szerződés alapján, akkor az ellenszolgáltatás nélkül maradó szolgáltatás a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint visszajár.

599 Utóbbi nézetet vallja Becker (Becker, 1941., a 23. §-hoz fűzött kommentárok).

600 Becker, 1941., a 23. §-hoz fűzött megjegyzések, hivatkozik rá: Goltz, 1973, 85., 165. j.

601 Kuoni, 1897, 47., hivatkozik rá: Goltz, 1973, 85., 166. j.

602 BGE, 41, II, 574., 56, II, 100., hivatkozik rá: Goltz, 1973, 86., 167. j.

603 Aerni, 1944, 26., hivatkozik rá: Goltz, 1973, 86., 168. j.

604 Aerni, 1944, 44.; Becker, 1941., a 31. §-hoz fűzött kommentárok, hivatkozik rájuk: Goltz, 1973, 86., 170. j.

Arra is lehetőség van, hogy a felek módosítsák a szerződést a valós tényhelyzetnek megfelelően, feltéve, ha ennek tudatában is megkötnék a szerződést. A tévedésre való hivatkozás kizárt akkor, ha a tévedő fél a jogügylet érvényességéhez hozzájárult, pl. tudott a szerződés megtámadhatóságáról, ennek ellenére teljesítette szerződéses kötelezettségét.⁶⁰⁵ A törvényszöveghez fűzött kommentárok szerint beleegyezésnek minősül az is, ha a fél a tévedésről való tudomásszerzéstől számítottan számára nyitva álló egy éves határidőn belül nem támadja meg az ügyletet.⁶⁰⁶ Az azonban vitatott, hogy a tévedésben nem lévő fél le tudja-e rövidíteni a megtámadásra nyitva álló határidőt azzal, hogy a tévedő féltől nyilatkozatot kér arra vonatkozóan, hogy elismeri-e a szerződés érvényességét vagy sem.⁶⁰⁷

A svájci OR módosítása kapcsán készültek reformelképzelések, amelyek közül a legfontosabb Titze reformjavaslata volt. Titze sikra szállt amellett, hogy a tévedés körében az ügyleti tévedést és a szerződés indokában való tévedést válasszák el, és az egyes tévedésfajtákat tisztán jogi alapokon, a forgalom számára is egyértelműen felismerhetően különböztessék meg egymástól.⁶⁰⁸ A szerző azt javasolta, hogy ne hivatkozhatson az a személy érdemben a tévedésre, akinek az ügylet megkötése során az ezzel járó kockázatokkal számolnia kellett, ugyanis az üzlet rizikóját nem lehet kiiktatni azzal, hogy utóbb a fél a szerződést megtámadja.⁶⁰⁹ Ebből következően ilyenkor a tévedő félnek kell viselnie a szerződés megkötésével járó kockázatot.

Titze szövegváltozata alapján a szerződéses tévedésre vonatkozó szabályok a svájci jogban a következőképpen módosulnának: az támadhatná meg a szerződést, aki az akaratnyilatkozatát tévedés hatása alatt tette. A megtámadás kizárt volna, ha (i) a jogügylet „felbontása” közérdeket sértene; (ii) a tévedés olyan körülményre vonatkozik, amely a forgalmi szokványok szerint is az ügyleti kockázat körébe tartozik; (iii) a tévedő fél számára – a szerződés érvénytelenítésén túl – az őt ért sérelem kiküszöbölésére más jogorvoslatok is rendelkezésre állnak; (iv) a tévedő fél szerződéses partnere kész arra, hogy a jogügyletet a tévedő által meghatározott tartalommal érvényben tartsa; (v) a tévedés jelentéktelen körülményre vonatkozik; (vi) a tévedésre való hivatkozás a *Treu und Glauben* elvét egyéb más okból sértené.⁶¹⁰

A titzei javaslat azt az elképzelést tűzte maga elé célul, hogy egy olyan rendszert állítson fel a tévedés szabályozása körében, amellyel a végeláthatatlan kontraverzióknak, mint pl. a ténybeli és jogi tévedés, a nyilatkozási és

605 BGE, 27, II, 517., hivatkozik rá: Drexelius, 1964, 40., 84. j.

606 Becker, 1941., a 31. §-hoz fűzött megjegyzések, hivatkozik rá: Drexelius, 1964, 40., 86 j.

607 Emellett van: Becker, 1941., a 31. §-hoz fűzött megjegyzések, Guhl, 1956, 120.; ellene: Oser – Schönenberger, 1929., a 31. §-hoz fűzött kommentárjaik, hivatkozik rájuk: Drexelius, 1964, 40., 87. j.

608 Titze, 1940, 98–99., hivatkozik rá: Lichti, 1950, 138., 36., 37. j.

609 Titze, 1940, 99., hivatkozik rá: Lichti, 1950, 138., 38. j.

610 Titze, 1940, 105–106., hivatkozik rá: Lichti, 1950, 138–139., 39. j.

az indokban való tévedés elválasztási problémáinak mindörökre véget vet. Kevésbé volt szerencsés Titze javaslata annyiban, hogy további bizonytalansági elemeket tartalmazott, így pl. annak a kérdését, hogy mi minősül üzleti vagy ügyleti kockázatnak, teljes egészében a bírói joggyakorlatra bízta volna, amely nyilvánvalóan újabb nehézségeket vetett volna fel.

Lichti azon az állásponton van,⁶¹¹ hogy nem szerencsés a szerződéses rizikó tanát (*Lehre des Vertragsrisikos*) a tévedés körébe vonni, ugyanis minden ügyletnek van egyfajta kockázata, és ezen az alapon semmilyen ügyletet nem lehetne tévedésre való hivatkozással megtámadni.

6. Összegzés

A svájci jog alapvetően aszerint differenciál a szerződéses tévedési kategóriák között, hogy a tévedés lényeges volt-e vagy sem. Az OR szerint akkor lényeges a tévedés, ha az az ügyletben, a szerződés tárgyában, annak mértékében, illetve a másik fél személyében történik. Speciális lényegességi kategóriaként tartalmazza a svájci kódex az ún. *Grundlagenirrtumot*, amely az indokbeli tévedés része. Megállapíthatóságához az szükséges, hogy olyan tényállásra vonatkozzon, amelyet a tévedő fél – a *Treu und Glauben* elve alapján – a kereskedelmi forgalomban a szerződés lényeges alapjának tart.

A *Grundlagenirrtum* esetében a bírói gyakorlat szubjektíve lényegesnek tekinti a tévedést akkor, ha az a szerződés tárgyának tulajdonságára (annak valódisága, származása, beépíthetősége, stb.) vonatkozik, ha a szerződés céljával kapcsolatos, ha a szerződés körüli jogi helyzetre irányul. Objektíve lényeges lesz a tévedés azokban az esetekben, amikor az a szerződés tárgyára, annak használhatóságára, hasznosíthatóságára, működőképességére vonatkozik, és ha a téves feltételezés a szerződés jogi vagy ténybeli alapjával van összefüggésben.

A tévedés jogkövetkezménye a svájci bírói joggyakorlat alapján az ügylet megtámadhatósága. A megtámadási határidő 1 év, amely a tévedés felismerésétől kezdődik. Az eredményes megtámadás következménye a szerződés *ex tunc* hatállyal történő érvénytelenítése. A teljesített szolgáltatások, amennyiben esetlegesen ellenszolgáltatás nélkül maradtak, a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint visszajárnak.

Az OR-nek a BGB-vel és az ABGB-vel való összehasonlítása kapcsán az alábbiak állapíthatók meg: Az OR – egyezően a fenti két kódexszel – a tévedést megtámadhatósági okként szabályozza.⁶¹² Az OR – hasonlóan a BGB-hez – nem igényli a tévedés megállapíthatóságához azt, hogy a másik fél okozza a tévedést, vagy hogy a másik fél felismerhette volna azt, míg az

611 Lichti, 1950, 139.

612 BGB 119. § (1) bek., ABGB 875. §, valamint OR 31. §

ABGB igen.⁶¹³ A lényeges tévedés fogalmát az OR egy négyes felsorolással határozza meg, szemben a BGB részben szubjektív, részben pedig objektív alapú definíciójával, illetve az ABGB szubjektív jellegű meghatározásával és példálózó felsorolásával.⁶¹⁴ A svájci OR – hasonlóan a BGB-hez – szabályozza azt az esetet, amikor a tévedés a közvetítő útján helytelenül eljuttatott nyilatkozat alapján valósul meg. A különbség annyi a két szabályozás között, hogy míg a BGB értelmében a közreműködő vagy más intézmény téves tájékoztatása az ügylet érvénytelenségét eredményezi, addig az OR alapján ez azzal a jogkövetkezéssel jár, hogy a szerződés a felek eredeti akarata szerint érvényes marad.⁶¹⁵ Ha a svájci jogi tévedési kategóriákat nézzük, akkor megállapítható, hogy a svájci jogirodalom – hasonlóan a némethez és az osztrákhöz – ismeri a nyilatkozat tartalmában való tévedést és az indokbeli tévedést is, de alapvetően a lényeges tévedés alapján alakította ki a maga tévedési kategóriáit. A lényeges tévedésen belül tárgyalja a hagyományos felosztás szerint az *error in negotiōt*, az *error in corporēt*, az *error in personāt*, továbbá az *error in quantitatēt* is. Mindezeket felül a svájci jogtudomány a *Grundlagenirrtum* fogalmi körébe vesz minden olyan tévedési kategóriát, amelyek nem illeszthetők be a fenti tévedési esetek körébe.

613 BGB 119. § (1) bek., ABGB 871. § (1) bek., valamint OR 23. §

614 BGB 119. § (1) és (2) bek., ABGB 871. § (1) bek. és 872–873. §§, valamint OR 24. §

615 BGB 120. §; OR 27. §

V. A TÉVEDÉS SZABÁLYOZÁSA A MAGYAR JOGBAN

1. A tévedés fogalma és lényegessége a magyar magánjogtudományban

A tévedésre vonatkozó elméleti munkák már meglehetősen korán megjelentek és nagy teret kaptak a magyar jogirodalomban.⁶¹⁶ A tárgyban született első összefoglaló mű⁶¹⁷ Katona Mór tollából íródott, aki a tévedést úgy fogalmazta meg, hogy az nem más, mint hiányos képzet valamiről.⁶¹⁸

A tévedés fogalmát a magánjogi jogtudomány képviselői közül mások is megpróbálták definiálni, így Raffay Ferenc szerint a tévedés akkor áll fenn, ha „valaki, mások közreműködése nélkül előállott hamis képzete következtében meglévő tényeket meg nem levőknek, vagy meg nem levőket meglévőeknek tekint”.⁶¹⁹ Kolosváry Bálint szerint a tévedés nem más, mint „helytelen alapon megindult gondolatfolyamat, a valóságnak meg nem felelő megítélése, tehát egy oly lelkiállapot, mely jogi szempontból a nemtudással egyenlő”.⁶²⁰ Ha valamelyik fél téved, akkor gyakorlatilag olyan akaratkijelentést tesz, amely egyáltalán nem egyezik azzal, amit a tévedése nélkül kijelentett volna, illetve a másik szerződő fél tulajdonít az akaratnyilatkozatnak olyan értelmet, amely tartalommal az ténylegesen nem bír. Tévedés esetén nincs is igazi, jogügyletet eredményező akarat, és ebből azt a következtetést lehetne levonni, hogy minden tévedésből alkotott ügylet semmis.⁶²¹

Zachár Gyula⁶²² nézete alapján tévedésről akkor beszélhetünk, ha a szerződő felek valamelyike másként fogja fel a jogügylet alapjául szolgáló tényeket, mint ahogyan azok a valóságban léteznek, a tévedés tehát nem más, mint helytelen fogalomképzés, melynek eredményeképpen a létező viszonyokat a fél helytelenül mérlegeli. Szladits Károly⁶²³ szerint tévedés akkor áll fenn, ha a nyilatkozó nem azt jelentette ki, amit akart, ebben az esetben a tévedés a nyilatkozat tartalmára vonatkozik, és ez az akarat hiányát eredményezi.

616 A teljesség igénye nélkül: Biermann, 68.; Nagy, 1885. 169.; Schwarcz, 1901, 33–117.; Katona, 1898, 51–52.; 1899.; Metczer, 1901.; Nizsalovszky, 1933.; Schwarz, 1901.; Ágoston, 1905.

617 Katona, 1905, 412–427.

618 Uo. 414.

619 Raffay, 1909, 130.

620 Kolosváry, 1911, 95.

621 Uo. Azonban maga a szerző is elismeri azt, hogy ez a jogdogmatikailag helyes következmény nagy méltánytalanságokkal járna, és ezért a magyar jog is azon az állásponton van, hogy a tévedés pusztán az ügylet megtámadására nyújt alapot, azaz nem semmisségi, hanem megtámadhatósági ok.

622 Zachár, 1928, 53.

623 Szladits, 1933, 145.

Amennyiben pedig a fél az akaratelhatározásának indokaiban téved, akkor ugyan azt nyilatkozta, amit akart, de nem nyilatkozta volna ezt, ha nincs tévedésben. A szerző szerint az ilyen indokbeli tévedés során „az üzleti akarat megvan ugyan, de hibás”.⁶²⁴

A lényeges tévedés fogalma különösen foglalkoztatta a magyar jogtudósokat. Így Zlinszky Imre mindenfajta tévedésnél szükségesnek tartja, hogy a tévedés lényeges legyen. E körben⁶²⁵ kifejti, hogy a lényeges tévedés a régebbi doktrína szerint azonos az *error in persona*, *error in corpore* és az *error in negotio*⁶²⁶ eseteivel, és kritizálja ezt a felfogást. Rámutat arra, hogy elképzelhető olyan eset, amikor a személyben, a tárgyban, az ügylet természetében való tévedés lényegtelen, pl. a portréfestésnél, valamely mű megírásánál, hitelvezésnél lényeges a festőnek, az írónak, illetve az adósnak a személye, azonban az ún. „készpénzvételnél” főszabály szerint nem az (*error in persona* esetei). Valamilyen műtárgy esetén lényeges a tárgy azonossága, ezzel szemben a helyettesíthető dolgoknál vagy fajlagos szolgáltatásoknál nem az (*error in corpore*), az ügylet természetében való tévedésnél pedig lényegtelen, ha a tévedés csak az ügylet elnevezésére vonatkozik (*error in negotio*).⁶²⁷

Raffay szerint lényeges minden olyan tévedés, amely a tévedő fél akaratelhatározására döntő befolyással bírt, ha ezt a másik fél „az általános *bona fides* szerint”⁶²⁸ felismerhette. A lényeges tévedés eseteit nem lehet kimerítően felsorolni, azt mindig az ügylet minőségéhez és az adott körülményekhez képest kell eldönteni, és vizsgálandó, hogy az a tény, amelyre nézve hamis tudattartalma volt a szerződő félnek, olyan döntő körülmény-e, hogy a valós tények helyes ismerete nélkül megkötötte volna-e a fél az ügyletet vagy sem, azaz: „a tévedés kizárja-e az akaratot”.⁶²⁹

Katona is foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy mi minősül lényeges tévedésnek,⁶³⁰ ugyanis csak akkor lehet az ügylet érvénytelen, ha a tévedés a szerződés lényeges elemére vonatkozott. E körben megállapítja, hogy objektíve lényeges az a tévedés, amit a jogi közfelfogás annak tart, így mindenképpen az az ügyletben és a szerződés tartalmában való tévedés. Lényeges lehet azonban a tévedés szubjektíve is, amikor a fél kifejezetten lényegesnek minősít egy adott tény, vagy az eset körülményeiből következően, illetve a fél gazdasági helyzetéből fakadóan annak kell azt tekinteni.⁶³¹

624 Uo.

625 Zlinszky, 1899, 200.

626 Ezek viszont már önálló tévedési kategóriák.

627 Zlinszky, 1899, 200–201.

628 Raffay, 1909, 131.

629 Uo.

630 Katona, 1905, 420–424.

631 Uo. 420.

Szladits különbséget tesz lényeges és lényegtelen tévedés között, méghozzá akként, hogy a tévedés akkor lényeges, ha az egész nyilatkozatra terjed ki, lényegtelen viszont abban az esetben, ha a nyilatkozatnak csupán valamely részére vonatkozik.⁶³² A szerző szerint a tévedés akkor lényeges, ha az a tárgy azonosságára (*error in objecto*) és olyan tulajdonságára irányul, „amelynek a megléte vagy hiánya a tárgyat a forgalomban mássá teszi” (*error in substantia* vagy *qualitatis*).⁶³³ A jogtudós ugyanakkor megjegyzi, hogy a személyazonosságban való tévedés (*error in persona*) vagyoni ügyletekben nem mindig lényeges,⁶³⁵ és nem lényeges a szerződéses tárgy terjedelmében, súlyában való mennyiségi tévedés (*error in quantitate*), kivéve, ha a kötelezettségvállalás mennyiség szerint történik. Lényeges továbbá a tévedés akkor is, ha a szerződés olyan körülményére irányul, amelyet a közzelfogás az adott ügylet esetében fontosnak tart.⁶³⁶

2. Az egyes tévedési kategóriák a magyar magánjogtudományban

A magánjogi jogtudósok szinte mindegyike önálló tévedési kategóriarendszert állított fel a tévedés tárgyalása során. Katona Mór szerint az alábbi két fő tévedési fajta van:⁶³⁷ belső tévedés (indokban való tévedés); külső tévedés (a fél helytelen tudattartalma a valóság tekintetében). A jogtudós a külső tévedést újabb részekre osztja, úgy mint: *aberratio*; tartalmi tévedés; kölcsönös tévedés (disszenzus).

Suhayda János művében⁶³⁸ a tévedést három kategóriára osztja: tévedés a szerződő fél részéről akkor, ha a tévedést nem más okozza, hanem maga; a másik fél személyében való szerződés; a szerződés tárgyában történő tévedés.

632 Szladits, 1941, 313. Nem túl találó Szladitsnak a lényegtelen és lényeges tévedés megkülönböztetése során a rész-egész elválasztásának alapul vétele, ugyanis – nézetem szerint – lehet lényeges a tévedés akkor is, ha az csak a nyilatkozat egy részére vonatkozik, de anélkül a fél nem kötötte volna meg a szerződést, ill. lehet lényegtelen a tévedés abban az esetben is, ha az egész nyilatkozatra irányul. Valószínűnek tűnik, hogy a szerző itt a rész-egész viszonylatban nem a tévedés terjedelmére gondolt, hanem annak a nyilatkozatra történő érdemi hatására.

633 Szladits téved akkor, amikor az *error in qualitatis* akként határozza meg, hogy annak eredményeképpen a szerződéses tárgy a forgalomban másnak minősül, az ilyen volumenű tévedés ugyanis már *error in substantiát* eredményez.

634 A szerző itt példát is hoz: kópia az eredeti kép helyett. (Szladits, 1941, 313.)

635 Uo. 313. Példaként hozza fel a jogtudós itt a vevőnek, ill. az eladónak a személyét az adásvételi ügyleteknél, azzal a megjegyzéssel, hogy a vevő személye csak akkor közömbös, ha készpénzben fizet. (Uo. 313., 22. j.)

636 Uo. 313. Itt Szladits kiemeli azt, hogy csak akkor lényeges a közzelfogás által annak tartott tévedés, ha az adott ügylettípusban bír relevanciával. Szemben tehát a korábbi szerzőknél látottakkal, nem elégszik meg – helyesen – a jogtudós azzal a felfogással, hogy a közzelfogás lényegesnek tartsa a tévedést, hanem annak az adott ügylettípus tekintetében kell lényegesnek minősülnie.

637 Katona, 1905, 414–415.

638 Suhayda, 1869, 250–251.

A tévedési fajtákat Zlinszky⁶³⁹ a következőképpen csoportosítja: indokban való tévedés; a nyilatkozat megtétele során előálló tévedés; lényeges tévedés.

Raffay Ferenc⁶⁴⁰ az alábbi kategóriákat használja: a szerződés tárgyában való tévedés (*error in corpore*); a szerződés típusában való tévedés (*error in negotio*); személyben való tévedés (*error in persona*); indokban való tévedés; jogban történő tévedés (*error iuris*); ténybeli tévedés; kölcsönös tévedés; a szerződés tartalmában való tévedés.

Kolosváry Bálint⁶⁴¹ az alábbi kategóriákat különbözteti meg egymástól: lényeges és lényegtelen tévedés; indokban való tévedés. A szerző a lényeges tévedésen belül tovább differenciál: személyben való tévedés (*error in persona*); az ügylet tárgyában, illetve annak lényeges tulajdonságaiban való tévedés (*error in objecto*); az ügylet jogi természetében való tévedés (*error in negotio*).

Szladits Károly⁶⁴² az alábbi tévedési fajtákat ismeri: lényeges-lényegtelen tévedés; tartalmi tévedés; indokbeli tévedés; jogban való tévedés; a közvetítő útján történő tévedés. A tartalmi tévedésen belül megkülönbözteti: az eltévesztést; félreértést.

Összefoglalóan megállapítható, hogy a magyar magánjogtudomány jeles képviselőinek a legtöbbje az alábbi tévedési fajtákat különbözteti meg: lényeges tévedés (korábban: *error in corpore*, *error in persona*, *error in negotio*); indokban való tévedés; a nyilatkozat megtétele során előálló tévedés; jogban való tévedés.

a) A szerződés tárgyában és a másik fél személyében való tévedés (*error in corpore*, *error in persona*)

Az *error in corpore* körében Suhayda különbséget tesz a szerződés fő tárgyában, annak lényeges tulajdonságaiban való tévedés, illetve a mellékes vagy az egyértelműen meg nem határozott tulajdonságokban való tévedés között. Előbbi esetén még az is elképzelhető, hogy mindkét fél kölcsönös tévedésben van, pl. a dolgot mindegyikük aranynak vagy ezüstnek véli, pedig nem az, és ilyenkor a felek közötti akarategység a szerződés tárgyára nézve hiányzik, ezért „jogos szerződés létre nem jöhetett”.⁶⁴³ A melléktulajdonságban való tévedés – hacsak az egyértelműen a szerződés részét nem képezte, és a fél akaratnyilatkozatából ez kifejezetten nem következett – a

639 Zlinszky, 1899, 191–201.

640 Raffay, 1909, 130–132.

641 Kolosváry, 1911, 96–99.

642 Szladits, 1941, 312–317.

643 Megjegyzendő, hogy a szerző ezen jogi következtetése nyilvánvalóan téves, mivel itt konszenzus van a felek között az aranyra ill. az ezüstre vonatkozóan, azonban ez az akarategyezőség tévedésen alapul. Ennek jogi hatása pedig a szerződésre nézve nem más, mint az, hogy a szerződés ugyan létezik, de sikeres és eredményes megtámadás esetén érvénytelenné válik. (Suhayda, 1869, 251.)

szerződést nem érvényteleníti,⁶⁴⁴ legfeljebb „kártalanításra” ad lehetőséget. A szerző ilyen tévedésnek tartja a szerződéses tárgy mértékében, súlyában, minőségében való tévedést.

A személyben való tévedés kapcsán Suhayda kifejti, hogy amennyiben a szerződés ingyenes, akkor az a szerződést „megrontja”,⁶⁴⁵ mert az ilyen szerződések mindig a másik fél személyére tekintettel jönnek létre. A jogtudós szerint azonban a visszterhes szerződéseknél a személyben való tévedés irreleváns, mivel azok esetében nem a másik fél személye, hanem a „viszonos teljesítés”⁶⁴⁶ lényeges. Kolosváry⁶⁴⁷ az újabb felfogás értelmében azt vallja, hogy az *error in persona* nem minden esetben lényeges, pl. nem készpénzvétele esetén, de releváns lehet pl. a munkaszerződéseknél.

b) Az indokban való tévedés

Az indokban való tévedés kapcsán Zlinszky Imre rögzíti azt, hogy annak megítélése azért problematikus, mert a félnek a valóságos akarata jut ténylegesen kifejezésre. Éppen ezért az indokban való tévedés csak akkor releváns, ha a fél kijelentéseiből, illetve az ügylet körülményeiből egyértelműen az következik, hogy az indok a szerződés megkötésének kifejezett vagy hallgatóságos feltétele volt.⁶⁴⁸ Példaként az indokbeli tévedésre a szerző azt az esetet hozza, amikor a fél valamilyen híres festménynek a másolatát veszi meg, amelyről mind ő, mind pedig az eladó azt hiszi, hogy eredeti, és ennek megfelelő árérték is kerül az értékesítésre.⁶⁴⁹ Az indokban való tévedés ajándékozás esetén akkor is releváns, ha az ajándékozó tévedésben volt olyan tények tekintetében (pl. rokonsági fok),⁶⁵⁰ amelyek őt a szerződés megkötésére indították.

Mindezekeken felül az indokban való tévedés releváns lesz akkor, ha a másik fél a tévedést ismerte vagy nagyobb körütekintés tanúsítása mellett ismerhette volna, illetve „az a forgalmi felfogás objectív mértéke szerint szembetűnő volt”.⁶⁵¹

Az indokban való tévedés kapcsán Raffay⁶⁵² kifejti, hogy az általában közbűös a jogügylet érvényessége szempontjából (*falsa causa non nocet*), ki-

644 Ahogyan Suhayda fogalmaz: „fel nem bontja”. (Uo. 251.)

645 Megjegyzendő, hogy az akkor használt ezen terminus mai értelmét tekintve az érvénytelenítéssel egyenlő. (Uo. 251.)

646 Uo. 251.

647 Kolosváry, 1911, 96.

648 Zlinszky, 1899, 198–199.

649 Nézetem szerint ez nem csak és nem is elsősorban indokban való tévedés, hanem *error in corpore* vagy *error in qualitate*, ugyanis a festmény másolata nyilvánvalóan nem azonos az eredeti művel, ill. nem olyan minőségű.

650 Zlinszky, 1899, 199.

651 Uo. 200.

652 Raffay, 1909, 132.

vételesen akkor lehet megtámadni erre való hivatkozással az ügyletet, ha a fél a szerződés indítóokát ügyleti feltétellel teszi, pl. úgy nyilatkozik, hogy akkor veszi meg a képet, ha az Munkácsytól való.

Kolosváry is ír az indokban való tévedésről,⁶⁵³ és azt – a jogellenes fenyegetéshez hasonlóan – az ügyleti akarat szabadságát befolyásoló tényezőként tekinti. Véleménye szerint az indokban való tévedés általában azért nem eredményezi az ügylet érvénytelenségét, mert ilyen esetben az ügyleti akarat valóságos akarat.⁶⁵⁴ Ugyanakkor a jogtanár is elismeri azt a tényt, hogy az indokban való tévedés némely esetben eredményezheti az ügylet érvénytelenségét, amennyiben az „az ügyletet teljesen deformálja”.⁶⁵⁵ Ezekben az esetekben arról van szó, hogy az ügylet megkötésének indoka a szerződés egyetlen és kizárólagos oka volt, ennek megállapíthatóságához természetesen az eset összes körülményeit kell megvizsgálni.

Az indokban való tévedés kapcsán Zachár Gyula azt az álláspontot képviseli, hogy ilyenkor alakilag kifogástalan módon jön létre az akaratnyilvánítás, azonban az ingyenes jogügyleteknél és a végrendeleteknél mégis érvénytelenítési okként szolgálhat az efféle tévedés is, továbbá kivételesen a forgalmi ügyleteknél akkor, ha a másik szerződő fél felismerhette a tévedést, vagy ha az adott esetben a fél az indokot a szerződés részévé tette.⁶⁵⁶

Szladits Károly szerint az indokban való tévedés⁶⁵⁷ – attól függően, hogy a jelenre vagy a múltra vonatkozik – téves feltételezést, meghíúsult várakozást jelent. Akármelyik fajtájáról is legyen szó az indokban való tévedésnek, általában véve egyik sem befolyásolja a szerződés érvényességét, ugyanis „hogy az ügyletkötő fél mi okból tette nyilatkozatát, az a másik félre nem tartozik.”⁶⁵⁸

A fenti alapelv alól két eltérést enged meg Szladits szerint a jog, nevezetesen:⁶⁵⁹ ha a felek a feltételezést nyíltan⁶⁶⁰ vagy hallgatólagosan a szerződésbe foglalják, utóbbi alatt azt értve, hogy a mindkét fél által ismert feltevés szolgált a szerződés alapjául. Az első esetben a feltétel szabályai az irányadóak, míg a másodikban a feltevés meghíúsulása miatt a szerződést bármelyik fél

653 Figyelemre méltó tény, hogy rendszertanilag nem a tévedés körében tárgyalja az indokban való tévedést a szerző, hanem a félelem, kényszer után mint az akarat szabadságát korlátozó okot. Álláspontom szerint ez az elhelyezés hibás, mivel az indokban való tévedés a tévedés egyik faja, és nem rokonítható semmiképpen sem a félelemmel, ill. a kényszerrel, amelyek külső körülmények hatására, jogellenes módon befolyásolják a fél szabad akaratelhatározását, az indokban való tévedésnél viszont ilyen külső, kényszerítő erők nincsenek. (Kolosváry, 1911, 99.)

654 Megjegyzendő, hogy sok esetben az ügyleti akarat valóságos akarat, legfeljebb tévedés befolyásolja, ill. árnyalja. Ha teljességgel akarathányos a szerződés, akkor általában az nem is létezik.

655 Kolosváry, 1911, 99.

656 Zachár, 1928, 56.

657 Szladits, 1941, 317.

658 Uo. 317.

659 Uo.

660 Nézetem szerint ebben az esetben a tartalmi tévedésre vonatkozó általános szabályok szerint is megtámadható az ügylet, ugyanis a felek a feltevést a szerződés részévé tették.

megtámadhatja. Megtámadhatja továbbá az ügyletet az a fél is, akit a másik személy a szerződés megkötésére csalárd megtévesztéssel vett rá.⁶⁶¹

c) A nyilatkozat megtétele során előálló tévedés

Katona Mór szerint nyilatkozási tévedés esetén a fél nem akarja azt, amit nyilatkozott, ez az ún. *aberratio* esete.⁶⁶² Zlinszky Imre úgy véli, hogy amennyiben a kinyilvánított akarat nem felel meg a fél valódi akaratának, akkor ez több okra vezethető vissza, részben lehetséges ez a fél által akart és tudatos okok miatt (pl. színlelt jogügylet), de elképzelhető a fél szándékától függetlenül, öntudatlanul előállott okok miatt is (pl. tévedés, megtévesztés, kényszer, félelem hatása alatt kötött ügyletek).⁶⁶³ A szerző megjegyzi azt is, hogy azokban az esetekben, amikor a nyilatkozat és az akarat között eltérés van, akkor az ügylet hiányos, illetve „nem tökéletes”,⁶⁶⁴ azonban ezek a szerződések nem semmisek, hanem csak megtámadhatók.

Szladits szerint akkor beszélhetünk nyilatkozási tévedésről, ha „a külső tényekben (szó, írás, cselekvés) megjelenő nyilatkozat nem fedti a nyilatkozó akaratát”.⁶⁶⁵ A szerző az ügyleti akaratnak a nyilatkozattól való eltéréseit két fő részre osztja, úgy mint a tudatos akarathiány és a nem tudatos akarathiány esetei.⁶⁶⁶ A tévedéstől megkülönbözteti a félreértés esetét, amikor is a felek nyilatkozatai nem egyezőek, köztük rejtett vagy nyílt disszenzus van és ebből következően szerződés nem is jön létre.⁶⁶⁷ Ha a disszenzus rejtett, akkor a felek azt hiszik, hogy megegyeztek, de ténylegesen nincs konszenzus közöttük.⁶⁶⁸ Félreértés alatt tehát Szladits azt érti, amikor a fél „azt írta vagy mondta ugyan, amit akart, de nem volt tisztában nyilatkozatának értelmével”.⁶⁶⁹

d) A jogban való tévedés

A jogban való tévedésnél Raffay arról ír, hogy ez vagy úgy valósul meg, hogy a jogszabályok létét nem tudja a fél, vagy pedig olyképpen, hogy a jogszabály

661 Ebben az esetben azonban nem tévedésről, hanem megtévesztésről van szó!

662 Katona, 1905, 414.

663 Zlinszky, 1899, 191.

664 Uo. 193.

665 Szladits, 1941, 305.

666 Szladits, 1941, 305.

667 Uo. 316.

668 Uo. Itt a szerző azt a példát hozza, hogy az egyik fél megtekintésre küld a másiknak egy könyvet és ajándékként tartja azt meg.

669 Uo. 313. A félreértéshez az alábbi példát hozza fel Szladits: a fél aláír egy okiratot, amelynek tartalmát nem helyesen értelmezi.

alá tartozó tényállásokról „hamis képzete van”.⁶⁷⁰ Álláspontja szerint a tévedés, amennyiben az a hazai jogra vonatkozik, sohasem menthető.

Szladits szerint általában közömbös a jogi tévedés (*error iuris*), kivéve azt az esetet, amikor a szerződő fél csekély szellemi-értelmi szintje vagy iskolázottságának alacsonyabb foka, illetve esetleg fiatal kora miatt a jogszabályokban nem kellően jártas, és nem képes azokat megfelelően értelmezni.⁶⁷¹ Különösképpen akkor lehet releváns a jogban való tévedés, ha az értelmileg fejletlenebb, alulképzett személy ügyletkötésénél jogban járatos harmadik személy (tipikusan jogász) működött közre, akinek az lett volna a feladata, hogy a felet a szükséges szakmai felvilágosítással ellássa.⁶⁷²

3. A tévedésre vonatkozó magánjogi normaszöveg-tervezetek

Mint ismeretes, az első magyar polgári törvénykönyv megalkotására egészen 1959-ig kellett várnunk, azonban 1900-tól 1928-ig bezárólag öt⁶⁷³ szövegváltozata készült el a tervezett polgári törvénykönyvnek, a legelső Magyar Általános Polgári Törvénykönyv Tervezete címmel, 1900-ban. Ezt követte a Magyar Polgári Törvénykönyv Második (1913), Harmadik (1914), illetve Negyedik (1915) Tervezete, majd a bírói szokásjogi joggyakorlat mérőldkövének számító 1928-as Magyarország Magánjogi Törvénykönyvének törvényjavaslata (Mtj.). Mindegyik szövegtervezetnek volt a tévedésre vonatkozó szabálya, ezekről lesz szó a következőkben.

a) A Magyar Általános Polgári Törvénykönyv Tervezete – Első Szöveg⁶⁷⁴

987. § „A ki a szerződés megkötésénél lényeges tévedésben volt, az megtámadhatja szerződési nyilatkozatát, ha tévedését a másik fél okozta, vagy felismerhette, vagy ha a másik félre a szerződésből ingyenes előny vagy aránytalan nyereség haramolnék.”

988. § „Lényeges a tévedés, ha a szerződés minőségére, tárgyára vagy tartalmának egyéb oly részére vonatkozik, a melyet a közfelfogás hasonló szerződéstől jelentékenynek tekint, kivéve, ha bebizonyul, hogy az az adott esetben a tévedő akaratelhatározására befolyással nem volt.

670 Raffay, 1909, 130., 2. j. Ez az eset viszont akkor már ténybeli tévedés!

671 Szladits, 1941, 313–314.

672 Uo. 314.

673 Amelyből kettő, a Második és a Harmadik Tervezet ugyanaz, ezért több szerző nem is öt, hanem négy tervezetről ír. Ebből következően a Harmadik Tervezet szabályait külön nem tartalmazza a jelen munka.

674 A Magyar Általános Polgári Törvénykönyv Tervezete. Első Szöveg. Budapest, 1900. (a továbbiakban: Első Tervezet).

Egyéb körülmény iránti tévedés lényegesnek csak akkor tekintetik, ha a másik fél felismerhette, hogy az az adott esetben a tévedőnek akaratelhatározására döntő befolyással van.”

989. § „Tévedés miatt a szerződési nyilatkozat csak úgy támadható meg, ha a tévedő a tévedés felismerése után a másik felet ebbéli szándékáról haladéktalanul értesíti.

Ha a másik fél távol van, az értesítés elküldése a jogfenntartáshoz elegendő. Az értesítés elmaradhat, ha a másik fél a tévedést a szerződés megkötésekor ismerte.”

990. § „Ha távirat vagy szóbeli üzenet útján tett szerződési nyilatkozat elferdítve közöltetik a címzettel, küldője azt a tévedésre vonatkozó szabályok szerint megtámadhatja.

A másik fél, ha ő kívánta a távirati közlést, vagy ő választotta az üzenetvivő személyt, olyanak tekintetik, mint a ki a tévedést okozta.”

Az Első Tervezet a Negyedik, kötelmi jogi részében, annak első címe alatt tárgyalja a szerződéseket, és a Hatodik Fejezet foglalkozik a jognyilatkozatok értelmezésével és a szerződéskötés hiányaival, utóbbi tartalmazza a tévedést. Kiderül a normatervezet szövegéből, hogy a jogalkotó csak a lényeges tévedést tekinti érvénytelenségi oknak, méghozzá megtámadhatósági okként aposztrofálva azt. Csak akkor lehet azonban lényeges tévedés esetén is eredményesen megtámadni az ügyletet, ha a tévedést a másik fél okozta vagy felismerhette, illetve ha a szerződés ingyenes volt vagy esetleg aránytalan előnyt juttatott a félnek.

A lényeges tévedés körében az Első Tervezet 988. §-a meghatározza a lényeges tévedés kritériumait, nevezetesen, ha a tévedés a szerződés minőségére, tárgyára, vagy tartalmának olyan részére vonatkozik, amelyet a közfelfogás hasonló ügyleteknél jelentős körülménynek tekint. Kivétel utóbbi alól az az eset, ha bebizonyosodik, hogy a tévedő akaratelhatározását nem befolyásolta a tartalomra vonatkozó tévedése. A 989. § a megtámadás közlésének a határidejéről, és annak technikai módjáról rendelkezik, a 990. § pedig a tévedés speciális eseteként tárgyalja a szóbeli üzenet útján tett, de elferdítve megérkezett szerződési nyilatkozat megtámadását.

Összességében az alábbi következtetések vonhatók le az Első Tervezet tévedésre vonatkozó szabályaiból. A Tervezet a tévedés fogalmát nem határozza meg, mivel az olyan pszichológiai-jogtudományi fogalom, amely sem a jogalkalmazó, sem a jogkereső számára jelentőséggel nem bír. A lényeges tévedés eseteit *expressis verbis* felsorolja a Tervezet, nyitva hagyva egyben – a tartalmi tévedés vonatkozásában – a lényegesség terjedelmi határainak és eseteinek kibővítését, tehát a felsorolás csak exemplifikatív jellegű. A tévedés lényegessége nem elegendő ahhoz, hogy az ügylet megdőljön, hanem szükséges az is, hogy a tévedést a másik fél okozza vagy esetleg felismerhesse, illetve, hogy a szerződés ingyenes legyen vagy esetlegesen aránytalan nyereséggel járjon a sérelmet nem szenvedett fél javára. Az Első Tervezet analógia útján a tévedés szabályait rendeli alkalmaz-

ni a szóbeli üzenet útján tett, de elferdítve érkezett szerződési nyilatkozat megtámadására.

b) A Magyar Polgári Törvénykönyv Tervezete – Második Szöveg⁶⁷⁵

774. § „Aki szerződési nyilatkozatának tételénél lényeges tévedésben van, az megtámadhatja nyilatkozatát, ha tévedését a másik fél okozta vagy felismerhette, vagy ha a másik félre a szerződésből ingyenes előny vagy aránytalan nyereség háramolna.

Lényeges a tévedés, ha a szerződés tartalmát érintő oly körülményre vonatkozik, amelyet a közfelfogás ily szerződés kötésnél fontosnak tart, hacsak ki nem tűnik, hogy az adott esetben a tévedő nem tartotta annak. Más körülményre vonatkozó tévedés lényeges, ha a másik fél felismerhette, hogy a tévedő akaratelhatározására döntő befolyással van.”

775. § „A 774. § szabályai megfelelően állanak, ha távirat útján tett szerződési nyilatkozat lényegesen elferdítve érkezik a címzethez. Ez utóbbit, ha a távirati közlésre ő adott okot, olyannak kell tekinteni, mint aki a tévedést okozta. Szóbeli üzenet útján tett szerződési nyilatkozat elferdítése esetére az 1. bekezdés szabályai csak abban az esetben állanak, ha a nyilatkozattevő a másik felet arról biztosította, hogy az üzenetvivő szavában megbízhatik. Más esetben az üzenetvivőtől elferdített nyilatkozatot lényeges tévedés miatt a 774. § 1. bekezdésében meghatározott további előfeltételek nélkül is meg lehet támadni.”

776. § „Aki szerződési nyilatkozatát a tartalomra vonatkozó lényeges tévedés miatt megtámadhatja, az, ha a másik fél a megtámadás megtörténte után azonnal kijelenti neki, hogy a szerződésnek a tévedő által feltett tartalmához hozzájárul, a szerződést ily értelemben állani köteles.”

777. § „Ha mindkét fél ugyanazon téves feltevésben kötötte meg a szerződést s a tévedés a 774. § 2. bekezdése értelmében lényeges, a jogviszonyt akként kell elbírálni, mintha a feltett körülmény valótlansága a szerződés bontó feltételeként volna kikötve.”

A Második Tervezetben a tévedésre vonatkozó szabályozás alapkonceptiója nem változott:⁶⁷⁶ a tévedésnek lényegesnek kell lennie; a tévedést a másik félnek kell okoznia vagy felismernie, illetve a másik félre nézve ingyenes előnynek vagy aránytalan nyereségnek kell származnia a szerződésből; a tévedés a szerződés megtámadhatóságát eredményezi.

Ugyanakkor, ha figyelmesebben megvizsgáljuk a két tervezet szövegét, apróbb változások is megfigyelhetők. Ilyen nüanszoknak tűnő különbség

675 A Magyar Polgári Törvénykönyv Tervezete. Második Szöveg. Budapest, 1913. (a továbbiakban: Második Tervezet).

676 Megjegyzendő, hogy nemcsak a Második Tervezetben, hanem az összes többi tervezetben – az Mtj.-t is beleértve – sem.

az, hogy míg az Első Tervezetben a szerződés megkötésekor kell a lényeges tévedésnek fennállnia, addig a Második Tervezet ezt akként pontosítja,⁶⁷⁷ hogy a lényeges tévedésnek a szerződési nyilatkozat megtételénél kell fennforognia. Ez egy nem elhanyagolható mértékű korrekció, ugyanis nem feltétlenül esik egybe a nyilatkozattétel a szerződés megkötésével és lehet, hogy a tévedés már korábban, a nyilatkozat megtételekor keletkezett, ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy ez a szerződés megkötésekor fennáll.

A Második Tervezet a lényeges tévedést másképpen definiálja, mint az Első, ugyanis a szerződés minőségében, tárgyában való tévedés kikerült a lényegességi okok közül, tehát győzedelmeskedett az a jogirodalmi felfogás, amelyet a Második Tervezet születése körüli időben Zlinszky és Kolosváry képviselt, melynek értelmében az *error in corpore* illetve az *error in negotio* nem minden esetben minősül lényegesnek.

A Második Tervezet szerint lényeges tévedésről akkor beszélhetünk, ha a szerződés tartalmára irányul a tévedés, méghozzá annak olyan elemére, amelyet a közfelfogás a szerződéskötésnél lényegesnek tart. Ugyanakkor ellenbizonyításnak van helye, amennyiben az adott esetben a tévedő nem tartotta ezt a körülményt lényegesnek, akkor a tévedés sem lesz lényeges. A jogalkotó a tévedés lényegességének fogalmát egyrésztől megpróbálja objektivizálni azzal, hogy a közfelfogásra bizza annak megítélését, mi minősül lényeges körülménynek, másrésztől pedig szubjektív elbírálási szempontoknak is teret ad, amikor nyitva hagyja az ellenbizonyítás lehetőségét a vonatkozásban, ha a tévedő fél nem tartotta az adott körülményt lényegesnek. Ugyancsak szubjektív elemet tartalmaz a Második Tervezet 774. §-nak utolsó mondata, mely szerint ha olyan körülményre nézve téved a fél, amelyet ugyan a közfelfogás nem tart lényegesnek, de a másik fél felismerhette, hogy ezen körülmény a tévedő akaratelhatározására döntő befolyással bírt, akkor az ilyen tévedés is lényeges lesz.

A Második Tervezet 775. §-a a távirati úton tett szerződési nyilatkozat megtámadása körében tovább pontosítja annak szabályait, ugyanis míg az Első Tervezet csak annyit írt, hogy elferdítve kell, hogy a nyilatkozat megérkezzen a címzett személyéhez, addig a Második Tervezet – igazodván a tévedés fő szabályához – hozzáfűzi, hogy a nyilatkozatnak lényegesen elferdítve kell megérkeznie a címzett személyhez.

A 776. § – új elemként – a tévedés miatt érvénytelen szerződés orvosolhatóságát szabályozza, melynek értelmében, ha a másik fél a megtámadás után azonnal kijelenti, hogy a szerződésnek a tévedő fél által értelmezett tartalmához hozzájárul, akkor a szerződés érvényes marad.

Ugyancsak novum a 777. § azon rendelkezése, amely új tévedési kategóriaként a kölcsönös közös tévedést szabályozza akként, hogyha mindkét fél

677 A pontosítást pedig átveszi a Harmadik és a Negyedik Tervezet, ill. az Mtj. is.

ugyanabban a lényeges, téves feltevésben kötötte meg az ügyletet, akkor a jogviszonyt úgy kell elbírálni, mintha a feltételezett körülmény valótlansága a szerződés bontó feltételéül szolgált volna.⁶⁷⁸

A Második Tervezet lényeges újításai az alábbiakban foglalhatók össze. Pontosul a tévedés időbeli kritériuma azzal, hogy annak a szerződéses nyilatkozat megtételénél kell fennállnia. A lényeges tévedés fogalma újradefiniálást nyert, objektív és szubjektív szempontokat vegyesen tartalmazva. Lehetőség nyílt a tévedés miatti érvénytelenségi ok orvoslására. A közös téves feltevés vagy kölcsönös tévedés terminusával új tévedés-fajta került a normatervezet szövegébe.

c) A Magyar Polgári Törvénykönyv Tervezete – Negyedik szöveg⁶⁷⁹

776. § „Aki szerződési nyilatkozatának tételénél lényeges tévedésben volt, az megtámadhatja nyilatkozatát, ha tévedését a másik fél okozta vagy felismerhette vagy ha a másik félre a szerződésből ingyenes előny vagy aránytalan nyereség háramolna.

Lényeges a tévedés, ha a szerződés tartalmát érintő oly körülményre vonatkozik, amelyet a közfelfogás ily szerződés kötésénél fontosnak tart, hacsak ki nem tűnik, hogy az adott esetben a tévedő nem tartotta annak. Más körülményre vonatkozó tévedés lényeges, ha a másik fél felismerhette, hogy a tévedő akarathatározására döntő befolyással van.”

777. § „A 776. § szabályai megfelelően állanak, ha távirat útján tett szerződési nyilatkozat elferdítve érkezik a címzetthez. Ez utóbbit, ha a távirati közlésre ő adott okot, olyannak kell tekinteni, mint aki a tévedést okozta.

Szóbeli üzenet útján tett szerződési nyilatkozat elferdítése esetére az 1. bekezdés szabályai csak abban az esetben állanak, ha a nyilatkozattevő a másik felet arról biztosította, hogy az üzenetvivő szavában megbízhatik. Más esetekben az üzenetvivőtől elferdített szóbeli nyilatkozatot lényeges tévedés miatt a 776. § 1. bekezdésében meghatározott további előfeltételek nélkül is meg lehet támadni.”

778. § „Ha mindkét fél ugyanazon téves feltevésben kötötte meg a szerződést s a tévedés a 776. § 2. bekezdése értelmében lényeges, bármelyik fél a 776. § 1. bekezdésében meghatározott további előfeltételek nélkül is megtámadhatja szerződési nyilatkozatát.”

779. § „Aki szerződési nyilatkozatát a tartalomra vonatkozó lényeges tévedés miatt jogosítva van megtámadni, az, ha a másik fél a megtámadás megtör-

678 Ezzel a tulajdonképpeni *analogia legis*szel a jogalkotó a szerződést nem érvénytelenné, hanem az érvényes ügyletet utóbb hatálytalanná nyilvánítja.

679 A Magyar Polgári Törvénykönyv Tervezete. Negyedik Szöveg. Budapest, 1915. (a továbbiakban: Negyedik Tervezet).

ténte után, vagy ha a megtámadási szándékról előbb értesült, az értesülés után azonnal kijelenti neki, hogy a szerződésnek a tévedő által feltett tartalmához hozzájárul, a szerződést ily értelemben állani köteles.”

A Negyedik Tervezet a Második, illetve az azzal megegyező tartalmú Harmadik Tervezethez képest tényleg csekély módosításokat tartalmaz. Az egyik ilyen változtatás az, hogy a 777. § értelmében nem szükséges, hogy a távirati közlés útján tett szerződési nyilatkozat lényegesen „elferdülve” érkezzon meg a címzetthez. Ezzel a jogalkotó gyakorlatilag viszsztatért az Első Tervezet megoldásához, nem biztos, hogy dogmatikailag helyes módon.

A Negyedik Tervezet 778. §-ában módosításra került a kölcsönös közös tévedés, ugyanis ilyen esetekre azt mondja a tervezet, hogy bármelyik fél megtámadhatja a kölcsönös tévedés útján megkötött szerződéseket, még-hozzá bármely további, a 776. § 1. bekezdésében meghatározott főszabályban lefektetett előfeltételek nélkül. Azaz kölcsönös tévedés esetében akkor is megtámadhatja bármelyik fél a szerződést, ha a tévedés nem volt lényeges, és ha a tévedést nem a másik fél okozta vagy az nem ismerhette fel, továbbá ha a szerződés nem ingyenes volt vagy nem járt aránytalan előnnyel a fél számára. Ettől kezdődően a kölcsönös tévedés tehát nem bontó feltételként nyert szabályozást, hanem kifejezetten érvénytelenségi ok lett.

A Negyedik Tervezetben a tévedés miatti orvosolhatóság szabályai is némiképpen módosultak és pontosítva lettek. A Negyedik Tervezet az alábbi változásokat hozta a tévedésre vonatkozó normatervezet szövegében. Viszszakkerült az Első Tervezet eredeti szabályozási koncepciója a távirati úton történő elferdített közlés megtámadhatósága vonatkozásában. Új jogkövetkezményt kapott a kölcsönös téves feltevés esete, az immáron nem hatálytalanságot, hanem érvénytelenséget eredményez. A tévedés miatti érvénytelenségi ok orvosolhatóságának tényállása pontosításra került.

d) Magyarország Magánjogi Törvénykönyvének törvényjavaslata⁶⁸⁰

1002. § „Aki szerződési nyilatkozatának megtételekor lényeges tévedésben volt, megtámadhatja nyilatkozatát, ha tévedését a másik fél okozta vagy felismerhette, vagy ha a másik félre a szerződésből ingyenes előny vagy aránytalan nyereség háramolnék.

Lényeges a tévedés, ha a szerződés tartalmát érintő oly körülményre vonatkozik, amelyet a közfelfogás ily szerződés kötésénél fontosnak tart, ha-csak ki nem tűnik, hogy az adott esetben a tévedő fél nem tartotta annak.

680 Magyarország Magánjogi Törvénykönyvének törvényjavaslata. Budapest, 1928. (a továbbiakban: Mtj.).

Más körülményre vonatkozó tévedés akkor lényeges, ha a másik fél felismerhette, hogy a tévedő fél akaratelhatározására döntő hatása van.”

1003. § „A tévedésre alakított megtámadás szabályai megfelelően állanak abban az esetben, ha távirat útján tett szerződési nyilatkozat elferdítve érkezik a címzetthez. A címzettet, ha a távirati közlésre ő adott okot, úgy kell tekinteni, mint aki a tévedést okozta.

Szóbeli üzenet útján tett szerződési nyilatkozat elferdítése esetére az 1. bekezdés szabályai csak abban az esetben állanak, ha a nyilatkozattevő a másik felet arról biztosította, hogy az üzenetvivő szavában megbízhatik. Más esetben az üzenetvivőtől elferdített szóbeli nyilatkozatot lényeges tévedés miatt a megtámadás további előfeltételei /1002. § 1. bekezdése/ nélkül is meg lehet támadni.”

1004. § „Ha mind a két fél ugyanabban a téves feltevésben kötötte meg a szerződést s a tévedés lényeges, bármelyik fél a megtámadás további előfeltételei /1002. § 1. bekezdés/ nélkül is megtámadhatja a szerződési nyilatkozatát.”

1005. § „Aki szerződési nyilatkozatát a tartalomra vonatkozó lényeges tévedés miatt jogosult megtámadni, köteles a szerződést abban az értelemben állani, amint azt maga értette, ha a másik fél a megtámadás után, vagy ha a megtámadási szándékról előbb értesült, az értesülés után a szerződés tartalmához akként járul hozzá, amint azt a tévedő fél értette.”

Az Mtj. a tévedést a Harmadik, kötelmi jogi részben, annak első címében, az ötödik fejezetben, a szerződés értelmezése, illetve a szerződési akarat hiányai alatt tárgyalja. Ha összevetjük az Mtj.-nek a tévedésre vonatkozó szabályait a Negyedik Tervezet ezirányú rendelkezéseivel, akkor megállapítható, hogy az Mtj.-ben pusztán megfogalmazásbeli, nyelvtani eltéréseket tapasztalhatunk a Negyedik Tervezet megszövegezéséhez képest, mely különbségek nyilvánvalóan a magyar nyelvnek a mintegy 13 év alatt bekövetkezett modernizálódásából, módosulásából adódnak.

4. A tévedés korábbi, magánjogi bírói joggyakorlata⁶⁸¹

a) A tévedés lényegessége a korábbi magyar bírói joggyakorlatban

Az egyik legelső, a megtévesztés lényegessége körében (és ezáltal a tévedés lényegessége vonatkozásában is) irányadó jogeset⁶⁸² érdemi megállapítása szerint az eredeti festményeknél a festő neve a kép értékét befolyásolja, és ezáltal ez olyan lényeges tulajdonságát képezi a szerződés tárgyának, melyre vonatkozóan a vevő célzatos megtévesztése az adásvételi ügylet érvénytelenségére alapul szolgálhat.

681 Értve ezalatt az 1900-as évektől egészen 1945-ig bezárólag keletkezett bírói eseti döntéseket.

682 C. 1886. jan. 26., 6222. (Grecksák, 1911, II/II, 76., 293. számmal jelölt jogeset.)

Egy másik esetből⁶⁸³ az derült ki, hogy a vétel tárgyát képező gépnek a kora lényeges körülménynek minősülhet, és éppen ezért az ebben való tévedés is lényeges lesz. A tényállás szerint a vevő cséplőgépet vásárolt, tudván azt, hogy használt és hogy milyen hiányosságokkal bír, az ügylet megkötésekor az eladó azt állította, hogy a gép kb. 12 éves. Később kiderült, hogy a valóságban legalább 33-34 éves volt a szerkezet, és igazolható volt, hogy az eladó a szerződés megkötésekor a vevőt a szerződés tárgyának kora tekintetében tévedésbe ejtette, ebből következően sikeresen támadhatta meg a vevő tévedésre való hivatkozással az ügyletet.

Egy későbbi, de a tévedés lényegessége körében igen releváns ügy⁶⁸⁴ tényállása szerint a felperes által készített magnézium fotólámpa a kísérletek közben felrobbant, melynek következtében a felperes két ujját elveszítette. Ennek ellenére felperes alperessel a szóban forgó lámpa szabadalmaztatása és értékesítése érdekében szerződéses viszonyt létesített, mely ügylet megkötésekor alperes abból a lényeges téves feltevésből indult ki, hogy a lámpa teljesen veszélytelen és annak forgalomba hozatala különösebb problémák nélkül megtörténhet.

Felperes a szerződés nemteljesítése címén kártérítésre irányuló keresetet nyújtott be alperessel szemben, amely keresetet mind a fellebbviteli bíróság, mind pedig az Ítéltábla elutasította. Az ügyben eljáró bíróságok döntésüket azzal indokolták, hogy felperes az alperesnek az ügylet megkötésekor tett nyilatkozataiból kétségkívül felismerhette, hogy alperest az ügylet megkötésére az a lényeges téves feltevés indította, hogy a lámpa veszélytelen és minden különösebb gond nélkül forgalomba hozható, ennél fogva alperes jogszerűen támadta meg a szerződést. A szerződés érvénytelenségéből fakadóan a felperes jogokat nem szerezhett a szerződésből, így eredménnyel nem perelhetett szerződésszegés és kártérítés jogcímén sem. Végkonklúziójában a bíróság kifejtette, hogy az egyébként feltétlenül és érvényesen létrejött ügylet érvénytelenné válik, ha azt a felek olyan lényeges feltétel mellett kötötték meg, amely utóbb tévesnek bizonyult, és amely feltevés nélkül a szerződést meg sem kötötték volna.

Egy másik ügy⁶⁸⁵ tényállása szerint a felperesnek a szolgálatba való felvételéhez meghatározott érettségi bizonyítvánnyal kellett volna rendelkeznie. Felperes külön írásbeli nyilatkozatban a szolgálati jogviszonya létesítésekor nyilatkozott arról, hogy a szolgálati rendtartásnak a rendelkezéseit magára nézve kötelezőnek ismeri el és kifejezte az alperes irányába a szolgálatba lépése iránti készségét. Felperes ugyan rendelkezett kereskedelmi iskolai érettségivel, azonban az erről kiállított bizonyítvány érvénytelen volt.

683 C. 1905. jan. 25., G. 496/1904. (Greccsák, 1911, II/II, 83., 320. szám alatt jelölt jogeset.)

684 P. IV. 6081/1929., 1931. jan. 7. (Uj Döntvénytár, XXIV, 268–269., 565. sz. alatt jelölt jogeset.)

685 P. II. 7834/1929., 1931. nov. 3. (Uj Döntvénytár, XXV, 321–323., 628. sz. alatt jelölt jogeset.)

Alperes a fenti körülményekre tekintettel felbontotta felperes szolgálati jogviszonyát, emiatt felperes a felmondási időre járó illetményeit, illetve végkielégítést követelt alperessel szemben. Az ügyben eljáró bíróságok – mind a fellebbviteli bíróság, mind pedig az Ítéletábra – azt állapították meg, hogy a szolgálati szerződés érvénytelen, mert az alperes olyan lényeges tévedésben volt (a felperes végzettsége tekintetében), amely tévedést a felperes okozta, ezért alperes eredményesen támadta meg tévedésre való hivatkozással a szerződést. Az Ítéletábra leszögezte, hogy az ügyletkötő akaratelhatározását döntően befolyásoló körülmény tekintetében való tévedés olyan lényeges tévedés, amely a szerződési nyilatkozat megtámadását eredményezheti. Az alkalmazottnak az iskolai végzettsége döntő és lényeges körülmény akkor, ha az iskolai végzettséget a munkáltató szolgálati szabályzatában az alkalmazás feltételül köti.

A szolgálati szerződés az eredményes megtámadás következtében – annak megkötésének idejére visszamenőleges hatállyal – érvénytelenné vált, azt úgy kell tekinteni, mintha meg sem kötötték volna a felek. Ebből következik, hogy felperes alperessel szemben az érvénytelen szerződés alapján semmilyen igényt nem támaszthat, így a felperes keresete megalapozatlan volt.

Fenti esethez hasonlóan foglalt állást a Kúria egy ügyben,⁶⁸⁶ és általában véve megállapította, hogy a szolgálati jogviszonyban a munkavállaló személyes tulajdonságai – feltéve, hogy a szolgáltatás értéke az alkalmazott személyében fennálló különleges tudástól vagy szakmaiságtól függ – kétségtelenül az ügylet lényegéhez tartoznak, az e körülményekben való tévedés jogot ad a munkáltatónak a szerződés megtámadására.

Arra is találunk példát a korabeli joggyakorlatból, hogy adott esetben nem állapították meg, hogy a tévedés lényeges lett volna. A jogeset⁶⁸⁷ szerint a felperesnek jelentős tartozása volt alperes felé, ezt az elszámolási viszonyt akarták a peres felek egyezés során rendezni. Ennek érdekében hosszas tárgyalásokat folytattak és a felperes csak olyan módon tudta tartozását rendezni alperes felé, hogy a tárolótelepének tulajdonjogát az abba befektetett beruházásokkal együtt átruházta alperes részére. A beruházások értékét a felek kölcsönös becslés és alkudozás eredményeképpen állapították meg. Felperes később keresetet nyújtott be alperessel szemben, arra való hivatkozással, hogy az általa szolgáltatott beruházások értéke már az ügylet megkötésekor jóval magasabb volt, mint az alperes felé fennálló tartozása és így tulajdonképpen alperes a beruházások ellenértékével jogalap nélkül gazdagodott. Felperesnek a keresetét az ügyben eljáró bíróságok elutasították azzal, hogy hiányzik a lényeges tévedés, mint a megtámadás alapvető feltétele, ugyanis a beruházások értékének megállapítása a kölcsönös értékelés és egyeztetés következtében született meg, nem pedig a

686 P. II. 413/1933., K. 1933. dec. 1. (Uj Döntvénytár, XXVII, 354., 569. sz. alatt jelölt jogeset.)

687 P. IV. 90/1935., 1935. máj. 24. (Uj Döntvénytár, XXVIII, 364–365., 563. sz. alatt jelölt jogeset.)

felperesi tartozásra tekintettel, és egyáltalán nem bizonyítható az, hogy az alperes felismerte vagy legalább felismerhette volna azt, hogy a felperes akaratelhatározását döntően befolyásolta, hogy mekkora az átruházás időpontjában az alperes követelése.

A Kúria általános élel leszögezte, hogy a tévedésnek alapfeltétele a lényegesség, amely csak akkor állapítható meg, ha a szerződés tartalmát érintő olyan körülményre vonatkozik, amelyet a közfelfogás az adott típusú szerződés megkötésénél fontosnak tart, más körülményre vonatkozó tévedés pedig csak akkor lényeges, ha a másik fél felismerhette, hogy a tévedő fél akaratelhatározására a tévedés döntő hatással bírt.

A Kúria egy másik ügy⁶⁸⁸ kapcsán szintén elvi jelleggel megállapította, hogy lényeges a tévedés akkor, ha a szerződés tartalmát érintő olyan körülményre vonatkozik, amelyet a közfelfogás az adott típusú szerződéseknl lényegesnek tart, hacsak az adott esetben a tévedő fél nem tartotta annak.

b) A jogban való tévedés korábbi magyar bírói joggyakorlata

A jogban való tévedés élenken foglalkoztatta a korabeli magyar magánjogi bírói joggyakorlatot, annak ellenére, hogy a Tervezetek egyikében sem szerepelt *expressis verbis* annak szabályozása.

Az egyik legkorábbi eseti döntés⁶⁸⁹ szerint, amennyiben a felek az ingatlan hitbizományi jellegére tekintettel voltak tévedésben, akkor az egyezség nem támadható meg erre való hivatkozással, ha az érdekeltek a valós tényállásról a telekkönyv megtekintése útján meggyőződhetnek volna.

Egy másik, szintén korán született határozat⁶⁹⁰ szerint az egyezség „jogmegszüntető hatályát” akkor vezítheti el, ha a sérelmet szenvedett fél bizonyítja, hogy az egyezség megkötésekor az őt megillető jogra nézve lényeges tévedésben volt. Ha azonban csak az öneki járó kártérítés összegének mértékében tévedett, akkor ez önmagában nem eredményezi az ügylet érvénytelenségét.

Hasonló ügyben⁶⁹¹ – igaz, jóval később – másként döntött a Kúria. Az ügy tényállása szerint a felperes az alperes vasúti üzemében súlyos balesetet szenvedett, melynek következtében egyik lábát elveszítette. Alperes elismerte kártérítési felelősségét, és okiratban vállalta, hogy egy összegben megfizet felperesnek 500 pengőt, és felperes jogosult lesz élete végéig havi 70 pengő járadékra 1928. június 1. napjától kezdődően, és a nélkülözhetetlen múltat is megkapja alperestől. Alperes 1929. szeptember 17-ig teljesítette a havi

688 P. IV. 2927/1936., 1936. szept. 1. (Uj Döntvénytár, XXX, 431–433., 835. sz. alatt jelölt jogeset.)

689 C. 1907. okt. 11., 7167/1906. (Grecksák, 1911, 74., 276. sz. alatt jelölt jogeset.)

690 C. 1905. nov. 8., 3584/1905. (Grecksák, 1911, 82–83., 316. sz. alatt jelölt jogeset.)

691 P. VII. 2044/1932., 1933. máj. 24. (Uj Döntvénytár, XXVII, 347–348., 565. sz. alatt jelölt jogeset.)

járadékokat, ekkor a felek egy újabb megállapodást kötöttek, amelyben az alperes egy összegben, 3000 pengővel megváltotta a havi járadékfizetési kötelezettségét, és a felperes cserébe mind az akkor fennálló, mind a jövőben esetlegesen keletkező összes igényéről alperessel szemben lemondott.

Később felperes utóbbi megállapodást tévedésre való hivatkozással támadta meg, amelyet végső soron a felülvizsgálati bíróságként eljáró Kúria megalapozottnak talált annak ellenére, hogy a jogerős ítélet felperes kérését elutasította. A felperes 1929 szeptemberében, tehát amikor a második megállapodás kötött, mindössze még csak 26 éves volt, és lehetett – fiatal életkorára tekintettel – azzal számolni, hogy több évtizedig fog élni, ebből következően a járadék iránti igénye is ilyen hosszú ideig állt volna fenn. A 3000 pengő azonban a felperesnek járó járadék körülbelül 3 és fél évi mértékének felel meg, amely rendkívül aránytalan ahhoz képest, hogy milyen járadékösszegre számíthatott volna élete végéig.

A Kúria szerint a peres felek közötti megállapodás csak és kizárólag a felperes részéről megvalósuló tévedés eredményeképpen jöhetett ilyen tartalommal létre, és itt figyelembe kell venni, hogy a felperes egyszerűbb képességű és alacsonyabb műveltségű asszony volt, aki nem tudta alappal felmérni azt, hogy a jog szerint milyen összegű járadék megváltásban részesülhetne.

Egy másik ügyben⁶⁹² ugyancsak a jogban való járatlanság miatt nyert megállapítást a jogban való tévedés és ennek eredményeképpen az ügylet érvénytelensége. Az eset tényállása szerint dr. Z. A. ügyvéd valótlan tényállítást tett a peres felek egyezségének megkötését megelőző napon az alperes előtt, melynek lényege szerint K. J. örökgyógyó olyan tudatállapotban tett végrendeletet a halálát megelőző napon, mely alapján nem volt végrendelezési képessége és erre vonatkozóan kórházi orvosi bizonyítvánnyal is rendelkezik. Egyben az ügyvéd olyan jogi véleményt nyilvánított alperes előtt, hogy az örökgyógyónak az alperes javára tett végrendelete azért is érvénytelen, mert az alperes csak rövid ideig élt együtt az örökgyógyóval, az alperest özvegyi joga alapján csak a hagyaték $\frac{1}{4}$ részére illeti meg haszonélvezeti jog, és amennyiben a felperesek örökösödési pert indítanak, akkor ők meg tudják azt akadályozni, hogy az alperes az $\frac{1}{4}$ rész haszonélvezetéhez hozzájusson. Ezen felül azt is nyilatkozta az ügyvéd, hogy ha még a végrendelet egyébként érvényes volna, akkor sem kapná meg az örökgyógyó vagyonát az alperes, mert az az örökgyógyó vérrokonait illeti meg. A fenti tájékoztatások eredményeképpen alperes egyezséget kötött felperesekkel.

A Kúria kimondta, hogy a jogszabályokban való tévedésre nem lehet rendszerint hivatkozni, de az adott esetben megállapítható, hogy a jogban teljesen járatlan és fiatal koránál fogva egyébként is tapasztalatlan alperes tévedését az ügyvédjétől nyert téves felvilágosítás okozta, akitől a jogszabályok

692 P. I. 227/1933., 1933. nov. 24. (Uj Döntvénytár, XXVII, 348–351., 566. sz. alatt jelölt jogeset.)

vonatkozásában joggal várhatott helyes tájékoztatást. Megállapítást nyert továbbá a Kúria által az is, hogy a jogi tévedés az egyezség érvénytelenítése körében azonos elbírálás alá esik a ténybeli tévedéssel, de egyébiránt ténybeli tévedésben is volt az alperes, amikor az ügyvéd valótlanul állította azt, hogy az örökhatározó szabad akaratelhatározási képességének hiányát orvosi bizonyítvánnyal tudják a felperesek igazolni.

A Kúria érvénytelenítette az egyezséget, az alperes tévedésbe ejtése ugyan is a felperesek tudtával és a velük való előzetes megállapodás eredményeképpen történt, és az egyezségből a felperesekre aránytalan nyereség háramolt volna. Az egyezségek megtámadása tekintetében érvényesül ugyan az a korabeli magánjogi joggyakorlat, hogy az egyezség érvényét nem érinti az egyezkedő feleknek olyan körülményre vonatkozó tévedése, amelyre a vita vagy a bizonytalanság kiterjed. Az adott ügyben azonban azt állapította meg a Kúria, hogy a felperesek nem lehettek bizonytalanságban a vonatkozásban, hogy van-e a birtokukban orvosi bizonyítvány vagy sem, amellyel igazolni tudnák azt, hogy az örökhatározó végrendelkezési képessége hiányzott.

Egy másik ügyben⁶⁹³ szintén a jogban való tévedés kérdése merült fel. A tényállás szerint felperes elhunyt férjének hagyatéki tárgyalásán ügyvédi képviselő nélkül jelent meg, és az ügyvéd által képviselt volt anyósával és testvérével olyan egyezséget kötött, mely alapján hozzájárult ahhoz, hogy a hagyatéki tárgyat képező ingatlanok ági öröklés címén utóbbiak részére legyenek átadva. A hagyatéktárgyalási jegyzőkönyvből az derült ki, hogy az örökhatározó a szüleitől örökölte és kapta ajándékba azt a pénzt, amelyet az ingatlanok megvételére fordított, így azok ági vagyonnak minősülnek.

Felperes keresetet nyújtott be annak megállapítására, hogy az egyezség jogban való tévedés miatt érvénytelen, mert a szülők által a gyermekük részére ingatlan vétele céljából adott pénz ugyan ági vagyonnak minősül, azonban az ezen a pénzen vett ingatlan maga szerzeményi vagyon, és csak a vételárra adott pénz térítendő meg a szerzeményi örökös által az ági örökösök felé. A Kúria úgy döntött, hogy az egyezség érvénytelen, mert a jogban járatlan fél nem kapott jogi felvilágosítást az ügylet megkötése során köz megbízatásban eljáró személytől, jelen esetben a királyi közjegyzőtől, és a jogban nem jártas felet nem is képviselte ügyvéd vagy ezzel egy tekintet alá eső jogász. A felvilágosítás megtörténtének tényét a hagyatéki tárgyalási jegyzőkönyv nem tartalmazza, maga alperes sem állította, hogy ez megvalósult, és a bíróság szerint az a körülmény, hogy a felperes a tárgyalás előtt ügyvédi és rokoni tanácsot is igénybe vett, a hagyatéki tárgyaláson való felvilágosítást nem tette volna mellőzhetővé. Megállapítást nyert az is, hogy felperes tévedését az ellenérdekű felek – tekintettel arra, hogy ügyvéd képviselte őket – felismerhették, de – ettől függetlenül is – az ügylet révén ingyenes előnyhöz jutottak.

693 P. I. 2355/1935., 1935. okt. 9. (Uj Döntvénytár, XXIX, 435–436., 734. sz. alatt jelölt jogeset.)

Elvi éllel döntött úgy a Kúria egy másik határozatában,⁶⁹⁴ hogy a jogban való tévedés általában nem lehet ok az ügyleti nyilatkozat „hatálytalanítására”, akár a jogszabály nem tudásán vagy félreértésén (*ignorantia juris*), akár annak helytelen jogi megítélésén (*error juris*) alapul. Egy másik döntés⁶⁹⁵ szerint az ügylet megtámadása jogban való tévedés címén nem lehetséges akkor, ha a jogügylet megkötésében közreműködő harmadik személy a jogban járatlan féllel szemben a részére kötelező felvilágosítást nem mulasztotta el.

c) A tévedés felróhatóságának korábbi magyar bírói joggyakorlata

A korabeli magyar magánjogi bírói joggyakorlat teljesen egyöntetű volt a tekintetben, hogy a tévedést a másik félnek kellett okoznia vagy legalább felismernie, illetve a tévedésnek a tévedő fél tekintetében menthetőnek kellett lennie. A tévedés és felróhatóság közötti kapcsolat tehát kétirányú, egyrésztől szükségeltetik a felróhatóság a másik fél részéről annyiban, hogy a tévedést ő okozza, vagy legalább felismerhesse, másrésztől viszont az vizsgálálandó a tévedő fél szemszögéből is, ugyanis amennyiben ő maga is felróhatóan járt el, akkor tévedésére alappal nem hivatkozhat.

Az első határozatainak egyikében⁶⁹⁶ a Kúria leszögezte, hogy a tévedés mentségül sikerrel csak akkor hozható fel, ha az menthető volt. A tévedés és felróhatóság viszonyát jól mutatja az a kúriai döntés⁶⁹⁷ is, melynek értelmében az egyik fél nyilvánvaló tévedését a másik a maga javára nem használhatja ki. A Kúria megállapította azt is egy ügyben,⁶⁹⁸ hogy ha a felperest igazolt tévedése tekintetében saját gondatlansága nem terheli, akkor a tévedés alapján a jogügylet „hatálytalanítandó”. Amennyiben pedig a szerződő fél a másik félnek a tévedésbe ejtő vagy tévedésben tartó ténykedése nélkül volt tévedésben, akkor tévedése nem vonhatja maga után a szerződés érvénytelenségét.⁶⁹⁹

A Kúria a tévedés menthetőségével kapcsolatosan az alábbi tényállású ügyet⁷⁰⁰ tárgyalta: a felperes azt állította, hogy alperes őt a keresetben említett festmény megvételénél azzal tévesztette meg, hogy a festményt Daffinger M. M. festő által készített eredeti műként adta el részére. Azt nem mondta felperes sohasem, hogy alperes rosszhiszemű volt, tehát annak tudatában adta volna el részére a művet, hogy az hamis, ebből kifolyólag a tudatos meg tévesztés szóba sem jöhetett.

694 K. 1936. márc. 26., P. II. 10. 1936. (Uj Döntvénytár, XXIX, 436., 735. sz. alatt jelölt jogeset.)

695 P. I. 3617/1937., 1937. nov. 2. (Uj Döntvénytár, XXXI, 354–355., 638. sz. alatt jelölt jogeset.)

696 C. 1905. nov. 17., I. G. 573. (Grecsák, 1911, 73., 274. sz. alatt jelölt jogeset.)

697 C. 1908. márc. 20., 1282/1907. (Grecsák, 1911, 74., 280. sz. alatt jelölt jogeset.)

698 C. 1900. jún. 6., 1767. (Grecsák, 1911, 76., 291. sz. alatt jelölt jogeset.)

699 C. 1900. márc. 7., G. 21. (Grecsák, 1911, 76., 292. sz. alatt jelölt jogeset.)

700 K. 1914. márc. 18., 3552/913. P. sz. V. pt. (Térffy, 1927, XVI, 134–135., 737. sz. alatt jelölt jogeset.)

A bíróság azt állapította meg, hogy a felperesi tévedés nem az adásvétel tárgyára vonatkozik, mivel a kérdéses festmény a szerződés megkötésekor a szerződő felek rendelkezésére állt és az ügylet az adott műre vonatkozóan jött létre. Ebből következően a tévedés csakis a festmény azon tulajdonságára irányult, hogy azt a felperes eredetinek tartotta, pedig nem volt az. A Kúria megállapította azt is, hogy mivel arra nincsen semmilyen bizonyíték, hogy az adásvétel során alperes tudta volna, hogy az nem Daffinger műve, ebből az is következik, hogy arról sem lehetett tudomása alperesnek, hogy a felperes tévedésben volt. A tényálláshoz hozzátartozik, hogy a felperes szakértelemmel bíró képszakértő és egyben nagykereskedő volt, ő maga is eredetinek tartotta a művet, annak tüzetes megvizsgálása után.

Mind a II. fokú bíróság, mind pedig a Kúria a felperes keresetét elutasította arra való hivatkozással, hogy a felperes a saját hibájából tévedett, amikor a festményt eredetinek hitte, ez a tévedése kizárólag az ő nem menthető gondatlanságából fakad, amelyből következően a jóhiszemű ellenérdekű félle szemben az ügylet megtámadására nem jogosult.⁷⁰¹

A tévedés és felróhatóság közötti kapcsolat vonatkozásában későbbi jogesetek is rendelkezésre állnak a magyar magánjogi bírói joggyakorlatból. Az egyik ilyen eset⁷⁰² tényállása szerint az alperes már az áru elküldése napján, 1925. május 27-én rájött tévedésére, és ezen az alapon a szállítványozóját ugyan utasította az áru visszatartására, de a felperest nemcsak, hogy nem értesítette erről a tényről, hanem a szállítás akadályát eleinte el is hallgatta. Hetekkel később történt csak meg a felperes tájékoztatása, amely levélben alperes a felperestől csak türelmet kért a szállítás vonatkozásában, de a szerződést nem támadta meg.

A Kúria úgy foglalt állást, hogy csak az támadhatja meg a szerződéses nyilatkozatát, aki annak megtételénél lényeges és menthető tévedésben volt, feltéve, ha a másik felet a megtámadásról a tévedés felismerése után haladéktalanul értesíti. Mivelhogy ez az adott ügyben elmaradt, ezért érdemben nem hivatkozhatott tévedésre a bíróság álláspontja szerint az alperes.⁷⁰³

Egy másik ügy⁷⁰⁴ tényállása szerint az érdekelt felek magánalkalmazottak voltak, és a felperes joglemondó nyilatkozatot tett a nyugdíjának jövőbeli felértékelésére vonatkozóan. Később a felperes ezt a jognyilatkozatot perben támadta meg, azt állítva, hogy tévedésben volt, illetve, hogy a nyilatkozat

701 Megjegyzem, hogy egyébként sem lett volna rá jogosult, ugyanis alperes felperes tévedését nem ismerte fel.

702 P. IV. 5696/1927., 1928. febr. 23. (Térffy, 1929, XXI, 386–387., 668. sz. alatt jelölt jogeset.)

703 Ezen fenti jogeset ugyan a megtámadási értesítés haladéktalan közlésének hiánya miatt zárja ki a tévedésre való hivatkozás lehetőségét, de ez is áttételesen kapcsolódik a felróhatósághoz, hiszen az alperesnek az adott ügyben felróható volt, hogy annak ellenére, hogy tudomással bírt már az áru elküldésének napján tévedéséről, ezt nyomban nem közölte a felperessel.

704 P. II. 6329/1936., 1937. ápr. 15. (Uj Döntvénytár, XXXII, 430–431., 833. sz. alatt jelölt jogeset.)

megtételére azon téves feltevése vezette, hogy az alperes teljesítőképességét gyengének tartotta. Mindezekon felül felperes hivatkozott az ügylet kizsákmányoló voltára is.

A bíróság ítéletében azt állapította meg, hogy a felperes keresete megalapozatlan, mivel tudomással kellett volna bírnia a lemondó jognyilatkozat megtételekor már kialakult bírói nyugdíjvalorizációs joggyakorlatról. Különösen azért igaz ez a megállapítás a felperesre, mert jogász volt, ráadásul korábban az alperes jogi osztályán, mint igazgatóhelyettes dolgozott. Nem találta megalapozottnak a téves feltevésre való hivatkozást a bíróság sem, mert a felperes a közönséges gondosság tanúsítása mellett meggyőződhetett volna arról, hogy az alperesnek nincsenek teljesítőképességi gondjai, ugyanis a francia hitelezőivel már korábban megállapodott alperes az adósság kiegyenlítése vonatkozásában. A kizsákmányolásra való felperesi utalást azért ítélte alaptalannak a fellebbviteli bíróság és a Kúria is, mert az ezen a címen előterjesztett igény elkésett.

A Kúria végső megállapításaiban arra a következtetésre jutott, hogy a jognyilatkozatát megtámadó fél nem hivatkozhat a tévedésre akkor, ha a tévedését olyan tényre vonatkoztatja, amelynek mibenlétéről a saját ügyében mindenkitől elvárható gondosság kifejtése mellett megfelelő tájékoztatást szerezhetett volna, de azt elmulasztotta.

d) Az indokban való tévedés korábbi magyar bírói joggyakorlata

Az indokban való tévedés körében a Kúria egy korai határozatában⁷⁰⁵ kifejti, hogy a szerződés megkötésének indító oka és célja a felek jogviszonyára csak akkor bírhat befolyással, ha az állítólagosan elérni kívánt cél a szerződés megkötésénél feltételként ki lett kötve. Az adott perbeli esetben azonban nem tartalmazott a szerződés olyan kikötést, hogy az ügylet érvénytelenné válna (a korabeli szóhasználattal: hatályát vesztené), ha az átruházott követelések behajthatatlanoknak bizonyulnának, ebből következően a szerződés nem érvénytelen.

Az indokban való tévedésre utal az alábbi ügy⁷⁰⁶ tényállása is: felperes mint autókat gyártó illetve értékesítő cég eladott alpereseknek egy autót iparszerű fuvarozás céljából. Az akkor hatályos 87745/925. K. M. sz. rendelet szerint a gépkocsival való iparszerű fuvarozásra vonatkozóan engedélyt kell beszerezni, és ugyanezen rendelet az áru fuvarozás gyakorlására kifejezetten hazai gyártmányú gépkocsi kötelező beszerzését írja elő, az esetleges külföldi gépkocsi használatba vételét nem engedélyezi. Az ügyben eljáró hatóságok alpereseknek a fuvarozás folytatása iránti engedély-

705 C. 1907. máj. 15., 8465/1906. (Grecksák, 1911, 74., 278. sz. alatt jelölt jogeset.)

706 P. VII. 1649/1931., 1932. nov. 22. (Új Döntvénytár, XXVI, 336–337., 596. sz. alatt jelölt jogeset.)

kérelmét elutasították, ebből kifolyólag a felperestől beszerzett autó arra a célra, amelyre azt az alperesek szánták, alkalmatlanná vált. Az elutasítás indoka az volt, hogy a rendelet értelmében csak a hazai gyártmányú gépkocsik használhatók fel áru fuvarozásra, a felperestől megvett autó azonban külföldi gyártmányú volt. Az alperesek az autót bizományi eladás céljából visszaszállították felpereshez.

Felperes az alperesekkel szemben keresetet nyújtott be a vételár megfizetése iránt, alperesek pedig megtámadták az ügyletet tévedésre való hivatkozással. Az ügyben eljáró bíróság megállapította, hogy a szerződés érvénytelen, mert az eladó – mint autókat gyártó és értékesítő cég – tudta a vétel célját és azt, hogy a külföldi gyártmányú gépkocsik ipari áru fuvarozásra való használatba vételét nem engedélyezik. Az alperesek tévedéséről ebből következően a felperes tudott, az lényeges volt, mert az ügylet megkötésének célja az volt, hogy a megvett autót iparszerű fuvarozásra használják az alperesek.

Egy másik eset⁷⁰⁷ tényállása szerint alperes polgári fiúiskolát kívánt létesíteni, ennek érdekében megbízást adott felperesnek arra, hogy az épülethez szükséges terveket elkészítse. A megbízás során közölte felperessel, hogy neki az építkezés céljára egyáltalán nincs pénze, és az iskola megépítését egyedül a vallás- és közoktatásügyi miniszter által kilátásba helyezett állami segíélyből tudja finanszírozni. Tájékoztatta továbbá a felperest, hogy a tervezési díjat csak akkor tudja kifizetni, ha az építkezés tényleg megkezdődött. Felperes a megbízást a fenti tartalommal fogadta el. Az építkezés időben nem kezdődött el, sőt, bizonytalanra vált, hogy egyáltalán valaha elkezdődhet, ugyanis az illetékes miniszter közlése szerint a kilátásba helyezett állami segíély nem volt folyósítható.

Felperes keresetet nyújtott be alperessel szemben a tervezési díj megfizetése iránt, melyet az ügyben eljáró bíróság megalapozatlannak talált. Felperes az ügyben tévedésre hivatkozott, melynek értelmében ő a tervezési díj esedékességére vonatkozó kikötést abban a feltevésben fogadta el, hogy az építkezés rövid időn belül megkezdődik. A bíróság azt állapította meg, hogy ez az indokban való tévedésre történő hivatkozás irreleváns, ugyanis az alperes az ügylet megkötésekor nem ismerhette fel a felperes ezen állítólagos indokát. Ebből következően a feltevésre, mint ki nem nyilvánított akaratra érdemben hivatkozni nem lehet. Mindezek alapján nem volt esedékes a felperes követelése, mivel az építkezés még nem kezdődött meg, és annak elmaradása nem vezethető vissza az alperes mulasztására. A felperesnek számolnia kellett volna azzal, hogy az építkezés megkezdése hosszabb, esetlegesen bizonytalanul hosszú időre is kitolódhat, és az ilyen szerződéseknél előállható kockázatot a felperesnek magának kell viselnie.

707 P. IV. 1627/1933., 1934. febr. 1. (Uj Döntvénytár, XXVII, 346–347., 564. sz. alatt jelölt jogeset.)

A Kúria elvi éllel állapította meg, hogy a feltevés mint a jognyilatkozat indoka forgalmi ügyleteknél csak akkor jöhet számításba, ha azt a felek kifejezetten az ügylet tartalmává tették, vagy a másik szerződő fél a feltevést ismerte, illetve a kellő gondosság tanúsítása mellett ismernie kellett volna.

e) A közös téves feltevés korábbi magyar bírói joggyakorlata

A kölcsönös tévedés (másképpen: közös téves feltevés) vonatkozásában a korabeli magyar magánjogi bírói joggyakorlat meglehetősen szűkmarkú volt, kevés jogeset áll rendelkezésre. Az egyik ilyen eset⁷⁰⁸ tényállása szerint felperes kifejezetten lemondott az M. Á. Takarékpénztár Rt., illetve annak jogutódja javára bizonyos ingatlanokra vonatkozóan a számára fennálló utóöröklési jogáról, és kifejezetten beleegyezését adta ahhoz, hogy a Takarékpénztár Rt., illetve annak jogutódja ezen ingatlanokból az őket megillető követelések és azok járulécai erejéig igényüket – tekintet nélkül felperes utóöröklési jogára – kielégíthessék. Felperes a lemondás ellenértékeként kötötte, hogy a fenti követelések erejéig egyes meghatározott ingatlanokra a telekkönyvi nyilvántartásba a Takarékpénztár javára bejegyzett zálogjogok törölve legyenek. Az ügyből egyértelműen kiderül az, hogy mind a felperes, mind pedig alperes ugyanabban a téves feltevésben volt, hogy a felperest a peres ingatlanok vonatkozásában utóöröklési jog illeti meg.

A tényállás szerint azonban megállapítható, hogy az utóöröklési jog a 263/8. hrsz. alatt felvett ingatlan vonatkozásában nem állt fenn felperes javára, és a felek közösen tévedtek akkor, amikor abban a hiszemben kötöttek meg az egyezséget, hogy utóöröklési joggal rendelkezik felperes a fenti ingatlanra. A Kúria ezt a tévedést lényegesnek tartotta, és megállapította, hogy az alperes megtámadási nyilatkozata folytán a tárgybeli egyezség érvénytelen és ennek alapján nem követelhető annak teljesítése sem alperestől. Ebből következően mind a II. fokú bíróság, mind pedig a Kúria elutasította a felperesnek a jelzálogjog törlésére irányuló keresetét.

Egy másik ügy⁷⁰⁹ tényállása alapján a peres felek olyan tartalmú jogügyletet kötöttek, mely szerint fennállott 8.500 pengő vételártartozás az egyik fél terhére, amely ügy nyert kiegyenlítést, hogy egy ingatlanra fennálló 13.500 pengő tartozásból lett átvállalva 8.500 pengő. A tartozásátvállalás és a tartozás rendezése körében a felek 3-4 éves határidőt tűztek ki, amely azonban eltelte a hitelező vonakodása miatt az alperesek hibáján kívüli okból. Időközben az eladott felperesi ingatlanra újabb jelzálogjogokat jegyeztek be. A bíróságok megállapították, hogy a perbeli jogügyletnek lényeges feltétele volt az, hogy a tartozásátvállalás és az adósság rendezése legfeljebb 3-4 éves határidő alatt

708 P. V. 2224/1932., 1933. máj. 8. (Uj Döntvénytár, XXVII, 354–355., 570. sz. alatt jelölt jogeset.)

709 P. V. 4173/1935., 1936. jan. 10. (Uj Döntvénytár, XXIX, 1937 437., 737. sz. alatt jelölt jogeset.)

bekövetkezzen, azonban ez nem valósult meg. A bíróság úgy rendelkezett, hogy mindkét fél a jogügylet lényeges feltételeire vonatkozóan kölcsönös, közös tévedésben volt, az ügyletet ez alapján kötötték meg, melyre való hivatkozással bármelyik fél megtámadhatja a szerződést, illetve attól elállhat.

Fentiekből következően a bíróság I. r. alperesnek a jogügylettől való elállását megalapozottnak tekintette, a felperesnek a szerződés teljesítése iránt indított keresetét elutasította, és az I. r. alperesnek a jogügylet hatálytalanítására irányuló viszontkeresetének helyt adott.

A Kúria általánosságban leszögezte azt is, hogy az ügylet megtámadására, és az attól való elállásra megfelelő alapot szolgáltat az, ha a felek a szerződést abban a téves feltevésben kötötték meg, hogy az ügylet tartozásátvállalás útján lebonyolítható lesz.

5. A tévedés fogalma és a tévedési kategóriák a magyar polgári jog tudományában

A tévedésnek a magyar polgári jogi irodalma – talán éppen a magyar magánjog bőséges irodalmának és joggyakorlatának köszönhetően – meglehetősen szűkös,⁷¹⁰ sok esetben csak a különféle egyetemi tankönyvekben, jegyzetekben találkozhatunk a kérdés tárgyalásával.

Eörsi szerint „tévedésről ... akkor van szó, ha a szerződés tartalma értelmezés útján megállapítható, de az egyik fél vagy mindkettő azt másképpen értette”.⁷¹¹ A szerző különbséget tesz tehát disszenszus és tévedés között, előbbi esetben nem jön létre a szerződés, utóbbinál pedig – a speciális feltételek fennállta esetén – érvénytelenné válik.

Csillag József⁷¹² véleménye szerint a tévedés „a valóság félreismerését, a valóság és a tudat egymástól való eltérését, a létezőnek hamis tudati tükröződését” jelenti.⁷¹³ Éppen ezért a szerző értelmezésében a tévedés kizárólag a szubjektív tudattól függetlenül létező objektív ténnyel⁷¹⁴ összefüggésben fordulhat elő. Csillag használja még a félreértés szót is, szerinte akkor beszélünk erről, ha a tartalom helyesen tükröződik a tudatban, de a nyilatkozó valós akaratát nem megfelelően fejezi ki.⁷¹⁵ A tévedést és a félreértést a „tudati ferdülés” két jogilag alapvetően különböző esetének tartja, mert a tévedés álláspontja szerint általában menthető, a helytelen akaratkifejezés miatti félreértés azonban olyan hibás magatartás, amely a nyilatkozónak felróható.

710 Kivételként Weiss, 1968., Menyhárd, 1997.

711 Eörsi, 1968, 734.

712 Csillag, 1975, 201–203.

713 Uo. 202.

714 Vagy joggal kapcsolatosan, amennyiben a tévedés nem tényre, hanem jogra irányul.

715 Csillag, 1975, 202.

Menyhárd Attila monográfiájában a tévedés fogalmát a következőképpen határozza meg: „Tévedésről beszélünk egyrészt akkor, ha a szerződő fél nyilatkozata nem tényleges akaratát tükrözi, másrészt pedig akkor, ha a szerződő fél akarata és nyilatkozata egymást fedi ugyan, de a szerződéses akarat kialakítása, és a nyilatkozattétel során a nyilatkozattevő valamilyen körülményben tévedett, azaz információhiányos (tévesen informált) helyzetben volt.”⁷¹⁶

A szerződéses tévedés fogalma nézetem szerint azonos azzal, amikor a szerződést kötő félnek az ügylet valamely lényeges körülményére irányuló akarata nem egyezik a valós tényekkel, vagy ha igen, akkor azt helytelenül juttatja kifejezésre, és ebből eredően a felek között szerződés nem jön létre (disszenzus) vagy létrejön ugyan, de megtámadhatóvá válik (érvénytelenség).

A Ptk. Magyarázata⁷¹⁷ – melynek a tévedésre vonatkozó részét Eörsi Gyula írta – foglalkozik az akarathiányokkal felosztva azokat tudatosakra és nem tudatosakra.⁷¹⁸ Míg a tudatos akarathiányok esetében a fél tisztában van azzal, hogy nyilatkozata nem fejezi ki valós szerződéses akaratát, addig a nem tudatos akarathiánynál erről nincsen szó.

Eörsi a Ptk. Magyarázatában foglalkozik az akarati és nyilatkozati elv harcával is és megállapította, hogy teljesen vegytisztán sem az akarati, sem a nyilatkozati elv nem jelenik meg az egyes nemzeti jogokban.⁷¹⁹

Weiss Emília monográfiájában kritizálja az akarathiányok körében azok szándékos és nem szándékos akarathiányokra való csoportosítását.⁷²⁰ Véleménye szerint ennek a kategorizálásnak sem elméleti, sem gyakorlati szempontból nincs túl nagy relevanciája. Weiss kitűnően rámutat arra, hogy a tévedésnél van a legnagyobb jelentősége annak, hogy az egyes jogrendszerek ezt a jogintézményt az akarati vagy a nyilatkozati elv alapján ítélik-e meg.⁷²¹ Ebből következően helyesen ismeri fel a szerző, hogy a tévedés jogi értékelésének az az alapvető kérdése, hogy a tévedés önmagában minden további, egyéb körülmény hozzájárulása nélkül eredményezi-e az ügylet érvénytelenségét vagy ehhez szükségeltetnek egyéb tényezők is?⁷²² Egyszerűbben fogalmazva: a tévedést az akarati vagy a nyilatkozati elv figyelembevételével értékeljük-e? Ezen felül Weiss szintén felismeri azt a tényt, hogy relevanciával bír annak az eldöntése is, hogy minden tévedés vagy csak a lényeges tévedés eredményezhesse-e a szerződés érvénytelenségét, illetve utóbbi esetben az is,

716 Menyhárd, 1997, 16.

717 A Ptk. Magyarázata. 1. Kötet. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1981. 994–1006. (a továbbiakban: Magyarázat.)

718 Magyarázat, 994.

719 Magyarázat, 995.

720 Weiss, 1968, 350.

721 Uo. 355.

722 Uo.

hogy mi minősül lényeges tévedésnek.⁷²³ A szerző könyvében az alábbi tévedési fajtákat említi: lényeges-lényegtelen tévedés, tartalmi tévedés, indokbeli tévedés, közös téves feltevés, jogban való tévedés.⁷²⁴

A Világhy–Eörsi-féle tankönyv⁷²⁵ – alapos dogmatikájának és nyilván az elődök tiszteletének is köszönhetően – a tévedés eseteit a jogügylettani részben, a jogügyletek érvénytelensége és hatálytalansága körében tárgyalja.⁷²⁶

A tévedést ekképpen csoportosítják: személyben való tévedés, tárgyban való tévedés, tartalomban való tévedés, indokban való tévedés, jogi kérdésben való tévedés.

A Kenyeres – Lovászy – Péterfalvi – Sárközy – Török-féle főiskolai jegyzet⁷²⁷ a tévedést, mint „az akaratban fellelhető megtámadási okot”⁷²⁸ elemzi. A szerzők különbséget tesznek: ténybeli tévedés, jogi kérdésben való tévedés, közös téves feltevés között.

A Jobbágyi – Fazekas szerzőpáros nevéhez fűződő tankönyv⁷²⁹ az alábbi tévedési kategóriákat említi: a szerződés alanyában való tévedés, a szerződés tárgyában történő tévedés, a szerződés tartalmában való tévedés, indokbeli tévedés, közös téves feltevés, jogi tévedés.

A Bíró György-féle kötelmi jogi egyetemi tankönyv⁷³⁰ a következő tévedési fajtákat különbözteti meg: a szerződés alanyában való tévedés, a szerződés tárgyában történő tévedés, a szerződés tartalmában való tévedés,⁷³¹ indokban való tévedés, jogban való tévedés, közös téves feltevés.

Menyhárd Attila művében az alábbi tévedési kategóriákat állítja fel: közös tévedés;⁷³² releváns tévedés;⁷³³ (A) a szerződéses akarat hiánya (kommunikációs hiba);⁷³⁴ (a) szerződési nyilatkozat szerződéskötési szándék nélkül;⁷³⁵ (b) elírás, elszólás, félreértés;⁷³⁶ (c) olvasatlan vagy üres dokumentum aláírása;⁷³⁷ (B) a szerződés tartalmában való tévedés;⁷³⁸ (a) a szerződés tárgyában való tévedés

723 Uo. 355.

724 Uo. 358–363, 366–373.

725 Világhy – Eörsi, 1965.

726 Uo. 242–244.

727 Kenyeres – Lovászy – Péterfalvi – Sárközy – Török, 2002. A kötelmi jog általános része Sárközy Szabolcs munkája.

728 Kenyeres – Lovászy – Péterfalvi – Sárközy – Török, 2002, 193.

729 Jobbágyi – Fazekas, 2004, 63–64. A kötelmi jog általános része Jobbágyi Gábor műve.

730 Bíró, 2000.

731 Növumként megjelenik a tartalomban való tévedés körében a szolgáltatás minőségében való tévedés is. Uo. 331.

732 Menyhárd, 1997, 23. 93.

733 Uo. 34.

734 Uo. 48.

735 Uo. 49.

736 Uo. 50.

737 Uo. 54.

738 Uo. 60.

(*error in corpore*);⁷³⁹ (b) személyben való tévedés (*error in persona*);⁷⁴⁰ (c) jogban való tévedés (*error iuris*);⁷⁴¹ (d) az ügylet természetében való tévedés (*error in negotio*);⁷⁴² (e) számítási hiba;⁷⁴³ minőségben / tulajdonságban való tévedés (*error in substantia*);⁷⁴⁴ árban (értékben) való tévedés;⁷⁴⁵ indokbeli tévedés.⁷⁴⁶

Élesen megkülönböztetendő a tévedés rendszerezése körében annak törvényi, tankönyvi-didaktikai és tudományos rendszere. Ezen hármas felosztás egyben meghatározza a tévedési fajták számát is, olyképpen, hogy a Ptk. törvényi rendszere tartalmazza a legkevesebb, míg a jogtudományi felsorolás a legtöbb tévedési nemet.

A Ptk. törvényi struktúrája alapján az alábbi tévedési fajtákat különböztethetjük meg: a tévedés alapesete (egyoldalú, ténybeli tévedés – Ptk. 210. § (1) bek.); jogban való tévedés (Ptk. 210. § (2) bek.); kölcsönös tévedés (Ptk. 210 § (3) bek.); a tévedés speciális esete ingyenes szerződés esetén (Ptk. 210. § (5) bek.).

A tankönyvi-didaktikai rendszer a tévedési fajtákat az alábbiak szerint csoportosítja: személyben való tévedés, tárgyban való tévedés, tartalomban való tévedés, indokban való tévedés, jogban való tévedés, közös téves feltevés.

Jómagam a tévedést az alábbi kategóriákra osztom: egyoldalú és kölcsönös tévedés; a szerződés tartalmában és a szerződés indokában való tévedés; a nyilatkozattétel során megvalósuló tévedés; a szerződés lére nem jöttét, illetve annak érvénytelenségét eredményező tévedés; jogban való tévedés. Mindezekben belül természetesen tovább lehet differenciálni és a tartalmi tévedés körében megkülönböztethető: személyben való tévedés (*error in persona*); tárgyban való tévedés (*error in corpore*); az ügylet természetében való tévedés (*error in negotio*).

A szerződés tárgyában való tévedés (*error in corpore*) még tovább klaszifikálható: a szerződéses tárgy tulajdonságában, minőségében való tévedés (*error in qualitate*); a szerződéses tárgy mennyiségében való tévedés (*error in quantitate*); a szerződéses tárgy értékében való tévedés (*error in pretio*).

739 Uo. 61.

740 Uo. 64.

741 Uo. 67.

742 Uo. 68.

743 Uo. 70.

744 Uo. 71.

745 Uo. 87.

746 Uo. 89.

6. A tévedés szabályozása a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvében⁷⁴⁷

210. § (1) Aki a szerződés megkötésekor valamely lényeges körülmény tekintetében tévedésben volt, szerződési nyilatkozatát megtámadhatja, ha tévedését a másik fél okozta vagy felismerhette.

(2) Jogi kérdésben való tévedés címén a szerződési nyilatkozatot akkor lehet megtámadni, ha a tévedés lényeges volt, és munkakörében eljáró jogi szakértő a feleknek együttesen adott a jogszabályok tartalmára nézve nyilvánvalóan téves tájékoztatást.

(3) Ha a felek a szerződéskötéskor ugyanabban a téves feltevésben voltak, a szerződést bármelyikük megtámadhatja.

211. § Ingyenes szerződés esetében tévedés, megtévesztés vagy fenyegetés címén a szerződést akkor is meg lehet támadni, ha e körülményeket a másik fél nem ismerhette fel.

235. § (1) A megtámadható szerződés a megtámadás következtében megkötésének időpontjától kezdődő hatállyal érvénytelenné válik.

(2) Megtámadásra a sérelmet szenvedett fél és az jogosult, akinek a megtámadáshoz törvényes érdeke fűződik.

236. § (1) A megtámadást egy éven belül írásban kell a másik féllel közölni, majd a közlés eredménytelensége esetében haladéktalanul a bíróság előtt érvényesíteni.

(2) A megtámadási határidő megkezdődik

a) a tévedés, megtévesztés felismerésekor;

...

(3) A megtámadási határidőre az elévülés nyugvásának és megszakadásának szabályai megfelelően irányadók. A megtámadásra jogosult a szerződésből eredő követeléssel szemben kifogás útján megtámadási jogát akkor is érvényesítheti, ha a megtámadási határidő már eltelt.

(4) A megtámadás joga megszűnik, ha a megtámadásra jogosult a megtámadási határidő megnyílta után teljesít, a szerződést írásban megerősíti, vagy a megtámadásról egyébként írásban lemond.”

A fent idézett Ptk.-szöveg az eredeti, 1959-es normaszöveg, amely 1960. május 1-jével lépett hatályba. Ehhez képest a jelenleg hatályos Ptk. mindösszesen annyit módosult az elmúlt közel ötven év során, hogy – technikai jellegű változtatásként – az akkori Ptk. 211. §-ból – ugyanezen tartalommal – a normaszöveg-részlet a jelenleg hatályos 210. § (5) bek.-be került.

747 1959. évi IV. törvény a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvéről, hatályos: 1960. május 1-től (a továbbiakban: Ptk.).

A Ptk.-nak a törvényjavaslati formájához fűzött miniszteri indokolás⁷⁴⁸ elég részletesen foglalkozik a tévedés problémakörével.⁷⁴⁹ Az Indokolás szerint „a javaslat a nyilatkozási elv elfogadása mellett sem zárkózik el attól, hogy bizonyos körben a tévedést megtámadási okként engedje érvényesülni”,⁷⁵⁰ megjegyezvén azonban azt, hogy a kiindulópont a forgalom biztonságának elve, a forgalomban résztvevő személyek védelme. Nyilvánvalóan ez az elv azon szabályban testesül meg, hogy nem elegendő a tévedés lényegessége az ügylet sikeres és eredményes megtámadásához, hanem szükségeltetik, hogy a tévedést a másik fél okozza vagy legalább, hogy azt a másik fél felismerhette.

Az Indokolás szerint a lényegességet azért szükséges a tévedés egyik fő kritériumaként kezelni, mert egyrésztől a már „lebonyolított jogviszonyok megbolygatására”⁷⁵¹ csak akkor legyen lehetőség, ha ehhez valamelyik félnek fontos érdeke fűződik, másrésztől azért, hogy ne legyen joggal való visszaélészerű a megtámadási jog gyakorlása, azaz a fél, aki esetlegesen utóbb a szerződés tartalmát megbánta, utólag ne hivatkozhatson valamely lényegtelen tévedésre.⁷⁵² A lényegesség megítéléséhez mindenesetre polgári törvénykönyvünk nem nyújt támpontot, az indokolás szerint azt a bírósági gyakorlatnak kell kialakítania, és itt, ezen a ponton szakít a kódexünk a korábbi tervezetek és az Mtj. által klasszikusan követett megoldási móddal, mely alapján mindegyik tervezet – beleértve az Mtj.-t is – meghatározta, hogy mi minősül lényeges tévedésnek.

Az Indokolás értelmében az a körülmény, hogy a törvényjavaslat (továbbá a végleges Ptk.-szöveg is) akkor engedi meg érdemben a tévedésre való hivatkozást, hogyha a másik fél okozta vagy felismerhette a tévedést, arra utal, hogy a tévedésnek menthetőnek kell lennie.⁷⁵³ Úgy vélem, hogy kissé összemósódik ez a vagylagos feltétel és a tévedés menthetőségének fogalma az Indokolás szerinti párhuzamba állítással, ugyanis nem biztos, hogy feltétlenül menthető, ha a másik fél okozza a fél tévedését, hiszen még ebben az esetben is terhelheti a tévedő felet tévedése tekintetében felróhatóság. Abból pedig, hogy a másik fél felismerhette a tévedést, egyáltalán nem következik, hogy

748 Az 1959. évi IV. törvény és a törvény javaslatának miniszteri indokolása, Budapest 1960. (a továbbiakban: Indokolás)

749 Indokolás, 164–166.

750 Uo. 164.

751 Uo. Megjegyzem, egyáltalán nem biztos, hogy a tévedés csak a már teljesedésbe ment jogviszonyokat „bolygatná” meg, ugyanis számos szerződést – a megkötéshez képest – csak később teljesítenek, így lehet, hogy a megtámadott szerződés még nincs teljesítve, sőt, elképzelhető, hogy pont a tévedésre való hivatkozás miatt nem teljesítik azt.

752 Megjegyzendő, hogy az a körülmény, amikor esetleg utóbb a fél „megbánja”, hogy bizonyos tartalommal szerződést kötött, az nem kizárólag és nem csak elsősorban joggal való visszaélésre teremt lehetőséget, hanem egyenesen a kötelmi jog alapvető elvét, a *pacta sunt servandát*, és ebből következően a forgalom biztonságát is aláássa, amely megvalósulhat joggal való visszaélés nélkül is.

753 Indokolás, 164.

ezáltal a tévedés menthetővé válik. A jogalkotó itt nyilvánvalóan a célból és azért ilyen tartalommal szabályozta a tévedést, mert a forgalom biztonságának követelménye ezt követelte meg.

A Ptk. szövegéből és az Indokolásból⁷⁵⁴ is kitűnik, hogy nem kell, hogy a másik fél okozza vagy felismerhesse a tévedést akkor, hogyha a szerződés ingyenes, illetve ha jogi tévedésről van szó vagy ha mindkét fél azonos téves feltevésben van. A tévedés okozása körében az Indokolás⁷⁵⁵ leszögezi, hogy az nem azonos a megtévesztéssel, ugyanis a tévedést lehet jóhiszeműen is, vagy akár hanyagságból is okozni, anélkül, hogy a tévedést okozó félnek csalárd szándéka lenne.

Érdekes párhuzamot von az Indokolás⁷⁵⁶ a tévedés és a feltűnő értékaránytalanság közötti érvénytelenségi ok egymáshoz való viszonyára. Abban az esetben ugyanis, hogyha a tévedés mennyiségi tévedés, akkor felmerül a kérdés, hogy melyik érvénytelenségi ok nyerhet alkalmazást, és míg a feltűnő értékaránytalanság objektív alapú megtámadhatósági ok, addig a tévedésre való hivatkozás – tekintettel annak okozására, illetve felismerhetőségére – szubjektív elemeket is tartalmaz. Ebből egyben az is következik az Indokolás szerint, hogy egyrészt előfordulhat, hogy az ellenszolgáltatás mennyiségében való tévedésre a 210. § (1) bek.-t nem lehetne alkalmazni, másrészt az azzal járna, hogy a tévedés ezen fajtája „nagyobb jogvédelemben részesülne, mint a tévedés nyilvánvalóbb esetei”.⁷⁵⁷ Az Indokolás⁷⁵⁸ szerint a feltűnő értékaránytalanság és a tévedés közötti különbség a tévedés mértékében található, ugyanis a feltűnően nagy értékkülönbség az egy olyan objektív ismérv, amelyet mindenki felismerhet, ebből következően nem kell azt külön bizonyítani, hogy a tévedő féllel szerződő fél felismerhette-e azt vagy sem. Ha a tévedés lényeges, de a kívülről számára nem feltűnő, akkor a 210. § nyer alkalmazást, ha pedig nem lényeges, akkor a tévedés jogilag is irreleváns.

Az Indokolás itt is logikailag hibás következtetéseket tartalmaz, ugyanis nem azért lesz feltűnően nagy az értékkülönbség, mert az mindenki számára az, hiszen akkor soha nem fordulhatna elő, hogy ilyen tartalmú szerződést kössenek a felek egymással. Nyilvánvalóan a sérelmet szenvedő fél számára – legalábbis a szerződés megkötésének idején – nem tűnt feltűnően nagy az értékkülönbség, hiszen akkor nem kötötte volna meg a szerződést. Az igaz ugyan, hogy a feltűnő értékaránytalanság objektív alapú ér-

754 Uo.

755 Uo.

756 Uo. 165.

757 Uo. Az Indokolás itt megint logikailag hibás, ugyanis ha a tévedés szabályai nem alkalmazandók az adott esetre, akkor az nem minősül – jogi értelemben véve – tévedésnek, éppen ezért nem kapna ez a fajta „tévedés” nagyobb jogvédelmet, mivel ez nem tévedés, hanem feltűnő értékaránytalanság. A logikai bukfénc ott is megmutatkozik, hogy feltűnő értékaránytalanság esetén nagyfokú az eltérés a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás között, így nem minősülhet lényegtelennek a „tévedés”.

758 Uo.

vénytelenségi ok, ugyanakkor annak a kérdésnek az eldöntése, hogy mikor feltűnően nagy az értékkülönbség, sok esetben külön speciális szakismerttet igényel – attól függően, hogy mi a szerződés tárgya –, ebből következik az is, hogy mindenki számára nem lehet nyilvánvaló az értékkülönbözlet feltűnően nagy volta.

Az Indokolás foglalkozik⁷⁵⁹ a jogban való tévedéssel is, melynek körében külön tárgyalja a korábban a Legfelsőbb Bíróság által hatályon kívül helyezett 949. számú elvi határozatot. Rámutat⁷⁶⁰ arra, hogy a korábbi elvi határozathoz képest a jogban való tévedésre történő hivatkozás lehetősége részben bővül, részben pedig szűkül, bővül azáltal, hogy nemcsak az ügyvédtől és a közjegyzőtől kapott téves tájékoztatás szolgálhat a megtámadás alapjául, hanem bármely munkakörében eljáró jogi szakértőtől kapott felvilágosítás. Szűkül viszont azáltal, hogy a jogi szakértőnek kifejezetten hivatása körében, munkakörében eljárva kell a téves tájékoztatást adnia, a szívességi, baráti tájékoztatás nem adhat alapot a jogi tévedésre való hivatkozásra.

A munkakörben való tájékoztatás nem feltétlenül jelenti azt az Indokolás szerint, hogy mindenképpen a hivatalos helyiségében kellene a jogi szakértőnek a téves felvilágosítást adnia, hanem elegendő az is, ha a „munkaviszonyából, beosztásából folyóan más helyen ad felvilágosítást”.⁷⁶¹ Ugyanakkor nem minősülnek munkakörben történő felvilágosításnak a sajtóban, rádióban adott jogi vélemények.⁷⁶² Szűkíti továbbá a törvényjavaslat (és egyben a végleges Ptk.-szöveg is) – az elvi határozat korábbi tartalmához képest – a megtámadás lehetőségét a vonatkozásban is, hogy a téves felvilágosításnak a jogszabályok tartalmára kell vonatkoznia, és ennek eredményeképpen a téves jogértelmezés nem lehet megtámadási alap.

7. A tévedés polgári jogi bírói gyakorlata

a) A tévedés lényegessége a bírói gyakorlatban

A tévedésre vonatkozó Ptk.-beli szabályok kapcsán a bírói gyakorlat számos jogesetben dolgozta ki és finomította a tévedésnek a részletszabályait. Mivel a törvény nem határozza meg azt, hogy mi minősül lényeges körülménynek a tévedés szempontjából, ezért annak kidolgozása teljes egészében a bírói gy-

759 Uo.

760 Uo.

761 Uo.

762 Véleményem szerint – más okból is – egyenesen kizárt a jogban való tévedésre történő hivatkozás ilyen esetben, ugyanis nyilvánvalóan a rádióban, televízióban, sajtóban valamely jogi kérdésben adott válasz esetében a felek nincsenek együttesen jelen a jogi szakértő válaszával.

korlatra maradt. A Polgári Törvénykönyv Magyarázata⁷⁶³ szerint is „az, hogy a tévedés mikor lényeges, elvontan nem fogalmazható meg, csak a konkrét tényállás összes elemének vizsgálatával és mérlegelése alapján dönthető el”.⁷⁶⁴ A Kommentár hozzáteszi még, hogy lényeges minden olyan tévedés, amelyet a közfelfogás az adott szerződési típusra vonatkozóan annak tart, továbbá lényeges az olyan körülményre irányuló tévedés is, amely általában ugyan nem minősülne lényegesnek, de az adott esetből megállapítható, hogy a felek azt lényegesnek tekintették. A Kommentár szerint a szerződés minden olyan esetben megtámadható, amikor a fél a tévedése nélkül nem kötötte volna meg az ügyletet. A Kommentár példálózó felsorolást is ad a lényeges tévedés esetköréről:⁷⁶⁵ személyben; tárgyban; tartalomban; minőségben; mértékben való tévedés.

A tévedés lényegessége vagy lényegtelen volta körében az alábbi jogesetekkel találkozhatunk a bírói gyakorlatban. Az egyik ilyen ügy⁷⁶⁶ tényállása szerint a felperes 1972 októberében adásvételi szerződéssel megvásárolta alperestől annak személygépkocsiját 62.500 Ft vételárért. A felperes több részletben ugyan, de 60.000 Ft-ot megfizetett a vételárból és a fennmaradó 2.500 Ft-nak a pár napon belül való megfizetésére ígéretet tett. A gépkocsi kilométerórája a szerződés megkötése időpontjában 44.984 km-t mutatott, az eladó tájékoztatása szerint a gépjármű nem volt karambolos.

A felperes még 1972 októberében, az ügylet megkötésétől számított egy héten belül levélben tudatta az alperessel, hogy eláll a vételtől arra való hivatkozással, hogy a szerződés megkötésekor még sáros állapotú gépkocsit időközben lemosta és megállapította, hogy annak karosszériája több helyen rozsdás, a gumik nem eredetiek, az akkumulátor hibás és a gépjármű valószínűleg többet futott a kilométerórán feltüntetett kilométernél. Alperes az elálláshoz nem járult hozzá, a felperes előzetes bizonyítás keretében gépjárműszakértőt vett igénybe, aki megállapította, hogy a gépkocsi bal oldali ajtaján és a hátsó sárvédőn karambolos jellegű nyomok láthatóak, egyébiránt a gépkocsi műszaki állapotát a korának megfelelőnek ítélte. A szakértő véleménye szerint a gépjármű 52.000 – 55.000 Ft forgalmi értéket képviselt.

Felperes keresettel fordult a bírósághoz, melyben az adásvételi szerződés tévedés, megtévesztés jogcímén történő érvénytelenségének megállapítását és az eredeti állapot helyreállítását kérte. Kérelmét azzal indokolta, hogy az alperes a gépkocsi lényeges tulajdonságairól őt nem tájékoztatta, illetve megtévesztő adatokat közölt számára, mert a gépkocsi karambolozott, a gumiköpeny nem eredeti és feltételezhetően a gépjármű legalább 60.000 km-t futott. Másodlagos kereseti kérelmében a vételár leszállítását kérte.

763 Gellért, 2002.

764 Uo. 726.

765 Uo. 727.

766 BH, 1975, 22.

Alperes ellenkérelmében a kereset elutasítását kérte, és egyben viszontkeresetet terjesztett elő felperessel szemben a 2.500 Ft-os vételár és annak kamatai megfizetése iránt. Arra hivatkozott, hogy a felperes ismerte a szakértő által felsorolt hiányosságokat, azért nem egy összegben lett kifizetve a teljes vételár (22.500 Ft-ot tartott vissza az alperes), hogy a gépkocsit alaposan megvizsgálja a felperes, és ezek után 20.000 Ft-ot neki kifizetett és a 2.500 Ft-tal adós maradt.

Az I. fokú bíróság ítéletében megállapította, hogy a perbeli gépjármű vonatkozásában létrejött adásvételi szerződés érvénytelen, kötelezte alperest, hogy fizessen meg felperesnek 15 napon belül 60.270 Ft-ot, illetve ezen összeg után járó kamatokat. Ezt meghaladóan mind a keresetet, mind pedig a viszontkeresetet elutasította. Az I. fokú ítélet indokolása szerint az alperes a gépkocsi lényeges tulajdonságaira nézve a felperest megtévesztette, mert a gépkocsi kb. 60.000 km-t tett meg a kilométerórán feltüntetett 44.984 km-rel szemben, a gépjármű gumijai nem eredetiek, továbbá a karosszérián karambolos jellegű sérülés nyomai voltak láthatók. Ezen hibák miatt a gépkocsi forgalmi értéke a vételárnál 28%-kal kevesebbet ér, az adásvételi szerződés pedig mind a Ptk. 201. § (2) bek. (feltűnő értékaránytalanság), mind pedig a 210. § (4) bek. (megtévesztés) alapján érvénytelen. Az érvénytelenség jogkövetkezményeként a bíróság a Ptk. 237. § (1) bek. alapján elrendelte az eredeti állapot helyreállítását és az addig kifizetett vételár visszafizetését.

A II. fokon eljáró bíróság az I. fokú ítéletet helybenhagyta azzal az indoklásbeli kiegészítéssel, hogy az I. fokú ítéletnek a feltűnő értékaránytalanságra vonatkozó okfejtése szükségtelen, ezért azt mellőzte. Alperes törvényességi óvást kezdeményezett a jogerős ítélettel szemben, így a per további elbírálásra a Legfelsőbb Bírósághoz került.

A Legfelsőbb Bíróság a törvényességi óvást alaposnak találta, ezért az I. és II. fokú ítéletet hatályon kívül helyezte. Úgy ítélte meg, hogy tévesen állapította meg a perben korábban eljáró I. és II. fokú bíróság azt, hogy a perbeli adásvételi szerződés érvénytelen. A Legfelsőbb Bíróság kifejtette, hogy a gépkocsival kapcsolatos kisebb sérülések a szakértői vélemény szerint is jelentékteleneknek minősültek, amelyek alig vannak kihatással annak forgalmi értékére, és ugyancsak a szakértői vélemény szerint a gumik cseréje a természetes elhasználódás következménye volt. A Legfelsőbb Bíróság azt állapította meg, hogy ezek a hiányosságok, hibák nem minősülnek olyan lényeges körülménynek, amelyre vonatkozóan akár tévedésre, akár megtévesztésre való hivatkozással érvényteleníthető lenne az ügylet.

A bíróság szerint akkor vonatkozik a tévedés lényeges körülményre, ha a közfelfogás az adott szerződés tekintetében lényegesnek tartja azt, illetve enélkül is az olyan körülmények tekintetében, amelyeket a felek a szerződés megkötésénél felismerhetően lényegesnek tartottak. Megjegyezte ugyanakkor a Legfelsőbb Bíróság azt, hogy a kisebb sérülések is olyan körülmények, amelyeket az eladó a vevővel közölni köteles, és ha ezt nem tette meg, - aho-

gyan a jelen perben sem –, akkor az eladó megszegi a Ptk. 368. §-ban írt tájékoztatási kötelezettségét és ez olyan szerződésszegés, amely alapján – hivatkozással a Ptk. 318. §-ra és 339. §-ra – kártérítést lehet követelni vele szemben.

A használt gépkocsi adásvételével kapcsolatos és a tévedés lényegességére vonatkozóan tartalmaz szabályozást egy másik eseti döntés⁷⁶⁷ is, melynek értelmében a használt gépkocsi adásvételénél lényeges körülmény az, hogy a gépkocsi motorja felújított vagy javított állapotban van-e.

A fenti két jogesetből megállapítható, hogy használt gépjárműnél a tévedés lényegessége attól függ, hogy az a körülmény, melynek vonatkozásában tévedésben volt a fél, lényegesen befolyásolja-e a gépjármű forgalmi, használati értékét, illetve használhatóságát, ennek a megítélése viszont igazságügyi műszaki szakértő kompetenciájába tartozik. A használt gépkocsi tekintetében általában lényeges körülménynek minősül a gépjármű forgalomban való részvételének időtartama és futásteljesítménye.⁷⁶⁸

Ajándékozásnál lényeges kérdésben való tévedésnek minősül, ha az ajándékozó tévedett abban, hogy a megajándékozott méltó az ingyenes juttatásra.⁷⁶⁹

b) A közös téves feltevés bírói gyakorlata

A felek közös téves feltevése esetén bármelyik fél megtámadhatja a szerződést, ha azt ugyanabban a téves feltevésben kötötték. A Kommentár szerint⁷⁷⁰ a megtámadásnak ilyenkor is feltétele, hogy a tévedés olyan lényeges körülményre vonatkozzon, amely döntő volt a szerződés megkötésére irányuló akaratelhatározás kialakulására.⁷⁷¹ A kölcsönös vagy közös téves feltevés nemcsak a szerződés megkötésekor fennálló tényre, hanem valamely jövőbeli körülményre is vonatkozhat.⁷⁷²

A Kommentár megtámadhatónak tartja a szerződést, ha az eladó és a vevő közösen abban a téves feltevésben volt, hogy a vétel tárgyát képező festmény ismeretlen festő híres, értékes képe, vagy az eladott hegedű nagy értékű mesterhegedű,⁷⁷³ illetve akkor is, ha a felek a telket a valóságosnál nagyobb méretűnek tartották.⁷⁷⁴ Nem minősül ugyanakkor a Kommentár és a bírósági gyakorlat szerint sem közös téves feltevésnek az az eset, amikor a

767 BH, 1977.188.

768 BH, 1977.432.

769 BH, 1998.226.

770 Gellért, 2002, 730.

771 Megjegyzendő, hogy a Ptk. 210. § (3) bek.-ben szabályozott közös téves feltevés szabályai *expressis verbis* nem rendelkeznek arról, hogy ilyenkor a megtámadás feltételül szolgálna a tévedés lényegessége. Éppen emiatt van olyan jogirodalmi álláspont is, mely szerint közös téves feltevésnél nem kell, hogy a tévedés lényeges körülményre vonatkozzon. (Eörsi, 1968, 736.)

772 Gellért, 2002, 730.

773 P. törv. V.20006/1977., hivatkozik rá és idézi: Gellért, 2002, 731.

774 P. törv. I.20884/1982., hivatkozik rá és idézi: Gellért, 2002, 731.

felek a szerződésalkötéskor a várható áremelkedést a ténylegesnél alacsonyabb mértékűnek remélték.⁷⁷⁵

Nem minden esetben jár a közös téves feltevésre való hivatkozás a szerződés eredményes megtámadásával, ahogyan az a következő jogesetből⁷⁷⁶ is kiderül. Peres felek a közöttük folyó bontóper során szerződést kötöttek, amelyben a házastársi közös vagyonukat megosztották. Később a felperes a szerződést a Ptk. 210. § (3) bek.-re való hivatkozással megtámadta a bíróságon arra való hivatkozással, hogy a felek azon közös téves feltevésükben kötötték meg az egyezséget, hogy egyező akaratnyilvánítással válnak el, azonban ez a feltevés később meghiúsult.

Az I. fokú bíróság megállapította, hogy a felperes és az I. r. alperes között létrejött szerződés a felek közös téves feltevése miatt érvénytelen, és ezt a bírósági döntést a II. fokú bíróság is helybenhagyta. Az alperes felülvizsgálati kérelmet terjesztett elő a jogerős ítélettel szemben, melyet a Legfelsőbb Bíróság megalapozottnak talált.

A Legfelsőbb Bíróság ítéletének indokolásában arra hivatkozott, hogy a felek közös téves feltevése csak akkor vezethet a szerződés eredményes megtámadására, ha a felek a közös téves feltevés nélkül a szerződést egyáltalán nem kötötték volna meg. A Legfelsőbb Bíróság szerint a periratokból nem lehetett azt megállapítani, hogy a házasság egyező akaratnyilvánításon alapuló felbontása olyan lényeges körülmény volt-e a felek szerződési akaratának kialakítása során, amely nélkül a szerződést egyáltalán nem vagy más tartalommal kötötték volna meg.

Egy másik eseti döntés⁷⁷⁷ szerint az örökhatározó leszármazói között a várt örökség átruházása tárgyában kötött szerződés téves feltevés címén megtámadható, ha az örökhatározónak a szerződés megkötésekor meglévő vagyoni állománya a hagyaték megnyílásáig olyan rendkívüli mértékben gyarapodott, amivel a felek a szerződés megkötésekor nem számoltak.

Több olyan eseti döntés⁷⁷⁸ is született, melyek értelmében vállalkozási szerződések körében, amennyiben a szerződés megkötése után később olyan munkálatok elvégzésének szükségessége merült fel, amelyről korábban a felek nem tudhattak, és amelyek nagymértékben meghaladják a szerződésben vállalt munkálatok körét, ez a szerződésnek a közös téves feltevés alapján való megtámadására adhat alapot.

775 LB Gf., 30670/1981. – BH 1983/5. sz. 205., hivatkozik rá és idézi: Gellért, 2002, 732.

776 BH, 2000.298.

777 BH, 1981.277.

778 Pl. BH, 1989.364, BH 1986.154.

c) A jogban való tévedés bírói gyakorlata

A jogban való tévedésnek rendkívül gyér a mostani magyar bírói joggyakorlata, a témába vágó jogesetek közül az alábbi a legmarkánsabb.⁷⁷⁹ peres felek házasságát a bíróság 1995 januárjában bontotta fel, a felek erre irányuló közös egyező akaratnyilvánítása alapján. A bontást követően 1995 februárjában a felek írásbeli szerződést kötöttek, amelyben megállapodtak, hogy a közös vagyonukhoz tartozó ingatlanukat közösen értékesítik, és az eladásból befolyó vételárat egymás között megosztják akként, hogy abból 40% fogja a felperest, míg 60% az alperest megilletni.

Felperes a fenti szerződést az alpereshez intézett levelével még 1995 februárjában megtámadta, majd ezt követően a szerződés érvénytelenségének megállapítása iránt pert indított. Keresetében arra hivatkozott, hogy tévedésben volt, amikor az ingatlanból a jog szerint őt megillető ½ tulajdoni hányad helyett elfogadta az értékesítésből befolyó vételár 40%-át. Állítása szerint tévedését az alperes megtévesztő magatartásán túl a szerződés megkötésénél közreműködő jogi képviselője részéről adott téves jogi tájékoztatás okozta azzal, hogy ügyvédje azt mondta neki, hogy a peres eljárás, mely a közös tulajdon megszüntetésére irányulna, bizonytalan kimenetelű és jelentős költségvonzattal jár.

A bíróság jogerős ítéletével a felperes keresetét elutasította, mert álláspontja szerint sem a Ptk. 210. § (1) bek., sem pedig a Ptk. 210. § (2) bek. körében felhozott állításait nem tudta hitelt érdemlően igazolni. Felperes a jogerős ítélettel szemben felülvizsgálati kérelmet terjesztett elő, amelyet a Legfelsőbb Bíróság bírált el és alaptalannak talált.

A Legfelsőbb Bíróság szerint önmagában az a tény, hogy a felek az ügyvéddel folytatott tárgyalás során együttesen jelen voltak, a szerződésnek a jogi tévedésre való hivatkozással történő megtámadására nem ad kellő alapot. A jogi képviselő által adott tájékoztatás túlnyomó részben helytálló volt, ugyanis valóban voltak alperesnek olyan különvagyoni igényei, amelyeket korábban maga a felperes is elismert, így a pernek a felperes javára történő kimenetele szempontjából tényleg kétségek támadhattak.

Mindezek alapján a Legfelsőbb Bíróság azt állapította meg, hogy egyrészt a jogi képviselő nyilvánvalóan nem adott téves tájékoztatást, másrészt pedig nem állt fenn az a feltétel sem, hogy a jogi szakértő mindkét félnek adott volna téves jogi felvilágosítást. A tájékoztatás ugyanis a felperes felé hangzott el, és annak a ténye, hogy ekkor az alperes is jelen volt, nem eredményezi azt, hogy mindkét félnek szólt volna a felvilágosítás. Fentiekből következően a Legfelsőbb Bíróság nem találta megalapozottnak a jogi tévedésre való hivatkozást, ezért a jogerős ítéletet hatályában fenntartotta.

779 BH, 1997.482.

8. A tévedés jogkövetkezményei a Ptk.-ban

A tévedés a magyar jogban megtámadhatósági ok, a Ptk. alapján a szerződés a megtámadás következtében – annak megkötésének időpontjától kezdődő hatállyal (*ex tunc*) – érvénytelenné válik. Megtámadásra elvileg az jogosult, aki sérelmet szenvedett, illetve akinek a megtámadáshoz törvényes érdeke fűződik. Tévedés esetén azonban kívülálló személyek nem támadhatják meg az ügyletet, mert a Ptk. 210. § (1) bek.-e akként rendelkezik, hogy az támadhatja meg a szerződési nyilatkozatot, aki tévedésben volt, azaz az ügyletet kötő fél. A megtámadást 1 éven belül kell a másik féllel írásban közölni, majd annak eredménytelensége esetén haladéktalanul a bírósághoz kell fordulni.

Több gyakorlati probléma is felmerült a megtámadással kapcsolatosan, az egyik az volt, hogy lehet-e előzetes, írásos megtámadás nélkül, közvetlenül a bírósághoz keresetet benyújtani? A Legfelsőbb Bíróság több olyan ügyben⁷⁸⁰ is ítélezett, amelyben azt a nézetet tette magáévá, hogy a megtámadási nyilatkozat elmulasztása nem akadályozza a szerződés bírósági úton történő érvénytelenítését. Ugyancsak nehézséget okozott a gyakorlatban az, hogy mi minősül haladéktalan jogérvényesítésnek. Ezt a kérdést csak úgy lehet megválaszolni, ha az adott ügy konkrét körülményeit ismerjük, mindazonáltal alapos ok nélkül, felróhatóan a fél nem késlekedhet igényérvényesítésével.⁷⁸¹

A megtámadási határidő tévedésnél annak felismerésével kezdődik és elévülési jellegű, azaz vonatkoznak rá az elévülés nyugvásának és megszakadásának szabályai. Ha esetleg a fél elmulasztotta a határidőt, akkor – kifogás útján – a szerződésből eredő követeléssel szemben megtámadási jogát még érvényesítheti.

Érvénytelen szerződés esetén *in integrum restitutiónak* van helye, ha a szerződéskötést megelőző állapotot nem lehet visszaállítani, akkor a bíróság a szerződést a határozathozatalig terjedő időre hatályossá nyilvánítja és a felek elszámolnak egymással.

A Ptk. kifejezetten nem teszi lehetővé a tévedés miatt érvénytelen szerződés orvoslását, annak azonban nincsen akadálya, hogy a fél a megtámadás jogáról lemondjon és ezzel a szerződés tartalmához hozzájáruljon, illetve, hogy a felek új szerződést kössenek.

780 BH, 1965.11; BH, 1975.9, hivatkozik rájuk: Gellért, 2002, 793.

781 Gellért, 2002, 795–796.

9. A tévedésnek az új Polgári Törvénykönyvünkben történő újraszabályozása – *de lege ferenda* – javaslatok

Vékás Lajos veti fel: „Időszerű-e még a kodifikáció, a törvénykönyvalkotás, a jogi normák racionálisan tervezett, összefüggő rendszerbe foglalása?”⁷⁸² A kérdés azóta már többször is eldőlt, hiszen, mint ismeretes, a Magyar Köztársaság Kormánya az 1061/1999. (V. 28.) Korm. határozatával módosított 1050/1998. (IV. 24.) Korm. határozata alapján készült el az új magyar Polgári Törvénykönyv koncepciója, amely elsőként a Magyar Közlöny 2002. évi 15. számának II. kötetében jelent meg. Az ily módon nyilvánosságra került és szakmai vitára bocsátott első koncepcióhoz több módosító javaslat érkezett, melyeket a Szerkesztőbizottság 2002. évben tárgyalta meg, és ennek eredményeképpen az új koncepció szövege a 2002. november 18. napján tartott Kodifikációs Főbizottsági ülésen nyert végleges formát. Ezen az ülésen született az a döntés is, hogy a kodifikációs anyag két részre osztodjék, egy része Koncepció elnevezéssel a Kormány elé kerül, míg a részletesebb szabályokat tartalmazó Tematika továbbra is a Kodifikációs Főbizottság asztalán marad.

Az új Ptk. koncepciója az érvénytelenségi okok között részletesen csak a jogszabályba ütköző szerződésekkel, az alaki hibákkal, a kényszerrel, illetve a feltűnő értékkülönbséggel foglalkozott, a tévedést az akarathibák körében külön nem tárgyalta. Időközben a Kormány 1003/2003. (I. 25.) Korm. határozatával elfogadta az új Polgári Törvénykönyvünk koncepcióját és megjelentette a Magyar Közlöny 2003. évi 8. számában. Ezen koncepció – céljának megfelelően – rendkívül lényegre törően írt a várható módosulásokról, külön nem említve a tévedést mint érvénytelenségi okot, csak általában utalva az érvénytelenség szabályainak új alapokra való helyezésére.

A polgári jog tudományának és joggyakorlatának képviselői által életre hívott *Polgári jogi kodifikáció* elnevezésű tudományos lapban több cikk is foglalkozik az érvénytelenségi okoknak és az érvénytelenség jogkövetkezményeinek az új, megalkotandó Ptk.-ban való rendezésével. Az egyik Kemenes István cikke,⁷⁸³ aki elsősorban a jogszabályba, illetve a jöerkölsbe ütköző szerződésekkel, továbbá a szolgáltatás és ellenszolgáltatás közötti feltűnő értékaránytalansággal, a tisztességtelen szerződési kikötésekkel és az érvénytelenség egyéb általános kérdéseivel foglalkozik, külön nem említve a tévedést. Hasonló témákat tárgyal Vékás Lajos tanulmánya is,⁷⁸⁴ anélkül, hogy a tévedést külön, mint érvénytelenségi okot megemlítené. Az új Polgári

782 Vékás, 2001(a), 16.

783 Kemenes, 2002, 7–27.

784 Vékás, 2001(b), 3–14.

Törvénykönyv eredeti (2006-os) normaszöveg-szintű javaslata⁷⁸⁵ az 5:66. § alatt rendelkezett a tévedésről.

A javaslat két kérdésben módosította volna az eredeti Ptk.-szöveget, az első nívum az lett volna, hogy fogyasztói szerződés esetén jogi kérdésben való tévedés címén a fogyasztó az általános szabályok szerint támadhatta volna meg a szerződést, nem pedig a jogban való tévedésre vonatkozó speciális rendelkezések alapján.⁷⁸⁶

A másik újdonság az lett volna, hogy a kódex *expressis verbis* úgy rendelkezett, hogy a fél nem támadhatja meg a szerződést, ha a tévedését felismerhette volna.

Mint az ismeretes, a javaslat és így a kötelmi jogról szóló V. Könyv nem lépett hatályba, és az új kodifikációs törekvések a Kormány 1129/2010. (VI.10.) határozatával, Vékás Lajos elnökletével tovább folytatódtak.

A közelmúltban fogadta el Palamentünk az Új Polgári Törvénykönyvet.⁷⁸⁷ Az új Ptk. szerint a tévedésre vonatkozó normaszöveg az alábbiak szerint szól: 6:90.§ (Tévedés) „Aki a szerződés megkötésekor valamely lényeges körülmény tekintetében tévedésben volt, a szerződési jognyilatkozatát megtámadhatja, ha tévedését a másik fél okozta vagy felismerhette. Lényeges körülményre vonatkozik a tévedés akkor, ha annak ismeretében a fél nem vagy más tartalommal kötötte volna meg a szerződést.

(2) Ha a felek a szerződéskötéskor lényeges kérdésben ugyanabban a téves feltevésben voltak, a szerződést bármelyikük megtámadhatja.

(3) Nem támadhatja meg a szerződést az, aki a tévedését felismerhette vagy a tévedés kockázatát vállalta.”

Az Új Polgári Törvénykönyv fent citált szövege örvendetes módon viszsztatért a korábbi magánjogi tervezetek azon törekvésehez, hogy definiálja a lényeges tévedés fogalmát.

Sajnos a fogalommeghatározás nem lett a legsikerültebb, ugyanis a tévedés lényegességét kizárólag szubjektív szempontok alapján bírálja el, méghozzá a tévedő fél nézőpontjából. Így gyakorlatilag a jogalkotó a tévedő fél szubjektumára bizza azt, hogy eldöljék, a tévedése lényeges-e vagy sem, ugyanis ha ő úgy nyilatkozik, hogy a valóság ismeretében egyáltalán nem vagy más tartalommal kötötte volna meg a szerződést, akkor tévedése lényeges lesz. Nem nehéz elképzelni, hogy egy konkrét perbeli jogvitában a fél (akit jogi képviselője esetlegesen kellően felkészített) miként fog nyilatkozni ebben a kérdéskörben, főként, ha azt nézzük, hogy az ilyen tartalmú nyilatkozatot alapvetően érdekében áll megtennie.

785 Polgári Törvénykönyv-Javaslat. Budapest, 2006. (a továbbiakban: Javaslat).

786 Javaslat, 5:66. § (2).

787 2013 évi V. törvény A Polgári Törvénykönyvről (a továbbiakban: Új Polgári Törvénykönyv), megjelent a Magyar Közlöny 2013. február 26-i 31-es számában. A kódex 2014. március 15 napján lép hatályba.

Természetesen a fél feltehető akarata körében vizsgálhatók egyéb más, objektívabb szempontok is, úgy, mint a szerződéskötés körülményei, a felek korábbi nyilatkozatai stb., de azért a döntő a tévedés szempontjából mégis csak a szerződést támadó fél perbeli nyilatkozata lesz. Ez alapján viszont kissé könnyelműnek tűnik a jogalkotó azon megoldása, amellyel gyakorlatilag a fél szubjektív nyilatkozatához köti a tévedés lényegességének eldöntését.

Megjegyzendő, hogy a hasonló megoldást 112 évvel ezelőtt alkalmazó BGB – amelynek tartalmára az akarati elméletek még nagyban hatottak – maga sem kizárólag aszerint határozta meg a tévedés lényegességét, hogy anélkül a fél nem kötötte volna meg az ügyletet. A BGB csak a tévedés főszabálya (119.§ (1) bekezdés) körében rendelkezik így, viszont a másik fél személyében és a szerződéses tárgy tulajdonságában való tévedésnél úgy fogalmaz, hogy az csak akkor lesz lényeges, ha az a forgalom szempontjából is lényegesnek minősül (BGB 119.§ (2) bekezdés).

Ha ehhez még hozzávesszük, hogy a korabeli magyar magánjogi tervezetek döntően a közfelfogásra bízták annak megítélését, hogy a tévedés lényeges-e vagy sem, akkor belátható, hogy történelmi hagyományok sem indokolják a tévedés lényegességének szubjektív alapokon történő meghatározását.

A másik nívum az Új Polgári Törvénykönyvben az a kizáró szabály, melynek értelmében nem támadhatja meg tévedésre való hivatkozással a szerződést az, aki a tévedését felismerhette vagy a tévedés kockázatát vállalta. E körben le kell szögezni azt a tényt, hogy a tévedés – természetéből fakadóan – a tévedő által soha fel nem ismert, mert ha azt felismerné, nem lenne tévedésben. Természetszerűleg előfordulhat, hogy a megfelelő, kellő gondosság tanúsításával a fél nem tévedett volna, azonban ez nem azonos azzal, hogy a tévedését felismerhette volna.

Ahogy a dolgozatom későbbi részében⁷⁸⁸ kifejtem, nem tartom helyénvalónak a tévedésre való hivatkozás *ab ovo* történő kizárását pusztán azon körülmény miatt, hogy esetlegesen a tévedő fél nem kellő körültekintéssel járt el az ügyletkötés során. Nem véletlen, hogy az 1900. január 1-jén hatályba lépett BGB is szakított a Törvényelőkészítő Bizottság ilyen irányú, korábbi javaslatával.⁷⁸⁹

Ami pedig a tévedés kockázatának a felvállalását illeti, nem egészen világos, hogy a jogalkotó itt mire gondol. Minden forgalmi ügyletnek van egyfajta kockázata, amelyben történő esetleges tévedés eleve kívül esik a megtámadás hatókörén, mint olyan rejtett indok, amely a szerződés érvényessége szempontjából közömbös.

Ha az ügyleti kockázat a szerződés tartalmának része, mint *implied term* és a felek *expressis verbis* kizárnák az ügyletben az e körben való tévedésre

788 Jelen munka, VII. fej. 4.

789 Jelen munka III. fej. 1.

történő hivatkozás lehetőségét, akkor esetlegesen értelmet nyerhet a jogalkotói szándék. Kérdés, hogy megköti-e ilyen tartalommal – azaz gyakorlatilag joglemondással terhelt – az érintett fél a szerződést. Nyilvánvalóan nem lesz gyakori az ilyen tartalmú klauzula alkalmazása.

Ugyancsak nívum az Új Polgári Törvénykönyv azon megoldása, hogy a tervezet szakít azon haladónak tekinthető szabályozással, amely megengedi a jogban való tévedésre történő hivatkozást. Ez a gyökeres változás annak fényében még szembetűnőbb, hogy az első Javaslat a fogyasztói szerződések körében a jogban való tévedésre hivatkozást még tágabb körben engedte volna meg, mint a korábbi Ptk.

Miután rendkívül körülhatárolt a jogban való tévedésre történő hivatkozás feltételrendszere, és amúgy is csekély számú jogesetet produkált mind-ezidáig a témában a judikatúra, ezért nem látom indokát a teljes körű kirekesztésnek.

Felmerül a kérdés, hogy egyáltalán érdemes volt-e a tévedés körében az új Ptk.-ban módosításokat eszközölni vagy változatlan szabályozási tartalommal kellett volna hagyni ezen jogintézményt? Radikális módosítások semmiképpen sem voltak szükségesek. A Ptk. ezen része kiállta az idő próbáját, mivel megfelelően leképezte a korábbi magánjogi tervezetek szabályait és a magánjogi bírói joggyakorlatot. Kódexünk – az ABGB-hez hasonlóan – a forgalmi ügyleteknél csak akkor engedi meg a tévedésre való hivatkozást, ha az lényeges és azt a másik fél okozta vagy felismerhette. Nem lett volna értelme ezen szabály megváltoztatásának, ugyanis a forgalmi viszonyok között mindkét fél érdekeit figyelembe kell venni, a nyilatkozási elvnek kell dominálnia, nem pedig az akarati elv szerinti értelmezésnek. Jelentős hátrányt szenvedhetne a másik fél, ha a tévedő saját tévedésére való hivatkozással szabadulhatna az ügyletből fakadó kötelezettségeinek teljesítése alól. Ez a megoldás alááshatná a *pacta sunt servanda* és a forgalom biztonságának elvét. Ugyanakkor bizonyos változtatások mindenképpen szükségeltetnek, amelyek elősegíthetik a még egyértelműbb és átláthatóbb jogalkalmazást, a jogbiztonság követelményének érvényesülését.

A jelenleg hatályos Ptk.-beli szabályozással kapcsolatosan az alábbi kritikai észrevételek fogalmazhatók meg. A Ptk. 210. § (1) bek. egyértelműen megtámadási okként szabályozza a tévedést, ami abban az értelemben elfogadható, hogy nyilvánvalóan nem semmisségről van szó. Ha viszont azt nézzük, hogy – az eddig kifejtettek alapján – a tévedés akár olyan fokú is lehet, hogy a felek disszenzusát eredményezi, akkor itt a tévedés egyenesen az ügylet létre nem jöttére vezet. Erre vonatkozóan azonban szabályozást a Ptk. nem tartalmaz, és a Ptk. 205. § (2) bek. sem rendelkezik arról, hogy mi van abban az esetben, ha nem jön létre a felek között szerződés. Álláspontom szerint ekkor a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint kell a feleknek egymással elszámolni, ha esetleg történt teljesítés a létre sem jött ügylet alapján, illetve szóba jöhet a biztatási kár is. A Ptk. 210. § (1) bek. azt mondja ki,

hogy a szerződés akkor támadható meg, ha a tévedés lényeges körülményre vonatkozott, ugyanakkor nem adja meg a lényeges körülmény törvényi definícióját, hanem azt a bírói gyakorlatra bízta. Álláspontom szerint könnyen jobbizonytalansághoz vezethet, ha csak és kizárólag a bírói gyakorlatra bízuk annak megítélését, hogy mi minősül lényeges tévedésnek. Egyetértek azzal, hogy a tévedés lényegessége mindig a konkrét eset adott, egyedi körülményeitől függ, azonban így is érdemes lenne támpontokat kínálni a joggyakorlatnak – törvényi szabályozás útján – a jobbiztonság elősegítése érdekében. Nem véletlen, hogy az összes, általam elemzett külföldi kódex – BGB, ABGB, OR – definiálja a tévedés lényegességének fogalmát, és kivétel nélkül meghatározták azt a korábbi magyar magánjogi törvénytervezetek is, sőt az Új Polgári Törvénykönyv is kísérletet tesz erre. A Ptk. 210. § (3) bek. nem rendelkezik a közös tévedés esetében arról, hogy a téves feltevésnek lényegesnek kellene minősülnie, annak ellenére, hogy a jogirodalom és a bírói gyakorlat ezt kifejezetten megköveteli. Az indokbeli tévedésre utaló Ptk. 207. § (5) bek. rendszertanilag nem a megfelelő helyen van, azt célszerűbb lenne a tévedés körében szabályozni.

Mindezek alapján – *de lege ferenda* – az alábbi javaslatom van a Ptk. hatályos szövegének megreformálására (az általam javasolt módosítások kurzíván szedettek):

Ptk. 210. § (1) Aki a szerződés megkötésekor valamely lényeges körülmény tekintetében tévedésben volt, a szerződési nyilatkozatát megtámadhatja, ha tévedését a másik fél okozta vagy felismerhette. *Lényeges körülményre vonatkozik a tévedés akkor, ha: (a) azt a felek mindegyike annak tartotta és anélkül a szerződést egyáltalán nem vagy lényegesen más tartalommal kötötték volna meg; vagy (b) azt a kereskedelmi forgalom az adott szerződési típusnál lényegesnek tartja, kivéve, ha a tévedő fél akaratelhatározását ez nem befolyásolta.* (2) Jogi kérdésben való tévedés címén a szerződési nyilatkozatot akkor lehet megtámadni, ha a tévedés lényeges volt, és munkakörében eljáró jogi szakértő a feleknek együttesen adott a jogszabályok tartalmára nézve nyilvánvalóan téves tájékoztatást. (3) Ha a felek a szerződéskötéskor ugyanabban a *lényeges* téves feltevésben voltak, a szerződést bármelyikük megtámadhatja. (5) Ingyenes szerződés esetében *lényeges* tévedés, megtévesztés vagy fenyegetés címén a szerződést akkor is meg lehet támadni, ha e körülményeket a másik fél nem ismerhette fel. (6) A felek titkos fenntartása vagy rejtett indoka a szerződés érvényessége szempontjából közömbös.

10. Összegzés

A korábbi magánjogi felfogás értelmében a lényeges tévedés azonos volt a klasszikus *error in persona*, *error in corpore* és *error in negotio* eseteivel. Később ez a nézet módosult, és objektíve lényegesnek minősült a tévedés akkor, ha a közfelfogás annak tartotta, egyébként pedig az adott ügy döntötte el, hogy a fél a valós tények helyes ismerete nélkül megkötötte volna-e a szerződést vagy sem, azaz tévedése lényeges volt-e vagy sem.

A magánjogi bírói joggyakorlat értelmében a tévedés akkor volt lényeges, ha az a szerződés tárgyának eredetiségére, korára, forgalmazhatóságára irányult. A szolgálati szerződéseknél az alkalmazott iskolai végzettsége, személyes tulajdonságai szintén lényeges körülménynek minősültek, és általában lényeges volt minden olyan körülmény, amelyet a közfelfogás az adott típusú szerződés megkötésénél annak tartott, más körülményre vonatkozó tévedés csak akkor, ha a másik fél felismerhette, hogy a fél akaratelhatározására a tévedés döntő befolyással bírt.

A jelenlegi bírói gyakorlat értelmében lényeges a gépkocsiknál annak forgalmi, használati értéke, használhatósága, futásteljesítménye. Általában véve lényeges a tévedés, ha azt a közfelfogás az adott szerződéstípusnál annak tartja, és amelyet a felek annak minősítenek.

Az indokban való tévedés a korabeli magánjogi jogtudósokat élénken foglalkoztatta, az általában akkor volt lényeges, ha az ügylet indokát – kifejezetten vagy hallgatólagosan – a szerződés részévé tették, illetve, ha a másik fél ismerte vagy nagyobb körültekintés mellett ismerhette volna a tévedést.

A közös téves feltevést a magánjogi bírói joggyakorlat megállapíthatónak tartotta abban az esetben, amikor mindkét fél abban a téves feltevésben volt, hogy az ügylet tartozásátvállalás útján lebonyolítható lesz. A jelenlegi bírói gyakorlat a közös téves feltevés miatti megtámadásnál szükségesnek tartja, hogy a tévedés lényeges körülményre vonatkozzon, az azonban nemcsak a szerződés megkötésekor fennálló, hanem valamely jövőbeli tény is lehet.

A tévedés a magyar jogban megtámadhatósági ok, annak sikeressége esetén a szerződés *ex tunc* hatállyal érvénytelenné válik. A megtámadást 1 éven belül kell a másik féllel írásban közölni, majd annak eredménytelensége esetén haladéktalanul a bírósághoz kell fordulni. Amennyiben utóbbi megállapítja a szerződés érvénytelenségét, akkor az eredeti állapot helyreállításának van helye, ha az nem lehetséges, akkor a szerződést a bíróság nyilvánítja hatályossá.

Amennyiben a Ptk.-nak a szerződéses tévedésre vonatkozó hatályos rendelkezéseit összehasonlítjuk a BGB, az ABGB és az OR ezirányú szabályaival, akkor az alábbi konklúziókat vonhatjuk le. Az összes kódex a tévedést megtámadhatósági okként kezeli.⁷⁹⁰ A magyar Ptk. – hasonlóan az ABGB-

790 BGB, 119. § (1) bek.; ABGB, 875. §, valamint OR 31. § és Ptk. 210. § (1) bek.

hez – szükségesnek tartja a tévedés miatti megtámadhatósághoz azt, hogy a másik fél okozza a tévedést vagy legalább azt felismerhesse, míg a BGB és az OR ezt nem követeli meg.⁷⁹¹ Mind a BGB, mind az ABGB, mind pedig az OR meghatározza a lényeges tévedés fogalmát⁷⁹² – szemben a magyar Ptk.-val, amely adós maradt ezzel.⁷⁹³ A BGB és az OR szabályozza⁷⁹⁴ azt az esetet, amikor a tévedés a közvetítő útján helytelenül eljuttatott nyilatkozat alapján válsul meg. Az ABGB és a magyar Ptk. ilyen tartalmú szabályozásról nem ír, a Ptk. annak ellenére sem, hogy a korabeli polgári törvénykönyv-tervezetek – beleértve az Mtj.-t is – külön tárgyalták ezt az esetet. Polgári törvénykönyvünk – a tévedés körében – kifejezetten nem rendelkezik az indokbeli tévedésről, azonban az levezethető a Ptk. 207. § (5) bek.-ből, melynek értelmében az ilyen jellegű tévedés a szerződés érvényessége szempontjából irreleváns. A magyar Ptk. – a többi kódexhez képest egyedülként – *expressis verbis* rendelkezik a jogban való tévedésről és a közös téves feltevésről.⁷⁹⁵

Ha összevetjük a magyar magánjogi és polgári jogi tévedés-kategóriákat a külföldi jogrendszerek tévedési eseteivel, akkor megállapíthatjuk, hogy a magyar jogtudomány különleges újdonságot nem hozott e körben, hiszen mind a személyben, mind a tárgyban, mind pedig a tartalomban való tévedés, illetve az indokban és a jogban való tévedés fogalmai is használatosak a többi jog által. Egyedül talán a közös téves feltevés az, amely – eltérően a magyar Ptk.-tól – nem minden jogrendszerben található meg, de pl. ismeri és kezeli ezt a terminust az angol jog és a német jogtudomány is.

791 BGB, 119. § (1) bek.; ABGB, 871. § (1) bek., valamint OR 23. § és Ptk. 210. § (1) bek.

792 BGB, 119. § (1) és (2) bek.; ABGB, 871. § (1) bek. és 872–873. §§, valamint OR, 24. §

793 Megjegyzendő azonban, hogy a korabeli magyar magánjogi törvénytervezetek mindegyike tárgyalta ezt a kérdést.

794 BGB, 120. §; OR, 27. §

795 Ptk. 210. § (2) és (3) bek.

VI. A TÉVEDÉS SZABÁLYAI AZ EURÓPAI UNIÓ JOGÁBAN

1. A tévedés szabályai a *Principles of international commercial contracts* (PICC)-ben⁷⁹⁶

Az Európai Unió egyes intézményei, illetve speciális kutatócsoportjai megpróbálkoztak a lehetetlennel: egységesíteni az egyes uniós tagállamok szerződés jogát. E körben sor került a tévedésre vonatkozó közös szabályok kidolgozására is.

A római székhelyű UNIDROIT – Intézet elsőként vette górcső alá a szerződéses tévedés rendelkezéseit, amikor a nemzetközi kereskedelmi szerződések általános problémáira egységes mintaszabályokat dolgozott ki. Az UNIDROIT Kormányzótanácsa a tervezetet jóváhagyta, és ezáltal annak rendelkezései – szokásjogi úton – elterjedtek a szerződéses kereskedelmi gyakorlatban anélkül, hogy a tételes európai uniós jog írott jogforrásává váltak volna.⁷⁹⁷

AZ UNIDROIT Alapelveknek a szerződéses tévedésre vonatkozó jelenleg hatályos rendelkezései az alábbiak szerint szólnak:

2. Szakasz: „Az érvénytelenítés okai

3.2.1 Cikkely: (A tévedés fogalma) A tévedés a szerződés megkötésekor fennálló tényre vagy jogra vonatkozó téves feltételezés⁷⁹⁸

3.2.2 Cikkely: (Lényeges tévedés) (1) A fél csak akkor érvénytelenítheti tévedésre való hivatkozással a szerződést, ha a tévedése a szerződés megkötésekor annyira lényegesnek minősül, hogy egy átlagos személy – ugyanabban a helyzetben, mint a tévedő fél – más feltételekkel kötné meg a szerződést, vagy egyáltalán nem kötné azt meg, amennyiben a valóságról tudomással bírna, és (a) a másik fél ugyanabban a tévedésben van vagy a tévedő fél tévedését ő okozta vagy annak tévedéséről tudott, illetve tudnia kellett volna és a tisztességes ügyletkötés ésszerű kereskedelmi szokásaival ellentétes módon a tévedő felet tévedésben hagyja; vagy (b) a másik fél az érvénytelenítés idején a szerződés kapcsán nem ésszerűen viselkedett.

796 Institut International Pour L'unification Du Droit Prive (UNIDROIT), Principles of international commercial contracts (PICC). Az 1994-es első szövegváltozatot 2004-ben egy újabb követte, majd 2010-ben az UNIDROIT Kormányzótanácsa kilencvenedik ülésén elfogadta a harmadik szövegváltozatot is. Jőmagam a legújabb hatályos szövegváltozat alapján tárgyalom a kérdéskört.

797 Menyhárd, 1997, 144.

798 Section 2: „Grounds For Avoidance Article 3.2.1 (Definition of mistake) Mistake is an erroneous assumption relating to facts or to law existing when the contract was concluded.”

(2) A fél azonban nem érvénytelenítheti a szerződést akkor, ha
 (a) a tévedését saját súlyos hanyagsága okozta; vagy
 (b) a tévedés olyan körülményre vonatkozik, amely kapcsán a tévedőt terheli a tévedés kockázata vagy a körülményekre tekintettel azt neki kellene viselnie.⁷⁹⁹

3.2.3 Cikkely: (A tévedés a nyilatkozat megtétele illetve annak elküldése során) Amennyiben a tévedés az akaratnyilatkozat kifejezése vagy elküldése során valósul meg, akkor ezt annak a személynek a tévedésének kell tekinteni, aki től a nyilatkozat ered, illetve aki azt elküldi.⁸⁰⁰

3.2.4 Cikkely: (Nemteltjesítésért való felelősség) A fél nem jogosult a szerződés tévedés miatti érvénytelenítésére akkor, ha olyan körülményekre hivatkozik, amelyek nemteltjesítés miatti kellékszavatossági igényt eredményeznek vagy eredményezhetnek.⁸⁰¹

A Principles of International Commercial Contracts-hez (PICC-hez) fűzött hivatalos Kommentár⁸⁰² részletesen foglalkozik a tévedés definíciójával. A PICC 3.2.1-es cikkelye különbséget tesz a ténybeli és a jogi tévedés között. A jogban való tévedés külön szabályozását azzal indokolja a Kommentár,⁸⁰³ hogy a határon átnyúló kereskedelmi ügyletek esetén problémákat okozhat az a körülmény, hogy a fél számára ismeretlen külföldi jogrendszer eltérő jogi szabályozást nyújt ugyanolyan jogintézményre, mint a hazai joga. A PICC-Kommentár⁸⁰⁴ szerint a tévedés egy olyan téves feltételezést foglal magába, amely a szerződés megkötésekor fennálló ténybeli vagy jogi körülményre vonatkozik. Mindebből következően a tévedésnek időbelileg a szerződés megkötésekor kell fennállnia, a későbbi tévedés irreleváns a szerződés érvényessége szempontjából.

799 Article 3.2.2 „(Relevant mistake) (1) A party may only avoid the contract for mistake if, when the contract was concluded, the mistake was of such importance that a reasonable person in the same situation as the party in error would only have concluded the contract on materially different terms or would not have concluded it at all if the true state of affairs had been known, and (a) the other party made the same mistake, or caused the mistake, or knew or ought to have known of the mistake and it was contrary to reasonable commercial standards of fair dealing to leave the mistaken party in error; or (b) the other party had not at the time of avoidance reasonably acted in reliance on the contract. (2) However, a party may not avoid the contract if (a) it was grossly negligent in committing the mistake; or (b) the mistake relates to a matter in regard to which the risk of mistake was assumed or, having regard to the circumstances, should be borne by the mistaken party.”

800 Article 3.2.3 „(Error in expression or transmission) An error occurring in the expression or transmission of a declaration is considered to be a mistake of the person from whom the declaration emanated.”

801 Article 3.2.4 „(Remedies for non-performance) A party is not entitled to avoid the contract on the ground of mistake if the circumstances on which that party relies afford, or could have afforded, a remedy for non-performance.”

802 Comment of the Principles of International Commercial Contracts, 2004. (a továbbiakban: PICC-Kommentár)

803 PICC-Kommentár 3.2.1 Cikkelyhez 1. alatt fűzött hivatalos indokolás.

804 PICC-Kommentár 3.2.1. Cikkelyhez 2. alatt fűzött hivatalos indokolás.

A tévedés lényegessége vonatkozásában a Kommentár⁸⁰⁵ leszögezi, hogy a tévedés akkor lényeges, ha az komoly és annak súlyát részben objektív, részben pedig szubjektív standardok alapján látja megállapíthatónak. Erre szolgál a PICC 3.2.2-es cikkelyének (1) bekezdésben meghatározott definíciója, amely a mércét az ésszerűen cselekvő személyre (*reasonable person*) való utalással részben objektivizálja, részben pedig azt az adott helyzetre való vetítéssel szubjektivizálja.⁸⁰⁶

A PICC-Kommentár⁸⁰⁷ szerint az áru vagy szolgáltatás értékében történő tévedés nem minősül lényegesnek, csakúgy, mint a félnek az ügylettel kapcsolatos esetleges téves várakozásai vagy motivációja. Ugyanez igaz a másik fél személyazonosságában való tévedés esetén, kivéve, ha nem pusztán kereskedelmi tömegügyletről van szó, hanem fontos a másik szerződő fél valamely személyes tulajdonsága.

A tévedés lényegessége azonban önmagában nem elegendő ahhoz, hogy az ügyletet érvényteleníteni lehessen, hanem az alábbi négy kritérium valamelyikének fennállta is szükséges pótlólag ahhoz, hogy a szerződés érvénytelenségét meg lehessen állapítani: (i) mindegyik fél ugyanabban a téves feltevésben legyen. A PICC-Kommentár⁸⁰⁸ ebben a körben egy meglehetősen egyszerű, teoretikus példát ad: *A* és *B*, amikor adásvételi szerződést kötnek egy sportautóra, nem tudnak arról a tényről, hogy időközben az autót ellopták; (ii) a tévedő fél tévedését a másik fél okozza. E körben a Kommentár⁸⁰⁹ szerint lényegtelen, hogy a tévedés okozása hanyagságból, gondatlanságból vagy netalántán vétkesen történik, az megvalósulhat akár aktív, akár passzív magatartással (hallgatás) is. Abban az esetben azonban, ha a tévedésbe ejtés szándékos, akkor az már megtévesztésnek (*fraud*) fog minősülni és ez a 3.2.5 cikkely szerint bírálendő el; (iii) a másik fél ismerje a fél tévedését, vagy tudnia kellett volna annak tévedéséről és ennek ellenére – össze nem egyeztethető módon a tisztességes kereskedelem elvárható kereskedelmi szokványaival – őt tévedésében meghagyta, erről neki nem szólt. Erre a feltételre a tévedő félnek a legegyszerűbben akkor lehet érdemben hivatkoznia a PICC-Kommentár⁸¹⁰ szerint, ha a másik felet tájékoztatási kötelezettség terhelte azon körülmény kapcsán, amelyre a fél tévedése vonatkozott; (iv) a fél ésszerűtlenül járjon el a szerződés kapcsán az érvénytelenítés idején.

805 PICC-Kommentár 3.2.2 Cikkely (1) bek.-hez 1. alatt fűzött indokolás.

806 Párhuzamot lehet vonni az objektív és szubjektív elemek vegyítése szempontjából a PICC ezen rendelkezése és a Ptk. 339. § (1) bekezdésének mentesülési klauzulája között: amennyiben a károkozó igazolja, hogy úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható, mentesül a kárfelelőssége alól.

807 PICC-Kommentár 3.2.2 Cikkely (1) bek.-hez 1. alatt fűzött indokolás.

808 PICC-Kommentár 3.2.2 Cikkely (1) bek.-hez 2 (a) alatt fűzött indokolás.

809 PICC-Kommentár 3.2.2 Cikkely (1) bek.-hez 2. alatt fűzött indokolás.

810 PICC-Kommentár 3.2.2 Cikkely (1) bek.-hez 2. alatt fűzött indokolás.

A tévedés lényegessége és a fenti négyes feltételrendszer valamelyikének fennállta ellenére sem hivatkozhat a fél a tévedésre a PICC 3.2.2 cikkely (2) bekezdése értelmében, ha: (i) a tévedés a tévedő fél súlyos gondatlanságából, hanyagságából (*gross negligence*) fakad. A Kommentár⁸¹¹ szerint ebben az esetben tisztességtelen (*unfair*) lenne a másik, vétlen féllel szemben, ha a tévedő fél – saját felróhatósága ellenére – érvényteleníthetné az ügyletet; (ii) a tévedés olyan körülményre vonatkozik, amelynek kockázatát a tévedő félnek kell viselnie, vagy a körülményekből következően neki kellene azt viselnie.

A PICC-Kommentár⁸¹² szerint ez a kivétel azon ügylettípusokra vonatkozik, amelyek eleve magukban hordoznak bizonyos kockázatot, mint például a spekulációs ügyletek. Így többek között nem lehet hivatkozni tévedésre azon ügyleteknél, ahol az ellenértéket egy meghatározott deviza-árfolyamon állapították meg, amely később, a szerződés megkötését követően lényegesen megváltozott. Mivel a felek számára teljességgel bizonytalan volt a szerződés megkötésekor, hogy az árfolyam esetlegesen milyen irányban változik az ügylet megkötését követően, illetve egyáltalán változik-e, ezért a szerződés megkötésének idején egyik fél sem volt tévedésben. A Kommentár⁸¹³ által ebben a körben hozott elvi példa alapján A elad egy festményt, amelyet a meglehetősen ismeretlen C nevű festőtől származónak tart. Később kiderült, hogy a festményt a híres D festő festette. A nem tudja érvényteleníteni a szerződést tévedésre való hivatkozással, mert az a körülmény, hogy azt C-től valónak tartotta, magában foglalta annak veszélyét, hogy a művet esetlegesen egy jóval híresebb művész alkotta.

A PICC 3.2.3 cikkelyéhez fűzött hivatalos magyarázat szerint, amennyiben a tévedés a nyilatkozat megtétele, illetve annak elküldése útján keletkezik, ezt azon fél tévedésének kell tekinteni, akitől a nyilatkozat ered. Természetesen ilyenkor is szükséges, hogy a tévedés lényeges legyen, illetve az is, hogy a nyilatkozat címzettje tudomással bírjon a nyilatkozatot tevő tévedéséről, vagy legalább a körülményekből következően tudomással kellett volna erről bírnia. A PICC-Kommentár⁸¹⁴ szerint előfordulhat olyan eset is, amikor a nyilatkozat küldőjének kell viselnie a tévedés veszélyét, például akkor, ha olyan továbbítási módot használ, amelyről tudja, vagy a kellő körültekintés tanúsítása mellett tudnia kellene, hogy általában véve vagy az eset különös körülményeiből fakadóan nem biztonságos.

Itt a Kommentár⁸¹⁵ ismét egy hipotetikus példát nyújt: A, egy potenciális olasz kuncsaft B-hez – egy angol ügyvédi irodához – fordul jogi tanácsadá-

811 PICC-Kommentár 3.2.2 Cikkely (2) bek.-hez 3. alatt fűzött indokolás.

812 PICC-Kommentár 3.2.2 Cikkely (2) bek.-hez 3. alatt fűzött indokolás.

813 PICC-Kommentár 3.2.2 Cikkely (2) bek.-hez 3. alatt fűzött indokolás.

814 PICC-Kommentár 3.2.3 Cikkelyhez 1. alatt fűzött indokolás.

815 PICC-Kommentár 3.2.3 Cikkelyhez 1. alatt fűzött indokolás.

sért. Az ügyvédi iroda távirat útján válaszol *A*-nak és közli, hogy 150 angol font az óradíja, azonban a valóságban az ügyvédi iroda az angol postahivatallal 250 fontot közölt. Miután az köztudomású tény, hogy a táviratokat sokszor tévesen továbbítják, ezért az ügyvédi irodának viselnie kell a tévedés kockázatát és nem hivatkozhat a szerződés érvénytelenségére. Amennyiben az üzenet megfelelő módon lett továbbítva, de a fogadó fél félreérti annak tartalmát, akkor a PICC 3.2.3 cikkelye szerinti rendelkezés nem alkalmazandó.

Szintén nem jöhetnek szóba a PICC 3.2.3 cikkelyének rendelkezései abban az esetben, ha az üzenet megfelelő módon lett elküldve a fogadó részére, azonban annak gépe technikai hibából úgy nyomtatja ki a szöveget, hogy azt többféleképpen lehet értelmezni. Ugyanez a megállapítás igaz arra az esetre is, ha a címzett kérésére az üzenetet szóban is közlik az üzenetrögzítőjére, a fogadó azt félreérti, illetve helytelenül értelmezi.

A PICC 3.2.4 cikkelye értelmében nem lehet hivatkozni a tévedésre akkor, amikor lehetőség van kellékszavatossági igény érvényesítésére. Ebből az is következik, hogy ha és amennyiben az érvénytelenség és a kellékszavatossági igény konkurál egymással, akkor utóbbi alkalmazandó.⁸¹⁶

A PICC-Kommentár⁸¹⁷ az érvénytelenség és a kellékszavatossági igény egymással történő ütközését tényleges és lehetséges konfliktusra osztja. A tényleges kollízióra az alábbi teoretikus példát hozza:⁸¹⁸ *A* egy rozsdás kupát talál a földjén, eladja azt *B*-nek, egy műkinckereskedőnek 10 ezer euróért. A viszonylagosan magas ár azon a feltételezésen alapult, hogy mindegyik fél azt hitte, hogy a kupa ezüsből van, mivel már több más ezüst tárgy is találtak korábban ugyanazon földben. A szerződés megkötését követően kiderült, hogy a kérdéses kupa egy egyszerű vaskupa, amely legfeljebb 1000 eurót ér. Ezt követően *B* visszakozott az ügylettől és arra hivatkozott, hogy azért nem fizeti ki a 10 ezer eurót a kupáért, mert az nem ezüsből van. *B* jelen esetben nem jogosult minőségbeli tévedésre való hivatkozással a szerződést megtámadni, hanem csak hibás teljesítés miatt rendelkezik kellékszavatossági igénnyel *A*-val szemben.

Amennyiben a kellékszavatosság és az érvénytelenség közötti konfliktus csak elvi lehetőségként merül fel,⁸¹⁹ mert például a szavatossági igény érvényesítése a törvényes határidő elmulasztása miatt már nem lehetséges, akkor sem lehet tévedésre hivatkozni. Ebben az esetben ugyanis a félnek lehetősége lett volna kellékszavatossági igényének érvényesítésére, csak azt saját hibájából elmulasztotta a törvényes határidőn belül.

816 PICC-Kommentár 3.2.3 Cikkelyhez 2. alatt fűzött indokolás.

817 PICC-Kommentár 3.2.4 Cikkelyhez 2. alatt fűzött indokolás.

818 PICC-Kommentár 3.2.4 Cikkelyhez 2. alatt fűzött indokolás.

819 PICC-Kommentár 3.2.4 Cikkelyhez 2 alatt fűzött indokolását.

2. A tévedésre vonatkozó szabályok a *Principles of European Contract Law* (PECL)-ban⁸²⁰

Már az 1970-es évek közepén felmerült az igény – Hauschild szavaival élve⁸²¹ – egy egységes európai kötelmi jogi kódex létrehozására, és ezáltal az európai uniós tagállamok hazai kötelmi jogi szabályainak egységesítésére. A '80-as évek elején Dr. Hauschild vezetésével több egyeztetés zajlott más tagállamok jogászainak bevonásával a megalkotandó egységes uniós kötelmi jogi kódex létrehozása céljából. 1995-ben jelent meg az első szövegtervezet az erre létrehozott Bizottság tollából, Hugh Beale és Ole Lando professzorok szerkesztésében. A Bizottságot közkeletű elnevezéssel Lando-Bizottságnak hívták, utalva az egyik szerkesztő személyére.

A PECL-nek még két újabb szövegváltozata, kiegészítése jelent meg, az első⁸²² 2000-ben, míg a második⁸²³ 2003-ban. A PECL szövegtervezetét a jogirodalom⁸²⁴ első számú forrásának tekinti a szerződésekre vonatkozó közös európai uniós joganyagának, a PICC fölé helyezve ezzel a PECL-t. A PECL negyedik fejezete „érvényesség” (*Validity*) cím alatt tárgyalja az egyes szerződéses érvénytelenségi okokat, úgymint a lehetetlen szerződések, tévedés, megtévesztés, fenyegetés, értékaránytalanság, tisztességtelen szerződési feltételek. A PECL-nek a tévedést érintő normaszöveg-tervezete⁸²⁵ a következőképpen szól:

4:103 Cikkely: „Alapvető ténybeli vagy jogi tévedés

(1) A fél akkor érvénytelenítheti a szerződést a szerződés megkötésekor fennálló ténybeli vagy jogi tévedése esetén, ha:

(a) (i) a tévedését a másik fél által nyújtott információ okozta; vagy

(ii) a másik fél tudott a tévedő tévedéséről vagy tudnia kellett volna róla és rosszhiszeműen valamint a tisztességes ügyletkötés követelményeivel ellentétes módon tévedésben tartotta a tévedő felet; vagy

(iii) a másik fél ugyanabban a tévedésben volt és

(b) a másik fél tudta vagy tudnia kellett volna, hogy ha a tévedő fél a valóságot tudta volna, akkor egyáltalán nem kötötte volna meg a szerződést vagy csak lényegesen eltérő tartalommal szerződött volna.⁸²⁶

820 Beale – Lando, 1995.

821 „*We need a European Code of Obligations*”, idézi és hivatkozik rá: Lando – Beale, 2000, XI.

822 Lando – Beale, 2000, Parts I., II.

823 Lando – Clive – Prüm – Zimmermann, 2003.

824 Jansen – Zimmermann, 2010, 196–250, 197.

825 A *Principles of European Contract Law*, Parts I. and II.-féle szövegváltozat alapján.

826 Article 4:103: „*Fundamental Mistake as to Facts or Law (1) A party may avoid a contract for mistake of fact or law existing when the contract was concluded if: (a) (i) the mistake was caused by information given by the other party; or (ii) the other party knew or ought to have known of the mistake and it was contrary to good faith and fair dealing to leave the mistaken party in error, or (iii) the other party made the same mistake, and (b) the other party knew or ought to have known that the mistaken party, had it known the truth, would not have entered the contract or would have done so only on*

(2) A fél nem jogosult érvényteleníteni tévedésre való hivatkozással a szerződést, ha:

- (a) a tévedése a körülményekből következően számára nem menthető, vagy
- (b) a tévedésének kockázata őt terhelte vagy a körülményekből következően neki kellene azt viselnie.⁸²⁷

4:104 Cikkely: Pontatlanság a kommunikációban

Amennyiben pontatlanság merül fel az akaratnyilatkozat kifejezése vagy közvetítése során, akkor azt úgy kell tekinteni, mint annak a félnek a tévedését, aki tette vagy küldte a nyilatkozatot, és ez alapján a 4:103 Cikkely rendelkezései megfelelően alkalmazandóak.⁸²⁸

4:105 Cikkely: A szerződés módosítása

(1) Ha a fél jogosult a szerződést tévedésre való hivatkozással érvényteleníteni, de a másik fél kifejezi azon szándékát, hogy a szerződést olyan tartalommal teljesítse, ahogyan azt a tévedő fél értette vagy ennek megfelelően azt teljesíti is, a szerződést úgy kell tekinteni, mint hogyha azt eleve azzal a tartalommal kötötték volna meg a felek, ahogyan azt a tévedő fél értette. A másik félnek ki kell fejeznie a teljesítésre irányuló szándékát vagy hozzáférhetővé kell tennie a fél számára a teljesítést nyomban, miután értesül arról, miként értelmezte a tévedő fél a szerződés tartalmát és mielőtt még a tévedő fél bármit is cselekszik a szerződés érvénytelenítése kapcsán.

(2) A teljesítésre irányuló szándék kifejezése vagy a teljesítés után az érvénytelenítésre irányuló jog elveszik és minden korábbi érvénytelenségre vonatkozó kifogás hatálytalanná válik.

(3) Amennyiben mindkét fél ugyanabban a tévedésben volt, a bíróság bármelyik fél kérelmére jogosult a szerződést annak megfelelően módosítani, amilyen tartalommal azt a felek valószínűleg megkötötték volna, ha nincsenek tévedésben.⁸²⁹

4:106 Cikkely: Téves információ

fundamentally different terms.

827 „(2) However a party may not avoid the contract if: (a) in the circumstances its mistake was inexcusable, or (b) the risk of the mistake was assumed, or in the circumstances should be borne, by it.”

828 Article 4:104: „Inaccuracy in communication An inaccuracy in the expression or transmission of a statement is to be treated as a mistake of the person which made or sent the statement and Article 4:103 applies.”

829 Article 4:105: „Adaptation of contract: If a party is entitled to avoid the contract for mistake but the other party indicates that it is willing to perform, or actually does perform, the contract as it was understood by the party entitled to avoid it, the contract is to be treated as if it had been concluded as that party understood it. The other party must indicate its willingness to perform, or render such performance, promptly after being informed of the matter in which the party entitled to avoid it understood the contract and before that party acts in reliance on any notice of avoidance. After such indication or performance the right to avoid is lost and any earlier notice of avoidance is ineffective. Where both parties have made the same mistake, the court may at the request of either party bring the contract into accordance with what might reasonably have been agreed had the mistake not occurred.”

A fél amennyiben a szerződést a másik fél által adott téves információra alapítottn köti meg, jogosult a 4:117 Cikkely (2) és (3) bekezdései szerint kártérítést követelni még abban az esetben is ha a téves információ alapján nem hivatkozhatna a 4:103 Cikkely szerinti alapvető tévedésre, kivéve, ha a fél, amelyik az információt adta okkal hitte, hogy az információ helyes.⁸³⁰

A PECL-nek a teljes szabályrendszerét erősen befolyásolta egyrészt a common law, másrészt az osztrák jog, illetve az új holland Polgári Törvénykönyv.⁸³¹ Ebből az következik, hogy általában tévedésre akkor lehet hivatkozni, ha azt a másik fél okozta, vagy arról tudott, illetve tudnia kellett volna, illetve ő is ugyanabban a tévedésben volt, de csak akkor, ha a tévedés lényegesnek, alapvetőnek (*Fundamental*) minősül.

Lényegesnek akkor minősül a tévedés, ha a másik fél tudja, illetve tudnia kellene, hogy a tévedő fél, ha a valóságot tudta volna, akkor egyáltalán nem kötötte volna meg a szerződést vagy azt csak lényegesen más feltételekkel kötötte volna meg.

A PECL-nek a lényeges tévedésre vonatkozó definícióját sokan élesen kritizálták,⁸³² mert az szubjektív alapokon, a másik fél szemüvegén keresztül határozza meg, hogy a tévedés lényeges vagy sem. Ez egy visszalépés a PICC-nek a jóval kézzelfoghatóbb és objektívebb alapokon álló fogalom-meghatározásához képest.

A PECL-Kommentár⁸³³ egyértelműen leszögezi, hogy csak akkor lehet érvényteleníteni tévedésre való hivatkozással a szerződést, ha a tévedés lényeges, alapvető (*fundamental*).⁸³⁴ Nem minősül annak a tévedés, ha az pusztán a szerződés tárgyát képező dolog értékére vonatkozik,⁸³⁵ ugyanígy a személyben való tévedés általában irreleváns.

A Kommentár⁸³⁶ szerint egyáltalán mielőtt az adott esetben a tévedést vizsgálni kezdenénk, először azt kell megállapítani, hogy arra a körülményre, amelynek vonatkozásában a tévedő fél a tévedésre hivatkozik,

830 Article 4:106: „*Incorrect Information: A party which has concluded a contract relying on incorrect information given it by the other party may recover damages in accordance with Article 4:117 (2) and (3) even if the information does not give rise to a fundamental mistake under Article 4:103, unless the party which gave the information had reason to believe that the information was correct.*”

831 Jansen – Zimmermann, 2010, 231–232.

832 Uo. 233–234., 197., 200., 201., 204. j.

833 A PECL-hez fűzött hivatalos bizottsági Kommentár megtalálható a Lando – Beale, 2000, Parts I, II., 95–459 közötti oldalakon. A továbbiakban a Kommentárra való hivatkozás az ezen műre való hivatkozás útján fog történni.

834 L. PECL-Kommentár, hivatkozik rá: Lando – Beale, 2000, 230.

835 A PECL-Kommentár itt az alábbi példát hozza: a fél 200 ezer fontot fizet egy Chippendale-stílusú antik íróasztalért, amely reális árnak volt mondható az ilyen stílusú bútorokért az elmúlt időszak piaci adatai alapján. A vevőnek az ügylet megkötésének időpontjában nem volt tudomása arról, hogy időközben az antik bútorok piaci ára drámaian esett és az íróasztal jóval kevesebbet ér annál, mint amennyit ő fizetett érte. L. PECL-Kommentár, hivatkozik rá: Lando – Beale, 2000, 233.

836 L. PECL-Kommentár, hivatkozik rá: Lando – Beale, 2000, 230.

van-e rendelkezés a felek szerződésében vagy sem. Ha ugyanis a szerződés ad megoldást a kérdéses problémára, akkor szükségtelen a tévedésre hivatkozni.⁸³⁷

A PECL-Kommentár szerint⁸³⁸ a leggyakoribb esete a tévedésnek az, amikor a fél tévedését a másik fél helytelen, téves tájékoztatása okozza. Ebben az esetben a félnek többféle jogérvényesítési eszköze van: (i) amennyiben a téves tájékoztatás a másik fél szerződéses kötelezettségének a megsértéséből ered, akkor kellékszavatossági igény alapján, hibás teljesítésre is hivatkozhat a PECL-nek a 6:101-es cikkelye értelmében; (ii) ha a tévedésbe ejtés a másik fél részéről szándékos, csalárd volt, akkor a tévedő fél hivatkozhat meg tévesztésre is a 4:107-es cikkely alapján; (iii) ha sem a hibás teljesítés, sem a megtévesztés nem állapítható meg, akkor még mindig lehet kárigénye a 4:117 cikkely (2) és (3) bekezdései alapján, még akkor is, ha a téves információ nem eredményez lényeges tévedést.⁸³⁹ Fontos megjegyezni, hogy ebben a három fenti esetben nem szükséges, hogy a téves felvilágosítás lényeges tévedést eredményezzen, csak abban az esetben feltétel ez, ha a fél a 4:103-as cikkelyben szabályozott tévedésre hivatkozik.

A Kommentár⁸⁴⁰ azzal indokolja a tévedésre való hivatkozás lehetőségét arra az esetre, amikor a másik fél nem okozza ugyan a tévedő fél tévedését, de azt felismerte vagy felismerhette volna, és erről a tévedőnek nem szólt, hogy elfogadhatatlan minden modern jogrendszer számára, hogy a fél, aki felismerte vagy felismerhette volna a másik fél tévedését, ebből a szituációból a saját maga javára illetéktelen előnyhöz jusson. Ez ugyanis egyértelműen rosszhiszemű magatartás a másik fél részéről, és az adott szituáció lehetőséget teremt arra, hogy a rosszhiszemű fél kihasználja a másik fél tudatlanságát, és ebből eredően a maga javára méltánytalan hasznot szerezzen.⁸⁴¹ Természetesen nem minden ügylettípus esetén alkalmazható ezen tévedési okra való hivatkozás, ugyanis eleve vannak olyan ügyletek, amelyek bizonyos gazdasági kockázattal járnak (pl. spekulációs, illetve tőzsdei

837 A PECL-Kommentár itt az alábbi hipotetikus példát hozza: egy vállalkozó, akitől a megrendelő a házának a megépítését rendelte meg, észreveszi, mialatt ássa az alapokat, hogy az ingatlanon egy régi csatorna fut keresztül, amelyik az ingatlan-nyilvántartási térképen nem szerepel és amelynek létezéséről egyik fél sem tudott. A csatorna léte a vállalkozás lebonyolítását jóval megdrágítaná. Először azt kell vizsgálni, hogy a szerződés, ha megfelelően értelmezzük, ad-e megoldást erre a problémára. Ha a szerződésben van olyan rendelkezés, hogy előre nem látható körülmények esetén a vállalkozó jogosult külön vállalkozói díjra és az eredeti teljesítési határidő meghosszabbítására, továbbá a felek által nem ismert csatorna beilleszthető az előre nem látható körülmények fogalmába, akkor nem jöhet szóba a tévedésre vonatkozó rendelkezések alkalmazása. Ebben az esetben ugyanis a szerződéses rendelkezések keretein belül meg lehet oldani a felmerülő problémás helyzetet és szükségtelen a szerződést érvényteleníteni. L. PECL-Kommentár, hivatkozik rá: Lando – Beale, 2000, 230–231.

838 PECL-Kommentár, hivatkozik rá: Lando – Beale, 2000, 231.

839 PECL-Kommentár, hivatkozik rá: Lando – Beale, 2000, 232.

840 Uo.

841 Uo.

ügyletek). Ezen szerződéseknél nem jöhet szóba a tévedés ezen formájára való hivatkozás.

Nem hivatkozhat tévedésére az, akinek az saját hanyagságából, illetve gondatlanságából fakad. Ha azonban a másik fél felismeri a tévedő fél tévedését, és különösebb nehézséget számára nem okozna, hogy erről tájékoztassa szerződési partnerét, akkor nincs akadálya a tévedés miatt a szerződés érvénytelenítésének, még abban az esetben sem, ha magát a tévedő felet is gondatlanság, vétkesség terheli saját tévedésében.⁸⁴²

A 4:104-es cikkely kapcsán a PECL-Kommentár⁸⁴³ kifejti, hogy ezen esetek akkor fordulhatnak elő, ha a valójában helyes akarat-elhatározást a fél helytelenül nyilvánítja ki, vagy helytelenül közvetíti a másik fél felé. Ebben az esetben a szerződés érvényessége attól függ, hogy a másik fél tudott-e a tévedő fél valós szerződéskötési szándékáról. Ha igen, akkor a szerződés azzal a tartalommal lesz érvényes, ahogyan az a tévesen nyilatkozó fél valós szerződési szándékának megfelelt. Ha viszont nem, akkor a nyilatkozat alapján jön létre a felek közötti szerződés és nem lehet azt tévedésre való hivatkozással érvényteleníteni.⁸⁴⁴

Előfordulhat egy köztes eset is, mégpedig az, ha a másik fél tudja, hogy valami diszkrepancia van a fél szerződéses akarata és annak közlése, kinyilvánítása között, de arról pontosan nincs tudomása, hogy mi volt a másik fél eredeti szerződéses szándéka. Ebben az esetben is jogosult a tévedő fél tévedésére való hivatkozással a szerződést érvényteleníteni.

3. A tévedésre vonatkozó rendelkezések a *Draft Common Frame of Reference* (DCFR)-ben⁸⁴⁵

2003-ban az Európai Unió Bizottsága akcióttervet dolgozott ki egy egységesebb európai uniós szerződési jog létrehozására.⁸⁴⁶ Ennek eredményeképpen alkotta meg az Európai Polgári Törvénykönyv (*European Civil Code*) Tanulmány Csoportja (*Study Group*) és az Élő Európai Közösségi Magánjog (*Existing EC Private Law*) Kutató Csoportja (*Research Group*, más néven 'Acquis Group') 2008-ban az úgynevezett DCFR-t (*Draft of a Common Frame of Reference*). A mű tulajdonképpen az első hivatalos uniós kódex-normatervezet (draft) az európai uniós kötelmi jogra vonatkozóan. A 2008-as első kiadást követően

842 PECL-Kommentár, hivatkozik rá: Lando – Beale, 2000, 234.

843 PECL-Kommentár, hivatkozik rá: Lando – Beale, 2000, 242.

844 PECL-Kommentár, hivatkozik rá: Lando – Beale, 2000, 243.

845 Bar – Clive – Schulte – Nölke – Beale – Herre – Huet – Schlechtriem – Storme – Swann – Varul – Veneziano – Zoll, 2008.

846 Common Frame of Reference (CFR).

már 2009-ben megjelent a DCFR második verziója,⁸⁴⁷ és részben új rendelkezéseket tartalmazott (úgy, mint pl. a IV-es Könyvnek a kölcsönszerződésre és ajándékozási szerződésre vonatkozó szabályai), részben pedig az első kiadás-hoz fűzött építő jellegű kritikákat és javaslatokat is magába implicálta.

A DCFR szerzői művüket maguk is tudományos, nem pedig politikai megrendelésre készített szövegtervezetnek tekintik.⁸⁴⁸ A szövegtervezet szakmai tartalmáért az azt megalkotó két szerveződés, a Tanulmány Csoport és az Acquis Csoport vállalt felelősséget, leszögezvén, hogy munkájuk minden politikai befolyástól mentes és nem kötődnek – sem európai, sem pedig nemzeti szinten – semmilyen politikai indíttatású szervezethez.

A DCFR kifejezetten azt a célt tűzte ki maga elé, hogy előmozdítsa az Európai Unió magánjogi joganyagának fejlődését és egységesítse az ide irányadó uniós bírói joggyakorlatot.⁸⁴⁹

A DCFR – Outline Edition-féle szövegtervezet a tévedésre vonatkozó javaslatait a 7-es Fejezet (Az érvénytelenség okai – *Grounds of Invalidity*), ezen belül is a 2-es Szakasz (Hibás beleegyezés vagy szándék – *Vitiated consent or intention*) tartalmazza.

II. – 7:201: „Tévedés

(1) A fél akkor érvénytelenítheti a szerződést a szerződés megkötésekor fennálló ténybeli vagy jogi tévedésre való hivatkozással, ha:

(a) a fél a tévedése nélkül egyáltalán nem kötötte volna meg a szerződést vagy azt csak lényegesen más feltételekkel kötötte volna meg és a másik fél erről tudott vagy okkal elvárható lett volna, hogy tudjon róla; és

(b) a másik fél;

(i) okozta a tévedését;

(ii) a jóhiszeműség és tisztesség követelményével ellentétes módon a tévedő felet tévedésben tartotta, feltéve, hogy a fél tévedéséről tudott vagy a körülményekből következően tudnia kellett volna róla;

(iii) elmulasztotta teljesíteni a szerződés megkötése előtti tájékoztatási kötelezettségét, vagy azon felvilágosítási kötelezettségét, amely lehetővé tenné a tévedés megszüntetését; vagy

(iv) ugyanabban a tévedésben volt.

(2) A fél nem érvénytelenítheti tévedésre való hivatkozással a szerződést, ha:

(a) tévedése a körülményekből következően nem volt menthető; vagy

(b) a tévedés kockázata őt terhelte vagy a körülményekből következően ezt neki kellett volna viselnie.⁸⁵⁰

847 Bar – Clive – Schulte – Nölke – Beale – Herre – Huet – Schlechtriem – Storme – Swann – Varul – Veneziano – Zoll, 2009. (Elérhető: http://ec.europa.eu/justice/contract/files/european-private-law_en.pdf) (Letöltve: 2012.02.).

848 Uo. 6.

849 Uo. 7.

850 Section 2: „*Vitiated consent or intention II. – 7:201: Mistake (1) A party may avoid a contract*

II. – 7:202: Tévedést eredményező pontatlanság a kommunikációban

Az akaratnyilatkozat kifejezése vagy elküldése során felmerülő pontatlanság azon személy tévedésének minősül, aki a nyilatkozatot megtette vagy elküldte.⁸⁵¹

II. – 7:203: A szerződés módosítása tévedés esetén

(1) Ha a fél jogosult a szerződést tévedésre való hivatkozással érvényteleníteni, de a másik fél a szerződést teljesíti vagy kinyilvánítja azon szándékát, hogy azt akként teljesítse, ahogyan azt a tévedő fél értette, a szerződést olyannak kell tekinteni, mintha a felek azt eleve azzal a tatalommal kötötték volna, ahogyan azt a tévedő fél eredetileg értette. Ez a rendelkezés csak akkor alkalmazandó, ha a másik fél a teljesítést illetve az erre irányuló szándékát haladéktalanul, mindenféle szükségtelen késlekedés nélkül megkezdi illetve kinyilvánítja, mihelyst a fél tévedéséről tudomást szerez és még mielőtt a másik fél az érvénytelenítési kifogását megtenné.

(2) Ilyen teljesítés vagy az erre irányuló szándék kinyilvánítása után a szerződés megtámadására vonatkozó jog megszűnik és minden korábbi érvénytelenségi kifogás hatálytalanná válik.

(3) Amennyiben mindegyik fél ugyanabban a tévedésben volt, a bíróság bármelyik fél kérelmére jogosult a szerződést annak megfelelően módosítani, amilyen tartalommal azt a felek valószínűleg megkötötték volna, ha nincsenek tévedésben.⁸⁵²

A DCFR szerzői megpróbálták egy arany középutas megoldást találni a szerződési akarat szabadság és a másik szerződő fél érdekeinek védelme

for mistake of fact or law existing when the contract was concluded if:(a) the party, but for the mistake, would not have concluded the contract or would have done so only on fundamentally different terms and the other party knew or could reasonably be expected to have known this; and (b) the other party; (i) caused the mistake; (ii) caused the contract to be concluded in mistake by leaving the mistaken party in error, contrary to good faith and fair dealing, when the other party knew or could reasonably be expected to have known of the mistake; (iii) caused the contract to be concluded in mistake by failing to comply with a pre-contractual information duty or a duty to make available a means of correcting input errors; or (iv) made the same mistake. (2) However a party may not avoid the contract for mistake if: (a) the mistake was inexcusable in the circumstances; or (b) the risk of the mistake was assumed, or in the circumstances should be borne, by that party."

851 II. – 7:202: „Inaccuracy in communication may be treated as mistake: An inaccuracy in the expression or transmission of a statement is treated as a mistake of the person who made or sent the statement."

852 II. – 7:203: „Adaptation of contract in case of mistake (1) If a party is entitled to avoid the contract for mistake but the other party performs, or indicates a willingness to perform, the obligations under the contract as it was understood by the party entitled to avoid it, the contract is treated as having been concluded as that party understood it. This applies only if the other party performs, or indicates a willingness to perform, without undue delay after being informed of the manner in which the party entitled to avoid it understood the contract and before that party acts in reliance on any notice of avoidance. (2) After such performance or indication the right to avoid is lost and any earlier notice of avoidance is ineffective. (3) Where both parties have made the same mistake, the court may at the request of either party bring the contract into accordance with what might reasonably have been agreed had the mistake not occurred."

között.⁸⁵³ A DCFR-hez fűzött hivatalos kommentárok döntően a PECL-Kommentár szövegén alapulnak, míg egyes szövegrészleteket elhagytak, illetve lerövidítettek, addig másokat kiegészítettek. Sajnos ez oda vezetett, hogy a DCFR-Kommentár meglehetősen zavarosra sikeredett, sok esetben tartalma egyenesen félrevezető lett.⁸⁵⁴ Mindebből következően én jelen munkából kihagyom a DCFR-Kommentár ismertetését.

A DCFR megszővegezése alapján egyértelműen megállapítható, hogy a szerzők első helyre helyezték a tévedés lényegességét (II-7:201/(1)/(a)). Ezt követően foglalkozik csak a szöveg a tévedés további feltételrendszerével a II-7:201/(1)/(b) pontjában. A tévedés lényegességének meghatározása során a DCFR finomított a korábbi szövegtervezeteken és úgy rendelkezik, hogy akkor lényeges a tévedés, ha a másik fél tudta, hogy a tévedő fél a szerződést tévedése esetére nem kötötte volna meg, vagy csak lényegesen más tartalommal kötötte volna meg, illetve okkal elvárható lett volna tőle, hogy erről tudjon.

Az utóbbi formula, az „okkal való elvárhatóság” követelménye némiképp objektivizálja a tévedés lényegessége körében a másik fél szemszögéből megfogalmazott és ezáltal szubjektív jellegű definíciót.

Újítás az is, hogy a II-7:201/(1)/(b) pontjának (iii) alpontja a tévedés különös esetének tekinti a szerződés megkötését megelőző tájékoztatási kötelezettség megsértését.

Mindenesetre ez a rendelkezés arra a problémára is vezethet, hogy a tájékoztatási kötelezettség túlságosan kiszélesedik és ily módon túl tág teret adhat a szerződés érvénytelenítésének.⁸⁵⁵ Ha például egy autókereskedő a szintén szakértelemmel bíró vevőnek nem ad arról az általuk köztudomásúnak tartott tényről tájékoztatást, hogy a következő évben egy új modell kerül sorozatgyártásba a vevő által megvásárolandó autóból, akkor számolhat az a hátrányos jogkövetkezésmennel, hogy a vevő a DCFR II. - 7:201. cikkely (1) bekezdés (b) pontjának (iii) alpontja alapján megtámadja a szerződést.⁸⁵⁶

4. Összegzés

Egyet kell értsek azon megállapítással,⁸⁵⁷ hogy az uniós jog körében az egyes szövegtervezetek csak még inkább áttekinthetlenebbé tették az egyes uniós tagállamok nemzeti jogrendszerének tévedésre vonatkozó szabályait, holott a cél pontosan éppen ennek ellenkezője: az egységesítés volt. Az egyes szö-

853 Jansen – Zimmermann, 2010, 241.

854 Az erre vonatkozó kritikát l. uo.

855 Az ide vonatkozó kritikái észrevételeket l. uo. 243., 247-es j.

856 A példát l. uo. 243.

857 „Mit alldem demonstriert der Beitrag beispielhaft die neue Unübersichtlichkeit des europäischen Privatrechts...” (Uo. 247.)

vegtervezetek túlzott textualizmusukkal és túlbujánzó fogalommeghatározási-szándékukkal azt a nem kívánt eredményt érték el, hogy a tévedésre vonatkozó szövegtervezetek túlszabályozottá, túlbonyolítottá és ezáltal gyakorlatilag áttekinthetetlené váltak.

Ezt külön fokozza az a tény is, hogy a DCFR-el gyakorlatilag egy időben egy francia jogászokból álló közös munkacsoport⁸⁵⁸ is alakult, amelynek fő célja a PECL angol nyelvű szövegének francia nyelvre való átültetése volt, ezzel együtt azonban azt átdolgozták és művüket megjelenítették angol nyelven is. Munkájuk eredményeképpen született meg a *Principes contractuels communs* (PCC).⁸⁵⁹

Erős kritika érte az egyes normatervezetek szövegét amiatt is, hogy nem használták fel az európai uniós magánjogi jogirodalom eddigi eredményeit, hanem főképp az egyes nemzeti jogok jogirodalmára támaszkodtak.⁸⁶⁰ A szövegtervezethez fűzött egyes kommentárok pedig – amelyek döntően ugyancsak az egyes nemzeti jogok irodalmára támaszkodtak – nem tüntettek fel jogirodalmi hivatkozást.

A PECL szándékosan nem normaszövegnek tekintette a javaslatukat, hanem olyan referenciaszövegnek (*Referenztext*), amely elsősorban az európai jogtudomány számára ad iránymutatást. A PCC példája pedig egyenesen arra szolgál ékes bizonyásgól, hogy az európai közösségi jogban hiányzik a nemzetközi konszenzus a szerződési jogra vonatkozóan, máskülönben nem lett volna szükség a PECL szövegének a francia nemzeti jog szerinti átszabására.⁸⁶¹

Annyi közös nevező megállapítható az egyes normaszöveg-tervezetekből, hogy ugyan a felek magánautonómiájából fakadó szerződési szabadság alapvető rendező elv az európai uniós jogban is, azonban nem lehet figyelmen kívül hagyni a nyilatkozati elv alapján a szerződésekbe vetett bizalom és forgalombiztonságának elvét sem, amely a visszterhes szerződésekben a másik szerződő fél érdekeit védi a tévedés körében is. Ebből következően valameny-i tervezet csak abban az esetben ismeri el a tévedésre történő hivatkozást – a tévedés lényegessége mellett – ha a tévedést a másik fél okozta vagy a tévedő fél tévedéséről tudott, illetve tudnia kellett volna, de erről a másik félnek nem szólt, illetve ha ő is ugyanabban a tévedésben volt.

Közös az is az egyes szövegváltozatokban, hogy nem lehet érdemben hivatkozni tévedésre az általános feltételek fennállta esetén akkor sem, ha a fél tévedését saját súlyos felróhatósága okozta, illetve ha a tévedés olyan körülményre vonatkozik, amely kapcsán a tévedés kockázata a tévedőt terheli

858 Association Henri Capitant des Amis de la Culture Juridique Française és Société de Législation Comparée.

859 Association Henry Capitant des Amis de la Culture Juridique Française, Société de Législation Comparée, *Projet de Cadre Commun de Réfère, Principes contractuels communs* (PCC), 2008.

860 Jansen – Zimmermann, 2010, 248.

861 Uo. 249.

illette kellene, hogy terhelje. A tévedés lényegessége kapcsán már eltérők az egyes normatervezetek megoldásai. Itt mindenképpen az üdvözlendő megoldás a PICC-nek a definíciója, amely a tévedés lényegességét egy harmadik, független személy értékelésétől teszi függővé.

A PECL-nek és a DCFR-nek az ezen tárgykörben adott megvalósításai sajnos visszalépést jelentenek a PICC-hez képest, ugyanis a tévedés lényegességét szubjektív alapokon, a tévedésben nem lévő fél szemszögéből határozzák meg. Ez semmiképpen sem szerencsés, ha pedig azt vesszük figyelembe, hogy a másik fél érdekei általában ellentétesek a tévedésben lévő szerződő fél érdekeivel, úgy a gyakorlatban egyenesen kizárható vagy legalábbis nagyon nehézkessé válik annak bizonyítása, hogy a másik fél lényegesnek tekintette a tévedést vagy sem.

Összességében az is megállapítható, hogy a DCFR nem eredményez lényeges előrelépést a PECL szabályaihoz képest.

VII. ZÁRÓ KÖVETKEZTETÉSEK

1. A tévedés fogalma és lényegessége, mikor lényeges a tévedés?

A tévedés mint alapvetően pszichológiai fogalom egyenlő azzal az esettel, amikor a tévedő fél helyesnek vél olyan tényt, amely a valósággal nem egyezik. A tévedés pszichológiai meghatározásából levezethető annak jogi definíciója: a tévedő fél tudata a szerződés valamely jogilag releváns eleme kapcsán nem egyezik a valósággal. Tévedését vagy tájékozatlansága, információhiánya, vagy a téves akaratkijelentése vagy esetlegesen a vele szerződő másik fél okozza.

A tévedés pszichológiai fogalmától annak jogi definíciója abban különbözik, hogy jogi értelemben vett tévedésnek csak az fog minősülni, amelyet a jog lényegesnek, relevánsnak tart. A jogilag irreleváns tévedés lehetséges, hogy pszichológiailag lényeges, de a jog szempontjából közömbös.

A tévedés lényegességét a római jogászok nem definiálták általánosságban, hanem esetről-esetre ítélték meg és bírálták el, hogy a tévedés eredményezi-e a konszenzus hiányát és ezáltal az ügylet létre nem jöttét, illetve érvénytelenségét, vagy sem.⁸⁶² Amennyiben a tévedés a konszenzus hiányával jár, akkor az nyilvánvalóan lényeges.

A glosszátorok voltak először azok, akik szisztematizálták a tévedéssel foglalkozó jogeseteket és azt vallották, hogy akkor lényeges a tévedés, ha az a másik szerződő fél személyére (*error in persona*), a szerződés tárgyára (*error in corpore*), a szerződéses tárgy lényegére (*error in substantia*), illetve magára az ügyletre (*erro in negotio*) vonatkozik.⁸⁶³

A skolasztikus tévedés-tan alapján kialakult az az elmélet, hogy akkor lényeges a tévedés, ha az magának a jogügyletnek a lényeges alkotóelemére (*essentiale negotii*) irányul.⁸⁶⁴

A természetjogi irányzatok értelmében a tévedés akkor minősült lényegesnek, ha a tévedő felet tévedése befolyásolta a szerződés megkötésében. Amennyiben igen, tévedése lényeges volt, ha pedig nem, akkor lényegtelen.⁸⁶⁵

Az 1756-os *Codex Maximilianeus Bavaricus* keletkezésének idejéhez képest rendkívül haladó nézeteket képviselt és a tévedést csak akkor tartotta lényegesnek, ha azt a másik fél okozta vagy erről a másik fél tudott.⁸⁶⁶ A porosz

862 Jelen munka, I. fejt. 1., ill. I. fejt. 8.

863 Jelen munka, II. fejt. 1.

864 Uo.

865 Uo.

866 Jelen munka, II. fejt. 2.

Allgemeines Landrecht (1794) rendelkezései sajnos visszalépésnek minősültek a tévedés lényegességét illetően a *Codex Maximilianeus Bavaricus*hoz képest. A Kódex szerint akkor lesz lényeges a tévedés, ha az a jogügylet lényeges elemére, az akaratnyilatkozat fő tárgyára, a másik szerződő fél tulajdonságaira, illetve bizonyos feltételekkel annak személyére, vagy a szerződéses tárgy tulajdonságaira vonatkozott.⁸⁶⁷

A századforduló környékén megjelenő első modern polgári törvénykönyv-tervezet, a BGB tervezete a tévedés lényegességét szubjektív alapokon definiálta: lényeges a tévedés akkor, ha a fél a valós tények ismeretében az akaratnyilatkozatát nem tette volna meg.⁸⁶⁸

A BGB tervezete *praesumptio iurisszal* élt és vélelmezte, hogy a fél akaratnyilatkozatát nem tette volna meg, amennyiben a jogügylet más típusú szerződésre vagy más szerződéses tárgyra irányult, illetve azt más szerződő féllel kívánta megkötni.⁸⁶⁹

A BGB jelenleg hatályos jogszabályi rendelkezése alapján akkor lényeges a tévedés, ha a fél olyan tartalmú nyilatkozatot tett, amelyet egyáltalán nem kívánt tenni, feltéve, ha a valós tények ismeretében nyilatkozatát egyáltalán nem tette volna meg (a szerződéses nyilatkozatban való tévedés – *Erklärungsirrtum*).⁸⁷⁰

Ha a fél a szerződéses nyilatkozatának tartalmában tévedett (*Inhaltsirrtum*), akkor lényeges a tévedése, ha a másik fél személyében, illetve a szerződés tárgyát képező dolog tulajdonságában tévedett, feltéve, ha utóbbiak a forgalom szerint is lényegesnek minősülnek.⁸⁷¹

A svájci *Obligationenrecht* alapján a tévedés különösen akkor lényeges, ha a tévedő egy másik szerződést kívánt volna kötni, mint amelyet ténylegesen megkötött, vagy ha szerződéses akarat a egy másik szerződéses tárgyra, illetve egy másik személyre irányult, illetve ha tévedése miatt jelentős az értékkülönbség a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás között.⁸⁷² Mindemelllett minden olyan tévedés lényegesnek fog minősülni, amelyet a tévedő fél a *Treu und Glauben* elve alapján a kereskedelmi forgalomban a szerződés lényeges elemének tarthatott.⁸⁷³

A magyar magánjogtudomány korabeli jeles képviselői a tévedés lényegességével élénken foglalkoztak, Raffay szerint lényeges minden olyan téve-

867 Jelen munka, II. fejt. 2.

868 Entwurf eines Bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich (1. Lesung, 1888.), 98. §, jelen munka, 341. j.

869 Entwurf eines Bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich (1. Lesung, 1888.), 98. §, jelen munka, 341. j.

870 BGB, 119. § (1) bek.

871 BGB, 119. § (2) bek.

872 OR, 24. §.

873 OR, 24. §.

dés, amely a tévedő fél akaratelhatározását döntően befolyásolta, feltéve, ha ezt a másik fél felismerhette.⁸⁷⁴

Katona szerint pedig objektíve akkor lényeges a tévedés, ha a szerződés olyan lényeges elemére vonatkozik, amelyet a jogi közfelfogás annak tart. Lényeges lehet azonban akkor is, ha csak a fél minősíti azt lényegesnek (szubjektíve lényeges tévedés).⁸⁷⁵

Az első Polgári Törvénykönyv Tervezetünk rendelkezései szerint akkor lényeges a tévedés, ha a szerződés minőségére, tárgyára vagy tartalmának egyéb oly részére vonatkozik, amelyet a közfelfogás a hasonló szerződéseknel lényegesnek tekint, kivéve, ha bebizonyosodik, hogy az az adott esetben a tévedő fél akaratelhatározását nem befolyásolta. Egyéb körülményben való tévedés csak akkor lesz lényeges, ha a másik fél felismerhette, hogy a tévedő akaratelhatározását döntően befolyásolta.⁸⁷⁶

A Második Tervezet leegyszerűsítve definiálja a lényeges tévedés fogalmát, értve ezalatt az olyan körülményre vonatkozó tévedést, amelyet a közfelfogás az adott szerződéstípusnál lényegesnek tart, kivéve, ha igazolást nyer, hogy a tévedő fél nem tartotta annak. Más körülményre vonatkozó tévedés csak akkor lényeges, ha a másik fél felismerhette, hogy a tévedő akaratelhatározására döntő befolyással bír.⁸⁷⁷

A PICC rendelkezései szerint akkor minősül lényegesnek a tévedés, ha egy átlagos személy más feltételekkel kötné meg a szerződést vagy egyáltalán meg sem kötné azt, amennyiben a valóságról tudomással bírna.⁸⁷⁸

A PECL alapján akkor lényeges a tévedés, ha a másik fél tudta, vagy tudnia kellett volna azt, hogy a tévedő fél amennyiben nem lett volna tévedésben, akkor egyáltalán nem kötött volna szerződést, vagy csak lényegesen eltérő feltételekkel.⁸⁷⁹

A DCFR szerint a tévedés akkor lényeges, ha a fél a tévedése nélkül egyáltalán nem kötötte volna meg a szerződést, vagy azt csak gyökeresen eltérő feltételekkel kötötte volna meg, és erről a másik fél tudott, vagy okkal elvárható lett volna, hogy tudjon róla.⁸⁸⁰

Álláspontom szerint a tévedés lényegessége kapcsán nem abból kell kiindulni, hogy milyen tévedési kategóriáról van szó, ugyanis önmagában az egyes tévedési fajták tévedési kategóriákba való tartozása nem döntheti el annak kérdését, hogy a tévedés lényeges volt vagy sem. Ez egy olyan sematikus megoldás lenne, amely esetenként torz eredményt szülne.

874 Jelen munka, V. fejelet 1. pontja.

875 Uo.

876 Első Tervezet 988. §.

877 Második Tervezet 774. §.

878 PICC 3.2.2 Cikkely.

879 PECL 4:103 Cikkely.

880 DCFR II. – 7:201.

Azt is ki kellene zárni, hogy a lényegesség megítélése a felek bármelyikének szubjektív elgondolásán alapuljon, azaz célszerű a lényegesség fogalmát – amennyire ez lehetséges – objektivizálni. Éppen ezért nézetem szerint helytelen minden olyan meghatározás, amely a tévedés lényegességét úgy definiálja, hogy amennyiben a fél azt annak tartja, akkor az lényegesnek fog minősülni.

A forgalmi ügyleteknél megengedhetetlen az, hogy a tévedő fél saját szubjektív akaratelhatározásán múljék, hogy a tévedés lényeges-e vagy sem. Ez ugyanis aláásná a forgalom biztonságát és könnyen jogbizonytalanságot szülne.

Természetesen ez a tétel nem áll arra az esetre, ha ingyenes ügyletről van szó. Ebben az esetben ugyanis az akarat elv dominál, és itt a tévedő fél döntheti el, hogy tévedése lényeges volt-e vagy sem. Itt ugyanis a másik fél érdekei – aki ellenszolgáltatást nem nyújt a tévedő fél szolgáltatásáért – nem érdemelnek olyan fokú jogvédelmet, mint a visszterhes szerződések körében.

Ugyancsak nem célszerű a tévedés lényegességét ahhoz kötni, hogy a másik, nem tévedő fél felismerte vagy felismerhette azt, hogy a tévedő fél tévedése olyan lényeges volt, hogy anélkül a szerződést meg sem kötötte volna, vagy azt lényegesen eltérő tartalommal kötötte volna meg. Ebben az esetben ugyanis szintén egyoldalúan, valamelyik fél – jelen esetben a tévedésben nem lévő fél – megítélésén múlna a tévedés lényegessége.

Annak nincs akadálya, hogy lényegesnek minősüljön a tévedés akkor, ha a felek mindegyike ezt annak tartotta és tévedésük nélkül a szerződést egyáltalán nem vagy nem olyan tartalommal kötötték volna meg, mint ahogy eredetileg azt szándékozták. Ebben az esetben ugyanis arról van szó, hogy a visszterhes szerződéseknel általában érdekkülönbözéssel bíró felek mindegyike az adott tévedést lényegesnek tartja, ezért az nyilvánvalóan annak fog minősülni és a szubjektivitás veszélyét is el lehet ezáltal kerülni. Nem mellesleg ez általában akkor fordul elő, ha mindkét fél ugyanazon tévedésben volt.

Még objektívabb alapokon áll a lényegesség megítélése akkor, ha azt a kereskedelmi forgalomra bizzuk, és majd az dönti el, hogy az adott szerződési típusnál a tévedést lényegesnek tartja-e vagy sem. Ellenbizonyítással azonban lehetne arra hivatkozni, hogyha utóbb kiderül, hogy a tévedő fél akaratelhatározására mégsem bírt hatással a tévedése, akkor az mégis irreleváns lesz, függetlenül attól, hogy a kereskedelmi forgalom szerint lényegesnek minősülne.

Összefoglalva az lenne a helyes megoldás, ha a tévedés lényegessége kapcsán mind az akarat elv (a felek mindegyike lényegesnek véli a tévedést), mind pedig a nyilatkozati elv (a kereskedelmi forgalom általában lényegesnek véli a tévedést) érvényesülhetne.

Ennek megfelelően tettem *de lege ferenda* javaslatot⁸⁸¹ a Ptk. jelenlegi normaszövegének kiegészítésére és azon tatóngó űr kitöltésére, amely abból fakad, hogy a hatályos Ptk. nem szabályozza a tévedés lényegességét.

881 Jelen munka, V. fejt. 9.

Azt természetesen kódex-szinten, taxatívén lehetetlen meghatározni, hogy mi minősül lényeges tévedésnek, a jogszabályi keretet nyilvánvalóan majd a bírói gyakorlat fogja tartalommal kitölteni.

2. Kell-e a tévedés lényegességén felül az, hogy azt a másik fél okozza, illetve arról a másik fél tudjon?

Az előzőekben láttuk, hogy a tévedés lényegessége minden modern jogrendszerben alapvető követelmény ahhoz, hogy a szerződést érvényteleníteni lehessen. A kérdés az, hogy szükséges-e ezen felül többletkövetelményként, hogy a tévedő féllel szerződő másik fél okozza a tévedést, illetve, ha nem ő okozza, akkor legalább tudjon róla vagy a kellő körültekintés tanúsítása mellett arról neki tudnia kellett volna.

Itt nyilvánvalóan több alapelv feszül egymásnak, egyrészt a szerződés szabadságának és ezen belül is a szabad akaratelhatározásnak az elve, másrészt pedig a *pacta sunt servanda* elve, illetőleg a forgalom biztonságának a követelménye.

Az egyes jogrendszerek eltérő megoldásokat nyújtanak ebben a körben: míg a német⁸⁸² és a svájci jog⁸⁸³ nem követeli meg a másik fél vonatkozásában, hogy ő okozza, illetve felismerje vagy felismerhesse a fél tévedését, addig a magyar jog⁸⁸⁴ igen.

A német és a svájci jog megoldásai nyilvánvalóan az akarati teóriák hatására születtek, melyek mindenképp fölé helyezték a fél szerződéses akaratát. Ha az tévedés miatt hiányzott vagy téves volt, akkor a szerződés érvénytelen lett, függetlenül attól, hogy a másik fél okozta-e vagy felismerte, illetve felismerhette-e a fél tévedését.

A modern szerződési és üzleti életben, ahol a forgalom biztonságának a követelménye még magasabb szintű, ezen megoldás csak fenntartásokkal fogadható el. Álláspontom szerint a kérdés tiszta elméleti alapon történő eldöntéséhez élesen külön kell választani egymástól azt az esetet, amikor a fél, illetve felek tévedése olyan nagyfokú, hogy a felek között nem jön létre szerződés, illetve azt, amikor a szerződés ugyan létrejön, de az tévedés miatt érvényteleníthető.

Ha a szerződés a felek közötti disszenszus, illetve nem akart szerződési nyilatkozat miatt létre sem jön, akkor álláspontom szerint irreleváns, hogy ezt a tévedést valamelyik fél okozta, illetve felismerte vagy felismerhette.

Disszenszus esetén ugyanis nincs szerződés, így semmilyen szerződéses joghatás kiváltására nem lesz alkalmas az ügylet, és nem is az érvénytelen-

882 BGB, 119. § (1) és (2) bek.

883 L. OR, 23–24.§-ait.

884 Ptk. 210.§ (1) bek.

ség jogkövetkezményei alkalmazandók rá, hanem legfeljebb a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint kell a feleknek egymással elszámolniuk, amennyiben történt teljesítés és az ellentételezés nélkül maradt.

Ráadásul a disszenzus leggyakrabban akkor fordul elő, ha mindkét fél ugyanabban a tévedésben van, így nyilvánvalóan értelmetlen azt vizsgálni, hogy a tévedést melyik fél okozta, illetve azt melyik fél ismerte vagy ismerhette fel. Szükségtelen ennek tanulmányozása, hiszen ha mindkét fél ugyanabban a körülményben tévedett, akkor mindegyik fél „hibázott”, azaz mind egy, hogy a tévedést melyik fél okozta. Ennek csak akkor lenne jelentősége, ha csak az egyik fél tévedett volna.

Álláspontom szerint az egyáltalán nem akart szerződési nyilatkozat esetén sem lehet dogmatikailag igazolni, hogy a szerződés létre nem jöttének megállapításához szükségeltetne az, hogy a másik fél okozza a fél tévedését, vagy a másik fél felismerje, illetve felismerhesse azt, hogy a fél olyan nyilatkozatot tett, amelyet egyáltalán nem akart. Itt ugyanis a tényleges szerződési akarat hiányzik a félnél, és ez vezet a szerződés létre nem jöttéhez.

Abban az esetben azonban, ha a szerződés létrejön a felek között, mert a felek konszenzusa a szerződés lényeges kérdései tekintetében megállapítható, akkor már egyértelmű, hogy vizsgálandó a téves nyilatkozat címzettjének a tudattartalma, legalábbis a forgalmi ügyleteknél feltétlenül.

Amennyiben ugyanis a tévedés lényegessége esetére minden további feltétel nélkül az ügyletek érvénytelensége megállapítást nyerne, ez részben aláásná a *pacta sunt servanda* elvét, részben pedig a forgalom biztonságát és ezáltal sértené a másik szerződő fél érdekeit.

A forgalmi ügyleteknél egyértelműnek tűnik, hogy azokban az esetekben, amikor csak az egyik fél van tévedésben és tévedése lényeges, akkor a másik fél legalább tudjon az ő tévedéséről, illetve azt ő okozza (nem szándékosan).

Itt tehát az akarati teóriák nem tarthatók tovább, és figyelemmel kell lenni a másik szerződő fél szerződéses érdekeire, a forgalom biztonságának követelményére és azon harmadik jóhiszemű személyek érdekeire, akik bíznak a szerződés érvényességében.

Amennyiben a szerződés ingyenes, akkor álláspontom szerint elegendő feltétel a tévedés lényegessége a szerződés érvénytelenségének megállapításához és ehhez felesleges annak további vizsgálata, hogy a fél tévedését a másik fél okozta-e vagy sem, illetve, hogy azt ő felismerte vagy felismerhette-e vagy sem. Itt ugyanis elsősorban az ingyenesen juttató fél érdekeit kell védelmezni az akarati elv alapján. Ha lényeges tévedésben volt a fél a szerződés vonatkozásában, és ráadásul ingyenes juttatásban részesítette a másik felet, akkor méltánytalan lenne, ha a tévedés lényegességén felül megkövetelnénk tőle azt is, hogy a tévedését a másik fél okozza, illetve felismerje.

Nem véletlen, hogy a magyar Ptk.⁸⁸⁵ – egyedülként az összes modern civil kódexek közül(!) – úgy rendelkezik, hogy ingyenes szerződés esetén tévedés, megtévesztés vagy fenyegetés címén akkor is meg lehet támadni a szerződést, ha e körülményeket a másik fél nem ismerhette fel.

Ahogy az ajándék visszakövetelésének szabályai⁸⁸⁶ és az ajándékozó kelékszavatossági felelőssége, továbbá az ajándéktárgyban okozott károkért való felelősség rendelkezései⁸⁸⁷ alapján is láthatjuk, a jog sok esetben olyan extra lehetőséget illetve könnyítést nyújt az ingyenesen juttató fél számára, amelyet a visszterhes szerződéseknél a kölcsönösen szolgáltató felek nem élveznek.

Ugyancsak felesleges megkövetelni – a korábban írtak alapján – a kölcsönös tévedés esetén azt, hogy valamelyik fél okozza, illetve felismerhesse a másik fél tévedését.

3. Tévedés, disszenzus: érvénytelen vagy nem létező szerződés?

Amennyiben egy konkrét jogeset kapcsán a szerződés értelmezésével kapcsolatosan vita támad, akkor először azt kell eldönteni, hogy létrejött-e egyáltalán a felek között szerződés, illetve annak feltárható-e a tartalma.

Ha a felek között a szerződés lényeges elemei vonatkozásában nincs konszenzus és a szerződés tartalmát illetően nem lehet megállapítani, akkor a felek között egyáltalán nincs szerződés. A konszenzus hiányát eredményezheti a felek tévedése.

Nem véletlen, hogy már maga a nagy Ulpianus is arra a következtetésre jutott a híres D. 18. 1. 9 pr. Ulp. 28. Sab. forrása kapcsán, hogy: *emptio nulla est*, azaz nincs ügylet akkor, ha a felek a szerződés lényeges elemében, az adott esetben az ingatlanban nem tudtak megegyezésre jutni.⁸⁸⁸

A disszenzus tanának megértéséhez fontos ismételt felidézni Savigny munkásságának eredményeit.⁸⁸⁹ (i) Divergencia lehet a fél belső szerződéses akarata és annak kinyilvánítása között. Ebben az esetben csak akkor érdemel védelmet a tévedő fél, ha a másik fél felismerte tévedését. (ii) A felek mindegyike azt nyilatkozta, amit akart, azonban mindegyikük másra gondolt. Ebben az esetben mindegyik fél a másik fél akaratnyilatkozatában téved és ez a disszenzus esete.

Azon esetekben tehát, ahol a felek csak látszólag jutottak konszenzusra a szerződés lényeges elemeiben, de valójában rejtett disszenzusban vannak, nem is beszélhetünk szerződésről.

885 Ptk. 210. § (5) bek.

886 Ptk. 582. §

887 Ptk. 581. § (1) bek.

888 Jelen munka, 14. j.

889 Jelen munka, II. féj. 3.

A BGB a 155. §-ban kifejezetten a megegyezés hiányaként definiálja a disszenzust. Akkor beszélhetünk erről, ha a felek csak látszólag kötnek szerződést, de a valóságban annak valamely lényeges pontjában nem egyeztek meg. A Ptk. 205. § (1) bekezdése értelmében a szerződés létrejöttéhez a felek akaratának kölcsönös és egybehangzó kifejezése szükséges. Ennek hiányában a felek disszenzusban vannak, amely nyilvánvalóan azt eredményezi, hogy nem jön létre a felek között szerződés.

Fentiek alapján egyértelműen beigazolódott, hogy amennyiben a tévedés olyan mértékű, hogy a felek konszenzusát kizárja, akkor az ügylet létre sem jön a felek között. Ebben az esetben a tévedés nem azt eredményezi, hogy a szerződés érvénytelen, hanem egyenesen azt, hogy nincs ügylet.

Ha mindehhez hozzávesszük azt az esetkört, amikor a fél téves akaratnyilatkozata tévceselexményekeken (elírás, elvétel, eltévesztés stb.) alapul, akkor ezen eseteknél is eljuthatunk oda, hogy a felek között nincs szerződés, mert valamelyik félnek egyáltalán nem volt szerződési akarat, az teljességgel hiányzott.

Savigny volt az első a jogtudományban, aki arra jutott, hogy vannak olyan emberi nyilatkozatok, amikor tévedésből a fél olyan nyilatkozatot tesz, amelyet egyáltalán nem akart. Ezen akarat nélküli (*ohne wille*) nyilatkozatok szintén azt eredményezik, hogy a felek között nem jön létre szerződés, mert az egyik félnek teljességgel hiányzik a szerződéses akarat.⁸⁹⁰

Az úgynevezett eltévesztésekről (*Verirrungen*) írt Brinz is, aki megállapította: elszólások, elírások esetén nem lehet szó semmilyen szerződéses akatról.⁸⁹¹

A német jog az úgynevezett nyilatkozati tévedés (*Erklärungsirrtum*) részének tartja az eltévesztéseket (*Irrungen*), az elszólásokat (*Versprechens*), az elírásokat (*Verschreibens*), továbbá az elhibázásokat, melléfogásokat (*Vergreifens*) is.⁸⁹² Ezekben az esetekben a tévedő fél automatikusan, gyakorlatilag akarat nélkül, tudattalanul cselekszik és ily módon nem is hibás az ügyleti akarat, hanem az gyakorlatilag nincs is.

Dogmatikailag könnyen megállapítható, hogy az akarat nélküli nyilatkozat nem akaratnyilatkozat, és ha már egyik fél tekintetében hiányzik az akaratnyilatkozat, akkor nem beszélhetünk szerződésről, mert utóbbinál mindkét fél kölcsönös és egybehangzó akaratnyilatkozata szükséges.

Mindezek alapján megcáfolást nyert az a tankönyvi tétel, hogy a tévedés csak és kizárólag érvénytelenségi ok lenne, sok esetben (disszenzus, akarat nélküli nyilatkozatok: elírás, elvétel, tévedésből aláírt okiratok) ugyanis az a szerződés létre nem jöttét eredményezi.

890 Uo.

891 Jelen munka, II. fej. 4.

892 Jelen munka, III. fej. 4.

4. Tévedés és felróhatóság: szükséges-e, hogy a fél tévedése menthető legyen?

Az általam vizsgált római jogi jogesetek egyikében sem találok olyan megállapítással, amely megkövetelte volna a tévedő féltől, hogy tévedése menthető, neki fel nem róható legyen. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy esetlegesen egy-egy jogesetben⁸⁹³ ne találhatnánk erre vonatkozó utalást, azonban az szinte bizonyossággal kizárható, hogy általános érvénnyel olyan jogtételt a római jog nem követelt meg, hogy a fél tévedésének menthetőnek kellene lennie.

A középkori jogtudomány neves képviselői közül elsőként Gundling volt az, aki a szerződéses kötelezettségtől való szabadulás előfeltételül szabta, hogy a tévedés menthető, azaz: „*invincibilis*” legyen.⁸⁹⁴ Ha a fél tévedése számára felróható, akkor a szerződés változatlanul érvényes marad, és a tévedő felet terheli a szerződésből fakadó kötelezettségek teljesítése.

Richelmann⁸⁹⁵ egyértelmű követelményként írta elő a tévedés körében azt, hogy annak a tévedő fél számára menthetőnek kell lennie. Mühlenbruch⁸⁹⁶ finomította Richelmann nézeteit a felróhatóság kapcsán, azonban – tévesen – azt a megállapítást tette, hogy a római jog általában megkövetelte, hogy a tévedés vétkes legyen. Savigny⁸⁹⁷ is nélkülözhetetlennek tartotta az ún. valódi tévedések körében azt, hogy a tévedés menthető legyen. Jhering⁸⁹⁸ egész tévedés-tanát a *culpa in contrahendo*-tanra alapította és kártérítési kötelezettséget rótt a tévedő fél terhére, amennyiben tévedése neki felróható volt. A nyilatkozati elméletek képviselői⁸⁹⁹ egységesen azt vallották, hogy a tévedés kérdése független a felróhatóságtól, a felet nyilatkozata mindenképpen köti, függetlenül attól, hogy tévedése számára felróható volt-e vagy sem.

A BGB első szövegváltozata⁹⁰⁰ úgy rendelkezett, hogy a semmis akarattal kötött szerződés érvényes marad, ha a tévedés a tévedő fél súlyos gondatlanságából fakad, ha pedig magatartása nem súlyosan gondatlan ugyan, de számára a tévedés mégiscsak felróható, akkor a szerződés semmis, de a másik fél felé kártérítéssel tartozik. Akkor az esetben azonban, ha a másik fél a tévedő fél tévedését ismerte, vagy azt legalább ismernie kellett volna, a tévedő fél érvénytelenítheti az ügyletet még abban az esetben is, ha számára a tévedése – akár súlyos gondatlanságból is – felróható volt. A fenti rendelkezések Windscheid és Savigny

893 D. 22. 6. 9. 2; D. 41. 10. 5. 1.

894 Jelen munka, II. fej. 1.

895 Jelen munka, II. fej. 3.

896 Uo.

897 Jelen munka, II. fej. 3.

898 Jelen munka, II. fej. 4.

899 Jelen munka, II. fej. 5.

900 BGB-Tervezet 99.§.

tanításán alapultak.⁹⁰¹ A BGB-Tervezetének ezen megoldását többen támadták, legfőképpen Gierke,⁹⁰² aki azzal érvelt, hogy egy polgári törvénykönyv szellemiségétől messze kell, hogy álljon a szankciós, punitív szemlélet.

Gierke nézetei végül is diadalmaskodtak, és a BGB végleges szövegéből⁹⁰³ kikerült az első szövegtervezetnek a felróhatóság kapcsán kialakított koncepciója. Ebből következően nem sürgősségtetett a szerződés tévedés miatti érvénytelenségének megállapításához az, hogy a tévedő fél tévedése menthető legyen.

Ennek ellentételezéseképpen azonban a BGB úgy rendelkezik,⁹⁰⁴ hogy amennyiben a szerződés tévedés miatt érvénytelen lesz, akkor – a *negatív interesse* erejéig – a tévedő fél kártérítési kötelezettséggel bír, nem csak a vele szerződő fél felé, hanem minden más, olyan harmadik személy irányába is, akik bíztak a szerződés érvényességében. Ráadásul ez a kártérítési kötelezettség a fél felróhatóságától független, objektív alapokon nyugszik. Megítéléséhez csak az szükséges, hogy a szerződés tévedés miatti érvénytelenségét megállapítsa a bíróság és a másik félnek, illetőleg a harmadik személynek kára merüljön fel amiatt, hogy bíztak a szerződés érvényességében.

Ezen kártérítési kötelezettség alól csak akkor mentesülhet a tévedő fél, ha bebizonyosodik, hogy a károsult a tévedését ismerte, vagy azt ismerhette volna, illetve azt neki felróható okból nem ismerte,⁹⁰⁵ vagy a tévedést egyenesen ő okozta.

A svájci OR kifejezetten nem írja elő követelményként a tévedés menthetőségét, azonban van egy olyan passzusa,⁹⁰⁶ melynek értelmében tilos a tévedésre való hivatkozás, ha az a *Treu und Glauben* elvébe ütközne. Ha a fél tévedését saját gondatlanságának köszönheti, és a bíróság a szerződést érvénytelennek nyilvánítja tévedés miatt, akkor a felet kártérítési kötelezettség terheli a *negatív interesse* erejéig a vele szerződő féllel szemben, kivéve, ha a másik fél a tévedését ismerte vagy ismernie kellett volna.⁹⁰⁷

Sem a korabeli magyar magánjogi jogtudomány, sem a magánjogi törvénytervezeteink nem követelték meg *expressis verbis* azt, hogy a tévedés menthető legyen. Ennek ellenére a korabeli magyar magánjogi bírói joggyakorlat egységes volt a tekintetben, hogy a tévedés nem lehetett felróható a tévedő fél számára.⁹⁰⁸

A jelenleg hatályos Ptk nem állítja feltételül a tévedésre való hivatkozás kapcsán annak menthetőségét, azonban van olyan bírósági eseti döntés, amely megköveteli a tévedő fél javára tévedésének menthetőségét, arra való

901 Jelen munka, III. fej. 1.

902 Uo.

903 BGB, 119. § (1) és (2) bek.

904 BGB, 122. § (1) bek.

905 BGB, 122. § (2) bek.

906 L. OR, 25. §-át.

907 L. OR, 26. §-át.

908 Jelen munka, V. fej. 4. c).

hivatkozással, hogy saját felróható magatartására illetéktelen előnyök szerzése végett senki nem hivatkozhat.

A modern európai kódexek rendelkezéseihez képest érdekes módon – talán egyfajta visszalépésként – az európai uniós normaszöveg-tervezetek mindegyike, kivétel nélkül megköveteli azt, hogy a tévedés a fél oldaláról nézve menthető legyen. A PICC úgy rendelkezik, hogy nem érvénytelenítheti a szerződést a fél akkor, ha a tévedését saját súlyos hanyagsága okozta.⁹⁰⁹ A PECL szerint a fél nem hivatkozhat érdemben tévedésére, ha az a körülményekből következően számára nem menthető.⁹¹⁰ A PECL szabályozásával gyakorlatilag szó szerint megegyezően rendelkezik a DCFR.⁹¹¹

Álláspontom szerint az európai uniós tervezetek szabályai némiképp viszszalépést jelentenek a tévedés menthetősége kapcsán a modern polgári kódexek hatályos jogszabályi rendelkezéseihez képest.

Nézetem szerint a tévedés vonatkozásában bőven elegendő a forgalmi ügyletek körében az az alapvető két feltétel, hogy a tévedés lényeges legyen, illetve azt a másik fél okozza vagy felismerje. Itt egyrészt túlságosan leszűkítik az uniós szövegtervezetek a tévedésre való hivatkozás lehetőségét, másrészt dogmatikailag sem tartom helyesnek a tévedés fogalmát annak fel nem róhatóságához, vétlenségéhez kötni.

A tévedés vonatkozásában lehet jogi relevanciája a tévedő fél felróhatóságának, de csak annyiban, hogy az kártérítési kötelezettséget eredményezzen a *negatív interesse* erejéig a terhére. Azon már lehet vitatkozni, hogy ehhez feltétlenül szükségeltessen-e a felróhatóság a tévedő fél részéről (mint pl. a magyar és a svájci jog megoldásai alapján), vagy objektív alapokon kell, hogy álljék (ahogyan azt a német jog szabályozza).

A tévedés menthetőségének kérdését azonban semmiképpen nem lehet és nem is szabad a tévedés alapvető feltételül szabni, márcsak azért sem, mert azon esetekben, ahol a tévedés kizárja a felek közötti konszenzust és ezáltal a szerződés létre nem jöttét eredményezi, ott álláspontom szerint szóba sem jöhet a felróhatóság kérdésének vizsgálata.

Ugyancsak méltánytalan eredményt szülne az a helyzet, ha a tévedő fél saját felróható tévedése miatt nem hivatkozhatna érdemben a tévedésre, míg párhuzamosan a másik fél okozná a tévedését, illetve a másik fél azt felismerne, és nem szólna arról a tévedőnek.

Azzal egyet kell érteni, hogy nyilvánvalóan meg kell akadályozni, hogy a tévedő fél illetéktelen előnyök szerzése vagy a kötelemtől való szabadulása érdekében ne hivatkozhasson saját felróható tévedésére, azonban ennek nem az a módja, hogy a tévedés általános feltételül szabjuk annak vétlenségét.

909 PICC 3.2.2 Cikkely (2) bek. (a) pontja.

910 PECL 4:103 Cikkely (2) bek. (a) pontja.

911 DCFR II. – 7:201/(2)/(a) pontja.

Csak úgy tudnám elképzelni a tévedés és annak felróhatóságának szabályozását, ha: (i) a tévedés csak és kizárólag a tévedő fél súlyos gondatlanságára vezethető vissza, és (ii) a tévedő fél saját felróható magatartására (tévedésére) való hivatkozással illetéktelen előnyt kívánna a maga javára és a vele szerződő fél terhére kovácsolni.

Minden egyéb esetben elegendő az általános vagy speciális kártérítési kizárólagos alkalmazásával a tévedő felet arra kötelezni, hogy a vele szerződő és/vagy a szerződés érvényességében bízó harmadik személyek számára okozott károkat megtérítse a *negatív interesse* erejéig.

5. Konklúzió

A dolgozatból remélhetőleg kiderült, hogy a tévedés, mint emberi körülmény és ezáltal jogi tény mennyire összetett jogintézmény, amely mint ilyen, évszázadok óta a tételes polgári jog és a tudományos érdeklődés egyik vitatott, ma is változó kategóriája.

Az akarati és nyilatkozati elméletek egymással való harca döntetlennel zárult, a modern jogalkotás mindkét irányzat pozitív eredményeit beépítette polgári kódexeibe. A viták és tudományos erőfeszítések tehát nem voltak sem hiábavalók, sem pedig terméketlenek.

A 21. században a forgalmi ügyletek körében veszélyesnek tűnik a tévedésnek csak a tévedő fél szubjektív szempontjai alapján történő vizsgálata. Mindenképpen tekintettel kell lenni a forgalom biztonságának követelményére és a másik, esetlegesen véttlen fél érdekeire is, továbbá azon harmadik személyek érdekvédelmére, akik jóhiszeműen bíznak a szerződés érvényességében.

Mind a tévedés lényegessége, mind pedig annak felróhatósága kérdésében kerülni kell a túlzó szubjektivitást, mert inkább az objektív alapokon álló megközelítés vezethet mindkét szerződő fél számára méltányos és igazságos megoldásra.

BIBLIOGRÁFIA

Elsődleges források

- Bar, Christian von – Clive, Eric – Schulte-Nölke, Hans – Beale, Hugh – Herre, Johnny – Huet, Jerme – Storme, Matthias – Swann, Stephen – Varul, Paul – Veneziano, Anna – Zoll, Fryderyk (ed.) (2008): *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference*. European law publishers GmbH, München.
- Bar, Christian von – Clive, Eric – Schulte-Nölke, Hans – Beale, Hugh – Herre, Johnny – Huet, Jerme – Storme, Matthias – Swann, Stephen – Varul, Paul – Veneziano, Anna – Zoll, Fryderyk (ed.) (2009): *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference*. Outline Edition. (Elérhető: http://ec.europa.eu/justice/contract/files/european-private-law_en.pdf)
- Benedek Ferenc (1995): *Római magánjog. Dologi és kötelmi jog*. 2. változatlan kiadás. Pécs.
- Benedek Károly – Világhy Miklós (1965): *A Polgári Törvénykönyv a gyakorlatban*. Budapest.
- Bessený András (2001): *A jogügyletek érvényessége és hatályossága – Egy civilisztikai (ál?) probléma margójára*. JURA, 7. évf. 2. sz.
- Biondi, Biondo (1965): *Istituzioni di diritto romano*. Milano.
- Bíró György (2000): *A kötelmi jog és a szerződés tan közös szabályai*. Miskolc.
- Brósz Róbert – Pólay Elemér (1995): *Római jog*. 10. kiadás. Budapest.
- Brox, Hans (1984): *Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Gesetzbuchs*. 14. Auflage. Köln – Berlin – Bonn – München.
- Csillag József (1975): *A megtámadható jognyilatkozati tévedés nyomában*. Magyar Jog, 3-4. sz.
- Drexelius, Matthias (1964): *Irrtum und Risiko*. Frankfurt am Main – Berlin.
- Ehrhardt, Arnold (1938): *Errantis voluntas nulla est*. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung. 58. Weimar.
- Eörsi Gyula (1998): *Kötelmi Jog. Általános Rész*. Budapest.
- Eörsi Gyula (1968): *Tévedés, lehetetlenség, szerződésértelmezés*. Magyar Jog, 12. sz.
- Eörsi Gyula – Gellért György (szerk.) (1981): *A Polgári Törvénykönyv magyarázata*. I. Budapest.
- Földi András – Hamza Gábor (1998): *A római jog története és intézményei*. 3. átdolgozott, bővített kiadás. Budapest.
- Földi András (1988): *Érvényesség és hatályosság a végrendeleteknél*. Közjegyzők Közlönye, 2. évf. 7-8. sz.

- Frier, Bruce W. (1983): *Roman Law and the Wine Trade: The Problem of „Vinegar sold as Wine”*. Savigny Zeitschrift für Rechtsgeschichte.
- Fulterer, Walter (1931): *Der Irrtum und die Geschäftsgrundlage bei Vermögensrechtlichen Rechtsgeschäfte*. Innsbruck.
- Gauch, Peter – Schlupe, Walter (1991): *Schweizerisches Obligationenrecht. Allgemeiner Teil*. Band I. 5. Auflage. Zürich.
- Gellért György (szerk.) (2002): *A Polgári Törvénykönyv Magyarázata*. I. Budapest.
- Goltz, Hanno (1973): *Motivirrtum und Geschäftsgrundlage im Schuldvertrag*. Köln – Berlin – Bonn – München.
- Grecsák Károly (szerk.) (1911): *Uj Döntvénytár. Magánjog II. (Kötelmi jog, Öröklési jog)*. Budapest.
- Guhl, Theo (1956): *Das Schweizerische Obligationenrecht*. 5. Auflage. Zürich.
- Haupt, Peter (1941): *Die Entwicklung der Lehre vom Irrtum beim Rechtsgeschäft seit der Rezeption*. Weimar.
- Hausmaninger, Herbert (1990): *Casebook zum römischen Vertragsrecht*. 4. erweiterte Auflage. Wien.
- Heiz, Christoph (1985): *Grundlagenirrtum*. Dissertation. Zürich.
- Isaák Gyula – Petrovay Zoltán – Nizsalovszky Endre – Térfy Béla (szerk.) (1932): *Grill-féle Uj Döntvénytár*. XXIV. 1930–1931. (Lezárva: 1931. június 30.) Budapest.
- Jansen, Nils – Zimmermann, Reinhard (2010): *Vertragschluss und Irrtum im europäischen Vertragsrecht*. In: Archiv für die civilistische Praxis. Band 210. Mohr Siebeck.
- Jörs, P. – Kunkel, W. (1949): *Römisches Privatrecht*. 3. Auflage. Berlin–Göttingen–Heidelberg.
- Jobbágyi Gábor – Fazekas Judit (2004): *Kötelmi jog*. Budapest.
- Kacsóh Bálint – Nizsalovszky Endre – Petrovay Zoltán – Térfy Béla – Zehery Lajos (szerk.) (1935): *Grill-féle Uj Döntvénytár*. XXVII. 1933–1934. (Lezárva: 1934. június 30.) Budapest.
- Kacsóh Bálint – Nizsalovszky Endre – Petrovay Zoltán – Térfy Béla – Zehery Lajos (szerk.) (1936): *Grill-féle Uj Döntvénytár*. XXVIII. 1934–1935. (Lezárva: 1935. június 30.) Budapest.
- Kaser, Max (1971): *Das Römische Privatrecht – Erste Abschnitt, das Altrömische, das Vorklassische und Klassische Recht*. München.
- Katona Mór (1905): *A tévedés tana a magánjogban*. Magánjogi Dolgozatok Gyűjteménye. Budapest.
- Kemenes István (2002): *A szerződés érvénytelenségének egyes kérdései a gazdasági szerződéses gyakorlatban*. Polgári jogi kodifikáció, IV. évf. 2. sz. Budapest.
- Kenyeres János – Lovászy Csaba – Péterfalvi Attila – Sárközy Szabolcs – Török Gábor (2002): *A magánjog alapjai*. Budapest.
- Koch, Harald (1973): *Bereicherung und Irrtum*. Berlin.

- Kolosváry Bálint (1911): *A Magyar Magánjog Tankönyve*. I. 3. átdolgozott kiadás. Budapest.
- *Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch*. (1987) Band I. Allgemeiner Teil. Luchterhand.
- Köhler, Helmut (1986): *BGB-Allgemeiner Teil*. 19. Auflage. München.
- Kramer, Ernst A. (1972): *Grundfragen der vertraglichen Einigung*. München – Salzburg.
- Kunkel, Wolfgang (1949): *Römisches Privatrecht, Aufgrund des Werkes von Paul Jörs in der 3. Auflage Bearbeitung von Wolfgang Kunkel*. 3. Auflage. Berlin – Göttingen – Heidelberg.
- Lábady Tamás (1998): *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*. Budapest – Pécs.
- Lando, Ole – Clive, Eric – Prüm, Andé – Zimmermann, Reinhard (ed.) (2003): *Principles of European Contract Law*. Part III.
- Lando, Ole – Beale, Hugh (1995): *The Principles of European Contract Law. Performance Non Performance and Remedies, Prepared by the Commission on European Contract Law Part I*. Dordrecht.
- Lando, Ole – Beale, Hugh (2000): *Principles of European Contract Law*. Parts I and II. The Hague – London – Boston.
- Larenz, Karl (1989): *Allgemeiner Teil des Deutschen Bürgerlichen Rechts*. 7. neubearbeitete Auflage. München.
- Leonhard, Rudolph (1907): *Der Irrtum als Ursache nichtiger Verträge*. Band I., II. 2. Auflage. Breslau.
- Lichti, Jean-Pierre (1950): *Der Rechtsirrtum, besonders im Schweizerischen Obligationenrecht*. Zürich.
- Marton Géza (1993): *A polgári jogi felelősség*. Budapest.
- Marton Géza (1963): *A római magánjog elemeinek tankönyve*. *Institúciók*. 4. változatlan kiadás. Budapest.
- Menyhárd Attila (1997): *A szerződés akarathibák miatti érvénytelensége*. Budapest.
- Menyhárt Ádám (2003): *A tévedés fogalma és kategorizálása az angol szerződési jogban*. *Magyar Jog*, 7.
- Menyhárt Ádám (2012): *Az error in corpore a római jogban*. *Jogtudományi Közlöny*, LXVII. évf. 1. sz. 35–40.
- *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch*. (1993) Band I. Allgemeiner Teil. 3. Auflage. München.
- Nizsalovszky Endre – Zehery Lajos – Petrovay Zoltán – Térffy Béla – Bacsó Ferenc – Pusztai János (szerk.) (1937): *Grill-féle Uj Döntvénytár*. XXIX. 1935–1936. (lezárva: 1936. június 30.) Budapest.
- Nizsalovszky Endre – Petrovay Zoltán – Térffy Béla – Zehery Lajos (szerk.) (1933): *Grill-féle Uj Döntvénytár*. XXV. 1931–1932. (lezárva: 1932. június 30.) Budapest.

- Nizsalovszky Endre – Petrovay Zoltán – Térfy Béla – Zehery Lajos (szerk.) (1934): *Grill-féle Új Döntvénytár*. XXVI. 1932–1933. (lezárva: 1933. június 30.) Budapest.
- Nizsalovszky Endre – Zehery Lajos – Petrovay Zoltán – Térfy Béla – Bacsó Ferenc – Pusztai János (szerk.) (1938): *Grill-féle Új Döntvénytár*. XXX. (lezárva: 1937. június 30.) Budapest.
- Nizsalovszky Endre – Zehery Lajos – Petrovay Zoltán – Térfy Béla – Bacsó Ferenc – Pusztai János (szerk.) (1939): *Grill-féle Új Döntvénytár*. XXXI. 1937–1938. (lezárva: 1938. június 30.) Budapest.
- Nizsalovszky Endre – Zehery Lajos – Térfy Béla – Bacsó Ferenc – Pusztai János – Cziffra András (szerk.) (1940): *Grill-féle Új Döntvénytár*. XXXII. 1938–1939. (lezárva: 1939. június 30.) Budapest.
- Oebike, Burkhard (1935): *Wille und Erklärung beim Irrtum in der Dogmengeschichte der beiden letzten Jahrhunderte*. Dissertations. Westfalia.
- Palandt – *Bürgerliches Gesetzbuch*. (1994) 53. Auflage. München.
- *Polgári jogi kodifikáció*, 2002. IV. évf. 2. sz.
- *Polgári Törvénykönyv-Javaslat*. (2006) Budapest.
- Rabel, Ernst (1955): *Grundzüge des römischen Privatrechts*. 2. Auflage. Basel – Darmstadt.
- Raffay Ferencz (1909): *A magyar magánjog kézikönyve. Általános Rész, Személyjog és Családjog*. I. kötet. 3. Kiadás. Győr.
- Rothoef, Dietrich (1968): *System der Irrtumslehre als Methodenfrage der Rechtsvergleichung*. Tübingen.
- Rüthers, Bernd (1986): *Allgemeiner Teil des BGB*. 6. Auflage. München.
- Savigny, Carl Friedrich von (1840): „*System des heutigen römischen Rechts*”. Band 3. Berlin.
- Säcker, Angela (1985): *Irrtum über den Erklärungsinhalt*. Frankfurt am Main.
- Schulz, Fritz (1951): *Classical Roman Law*. Oxford.
- Staudinger, Julius von (1980): *Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen*. 12. neubearbeitete Auflage. Berlin.
- Suhayda János (1869): *A magyar polgári anyagi magánjog rendszere*. Buda.
- Szladits Károly (1933): *A Magyar Magánjog Vázlata*. I. Rész. 4. átdolgozott kiadás. Budapest.
- Szladits Károly (1941): *Magyar Magánjog. Általános Rész, Személyi jog*. I. kötet. Budapest.
- Térfy Gyula (szerk.) (1927): *Grill-féle Új Döntvénytár*. XVI. 1914–1915. Budapest.
- Térfy Gyula (szerk.) (1929): *Grill-féle Új Döntvénytár*. XXI. 1927–1928. (lezárva: 1928. június 30.) Budapest.
- *Új Polgári Törvénykönyv – A Kodifikációs Főbizottság javaslata*. (2012) Budapest.
- Vékás Lajos (2001a): *Az Új Polgári Törvénykönyv elméleti előkérdései*. Budapest.

- Vékás Lajos (2001b): *Javaslat a szerződések általános szabályainak korszerűsítésére (Vitaindító tézisek az Új Ptk. koncepciójához. I. rész).* Polgári jogi kodifikáció, III. évf. 3. sz.
- Világhy Miklós – Eörsi Gyula (1965): *Magyar Polgári Jog.* I. kötet. 2. változatlan kiadás. Budapest.
- Weiss Emilia (1968): *A szerződés érvénytelensége a polgári jogban.* Budapest.
- Winkel, Larens C. (1985): *Error iuris nocet: Rechtsirrtum als Problem der Rechtsordnung.* Zutphen, Holland.
- Wolf, Joseph Georg (1961): *Error im Römischen Vertragsrecht.* Köln – Graz.
- Wunner, Swen Erik (1964): *Contractus – sein Wortgebrauch und Willensgehalt im klassischen Römischen Recht.* Köln – Graz.
- Zachár Gyula (1928): *A magyar magánjog aseptanai.* 4. kiadás. Budapest.
- Zimmermann, Reinhard (1992): *The Law of Obligations, Roman Foundations of the Civilian Tradition.* Capetown – Wetton – Johannesburg.
- Zlinszky Imre (1899): *A magyar magánjog mai érvényében.* 7. kiadás. (Kiegészítette és az általános részt átdolgozta: Reiner János.) Budapest.
- Zweigert, Konrad – Kötz, Hein (1992): *Introduction to Comparative Law.* Oxford.

Másodlagos források

- Achilles, Alexander (Hrsg.) (1897): *Protokolle der Kommission für die zweite Lesung des Entwurfs des Bürgerlichen Gesetzbuchs.* Band I. Guttentag, Berlin.
- Aerni, Kurt (1944): *Die Rechtsfolgen bei Vorhandensein von Willensmängeln.* Dissertation. Bern.
- Ágoston Péter (1905): *A jogügyleti akaratról.* Jogállam.
- Bähr, Otto (1875): *Ueber Irrungen im Contrahieren.* In: Dogmatische Jahrbücher. Band XIV.
- Becker, Hermann (1941): *Obligationenrecht. Abteil des Kommentars zum Schweizerischen Zivilgesetzbuch, begründet von Gmür, herausgegeben von Becker.* Band IV. Bern.
- Bekker, Ernst Immanuel (1861): *Zur Lehre von der Willenserklärung und deren Auslegung: Einfluss von Zwang und Irrtum.* Kritische Vierteljahresschrift für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft. Band III.
- Bekker, Ernst Immanuel (1889): *System des Heutigen Pandektenrechts.* Band II. Weimar.
- Bekker, Ernst Immanuel: *Psychologische Jurisprudenz.* Kritische Vierteljahresschrift für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft. Band XXII.
- Biermann Mihály: *Vajjon a ténytévedés feltétlenül vonja-e maga után a jogügylet érvénytelenségét?* Magyar Igazságügy. XIV.
- Brinz, Aloys von (1892): *Lehrbuch der Pandekten.* IV. Band. Deichert.
- Cujacius, Jac (1658): *Opera omnia.* Paris.

- Dernburg, Heinrich (1900): *Pandekten*. Band I. Berlin.
- Eörsi Gyula (1965): *Magyar Polgári Jog*. I. Második kiadás. Budapest.
- Flume (1951): *Irrtum und Rechtsgeschäft im römischen Recht*. Festschrift Fritz Schulz. I.
- Flume, Werner (1975): *Eigenschaftsirrtum und Kauf*.
- Flume, Werner (1951): Das Rechtsgeschäft. In: *Allgemeiner Teil des bürgerlichen Rechts*. Band II. Springer DE.
- Frank, Tenney (1940): *An Economic Survey of Ancient Rome*. The Johns Hopkins Press, Baltimore.
- Gareis, Karl (1900): *Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Der Allgemeine Teil des Bürgerlichen Gesetzbuchs*. Berlin.
- Gierke, Otto von (1889): *Der Entwurf eines bürgerlichen Gesetzbuches für das deutsche Recht*. Leipzig.
- Glück, Christian Friedrich von (1796, 1820): *Erläuterung der Pandekten nach Hellfeld: Ein Commentar*. Band IV., XXII. Johann Jacob Palm.
- Gradenwitz, Otto (1887): *Interpolationen in den Pandekten*. Weidmann, Berlin.
- Grotius, Hugo (1625): *De iure belli ac pacis libri tres*. Amsterdam.
- Gundling, Nicolaus Hieronimus (1724): *Schwehre Lehre von dem Irrtum in der Rechtsgelahrtheit*. Halle.
- Hartmann, Gustav (1882): *Wort und Wille im Rechtsverkehr*. Jherings Jahrbücher für die Dogmatik des bürgerlichen Rechts. Band XX.
- Hölder, Eduard (1900): *Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch*. I. Band. Allgemeiner Teil nebst Einleitung. München.
- Impallomeni, Giambattista (1955): *Applicazioni del principio dell'affidamento nella vendita romana*. In: *Studia et documenta historiae et iuris*. Vol. 21. Roma.
- Jaton, Roland (1939): *L'article 24, chiffre 4 CO. Thèse Lausanne*.
- Jhering, Rudolf von (1860): *Culpa in contrahendo oder Schadenersatz bei nichtigen oder nicht zur Perfektion gelangten Verträgen*. Jherings Jahrbücher für die Dogmatik des bürgerlichen Rechts. Band IV.
- Kaden, Erich Hans (1939): *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte*. Romanistische Abteilung. 59.
- Katona Mór (1898, 1899): *A tévedés tana a magánjogban*. Jogtudományi Közlöny.
- Kohler, Josef: *Das Autorrecht, eine zivilistische Abhandlung. Zugleich ein Beitrag zur Lehre vom Eigentum, vom Miteigentum, vom Rechtsgeschäft und vom Individualrecht*. Separatabdruck aus Ihering's Jahrbuch. Band XVI, XVIII.
- Kron, Myron (1928): *Wille und Vertrauensschutz beim Vertragsschluss*. Dissertation. Zürich – Riga.
- Kuoni, Andreas (1897): *Die einseitige Unverbindlichkeit des unter Irrtum, Betrug und Furchterregung abgeschlossenen Vertrages nach dem Schweizerischen OR*. Dissertation. Bern.

- Larenz, Karl (1963): *Geschäftsgrundlage und Vertragserfüllung*. München – Berlin.
- Larenz, Karl (1966): *Die Methode der Auslegung des Rechtsgeschäfts*. Zugleich ein Beitrag zur Theorie der Willenserklärung. Frankfurt – Berlin.
- Lauria (1927): *L'errore nei negozi giuridici*. Rivista di diritto civile. 19.
- Lehmann, Heinrich (1963): *Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Gesetzbuches*. Berlin.
- Leonhard, Rudolf (1889): *Gutachten über die Frage: der Irrtumsregelung im Entwurf I*. Verhandlungen des 20. Deutschen Juristentags. Band III. Berlin.
- Manigk, Alfred (1936): *Das System der juristischen Handlungen im neuesten Schrifttum*. Jherings Jahrbücher für die Dogmatik des bürgerlichen Rechts. Band LXXXIII.
- Mayer-Maly, Theo (1969): *Rechtskenntnis und Gesetzesflut*. Salzburg – München – Pustet.
- Lange, Heinrich (1930): *Das kausale Element im Tatbestand der klassischen Eigentumstradition*. Leipziger Rechtswissenschaftliche Studien. 53.
- Merz, Hans (1942): *Die Revision der Verträge durch den Richter in Verhandlungen des Schweizerischen Juristenvereins 1942*. Heft 3. Basel.
- Metczer Sándor (1901): *A tévedésből alkotott jogügyletek*. Sárospatak.
- Mitteis, Ludwig (1908): *Römisches Privatrecht bis auf die Zeit Diokletians. I. Grundbegriffe und Lehre von den Juristischen Personen*. Leipzig.
- Mühlenbruch (1828): *Ueber iuris et facti ignorantia und deren Einfluss auf Rechtsverhältnisse*. Arch. f. civ. Praxis. Band II.
- Nagy Ferencz (1885): *Telefon jog*. Jogtudományi Közlöny.
- Nipperdey, Hans Carl – Ludwig Enneccerus (1960): *Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts*. Tübingen.
- Nizsalovszky Endre (1933): *Fogyatékos jogügyletek*, Magyar Jogászegyleti Értekezések és egyéb tanulmányok. I. évf. 2. sz.
- Nizsalovszky Endre (1951): *Uzsora – tévedés – forgalmi jóhiszem*. Jogtudományi Közlöny. Új folyam VI. 246–250.
- Oser, Hugo – Schönerberger, Wilhelm: *Das Obligationenrecht. Kommentar zum Schweizerischen Zivilgesetzbuch*. Band V. Zürich.
- Partsch, Joseph (1931): *Aus nachgelassenen und kleineren Schriften*. Berlin.
- Pernice, Alfred (1895–1900): *Marcus Antistius Labeo. Das Römische Privatrecht im ersten Jahrhundert der Kaiserzeit*. I–II. Halle – Saale.
- Pflueger, Wolff (1939): *Zur Lehre vom Erwerb des Eigentums nach römischem Recht*. Classical World. Vol. 32. No. 11.
- Pininski, Leo (1888): *Der Thatbestand des Sachbesitzererwerbs nach gemeinem Recht*. Band II. Duncker & Humboldt, Leipzig.
- Pufendorf, Samuel von (1672): *De iure naturae et gentium libri octo*. London.
- Regelsberger, Ferdinand (1893): *Pandekten*. Band I. Leipzig.

- Reissner, Arthur (1936): *Der Irrtum über die Geschäftsgrundlage nach deutschem Recht unter vergleichsweiser Berücksichtigung des schweizerischen Grundlagenirrtums*. Dissertation. Basel.
- Richelmann, Heinrich (1837): *Der Einfluss dess Irrthums auf Verträge*. Hannover.
- Ryck, Richard (1885): *Der Irrtum*. In: *Festgabe für Georg Beseler zum 6. Januar 1885*. Berlin.
- Roever, Wilhelm (1874): *Ueber die Bedeutung des Willens bei Willenserklärungen*. Rostock.
- Saxoferrato, a Bartolus (1602): *Commentaria*. Venezia.
- Schall, Richard (1877): *Der Parteiwille im Rechtsgeschäft*. Stuttgart.
- Schlossmann, Siegmund (1903): *Der Irrtum über wesentliche Eigenschaften der Person und der Sache nach dem Bürgerlichen Gesetzbuch*. Jena.
- Schlossmann, Siegmund (1876): *Der Vertrag*. Leipzig.
- Siber, Heinrich (1928): *Römisches Recht in Grundzügen für die Vorlesung (römisches Privatrecht)*. Darmstadt.
- Simonius, August (1935): *Wandlung der Irrtumslehre in Theorie und Praxis. Aus der Praxis Schweiz*. Gerichte und Verwaltungsbehörden. Festgabe für Goetzinger. Basel.
- Schulz, Fritz (1961): *Geschichte der Römischen Rechtswissenschaft*. Hermann Böhlau, Weimar.
- Schulin, Friedrich (1890): *Ueber den Irrtum nach Schweizerischem OR, ZSR, NF IX*.
- Schwarcz Gusztáv: *Az akarat a szerződésben*. Magyar Igazságügy. XXXVII. kötet.
- Schwarz Gusztáv (1901): *Akaratlan szerződés. Ujabb magánjogi fejtegetések*. Budapest.
- Schwind, Fritz (1973): *Zur Frage der Publikation im Römischen Recht*. C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München.
- Soergel – Siebert – Hefermehl (1967): *Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch*. Band II. Schuldrecht I., Stuttgart – Berlin – Köln – Mainz.
- Sokolowski, Paul (1902): *Die Philosophie im Privatrecht. I: Sachbegriff und Körper in der Klassischen Jurisprudenz und der Modernen Gesetzgebung*. Max Niemeyer, Halle.
- Stein, Peter (1958): *Fault in the Formation of Contract in Roman Law and Scots Law*. Published for the University of Aberdeen [by] Oliver and Boyd, Aberdeen.
- Thibaut, Anton Friedrich Justus (1828): *System des Pandektenrechts*. Band I. Jena.
- Thibaut, Anton Friedrich Justus (1828): *Versuche über einzelne Teile der Theorie des Rechts*. Band II. Jena.
- Titze, Heinrich (1910): *Die Lehre vom Missverständnis. Eine Zivilrechtliche Untersuchung*. Berlin.

- Titze, Heinrich (1940): *Vom sogenannten Motivirrtum. Festschrift für Ernst Heymann*. Band II. Weimar.
- Tuhr, Andreas von (1914): *Der Allgemeine Teil des Deutschen Bürgerlichen Rechts. Die Rechtserheblichen Tatsachen, insbesondere das Rechtsgeschäft*. Band I. Hälfte 1. München – Leipzig.
- Tuhr, Andreas von (1924): *Allgemeiner Teil des Schweizerischen Obligationenrechts*. Halbband I. Tübingen.
- Tuhr, Andreas von – Siegwart, Alfred (1942): *Allgemeiner Teil des Schweizerischen Obligationenrechts*. 2. Ergänzte Auflage. Halbband I. Zürich.
- Voci, Pasquale (1937): *L'errore nel diritto romano*. Milano.
- Wolff, von Christian (1743): *Jus naturae. Pars tertia*. Halle.
- Zeiller, Franz Alois von (1819): *Das natürliche Privat-Recht*. Wien.
- Zitelmann, Ernst (1879): *Irrtum und Rechtsgeschäft. Eine psychologisch-juristische Untersuchung*. Duncker & Humbolt, Leipzig.
- Zitelmann, Ernst (1878): *Die Juristische Willenserklärung*. Jherings Jahrbücher für die Dogmatik des bürgerlichen Rechts. Band XVI.
- Zitelmann, Ernst (1890): *Die Rechtsgeschäfte im Entwurfe eines Bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich*. Band II. Berlin.

